

56

1974

létünk

**társadalom
tudomány
kultúra**

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

IV. évfolyam, 5—6. szám, 1974. szeptember—december

*„Nem az emberek tudata az, amely létüket,
hanem megfordítva, társadalmi létük az,
amely tudatukat meghatározza.”*

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatahoz. Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Bacsi Sándor
Josip Buljovčić
Dobó Illés
Fehér Kálmán szerkesztő
Dr. Györe Kornél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos műszaki szerkesztő
Dr. Matkovic József
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Sági András
Szórád György
Szilágyi Gábor
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Dr. Bori Imre

Dévics Imre

Stjepan Han
Dr. Kis Sándor
Dr. Božidar Kovaček
Dr. Aleksandar Magarašević
Borivoj Martin
Dr. Mirnics József
Molcer Mátyás
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szórád György
Đura Stipić
Dr. Teleki György
Tóth Anna
Tripolszky Géza
Saffer Pál
Dr. Vajda József

A szerkesztőség titkára

Csonka Júlia

A fedőlapot tervezte

Sáfrány Imre

Szilágyi Gábor

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában
Újvidéken

TARTALOM

<i>Tóth Lajos</i>	Oktatásunk az öngazgatás rendszerében	7
<i>Bosnyák István</i>	Sinkó Ervin és a krisztianizmus	38
<i>Molnár Cs. László</i>	Szociolingvisztikai vizsgálatok a Dunatájon — Nyelvhasználati felmérés a zombori község területén	76
<i>Slavica Hrečkovski</i>	A szlavóniai cseh és szlovák lakosság részvétele a népfelszabadító mozgalomban	84
<i>Jan Kopčok</i>	Szlovákok a népfelszabadító háborúban	96
Dokumentum		
<i>Josip Broz Tito</i>	A marxista elmélet fejlesztése	123
	A Jugoszláv Kommunista Szövetség feladatai a tudomány fejlesztésében	126
Jelen és múlt		
<i>Gaál György</i>	A munkások gazdasági-szociális helyzete a Krámer Testvérek gyárában (1919—1929)	139
Tájékoztató		
<i>Bori Imre</i>	Két díj	159
Szimpózium		
<i>Laki László</i>	Az elégtelenül fejlett köztársaságok és Kosovo tartomány gyorsabb fejlesztésének lehetőségei	165
Szemle		
<i>Gaál György</i>	Népfelkelés Jugoszláviában 1941-ben és Európa	179
<i>Djurđjević Aleksandar</i>	A Savremenost folyóirat két számának ismertetése	182
<i>Márton Julianna</i>	Eric Hobsbawm: Primitív lázadók	187
	<i>Létünk, III. évf. 1973.</i>	193
	Előfizetők névjegyzéke	215

OKTATÁSUNK AZ ÖNIGAZGATÁS RENDSZERÉBEN

Jugoszlávia öniszgatási rendszere 1950-ben, a munkásöniszgatás bevezetésével alapozódott meg, s ettől kezdve folyamatosan fejlődött. Az általános társadalmi-politikai rendszeren belül, az általános rendszer részeként a különböző emberi tevékenységekben sajátos öniszgatási rendszerek jöttek létre beépülve a teljes rendszerbe, amellyel mindenkor függő viszonyban voltak. Így alakult ki az öniszgatás az oktató-nevelő munkában is, szorosan összekapcsolódva egy nagyobb rendszerrel, amelyben a társadalmi folyamatokat és eseményeket irányítjuk.

Ha meg akarjuk vizsgálni az öniszgatásnak az oktatásban kialakult rendszerét, figyelembe kell vennünk az előzményeket is, az oktatásnak azt az igazgatási és irányítási rendszerét, amely megelőzte a társadalmi igazgatás és az öniszgatás kialakulását, hiszen a jelenlegi helyzet bizonyos értelemben folytatása és eredménye annak a történelmi folyamatnak, amelyben a fejlődés üteme váltakozott ugyan, irányvonala mégis eléggé határozott és helyes volt, hiszen összhangban állt egész társadalmi fejlődésünk alapelveivel és irányvételével.

Az előzmények tisztázása végett mindenekelőtt azt kell megmagyaráznunk, mi a különbség és az összefüggés az igazgatás és az irányítás, illetve a vezetés között az oktatásügyben.

A társadalmi igazgatás bevezetése előtt e fogalmak között nem tettünk lényeges különbséget, hanem hol az egyiket, hol a másikat használtuk. Azonos vagy egymáshoz egészen közelálló fogalmakat jelöltek, s habár nemigen törekedtünk megkülönböztetésükre, meghatározásukra, mégis gyakrabban beszéltünk igazgatásról, mint vezetésről.

Meghatározásuk, vagyis megkülönböztetésük a társadalmi igazgatás bevezetésekor időszakos, az öniszgatási rendszer kialakulásakor pedig halaszthatatlanná vált.

Ha nagyjából eleget akarunk tenni ennek a feladatnak, akkor semmikép-

pen sem mellőzhetjük az erre vonatkozó tudományos eredményeket, amelyeket a fejlettebb országokban értek el az utóbbi évtizedekben az igazgatás, a vezetés és a munkaszervezés tudományának lendületes fejlődése során, noha ugyanakkor tekintettel kell lennünk saját fejlődési utunk különleges, önigazgatási jellegére is.

A nyugati és a keleti országokban egyaránt vannak teoretikusok, akik a vezetést tekintik átfogóbb fogalomnak. Szerintük az igazgatás csupán egyik összetevője (eleme) a vezetésnek, s csupán a munka szabályozását, az utasítások kiadását és végrehajtásuk ellenőrzését jelenti. Egyesek az igazgatást meghatározott feladatok végrehajtásával kapcsolatos napi ügyek intézésével azonosítják, mások viszont a szükséges előfeltételek biztosítására, a megfelelő munkaerő alkalmazására és a munkaeszközök előkészítésére vetik a súlyt. Ez utóbbi értelmezés már közel áll a vezetés fogalmához, amely jelenleg nagyon összetett feladatkört jelöl, elsősorban mégis a szervezésre, a tervezésre, az irányadásra, az adott tevékenységek egyeztetésére és értékelésére vonatkozik.

Önigazgatási rendszerünk sajátos feltételei között e fogalmak jelentése meg egymáshoz való viszonya szintén sajátossá válik, és módosul az említett felfogásokhoz képest. Az igazgatás fogalmán mindenekeelőtt olyan döntést értünk, amely szűkebb vagy tágabb körben kiterjed minden lényeges kérdésre, illetve amelynek szabályrendelkező jellege van. Ilyenformán a vezetés nálunk csupán eszköze az igazgatásnak az említett határozatok előkészítésében és végrehajtásában, s inkább a termeléshez, a munkafolyamatokhoz kapcsolódik. Az igazgatásban a különféle kérdéseket inkább a társadalmi fejlődés, a társadalmi érdek, s ezen belül a vállalat, az intézmény meg az általa foglalkoztatott dolgozók érdeke és jövője szempontjából vizsgálják. A vezetési feladatkör egyre jobban a tudományos vívmányok alkalmazására alapozódik, s benne a szakszempont dominál. Az igazgatás útján meghatározzuk a munka – külön a vezetés – célirányosságát és feltételeit, a vezetési feladatkör által pedig a döntéshozatalhoz meg a fejlődés irányvonalának meghatározásához szükséges információkat biztosítjuk, s lehetővé tesszük az elfogadott határozatok, döntések, irányelvek szakszerű feldolgozását, alkalmazását. Az illetékességük szerint túlnyomórészt vezetői feladatkört ellátó szerveknek sajátos feladattal megbízott szakszolgálataik, munkacsoportjaik, bizottságaik stb. lehetnek.

Minthogy e kétféle feladatkört az oktatásügyben rendszerint nehezen lehet egymástól elhatárolni, ezért, ha szükség lesz rá, mindkettőt együttesen tárgyaljuk, habár az egyes szervek munkájával kapcsolatban megvizsgáljuk a vezetés néhány összetevőjét is.

Iskolapolitikánk meghatározásában és a továbbfejlődés módszerének, eljárásainak kidolgozásában, ami fontos a társadalmi ténykedésnek ezen a területén, túlnyomórészt az igazgatási feladatkörnek van döntő szerepe a

legfontosabb szabályrendeletek: a törvények, az általános érvényű határozatok, az irányelvek, az utasítások stb. meghozatalában is.

Az iskola- (oktatási) politika milyenségére minden országban hatással van: a társadalmi-gazdasági és politikai rendszer jellege, a gazdasági és művelődési fejlettség szintje, ezen belül az oktatás színvonala, továbbá a pedagógiai hagyományok, az oktató-nevelő munkához való viszony stb. Az iskolapolitika mindig kifejezi az általános politikai törekvést, a fejlődés irányvonalát.

Az iskolapolitika egyik leghatározottabb törekvése az, hogy az ország szükségleteivel és lehetőségeivel összhangban összeegyeztesse a tanügy fejlődését az általános társadalmi haladással. Lényeges követelménye, hogy meghatározza az elvi álláspontot, célt és irányzatot, valamint az, hogy megmutassa megvalósításuk módját és eszközeit. Ennek a politikának reális alapra kell épülnie, s mozgósítónak kell lennie. Kialakításában a valós helyzetből kell kiindulni, figyelembe véve a mai általános (hazai és külföldi) törekvést, a továbbfejlődés legígéretesebb irányvonalát. Ez a politika a kerete, az alapja a továbbfejlődés eljárásai kidolgozásának, valamint a leglényegesebb szabályrendeletek és határozatok meghozatalának, amelyek döntő jelentőségűek az oktatás további sorsa szempontjából. A tanügyi politika tehát túlnyomórészt igazgatási jellegű, ugyanakkor azonban közvetlen vagy (még inkább) közvetett hatással van sok pontos kérdés megoldására is, s ily módon bizonyos fokig a vezetői ténykedést is meghatározza az oktatásügyben.

E politika érvényesítésében gyakran inkább a vezetői feladatkör fejeződik ki, mint például:

- az iskolák és más tanintézetek fokozatainak és hálózatának meghatározásában;
- az oktatás fejlesztésének tervezésében;
- az oktató-nevelő munka céljainak, feladatainak és tartalmának meghatározásában;
- az oktatásnak és a nevelésnek a társadalmi szükségletek, valamint a tudományos és technikai fejlődés figyelembe vételével történő előbbrevitelében.

Az igazgatás és a vezetés kölcsönös kapcsolatának vizsgálatakor mindenkor fontos kérdés, hogy *hol vannak a hatalom központjai, s hogy (ezzel összefüggésben, de általánosságban is) milyen a hatásköre és a helyzete az egyes szervezetek az igazgatás és a vezetés adott rendszerében.*

A következőkben ilyen szempontból tekintjük át az oktatásügyi igazgatásnak és vezetésnek az 1945-től 1974-ig tartó fejlődését.

Ebben a tevékenységi körben három időszakot különböztethetünk meg:

- a központi-adminisztratív igazgatás időszakát, amely 1951-ig terjedt.
- a társadalmi igazgatás időszakát, amely 1963-ig tartott.
- és végül a társadalmi öngazgatás kialakulásának, fejlődésének időszakát.

1. *A központi-adminisztratív igazgatás időszaka*

A háború utáni időszakban az egész országra, a munka minden területére kiterjedő központi-adminisztratív igazgatás és vezetés jellegzetességei az oktatásban is megnyilvánultak. A tényleges hatalom az oktatásügyi minisztériumokban összpontosult. Egy-egy lényeges eltérést azonban /más hasonló rendszerekhez hasonlítva/ már ekkor is megfigyelhettünk. Egy ilyen több nemzetiségű országban, mint amilyen a miénk, nagy volt a jelentősége annak a törekvésnek, amely már a népi forradalomban is megmutatkozott, hogy a nemzetiségi viszonyokat az egyenrangúság elve alapján rendezzük. Az oktatásban ez már eleve kizárta egy olyan szigorú és merev központi igazgatás lehetőségét, mint amilyen például a tökécs Jugoszláviában volt.

Az új Jugoszláviában csupán 1946-ig létezett szövetségi oktatásügyi minisztérium, tehát csak az első két esztendőben, az oktatás általános konszolidálódásának idején.

Ezután a szövetségi kormány általános rendelete alapján egyes szövetségi minisztériumok helyett kormánybizottságok alakultak. E rendelet 1. szakasza szerint:

„A JSZNK kormányának bizottságai olyan szervei a szövetségi kormánynak, amelyek az államigazgatás adott határai között meghatározzák az általános irányelveket a népköztársasági vezetőségek számára, összehangolják és segítik a népköztársaságok megfelelő minisztériumainak munkáját, s közvetlenül irányítják az általános államérdekeket szolgáló intézményeket és vállalatokat.” A 3. szakasz szerint a bizottságoknak joguk van „általános utasításokat adni a népköztársaságok megfelelő minisztériumainak, alapot nyújtva a vezetőségek és a minisztériumok munkáját szabályozó alapelvek kidolgozásához”. A rendelet 16. szakasza az *Iskola- és Tudományügyi Bizottság hatáskörét* szabályozza: „Az Iskola- és Tudományügyi Bizottság hatáskörébe tartozik, hogy intézkedéseket fogantossítson az alkotó és kutató munka biztosítására. Törvénytervezetek, továbbá szövetségi kormányrendeletek és utasítások kidolgozását kell előkészítenie, amelyek az iskolákat és a tudományokat érintik; a szervezéssel, a munkával, és a tantervekkel kapcsolatos általános alapelveket meg kell határoznia a JSZNK minden iskolája számára; kapcsolatokat kell fenntartania más államokkal iskolai és tudományos ügyben; segítséget kell nyújtania a népköztársaságoknak az iskolák fejlesztéséhez... az iskolákat, a tudományos intézeteket és az álta-

lános népi érdekeket érvényesítő kiadóvállalatokat kell irányítani; gondoskodnia kell a tudományos munkáról és az iskoláztatásban előforduló más ügyekről...”¹

Ez az általános rendelet elég világosan szemlélteti az akkori viszonyokat, ugyanakkor megmutatja a fejlődés útját is, amely az iskolák és a tudományok igazgatásának decentralizálása felé vitt. Ennek a szövetségi öngazgatási szervnek elsősorban az volt a dolga, hogy megszabja a köztársasági minisztériumok munkájának irányelvét, s hogy összeegyeztesse, támogassa ezt a munkát az iskolapolitika kialakításának és megvalósításának egységessége érdekében.

Az oktatás igazgatásának és irányításának hatalmi szervei azonban ekkor már egyre inkább áttevődnek a *köztársasági oktatásügyi minisztériumokba*, amelyeknek köztársasági szinten meghatalmazásuk volt arra hogy az iskolapolitikát meghatározzák és érvényesítsék, az iskolák pénzügyeit szabályozzák, a káderpolitikát vezessék, az iskolák belső szerkezetét kialakítsák és munkáját irányítsák, a tanügyi dolgozók anyagi helyzetén javítsanak, a tervet és utasítást elkészítsék, a tankönyveket jóváhagyják stb.

Törvényhozásra ezen a területen a Szövetségi Népszkupstinának volt joga. A köztársasági minisztériumok csupán végrehajtó szervek voltak, de az igazgatás és a vezetés feladatkörét egyaránt magukba foglalták. Ezért az oktatásügyi minisztériumok mellett meghatározott feladatok végzésére létrejöttek az első szakcsoportok (a tantervek kidolgozására stb.), csíráiként a későbbi szakszolgálatoknak, illetve intézeteknek. Az ügyek szakszerűbb elosztására és az egyes tevékenységi területeket alaposan ismerő szakemberek képzésére akkor még nem volt lehetőség.

A köztársasági minisztériumok a saját kerületi és járási tanügyi biztosságok útján fejtették ki ténykedésüket. E biztosságok élén a biztosok álltak, az állam képviselői, akik a legtöbb esetben nem voltak szakmabeliek, de a hivatalnoki személyzetén kívül szakértőket tartottak maguk mellett, akik a hivatalos ügyeket intézték, és ellenőrizték az iskolákban.

Az oktatásügy megszervezéséhez a régi Jugoszláviából és az első szocialista államokból származó tapasztalatokat egyaránt felhasználták. Abban az időszakban sok-sok összetett problémát kellett megoldani, főképpen köztársasági szinten – az oktatás és nevelés céljainak, feladatainak és tartalmának meghatározásától kezdve a szakember képzésen át egészen az égető anyagi gondokig, rendkívül kedvezőtlen feltételek közepette. Habár az akkori törvények és rendeletek egyrészt az etatizmusról tanúskodnak („elrendeljük”, „végre kell hajtani”), másrészt a vezetés alacsony színvonalát és a szocialista munkában való járatlanságot mutatják, a vezetésben szerzett tapasztalatok mégis kijelölték a továbbfejlődés irányát.

2. A társadalmi igazgatás bevezetése – az oktatásügy társadalmi-állami igazgatásának és irányításának időszaka

A munkásönigazgatás bevezetése 1950-ben és az államigazgatás decentralizálása 1951-ben jelentős fordulat volt az oktatás igazgatási és irányítási rendszerében. A decentralizálódás nyomán ezt a tevékenységi területet is meghódította magának a társadalmi öngazgatás. Ezzel megkezdődött az oktatás társadalmisításának hosszantartó folyamata társadalmi fejlődésünk általános irányvételével összhangban, az állam elhalásának szellemében, a társadalmi közösség képviselőinek az újonnan létrehozott szervek és testületek munkájába való bekapcsolásával.

A Szerb NK Népszekupstinájának 1951. évi, a kormány megszervezésére vonatkozó határozata értelmében az addigi Közoktatási Minisztérium, valamint a Tudomány- és Művelődésügyi Minisztérium megszűnik, s a hatáskörükbe tartozó ügyeket átveszi az Oktatás-, Tudomány- és Művelődésügyi Tanács... élén a miniszterrel a tanács elnökével... A tanács keretében bizottságok végzik az igazgatási teendőket a tanács hatáskörébe tartozó egyes tevékenységi területeken...

A tanács... dönt a köztársaság hatáskörébe tartozó minden olyan kérdésben, amelyet meghatározott előírások /az alkotmányok és törvények/ a tanács ügykörébe utalnak... – határoz a szabályzatok, a rendeletek és más általános előírások ügyében, jóváhagyja a költségvetési- és tervjavaslatokat, megvitatja saját társadalmi tevékenységének általános irányelveit és más elvi jellegű kérdéseit...”²

A Szerb NK első Oktatás-, Tudomány- és Művelődésügyi Tanácsának az elnökön kívül 40 tagja volt az egész köztársaság területéről. Valamennyien kiváló tanügyi dolgozók.

A tanács hatásköre kisebb volt a korábbi minisztérium hatáskörénél. Voltaképpen ezzel kezdődött az a decentralizálódási folyamat, amelynek során a köztársasági szervek mindinkább átruházták hatáskörük egy-egy részét az alacsonyabb rangú, előbb a járási, majd a községi szervekre. A változás nem volt ugrásszerű. Módosítani kellett az oktatásügy egész szervezetét, illetve igazgatási és vezetési rendszerét, s változtatni kellett a közvetlenül vagy közvetve érintett emberek felfogásán is.

Létrejöttek az első testületi szervek, amelyek azonban ekkor még szoros kapcsolatban álltak az erős etatikus hatalommal.

Valamivel szélesebb utat nyitott a társadalmi igazgatás előtt az oktatásügyben a társadalmi-politikai berendezkedés alapját és a Szerb NK hatalmi szerveit meghatározó 1953. évi alkotmánytörvény.

Az új alapelveknek megfelelően ez az alkotmánytörvény a 6. szakaszában kimondta:

„A dolgozó nép öngazgatása a tanügyben, a művelődés területén és a

szociális szolgálatokban az öngazgatású intézmények útján, a hivatásos szervezetek és más érdekelt társadalmi szervezetek, valamint a polgárok képviselőinek e tevékenységi ágazatok államigazgatási szerveiben való részvételével, valamint a társadalmi igazgatás más formái révén valósul meg.” A 88. szakasz meghatározta a titkárságot és a tanácsokat: létrejött az oktatás – és művelődésügyi tanács, valamint a népegészségügyi, és a szociális politikai tanács. A 96. szakasz szerint „minden tanácsnak titkára van, aki a Végrehajtó Tanácsnak és saját tanácsának tartozik felelősséggel... feladatköre végrehajtó jellegű, és a törvényesség védelmezője...”³

Ez a tanács már nem a kormány szerve, hanem önálló testület. Ebben az évben létrejöttek az oktatás-, tudomány- és művelődésügyi köztársasági titkárságok is a tanácsok végrehajtó szerveiként, amelyeknek jelentős szerep jutott az iskolapolitika kialakításában is.

Ugyanabban az évben a járási oktatás- és művelődésügyi tanácsok is fontos hatáskört kaptak, különösen a káderpolitikában. (Bevezetik a pályázati rendszert.) Az iskolák pénzelése azonban továbbra is a pénzügyi szervek hatáskörében maradt. A járási tanügyi tanácsok végrehajtó szervei az ügyosztályok melyeknek keretében tanfelügyelők is dolgoznak. Elsősorban a tanintézetek munkájának ellenőrzése a feladatuk, de szakmai segítséget is nyújtanak a tanerőknek és a vezető személyeknek. A járási tanácsokban ugyancsak a legismertebb tanügyi dolgozók és a kultúra munkásai kapnak helyet, később pedig az középiskolások képviselői is.

Az igazgatás és a vezetés feladatköre a megváltozott helyzetben is egyesített maradt, de inkább az igazgatási teendők domináltak, mivel az egyes kérdések szakszerű feldolgozása iránti, meglehetősen alacsony szintű követelmények nem tették szükségessé a vezetői teendők előtérbe helyezését.

A társadalmi öngazgatás fejlődésének fontos állomása volt a tanügyben az iskolák igazgatását szabályozó általános törvény megalkotása 1955-ben, amely – összhangban a járások és községek berendezkedését meghatározó általános törvénnyel, illetve a kommunális rendszer bevezetésével (1955) – a tanügyben is a társadalmi igazgatás alapelvei szerint szabályozza a járások és a községek hatáskörét. A járások jelentős hatalmi központokká válnak, bizonyos oktatásügyi meghatalmazások azonban átruházódnak a községi népbizottságokra, melyeknek a 30. szakasz értelmében jogukban áll „a járás egyetértésével megszüntetni egyes általános iskolákat”, s amelyek „biztosítják az anyagi eszközöket az iskolák számára” stb.

A 31. szakasz alapján a járási népbizottság oktatás- és művelődésügyi tanácsát különösen a következő jogok és kötelezettségek illetik meg az iskolák igazgatásában:

- az iskolaügyek tanulmányozása és megvitatása, meg a döntés;
- pályázatok kiírása tanerők részére, az egyes pedagógusok kinevezése és felmentése;

– az előírások tiszteletben tartásának ellenőrzése az iskolai igazgatási szervek körében;

- gondoskodás a tanfelügyelők munkájáról;
- az iskolák pénzügyi tervének megvitatása...” stb.³

A kiváló tanügyi, művelődési és közéleti dolgozókból álló oktatás- és művelődésügyi tanács tehát az iskolák igazgatásának fontos szerve lett. Munkájában a tanfelügyelők és a járási népbizottság ügyosztályaiban dolgozó szakemberek jelentéseire támaszkodott.

A népköztársaságok oktatás- és művelődésügyi tanácsát (az említett törvény 34. szakasza értelmében) ugyanakkor a következő jogok és kötelezettségek illették meg az iskolák igazgatásában:

– gondoskodás a népköztársaság területén lévő iskolahálózat fejlesztéséről;

– gondoskodás a pedagógusok felkészültségéről és szakmai továbbképzéséről;

- a tanterv elkészítése minden iskola számára;
- a tankönyvek jóváhagyása;
- törvénytervezetek kidolgozása;

– szakmai és rendelkező-pedagógiai felügyelet minden iskolában állandó tanfelügyelők vagy más szakemberek által, akiket erre külön feljogosít ...

A köztársasági tanácsok hatáskörébe tartozott mindenekelőtt a szakmai kérdések megoldása. Oktatásunk általános fejlődése következtében az ötvenes évek közepén a felgyülemlett problémákat sokoldalúan és elmélyülten kellett tanulmányozniuk, hogy megoldhassák őket. Az oktatás előrehaladása a fejlettebb országokban, és a mi gyors iramú társadalmi fejlődésünk is szükségessé tette az oktatási látókör kitérítését, meg egyebek között azt, hogy szakmailag és tudományosan szilárdabb alapot teremtsünk a határozottabb és gyorsabb fejlődéshez. Elkészülhetetlenné vált az iskolák, különösen az általános iskolák megreformálása. A Szövetségi Népszkupstina már 1954-ben megalakította az iskolareformot előkészítő bizottságot, amelynek munkáját szakmailag és tudományosan megalapozottá kellett tenni. Ezért a reform előkészítésének céljából 1955-ben szövetségi intézet alakult az iskolaügy és az oktatás tanulmányozására. Ez az intézet sok ismert szakember munkáját vette igénybe az iskolareform előkészítése során. Ekkor jöttek létre a tanügyi intézetek a köztársaságokban és a tartományokban is. Így a tanügyben kedvezőbb feltételek adódtak a vezetés feladatkörének betöltésére.

Viharos évek voltak ezek az oktatás fejlődésében, melyeknek során gyakran változott az egyes szervek elnevezése és hatásköre. 1958-ban például a tanügyi tanácsok mint társadalmi-állami szervek alakultak meg, s a községek, a járásek, a tartományok és a köztársaságok területén egyaránt hatáskörükbe tartoztak az iskolák. Ebben az időben az alacsonyabb rangú szer-

veknek, a tanácsoknak általában képviselőjük volt a magasabb rangú szervezetekben, s ez bizonyos fokig lehetővé tette e szervezetek függőleges összekapcsolódását. Ugyanabban az évben, legfelsőbb fokú tanácsadó testületként létrejött az *Országos Tanügyi Tanács* azzal a céllal, hogy kezdeményezze a közös kérdések megoldását, hogy meghatározza a tantervek alapját, és hogy kidolgozza a tankönyvek alapelvét stb. Az általános iskolatörvény alapján 1958-ban az Országos Tanügyi tanácsot bízták meg azzal a feladattal, hogy alapszabály-rendelkezésként kidolgozza valamennyi tanterv közös alapelvét az ország minden általános iskolájára vonatkozóan. Ennek a munkának volt az eredménye az Általános iskola című füzet, amelyet 1958-ban jelentet-tek meg.

A köztársasági és tartományi iskolafejlesztő intézetek feladatkörébe tartozott: az iskolarendszer tanulmányozása, az oktató-nevelő munka figyelemmel kísérése és tanulmányozása, a tantervek előkészítése, a pedagógusok továbbképzésének megszervezése, felügyelet az iskolákban, különösen a középiskolákban stb.

A tanügyi felügyeletet szabályozó 1957. évi törvény alapján minden járásban megalakítják a *tanfelügyelőségeket*, amelyek „az oktatási ügyekben illetékes tanácsoknak jelentést terjesztenek be a nevelési intézményekben folyó oktató-nevelő munkáról, és javaslatokat adnak a munka továbbfejlesztésére... Szabály szerint minden tanévben legalább egyszer ellenőrzik a hatáskörükbe tartozó valamennyi nevelési intézményt...”⁴

Ez utóbbi rendelkezés végrehajtása akadályba ütközött, mert a tanfelügyelők száma, kiváltképpen azoké, akik az egyes tantárgyak tanításának felügyeletével voltak megbízva, abban az időben csekély volt.

A különböző szintű szakszolgálatok létrehozásában élesen tükröződött az oktatásügy helyzete, jól megmutatkozott, hogy az iskoláknak és pedagógusoknak milyen hatékony szakmai segítségre lenne szükségük, s hogy mennyire sürgős feladat az oktató-nevelő munka továbbfejlesztése, amit az iskolareform még nyilvánvalóbbá tett.

Ezekben az években az említett intézetek és felügyelőségek munkájában szemmel látható haladás történt, különösen a pedagógusok továbbképzésében (szemináriumok, tanácskozások szervezése). Néhány év múlva azonban, a pedagógusok továbbképzési rendszerének hiányosságai folytán lelassult a munka, ami hátráltatta a reform céljának elérését.

A fejlődés ilyen irányzatai és a reformba foglalt rendkívül komoly feladatok valóra váltása következtében a tudományos munka fokozódott az oktatásban. Mind nagyobb szükség mutatkozott a felgyülemlett tapasztalatok tudományos igazolására, a fejlődésre irányuló legfontosabb intézkedések tudományos megalapozására és szabályozására. Pótolni kellett a lemaradást.

A tudományos munkára csak 1957-től összpontosult nagyobb figyelem.

Akkor már megalakultak a *tudományos munka szövetségi és köztársasági tanácsai*. Később, 1960-ban létrehozták a pénzalapokat is a tudományos munka költségének fedezésére, s erre a célra a következő években előteremtették az egyre jelentősebb (noha összességükben szerény) anyagi eszközöket. 1959-ben létrehozták a Szerb NK Pedagógiai Kutatóintézetét. Legfőbb feladata az volt, hogy tudományos módszerekkel és eszközökkel hozzá lásson az oktató-nevelő munka tanulmányozásához, s hogy a tudományos vizsgálatok eredményeivel hozzájáruljon az oktatás gondjainak megszüntetéséhez.

Később ehhez hasonló tudományos intézetek alakultak a zágrábi és a ljubljani egyetemen is (a pedagógiai karok mellett). Mindez előrehaladást jelentett, noha az említett intézetek – különösen az első években – nem járultak hozzá annyira az oktatásügy legidősebb kérdéseinek megoldásához, mint amennyire azt vártuk.

A szakmai és a tudományos munka fellendítésére irányuló erőfeszítés sokféle akadályba ütközött. Nemcsak a pénz volt kevés, hanem a követelményeknek megfelelő és alkotó képességgel rendelkező szakemberek száma is kicsiny volt. A tudományos munka összehangolása és irányítása sem ment könnyen, mert a tudományos munka nem a legfontosabb kérdések tanulmányozására és megoldására összpontosult.

Mindez késleltette az igazgatás és a vezetés fejlődését az oktatás minden fokán. A problémák megvilágításában és a feladatok végrehajtásában gyakori volt a tévelygés és a rögtönzés, ami a tantervek kidolgozásában is megmutatkozott, habár kétségtelen haladást is észlelni lehetett. Abban az időben a pedagógiai irodalom által bizonyos nyugati eszmék jutottak el hozzánk. Emiatt időnként bizonytalanná vált a szakmai szervek munkája. Ez azonban ahhoz is hozzájárult, hogy világosabban áttekintsünk egy-egy problémát meg a munka bizonyos területein való lemaradásunkat.

Mind a vezetés mind az igazgatás fejlődését nagymértékben megnehezítette, hogy általában mellőztük, elhanyagoltuk a számunkra rendkívül időszerű kérdések (iskolavezetés, jövedelemelosztás) mélyreható, tudományos vizsgálatát. Ez roppant kedvezőtlenül hatott a munkára és az iskolák fejlődésére.

A tudományos és szakintézetek pénzelése sem kedvezett a tanügyben az igazgatás és a vezetés előbbre vitelének. Sokféle mulasztás történt a tudományos munkára adott pénz felhasználásában is, ráadásul a pénzért folyó harc légkörében szó sem lehetett a vezetés gyors fejlődéséről.

A felsőbb állami szervek állandó beavatkozása az iskolák igazgatási és vezetési szerveinek munkájába a társadalmi igazgatás időszakában, továbbá ezeknek a szervezeteknek a függő helyzete és részleges önállósága lehetetlenné tette, hogy kifejezésre jussanak az akkori évek kedvező irányzatai. Épp ezért ezt az időszakot joggal nevezik

egyesekek az állami-társadalmi igazgatás korszakának, amelyre jórészt a decentralizált etatizmus volt jellemző.

E nehézségek és hiányosságok ellenére egész oktatásunk, és külön a tanügyben folyó igazgatás és vezetés továbbfejlődése szempontjából ez az időszak *jelentős volt, mert elindította az oktatás társadalmiasításának biztos folyamatát, az emberek figyelmét e tevékenység felé irányította, s az oktatás lassan fokozatosan önállósulhatott.* Ily módon a fejlődés egyre inkább az öngazgatási viszonyok kialakulásának kedvezett a tanügyben is.

3. A társadalmi öngazgatás fejlődésének időszaka – az öngazgatási viszonyok kialakulásának csírái

Már az 1953. évi alkotmánytörvény is bejelentette: „A dolgozó nép öngazgatása a tanügyben... a hivatásos szervek és más érdekelt szervezetek, valamint a polgárok képviselőinek e tevékenységi ágazat államigazgatási szerveiben való részvételével valósul meg...” Az öngazgatás elvén épülő társadalmi-politikai rendszert még szélesebb alapokra helyezi a *JSZSZK Alkotmánya*, amely kimondja, hogy „...az ember helyzetének és szerepének elidegeníthetetlen alapja: a dolgozó ember öngazgatása a munkaszervezetben..., a községben és egyéb társadalmi-politikai közösségekben, hogy az emberek minél közvetlenebbül részt vehessenek a társadalmi fejlődés irányításában, a hatalom gyakorlásában és a más társadalmi ügyekkel kapcsolatos döntésben”. Továbbá:

„Az igazgatás minden formáját, a politikai hatalmat is ideértve, a munkásosztály és az egész dolgozó nép önmaga számára hozza létre azzal a céllal, hogy a társadalmat mint a termelők szabad közösségét szervezze meg, miáltal biztosítja:

– a társadalmi öngazgatásnak mint a társadalmi-politikai rendszer alapjának megvalósulását;

– az emberek döntését minden társadalmi kérdésben közvetlenül vagy a küldöttek útján, akiket ők választanak meg a társadalmi-politikai közösségek képviselői testületeibe és a társadalmi öngazgatás más szerveibe...”⁵

Az öngazgatás tehát egész társadalmi-politikai berendezkedésünk alapelve szerint alakul. Ennek alapján választjuk meg a képviselői testületeket és szabályozzuk munkájukat. Az emberek közvetlenül vagy képviselőik által, közvetve vesznek részt az öngazgatásban.

A fenti elvek alkalmazása az államigazgatás megszervezésében, illetve az igazgatás és irányítás különböző szintekre és különböző munkaterületekre kiterjedő rendszerének kiépítése komoly következményekkel járt. Megváltozott az egész képviselői rendszer. Létrejötték a szakosított tanácsok: szövetségi és köztársasági szinten a *Szövetségi és a Köztársasági Tanácson* (to-

vább a Gazdasági, a Szociális-Egészségügyi és a Szervezési-Politikai Tanács) kívül megalakult az *Oktatás és Művelődésügyi Tanács* is. Ilyen tanácsot, ugyancsak a munkaközösségek tanácsa keretében a tartományok is alakítottak. Ez „a tudományos, az oktatás- és művelődésügyi dolgozók számára lehetővé tette, hogy képviselőik által részt vegyenek a saját tevékenységüket érintő döntésben, miáltal az oktatási kérdésekben is megszűnt a döntéshozatal monopolizálása.”⁶

Az ilyenfajta monopóliumok megszüntetése reális feltételezés volt, de ehhez biztosítani kellett az öngazgatási szervek zavartalan fejlődését, lehetőtlenné kellett tenni az etatikus beavatkozást e szervek munkájába.

Az oktatás- és művelődésügyi tanácsok képviselőinek megválasztási módja, de különösen e tanácsok helyzete a képviselőházi rendszerben elegendő teret hagyott munkájuk etatikus módon való irányítására. Amíg ugyanis a Szövetségi, a Köztársasági és a Tartományi Tanács képviselőit maguk az emberek választották, addig a munkaközösségek tanácsának tagjait, tehát az oktatás- és művelődésügyi tanács tagjait is a községi képviselőtestület, valamint a munkaközösségek és más munkaterületeken működő szervezetek küldötteiből álló választó testületek választották meg. Ilyenformán ez a rendszer, habár demokratikus volt, mégis bizonyos rejtett lehetőségeket adott az emberekkel való mesterkedéshez, illetve ahhoz, hogy a képviselők megválasztását befolyásolják.

Az egyes tanácsok hatáskörét és munkáját a JSZSZK Alkotmánya, a köztársasági alkotmányok és a tartományi alkotmánytörvény, illetve a képviselőházi ügyrend szabályozta. Ennek alapján a munkaközösségi tanácsok, mindegyik a maga tevékenységi területén, önállóan tárgyalták meg a törvény és más képviselőházi rendelkezések érvényesítésével kapcsolatos kérdéseket, továbbá a munka- és más öngazgatási szervezetek, bizonyos munkaterületeken dolgozó munkaközösségek közös érdekű ügyeit avégett, hogy összehangolják egymás közötti viszonyukat és továbbfejlesszék együttműködésüket. A tanácsoknak jogukban állt megoldási javaslatokat adni az illetékes öngazgatási szerveknek, a munkaközösségeknek és az állami szerveknek.

Minden tanács jelentést kérhetett a Szövetségi (illetve a Köztársasági és Tartományi) Végrehajtó Tanácstól, amelyhez kérdéseket is intézhetett. Ugyanilyen jelentést vagy magyarázatot kérhettek a szövetségi (illetve köztársasági és tartományi) titkároktól és más vezető személyektől, akik az illetékes szövetségi (ill. köztársasági vagy tartományi) közigazgatási szerv élén álltak.⁷

A JSZSZK Alkotmányának 175. szakasza értelmében a Szövetségi Tanács, illetve 1969-től a VIII. alkotmányfüggelék szerint a Népek tanácsa, egyenrangú testület az Oktatás és Művelődésügyi Tanáccsal. Az oktatás, a tudományos munka, a művészetek és a művelődési élet más területein

működő munkaközösségeket érintő kérdéseket és az ágazat más kérdéseit vizsgálja. Ezekre a tevékenységi területekre vonatkozó törvényeket alkot és rendelkezéseket hoz. A szabályrendeletek fogantatása tehát elsőrendű ténykedése volt ennek a képviselőházi szervnek.

Ehhez hasonló rendelkezéseket tartalmazott a köztársasági alkotmány és a tartományi alkotmánytörvény is. A társadalmi terv készítése a Szövetségi (Köztársasági, Tartományi) Tanács és a Gazdasági Tanács hatáskörébe, a szövetségi (köztársasági, tartományi) költségvetés kidolgozása pedig ugyancsak a Szövetségi (Köztársasági, Tartományi) Tanács, valamint az illetékes Szervezési-Politikai Tanács feladatkörébe volt utalva.

Ily módon az oktatás- és művelődésügyi tanácsokat minden szinten kizárták a pénzügyi eszközökkel való rendelkezésből, illetve – az alkotmányfüggetlen szellemében – csak javaslatok és ajánlatok előterjesztésére jogosították fel.

Az autonóm tartományok öngazgatású és demokratikus fejlődésének biztosítása céljából a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságának elve alapján a Szerb NK 1969 januári alkotmányfüggetlen *új helyzetet teremtettek az autonóm tartományok számára* társadalmi-politikai rendszerünkben, amelynek nagy jelentősége volt az oktatás további fejlődésére a VSZAT és a KSZAT területén. A tartományoknak ugyanis törvényhozási és jogszabályozási jogkört adtak, s ezzel az oktatás- és művelődésügyi tanácsok rendeltetése is megnövekedett a tartományokban.

A köztársaságokban és a tartományokban az oktatás- és művelődésügyi tanácsok létrehozásával megszűntek a korábbi tanügyi tanácsok: nem létezett többé meghatalmazott szerv a tantervek, valamint a tankönyvek jóváhagyására, egyes határozatok meghozatalára (pl. a tanügyi tanácsosi cím odaítélésére stb.). Emiatt 1967-ben létrejött a Szerbiai Tanügyi Tanács, 1969-ben pedig a Vajdasági Tanügyi Tanács, amelybe ismert szakemberek kerültek. Ehhez hasonló, túlnyomórészt vezetői jellegű szervek a többi köztársaságban és KSZAT területén is alakultak. Amíg azonban a köztársasági tanügyi tanácsok hatásköre az oktatásügy minden fontosabb szakmai kérdésére kiterjedt és kiterjed, addig a tartományi tanügyi tanácsoknak (Vajdaságban és Kosovón) 1972-ig csak a tantervek és a tankönyvek jóváhagyása tartozott a hatáskörébe.

Az utóbbi időben ez a szerv – megbeszélések, tanácskozások szervezésével, csoportmunkával – egyre jelentősebb szerepet játszik a felhalmozódott szakmai kérdések megoldásában, s ilyen szempontból fontos összetevőjévé vált képviselőházi rendszerünk működésének – átfogó elemzéseket és érvekkel megtámogatott javaslatokat kidolgozva az Oktatási- és Művelődésügyi Tanács, illetve a Köztársasági és Tartományi Tanács számára.

Ugyanakkor a jelentős anyagi eszközökkel rendelkező köztársasági és tartományi oktatási közösségek fontos, hatalmi szervekké váltak, hiszen az

ő döntésüktől függött a tanügyi tanács és az oktatás- és művelődésügyi tanács számos határozatának végrehajtása. A közösségnek arra is lehetősége van, hogy a szakmai és tudományos intézetektől elemzéseket, tervezeteket rendeljen, hozzájárulva a vezetés erőteljesebb megnyilvánulásához.

A JSZSZK Alkotmánya jelentős változásokat idézett elő a *községi képviselő-testület* szervezetében is. Minthogy a termelő fogalma bővült, és a produktív munkát végzőkön kívül az improduktív munkát végzőket is magába foglalta, a községi képviselő-testületet most már a községi tanács és a munkaközösségek tanácsa alkotja. A nagyobb községekben az is lehetővé vált, hogy a munkaközösségek több tanácsot hozzanak létre. Így Szabadkán is megalakult a *Társadalmi Tevékenységek Tanácsa*. Emellett a községekben létrejött az oktatás-, és művelődésügyi, meg a testnevelési tanács (együttes vagy egymástól elkülönült testületként).

A tevékenység tartalmát, de különösen az oktatás fejlődésére tett hatását ezekben a szervekben jórészt már előre meghatározta az a körülmény, hogy a társadalmi és a távlati terv elkészítése, a községi költségvetés jóváhagyása és a zárszámadás hitelesítése a községi képviselő-testület hatáskörébe tartozott, az iskolák anyagi ellátottságának és pénzelésének egyéb problémáit viszont a községi oktatási közösség szerveinek kellett megoldania.

A szabadkai Társadalmi Tevékenységek Tanácsának munkája minden hivatalos értékelés szerint tartalmas és jó volt, de mégsem eléggé hatékony. Tevékenysége kiterjedt a tanügy minden fontosabb, időszerű kérdésére. Hasznos határozatokat hozott, amelyeket azonban pl. a teljesen ingyenes iskoláztatás bevezetését az általános iskolákban, a tanulóknak ingyenes tankönyvekkel és tanszerekkel való ellátását nem mindig sikerült valóra váltani.

Az oktatás- és művelődésügyi meg testnevelési tanácsok, amelyek a járások megszüntetése után a hatvanas évek közepén fontos szervekké váltak, az utóbbi évek folyamán az oktatási közösségek árnyékába kerültek, hiszen kizárólag ezek rendelkezettek az anyagiakkal. Pedig a tanácsok hivatottak „az oktatási közösségek munkatervének megvitatására”, vagyis arra, hogy részben irányítsák munkájukat. Legtöbbet az általános és a középfokú oktatás gondjairól tanácskoztak. A szabadkai Tanügyi Tanács, amelynek 15 tagja van, az utóbbi években a következő fontosabb kérdéseket tűzte napirendre: az iskolák szemléltető eszközökkel való ellátottsága; az ötnapos munkahét az általános és középiskolákban; a tanulóifjúság egészségi állapota; az általános iskolákban folyó munka hatékonysága és a pótoktatás fokozásának kérdése; a kedvezőtlen szociális körülmények között élő gyermekek; a pályaválasztási tanácsadók tevékenysége; a felnőttek általános képzése és az írástudatlanság felszámolása; az iskolakönyvtárak munkája stb. Az elvégzett munka tehát gazdag tartalmú és sokoldalú volt. Ilyen értelemben haladás észlelhető a szabadkai Pedagógiai Intézet működési területéhez tartozó

többi községi tanügyi tanács munkájában, és többé-kevésbé a köztársaság és a tartomány más vidékein is.

Az ilyen időszerű kérdések megvitatása javaslatok és megoldási ajánlatok kidolgozásával ér véget – általában így előkészítve az adott kérdéseknek a községi képviselő-testület ülésén való megtárgyalását –, de ezeknek az ajánlatoknak a további sorsa, valóra váltása többnyire bizonytalan. Ez érvényes a tanügyhöz kapcsolódó felsőbb öngazgatási szervek munkájára is.

Függetlenül attól, hogy mindezek a szervek – az Oktatás- és Művelődésügyi Tanács, a Társadalmi Tevékenységek Tanácsa és a Tanügyi Tanács – eléggé korlátozott hatáskörrel rendelkeztek képviselő-testületi rendszerünkben, szerepük mégis minden szinten növekvő volt az öngazgatási viszonyok folyamatos fejlődésében a társadalmi tevékenységeknek ezen a területén; elősegítették, hogy sokoldalúbban és helyesebben felmérjük, hatékonyabban megoldjuk az oktatásügy problémáit. Egyre határozottabb hatásuk nyomán helyes nézetek alakultak ki a tanügy helyzetéről és az oktatás legfontosabb problémáiról. Hatottak egy-egy területen az iskolapolitika kialakítására is, és munkájukban szakmai szempontból javult az oktatás kérdésköreinek megtárgyalása.

A törvényhozás jogköre 1963-tól, sőt részint már 1958-tól a szövetségi szervekből egyre inkább áttevődik a köztársaságiba, majd pedig a hetvenes évek elejétől a köztársaságiból a tartományiba. A JSZSZK Képviselőházának megfelelő tanácsai, habár oktatási törvényeket is alkothatnak még, mindinkább egységes fejlődés irányítására, a közös jugoszláv érdek érvényesítésére törekszenek az oktatásban. Ezekkel az álláspontokkal összhangban, valamint az alkotmányfüggelékek és a legújabb társadalmi és pedagógiai irányzatok szellemében a JSZSZK Képviselőháza 1970-ben határozatot hozott a nevelés és oktatás öngazgatási rendszerű továbbfejlesztéséről. A határozatot vita előzte meg az oktatás és nevelés jugoszláv rendszerének továbbfejlesztéséről meg tökéletesítéséről, s az új rendelkezések a vitában kinyilvánított különféle álláspontok és nézetek alapján születtek meg, tekintetbe véve az oktatás jelentőségét és helyzetét az egész társadalom fejlődésében, meg a már elért eredményeket. Ilyen módon ez a határozat megszabta a további fejlődés irányát, s a súlyt az öngazgatási viszonyok kialakítására és fejlesztésére, a leglényegesebb problémák megoldására vetette, rámutatva a gyorsabb fejlődés fontos részleteire és körülményére. A határozatnak elsősorban elő kellett segítenie az oktatás tökéletesebb beilleszkedését egész öngazgatási rendszerünkbe, s a fejlődésnek olyan irányt kellett szabnia, hogy minél előbb létrejöjjenek a korszerű öngazgatású tanintézetek. A képviselőházi határozat alapján a köztársaságokban és a tartományokban csakhamar megalkotják az erre vonatkozó törvényeket és más szabályrendeleteket. Megjelennek az általános iskola munkáját szabályozó törvények is, amelyek kifejezésre juttatják a szövetségi okmány számos törekvését

és irányelvét. Fontos kérdésként felvetődik, hogy milyen fokú általános képzettséget értünk el a meghatározott irányzatok és követelmények alapján, s hogy mennyire voltunk *hatékonyak* az ilyen és ehhez hasonló jelentős rendelkezések végrehajtásában. Noha igen gyakran hivatkozunk erre a határozatra, amelynek hatása kétségtelenül kedvező mégis túl lassú ütemű fejlődés észlelhető épp a hangoztatott társadalmi-gazdasági viszonyok kialakulásában, az oktatás gazdasági értékének meghatározásában és sok más fontos, az oktatás korszerűsítésével kapcsolatos dolog megoldásában.

Ehhez hasonló problémák észlelhetők néha még kiélezettebb formában a törvényes előírások következetes életre keltésében és az oktatás- és művelődésügyi tanácsok határozatai és előterjesztései megvalósításában is, habár a hibák kiküszöbölését, a munka korszerűsítését célozzák. A legtöbbször nem látható és nem érezhető eléggé világosan, hogy kit, milyen szerveket *milyen mértékben köteleznek ezek a rendelkezések, kire hárul a végrehajtás kötelezettsége?*

Ezzel voltaképpen ismertettük a tanügyben folyó igazgatás és vezetés három fő, az öngazgatás feltételei között létrejött ismérvét:

- az egyéni és kollektív felelősség kérdését;
- a szakszolgálatok munkájának hatékonyságát;
- a határozat, a döntés és az utasítás végrehajtásához szükséges előfeltételek biztosításának problémáját.

Az öngazgatási viszonyok kiépítésével olyan új viszonyokat kell létrehozunk, amelyeknek gyújtópontjában a dolgozó ember áll. Az ő érdekében teremtjük meg az új rendszert, amelyből fokozatosan kivesznek a régi hierarchikus viszonyok, s amelyben a dolgozó ember érdeke válik a legfőbb mozgatóerővé, ez az érdek szabályozza a rendszer részeit alkotó valamennyi szerv és szervezet munkáját. A képviselő-testületek és végrehajtó testületeik egy-egy területen és a maguk tevékenységében minden szinten egyfajta integrációját, kapcsolatát teremtik meg az öngazgatású szervezeteknek. A fejlődés ilyen folyamata az oktatásban (és másutt is) sok sajátosságot hozott létre.

Az öngazgatás fejlődésének meg a társadalmi-politikai közösségek igazgatási és vezetési feladatkörét betöltő öngazgatási szervek sikeres munkájának döntő előfeltétele a deatizmus és a *demokratizmus*. Éppen ezért az öngazgatási rendszer továbbfejlesztése és tökéletesítése érdekében még teljesebbé kell tennünk a deatizmust, és még magasabb fokra kell emelnünk a demokratizmust.

Az öngazgatási szervek munkájának fontos követelménye a nyíltság, a *nyilvánosság*. Ezért az öngazgatási szervek munkájáról állandóan tájékoztatni kell az embereket, lehetővé kell tenni, hogy az érdekeltek bírálhassák és értékelhessék az elvégzett munkát. Ezzel kapcsolatban felvetődik az egyéni és a közösségi, a politikai, sőt a büntetőjogi felelősség kérdése is. Mindenek-

előtt a megválasztott küldöttek – a képviselők tartoznak felelősséggel. „A küldöttségi elv társadalmi-politikai tartalma az öngazgatás rendszerében az öngazgatásilag megszervezett választási közösség és a társadalmi-politikai közösségek testületeibe, továbbá a társadalmi öngazgatás más szerveibe beválasztott küldöttek között létrehozott és szüntelenül megvalósuló aktív társadalmi-politikai viszonyból áll, amelynek az a célja, hogy az adott feltételek között és az adott helyzetben a lehető legjobb megoldásokat találják a kérdéses szerv illetékességébe tartozó problémák megszüntetésére.”⁸

A küldöttek felelősége tehát legfőképpen a döntésben mutatkozik meg, pontosabban e folyamat befejező szakaszában: a végleges döntés meghozatalakor. Az előző szakaszokban a célok és feladatok megállapítása alkalmával, az információk gyűjtésekor, valamint a szükséges eszközök és a számításba vehető megoldások tervezése idején a szakszolgálatoké, illetve a vezető szerveké a főszerep, rájuk hárul a felelőség java. Az viszont jórészt az előkészítéstől függ, hogy a küldöttek – tekintetbe véve a lehetséges megoldásokat és az egyes változatok várható következményeit – a legcélszerűbb és legésszerűbb megoldás mellett döntenek-e, s hogy megtalálják-e a leghelyesebb megoldást. Épp ebben mutatkozik meg a legszemléletesebben és a legérzékenyebben az igazgatás és a vezetés feladatkörének kölcsönös összefüggése.

A felelőséget nálunk eddig elméletileg és gyakorlatilag eléggé elhanyagolták. A képviselő-testületek és szerveik munkáját nem bírálják, nyilvánosan, nem elemzik, nem vizsgálják tudományosan. A döntés kapcsán a tanügyben rendkívül ritkán vetődik fel a felelőség kérdése, noha a mulasztások és a hiányosságok néha egészen nyilvánvalók. Erről tanúskodnak az oktatási intézmények hálózatának fejlesztésében elkövetett hibák, és azok a megoldatlan vagy rosszul megoldott dolgok, amelyek az általános iskoláztatással kapcsolatosak.

Voltaképpen kiknek tartoznak felelősséggel munkájukért a küldöttek, a népképviselők, a tanácstagok, az oktatási közösségek különböző szervei stb.? Természetesen saját választóiknak, azoknak az intézményeknek, embereknek, akiket képviselnek, s akiknek joguk van őket felelőségre vonni. Felelősséggel tartoznak a társadalmi közösségnek is (a választók gyűlésének, a helyi közösségnek).

Emiatt kell jó kapcsolatot létrehozni és fenntartani a választók és a képviselők, küldöttek között. Hogy megbízható adatokhoz jussunk, az iskolákban folyó öngazgatás tanulmányozása során 1971-ben Észak-Bácska hat általános iskolájában a következő kérdéseket intéztük a tantestület tagjaihoz: ismeri-e képviselőjét, ki képviseli Önt a JSZSZK, a Köztársaság és a Tartomány Képviselőházának oktatás- és művelődésügyi tanácsában (és a többi tanácsban)?

Az eredmény kétségbeejtő volt: itt-ott elhangzott ugyan egy-egy képvise-

lőnek a neve, de többnyire senki nem tudta, hogy az illetőt melyik tanácsba választották.

Habár ez csak kísérleti adatgyűjtés volt, és nagyon kevés alanyra terjedt ki, a kapott eredmények jobbára mégis a való állapotot tükrözik. Márpedig ilyen körülmények között semmiképpen sem jöhet létre szorosabb kapcsolat a választók, ill. a tanintézetek és a maguk küldöttei között, s arra sem volt igazán lehetőség, hogy valakit felelősségre vonjanak. Ez elsősorban az öngazgatási viszonyok éretlenségének, vagyis annak a következménye, hogy az öngazgatási szervek munkájában még mindig jelen vannak az etatizmus és a bürokratizmus maradványai.

Az eljövendő időszakban tehát nagyon fontos feladatunk lesz, hogy az öngazgatás feltételeihez igazodva kidolgozzuk a felelőség rendszerét. Erre az álláspontra helyezkedett a második öngazgatási kongresszus is:

„A kongresszus véleménye szerint okvetlenül ki kell dolgozni az öngazgatási és más társadalmi feladattal megbízott személyek részére az egyéni és kollektív felelőség rendszerét, amely összetevő része az öngazgatású szocialista társadalom szervezetének.

A felelőség rendszerének kiépítésében azt kell alapul vennünk, hogy az öngazgatási és más társadalmi feladattal megbízott egyének kivétel nélkül személyesen felelnek a maguk társadalmi és öngazgatási feladataik végzéséért, s felelőségük foka arányban áll saját meghatalmazásuk fokával, szerepüknek a döntés folyamatában való fontosságával...⁹”

Az új alkotmányon alapuló küldöttségi rendszer még inkább szükségessé és lehetővé is teszi a felelőség ilyen rendszerének és egy ennek megfelelő tájékoztatási rendszernek a kiépítését.

Valamely társadalmi feladatkör betöltéséért csak az vállalhat felelőséget,

- aki ténylegesen elfogadta azt a feladatkört, amelynek betöltésére megválasztották, és még inkább az,

- akinek lehetősége van arra, hogy a szükséges információk birtokában úgy döntsön, azt a megoldást válassza, amely társadalmi szempontból a legcélszerűbbnek látszik.

A jelenlegi és a jövőbeli küldöttek helyes tájékoztatásával, valamint a határozatok, utasítások és rendelkezések valóra váltásával kapcsolatban ismét szemügyre kell vennünk a szakszolgálatok (intézetek) munkájának szervezettségét és hatékonyságát. A Szerb SZK területén jelenleg olyan integráció van folyamatban, amely szorosabbra fűzheti az oktatásügyi intézetek és a Pedagógiai Kutatóintézet munkáját. Az integráció hatására, és az együttesen végzett munka jobb irányítása nyomán feltétlenül fokozódhat a munkában a szakszerűség és a tudományos módszeresség, s meggyorsulhat a tanügy legidősebb kérdéseinek tanulmányozása, rendezése. Ilyen irányban máris észlelhető bizonyos előrehaladás.

A munka összekapcsolásának és összehangolásának szándéka a községi

(városi) és a községközi *pedagógiai intézetek* között is megvan, amelyek a tanügyi-pedagógiai szolgálatok működését szabályozó törvény alapján jöttek létre, s amelyeknek feladatkörébe tartozik:

- segítség nyújtása a pedagógusoknak;
- a pedagógusok továbbképzésére irányuló munka megszervezése;
- a nevelési-oktatási célok és feladatok megvalósításának szakszerű ellenőrzése;...

- az oktató-nevelő munkában szerzett tapasztalatok általánosítása és terjesztése, s más közös érdekű szakmai feladatok végzése.¹⁰

Az iskolai munka törvényesebbé tétele és az előírások hiánytalanabb teljesítése érdekében 1969-ben a Szerb SZK területén megalakítják a *tanügyi felügyelőségeket*. E törvény értelmében (1. szaksz):

„A törvények és más előírások betartását, a meghatározott intézkedések végrehajtását az oktatásban és a nevelésben – a felsőoktatás kivételével – a tanügyi felügyelőségek ellenőrzik. Figyelmük elsősorban kiterjed:

- a kötelező általános képzésre;
- az iskolaalapítás feltételeinek biztosítására;
- az oktató-nevelő munka megszervezésére;
- az előírt tantervek, a szabályrendeletek stb. alkalmazására”.¹¹

Jogkörük szerint végzéssel rendelhetik el az előírások megtartását. Hatáskörük tehát a követelmények tekintetében sokkal világosabb, mint a pedagógiai intézeteké.

Az öngazgatás fejlettebb szintjén egy ilyen ellenőrző szervre valószínűleg nem lesz szükség, sőt a tanügyi felügyelőségek és a pedagógiai intézetek között már most is szorosabb kapcsolatot lehetne létrehozni, munkájukat teljesen be lehetne illeszteni e szolgálatok tevékenységébe.

A szövetségi és a köztársasági képviselőház Oktatás- és Művelődésügyi Tanácsa (szükség esetén a Népek Tanácsa, illetve a Köztársasági Tanács) a felsorolt köztársasági intézmények által jut a szükséges információkhoz és más anyagokhoz, bizonyos elemzések, dolgozatok és törvénytervezetek kidolgozására pedig más tudományos intézeteket és szakszolgálatokat (pl. a Társadalmi Tervintézetet stb.), valamint egyes szakcsoportokat (pl. jogászokat) is felkérhet. Vajdaság SZAT területén az Oktatási- és Művelődésügyi Tanács és a Tartományi Tanács a Tartományi Pedagógiai Intézettől szerzi értesüléseit. A szakszolgálatokból származó formációkat és más anyagokat köztársasági és tartományi szinten előbb gyakran megvitatják (különösen a javasolt határozatok megfogalmazása, az alternatív megoldások megszövegezése céljából) az oktatásügyi titkárságon, valamint a tanügyi tanácsok ülésein, meg a bizottságaikban. Egyes tervezeteket társadalmi vitára is bocsátanak. Ezek a viták egészen formálisak is lehetnek.

A községi és községközi pedagógiai intézetek, valamint a tanfelügyelőségek kötelesek adatokat szolgáltatni az oktatási közösségek szerveinek, a

küldöttek községi testületének és a tanügyi tanácsnak, amelynek az intézet felelősséggel tartozik.

Fontos azonban tudnunk: *hogyan, milyen úton-módon jutnak az említett szakszolgálatok és tudományos intézetek az oktatás helyzetére és problémáira vonatkozó értesülésekhez?*

Az intézetek egyik leglényegesebb feladata: *az oktatási intézmények munkájának követése, tanulmányozása és továbbfejlesztése.* A pedagógiai intézetek részint a munkába való betekintés útján, részint az elért eredmények elemzésével jutnak a szükséges információkhoz. Vajon lehet-e ilyen módszerekkel tárgyilagos értesüléseket szerezni az oktatási intézmények munkájáról és boldogulási lehetőségeiről? Azaz világos képet kaphatunk-e a gondokról, a fejlődés akadályairól? Ez természetesen sok mindentől függ, elsősorban mégis azon múlik, hogy a szakszolgálatban milyen szervezettséggel és technikai felkészültséggel gyűjtik össze, dolgozzák fel és értékelik az adatokat, s hogy milyenek az információkat adó intézmények.

Ilyen szempontból még mindig nagy a különbség az egyes pedagógiai intézetek között. Közülük nem egy igen nagy erőfeszítést tesz a korszerű követelményekhez való alkalmazkodás és a színvonalas munka érdekében – s ezen a téren általában is észlelhető előrehaladás –, a legtöbb intézetben azonban még ma sincsennek meg az összes, elsősorban szubjektív előfeltételek a tudományos vívmányok, kiváltképpen a korszerű tájékoztatás sokoldalú és korszerű alkalmazásához, s így ezek az intézetek képtelenek szakszerűbben elmélyülni a feltárt problémák tanulmányozásában. A legtöbbször gyakorlati feladatokkal vannak túlterhelve, általában ügyeket intéznek. Többé-kevésbé vonatkozik ez a megállapítás a köztársasági és a tartományi oktatásfejlesztő intézetek eddigi munkájára is, noha őket elsősorban a tantervek és a különféle tervezetek kidolgozása lefoglalja. Ezen a téren a tudományos intézetek munkája ez ideig egészen elenyésző volt.

A sokoldalú és tárgyilagos információcserét tehát már eleve akadályozzák az eléggé szűkös keretek, az adott feltételek, s károsan hat erre a szóbanforgó intézetek korszerűtlen szervezettsége, a rendelkezésre álló erők ésszerűtlen felhasználása is.

Az utóbbi évtizedben az adatok gyűjtésében, feldolgozásában és továbbításában mennyiségi fejlődés következett be, de ezt, épp a felsorolt okok miatt, nem követte minőségi változás. Ez általában fékezően hatott egész öngazgatási-képviselési rendszerünk fejlődésére, s lelassította a haladást az oktatásban is, kerékkötőjévé vált néhány igen időszerű, az általános iskolák belső szervezésével és hatékonyságával kapcsolatos dolog megoldásának. E hatékonysággal kapcsolatban még ma sem rendelkezünk egészen megbízható adatokkal és tudományos értékelésekkel.

Az oktatás és külön az általános képzés jelenlegi helyzetének áttekintésével igen szoros kapcsolatban áll a *tervezés és a további fejlődés távlatossága.*

A tervezés már régóta fontos feladata az igazgató és külön a vezető szervezeteknek (a szakszolgálatoknak). A tervezés korszerűsítése, társadalmi fejlődésünkhöz és az adott feltételekhez (a meghatározott környezetekhez) való alkalmazása roppant nagy feladat. Erre már a JKSZ VIII. kongresszusán felfigyeltünk, ahol Kardelj elvtárs megállapította, hogy „lemaradtunk a tervezésnek az öngazgatással való összehangolásában”.¹²

Erre utal Borislav Šefer is: „Valamennyiünket az a tény tart igézetében, hogy nem tanultunk meg tervezni ebben a tevékenységi körben. Én mégis inkább azt mondanám, hogy öngazgatási alapon nem tanultunk meg tervezni más területeken sem”.¹³ A tervezésnek az oktatás fontos szabályozójává, mozgatójává kell válnia. A lemaradás tudatában a JSZSZK Képviselőháza határozatban kimondta:

„A nevelés és oktatás rendszerének további tökéletesítése és reformja az öngazgatású szocialista társadalom alapelvei szerint megköveteli az oktatás fejlesztésének tudományosan megalapozott és egyeztetett tervezését, összhangban az általános társadalmi tervezéssel. Olyan eszközöket kell alkalmaznunk a tervezésben, amelyekkel sikeresen irányíthatjuk az oktatás fejlesztésének politikáját...”¹⁴

Az elképzelések megvalósításának időtartamát tekintve a tanügyben is szükség lenne hosszú, közép- és rövidtávú tervezésre. A hosszútávú tervekben – a jövőbeli általános iskola és általában az oktatás korszerű elképzeléseiből kiindulva – meg kellene határozni az oktatási intézmények átalakulásának irányzatát és részleteit, tekintetbe véve azokat a változásokat is, amelyek a munka tartalmában, az oktatás és nevelés gyakorlatában, a belső szervezésben és a pedagógusok képzésében várhatók. Ez lehetne az alapja a távlati fejlesztés tervezésének a felsőfokú oktatásban és a posztgraduális tanulmányokban is.

A hosszú távú tervezésben a minden tanulóra kiterjedő kötelező általános iskoláztatás alapelveiből, az oktatás folytonosságának, továbbá a szolidaritás és szocialista humanizmus elvéből, valamint abból kellene kiindulni, hogy milyen jelentősége van az oktatásnak egész társadalmunk fejlődésére.

Külön figyelmet kellene fordítani a középtávú tervezésre, mert ez „a tervezés *alapformája*, amely a terv minden elemét magába foglalja: a tervek, az egyes tervelemek struktúrájának kiegyenlítetttségét és összekapcsolódását, az eszközforrásokat és a terv megvalósításának hatóeszközeit”, minélfogva „a rövid lejáratú tervezés csupán részletezését jelenti a középtávú tervnek, olyan részletek kidolgozását, amelyeket nem lehet előre meghatározni a középtávú időszakra...”¹⁵

Mindenesetre a tervezést minden szinten és a tervezés minden fázisában alapos helyzetelemzésnek, a korábbi tervteljesítés fölmérésének és a megoldási mód kidolgozásának kell megelőznie. Ez a folyamat több szakaszból áll, kezdve az elemzéstől a terv végleges megfogalmazásáig és elfogadásáig.

Az általános iskolák esetében az oktató-nevelő folyamatokhoz fűződő már említett egyéb részletek mellett feltétlenül figyelembe kell venni a demográfiai és szociális jellegzetességeket is. Fontos követelmény, hogy a tervezés ne csak a mennyiségi, hanem a minőségi elemeket is felölelje.

Az ilyen elvi álláspont és korszerű követelmény érvényre juttatása mindenütt akadályokba ütközik. Rámutat erre az UNESCO-nak Az oktatás tervezése című kiadványa is. Az ebben említett fékező elemek közül némelyik többé-kevésbé a mi körülményeinkre is jellemző:

- a folytonosság hiánya az oktatás irányításában;
- az oktatás tervezése nincs összehangolva a társadalmi tervezéssel;
- az iskolaigazgatás felkészületlen az oktatásfejlesztés nagyobb feladatainak végrehajtására;
- az oktatás hosszabb távú anyagi biztonságának hiánya.¹⁶

A középtávú fejlesztés tervezésében mindenesetre haladás tapasztalható. Amíg az első öt éves tervben az oktatással kapcsolatban még nagyon sok valószerűtlen elképzelés kapott helyet, addig az újabb keletű középtávú tervek már inkább a való helyzetből és lehetőségekből indulnak ki.

Az 1957 és 1961 közötti öt éves tervben a tanügy és az iskoláztatás fejlesztési programja a következőket hangsúlyozta:

- meg kell változtatnunk a lakosság képzettségi struktúráját, és
- olyan mértékben kell továbbfejlesztenünk az általános iskolák hálózatát, hogy felölelhessen a 7–10 éves gyermekek 98, és a 11–14 éves gyermekek 70%-át.¹⁷

A program emellett a tantestület kialakítását és az oktató-nevelő munka általános koncepciójának kidolgozását szorgalmazza, amely alapja lehetne a tantervek, a tankönyvek és a kézikönyvek elkészítésének, továbbá az iskola nevelői feladatkörének fejlesztését, az iskolai oktató-nevelő munka korszerűsítésén dolgozó szolgálatok létrehozását stb.

A Szerb SZK társadalmi-gazdasági fejlesztésének 1971–1975. évi középlejárátú terve az elért eredmények és az észlelt gyöngeségek hangsúlyozásain kívül meghatározza a továbbfejlődés legfőbb irányzatát is a következő területeken:¹⁸

- öniségazgatás;
- az oktatással kapcsolatos tudományos kutatómunka;
- oktatás – kiemelve a megfelelő feltételek létrehozásának szükségességét ahhoz, hogy a kötelező általános képzés minden iskolaköteles gyermekre kiterjedjen, „ami további anyagi erőfeszítéseket igényel”. A terv tartalmazza még „a falusi ifjúság kiegészítő agrotechnikai és más irányú képzését a nyolcosztályos iskoláztatás közben és után”, továbbá a munka minőségének, hatékonyságának meg társadalmi szerepének növelését, amit az oktatás anyagi alapjának évi 8%-os bővülése tesz lehetővé. A Szerb SZK 1973. évi gazdaságpolitikai alapját meghatározó dokumentum az oktatási ténykedésre

előírányzott anyagi eszközök 17%-os emelkedését tervezte, amely több mint 5 milliárd dináros ráfordítást jelent. Az ilyen arányban növekvő pénz ésszerű kihasználásával mindenképpen minőségi változást idézhetünk elő az oktatásban.

Legutóbb, 1971-ben már a községekben is mindenütt kidolgozták az oktató-nevelő munka középtávú fejlesztési tervét, melyet ugyan általában nem egyeztettek a köztársasági tervvel, de amely az előbbinél több adatot tartalmaz. Szabadkán a Községi Oktatási Közösségben elkészült az oktatás továbbfejlesztésének munkaterv-javaslatja az 1971. és 1980. év közti időszakra, amely az öt éves terv kidolgozásának alapja. Ez a javaslat pontosan felsorolja, hogy melyik oktatási fokozaton milyen újabb építkezésre, az iskolatér milyen arányú bővítésére van szükség, meghatározza a szükséges beruházási eszközök összegét, és előírja a továbbfejlődés irányvonalát. Ez a munkaterv így szintén a szükségletekre alapozódik, noha részint a község lehetőségeit is figyelembe veszi.

Ilyenformán az oktatás fejlesztésének tervezésében, habár a haladás vitathatatlan, még mindig kiütköznek bizonyos gyöngeségek:

- a hosszútávú tervezés hiánya;
- a konkretizálás nem kielégítő foka (különben a köztársaság szintjén), vagyis a tervek deklaratív jellege;
- a szükséglet és a lehetőség nem kielégítő egyeztetése, illetve a realitás bizonyos fokú hiánya;
- a tervek vertikális és horizontális egyeztetésének és összekapcsolásának mellőzése. Az oktatás fejlesztési terve pl. a községen belül nincs kapcsolatban a többi társadalmi szolgálat, s még kevésbé a gazdaság fejlesztésének tervével.).

A tervek kidolgozása alkalmával gyakran nem elemzik alaposan az előző terveket, s ezért nincs meg a szükséges folytonosság a fejlesztés tervezésében, nincsenek rögzítve az egyes időpontok (fejlődési szakaszok), nem ismeretesek a megvalósítás tényezői, nincs tisztázva a végrehajtás ellenőrzésének módja stb.

Míndez a világosabb, határozottabb perspektíva hiányának következménye. Tény ugyanis, hogy nem vagyunk képesek tárgyilagosan felmérni anyagi lehetőségeinket. Emellett a bonyolult feladat elvégzéséhez képzett szakembereink sincsenek, akik az oktatás gondjainak és gazdasági kérdéseinek ismeretében fel tudnák mérni a tényleges lehetőségeket és a továbbfejlődés irányát. Márpedig a szakértelem és a tudományos hozzáállás hiánya, a felületesség súlyos következményekkel járhat.

Éppen e hiányosságok folytán gyakran megtörténik, hogy az effajta terveket a községi szervek minden komolyabb előzetes vita nélkül elfogadják, s a tervek jóváhagyása semminemű ellenállásba nem ütközik. Így van ez

akkor is, ha a tervek egyáltalán nem reálisak, nincsenek érvekkel megtámogva, s inkább csak deklaratív jellegűek.

Nagy szükség lenne tehát a tervezés tudományos módszerének kidolgozására. A szakszolgálatokat nagyobb szakértelemmel, tudományos megalapozottsággal kellene felkészíteni a tervezés feladatára, a tervek szorosabb egyeztetésére függőleges és vízszintes irányban. A megbízható tervezés egyik további előfeltétele a szilárd gazdasági élet, valamint az oktatásügy a gazdaság szorosabb kapcsolata.

Az igazgató és vezető szervek feladatai közé tartozik továbbá *az oktatás és nevelés megszervezése*.

Fejlődésünk irama és jellege, az oktatás erőteljes expanziója megfelelő oktatási formákat követel tőlünk, ami annyit jelent, hogy a képzési formákat, az oktatás struktúráját össze kell hangolnunk a célokkal és a tartalommal, s gyorsan hozzá kell alakítanunk az újabb áramlatokhoz és mozgásokhoz. A munkaszervezés legfőbb tételeit, az oktatás külső és belső struktúráját a legújabb tudományos vívmányokra kell alapoznunk, amely hozzáértést, szakértelmet követel, tehát inkább a vezetés feladatköréhez kötődik. A végleges döntés azonban e tekintetben is a képviselői, illetve az öngazgatási testületeket illeti meg.

Az oktatás külső struktúrájának alapját: az oktatás és nevelés rendszerének és tartalmának alapját, az iskoláztatás tartamát stb. a JSZSZK Képviselőháznak megfelelő tanácsai határozzák meg. A rendszer további konkretizálása, feldolgozása, az iskolák és más oktatási intézmények típusainak és belső struktúrájának meghatározása, valamint a tantervek kidolgozása a köztársasági és a tartományi szervek hatáskörébe tartozik, s ők szabályozzák a szakszolgálatok stb. helyzetét és szervezeti fölépítését is. A munkaszervezés és a belső öngazgatási rendszer szabályozásának jogát magukra az intézményekre ruházták át. E feladat végrehajtásához csupán az irányelvet s a tág keretet szabták meg.

Az oktatás korszerű megszervezése folytonosan megújuló, rendkívül összetett feladat. Nálunk gyakran elhangzik, hogy oktatási és nevelési rendszerünk elavult, a tantervek korszerűtlenek, az iskolák belső szervezése elmaradott. Új és a mi feltételeinkhez jobban illő megoldásokra lenne szükség. Ezért folytonosan figyelniünk, tanulmányoznunk kell a fejlődést, hogy megismerjük a külföldi tapasztalatokat is. Ez mindenütt nagy gond. Az utóbbi időben egyre többet várunk az UNESCO-tól. Bízunk benne, hogy ez a nemzetközi szervezet elősegíti majd az oktatási rendszer és az iskolai munkaszervezés megújításában szerzett tapasztalatok országok közötti cseréjét.

Kevés a kutatómunka meg a témát jól ismerő szakemberek száma, ami szükségessé teszi a szorosabb együttműködést és koordinálást minden szinten. Ilyen hiányosságok miatt a múltban gyakran folyamodtunk ideiglenes,

felemás, elszórt megoldásokhoz – pl. a tanítóképzés megreformálásában Szerbia és Vajdaság területén –, s ezért is van megannyi többé-kevésbé megoldatlan, vagy nem eléggé tisztázott rendszerbeli kérdés, kezdve az általános képzés időtartamától, bizonyos közép- és főiskolák helyzetén és feladatkörén át, egészen az egyes iskolafokokozatok vertikális és horizontális összekapcsolódásáig.

Az oktatás és nevelés megszervezése szorosan kapcsolódik a továbbfejlődés tervezéséhez, valamint a vezetői feladatokról egyéb összetevőkhöz: a fejlődés követéséhez és tanulmányozásához, az elért eredmények értékeléséhez, a vertikális és horizontális koordinációhoz és együttműködéshez, a feladatok végrehajtásának ellenőrzéséhez, sőt még a törvényes és más szabályrendeletek előkészítésének (a tervezetek kidolgozásának) módjához is. Mindezek az ügyek és feladatok túlnyomórészt a vezetés hatáskörébe tartoznak, s ilyenformán *a vezetés minősége, a szakszolgálatok és szervek hatékonysága fontos előfeltétele a színvonalas, hatékony igazgatásnak*. Egészében véve az utóbbi években egyre gyorsabb, de még mindig nem eléggé ütemes fejlődés észlelhető.

Külön gond, ha az igazgatás és a vezetés tényleges, növekvő hatása azért nem juthat kifejezésre, mert nincsenek meg hozzá *az objektív előfeltételek*.

Még soha semmilyen szinten nem ellenőriztük és nem állapítottuk meg, hogy a szükséges eszközök hiánya hol, milyen mértékben akadályozta vagy tette részlegessé, felemássá a különböző határozatok, törvények, utasítások, az arra illetékes öngazgatási szervek által hozott döntések megvalósítását. Nagy nehézségeket okoz, hogy néha nem tudjuk pontosabban megmondani, milyen mennyiségű anyagi eszközzel rendelkezünk majd a megvalósítás egy-egy szakaszában. Nemegyszer előfordult, hogy már a szabályok előírásakor megéreztük tarthatatlanságukat, mégis megszavaztuk őket, mert a kívánság és a szükséglet összehangolatlanságának légkörében éltünk, s mert különben sem fenyegetett felelősségrevonás veszélye senkit a törvényes kötelezettségek teljesítésének elmulasztása miatt. Az efféle kötelezettségek teljesítése többnyire az általános iskolákban is elmaradt: az osztálylétszám, az anyanyelven folyó oktatás feltételeinek biztosítása, a pótoktatás megszervezése és a tanulók szabad aktivitása tekintetében stb. A kötelezettségek teljesítésének ilyen jellegű, objektív körülményekből adódó elmulasztására a közép- és a felsőfokú oktatásban is bőven akad példa.

Éppen ezért a vágyak és követelések összehangolása a lehetőségekkel nélkülözhetetlen. A jövőben minden oktatási intézménynek elegendő anyagi fedezettel kellene rendelkeznie. Az olyan követeléseket viszont el kellene kerülnie, amelyeknek teljesítéséhez nincsenek megfelelő objektív és szubjektív feltételek. Ugyanakkor a rendelkezésre álló kapacitás ésszerűbb kihasználására kellene törekednie.

A demokratizálódás további folyamatával, mint az öngazgatási és vezető szervek tevékenysége tekintetében támasztott fontos követelménnyel kapcsolatban most ez a legfőbb kérdés: *milyen a tanügyi dolgozók helyzete és szerepe az öngazgatási rendszerben, illetve, milyen mértékben váltak a pedagógusok tényleges alanyaivá az öngazgatásnak saját tevékenységi területükön?*

Természetes, hogy a tanügyi dolgozók – jogaikra és kötelezettségeikre, szakmai képzettségükre, társadalmi és pedagógiai feladatkörükre való tekintettel – minden szinten az öngazgatás legaktívabb tényezőivé, az embereket megillető öngazgatási jogok érvényesítőjévé válnak az iskolapolitika kialakításában való részvételtől kezdve egészen a döntések és határozatok konkrét végrehajtásáig. Elméletileg és jogilag ehhez adva vannak a lehetőségek. Az igazgatás és a vezetés rendszerének öngazgatási alapja ezen az eszmén és ezen az elven nyugszik. A tanügyi dolgozók vannak (együttesen a művelődési és tudományos élet dolgozóival), többségben az oktatás és művelődésügyi tanácsokban, a tanügyi tanácsokban, a társadalmi tevékenységek tanácsaiban, a köztársasági és a tartományi oktatási titkárságokban. Közülük választják a tanügyi tanácsosokat, ők dolgoznak a tudományos intézményekben, a pedagógiai intézetekben stb.

Ezenkívül az utóbbi évek folyamán megszervezett társadalmi vitákban a tanterv és utasítás módosítási javaslatáról, a törvénytervezetetről és a középtávú társadalmi tervről folyó vitában – a pedagógusok egytől egyik részt vettek. Arra is van lehetőségük, hogy a szakfolyóiratokban és a napi sajtóban kifejtsek véleményüket és javaslataikat.

Mégis a tanügyi dolgozók hatása a fejlődési folyamatokra és a felvetődő problémák megoldására, még mindig nem kielégítő. Ezt igazolták Észak-Bácska 24 általános iskolájának pedagógusai – összesen 268-an –, akiktől csoportos nyilatkozatot kértem, s akik elégedetlenek amiért nem képesek erőteljesebb és jótékonyabb hatással lenni az oktatás fejlesztésére, kiváltképpen pedig az oktatás társadalmi és anyagi helyzetének alakulására. Ennek legfőbb okát a következőkben látják:

– sok a bürokratikus korlát, s keveset adnak a tanügyi dolgozók véleményére;

– alig van kapcsolatuk a képviselőkkel, küldöttekkel;

– alacsony szintű a felelősségvállalás.

Némelyek bírálták saját passzivitásukat is, érdeklődésük és elkötelezettségük alacsony fokát, mások pedig arra mutattak rá, hogy nem részesültek az öngazgatáshoz szükséges eszmei-politikai és gazdasági képzettségben. Ezzel a dolog velejébe hatoltak, és egyben a jelenlegi akadályok elhárításának útjára-módjára is rámutattak.

Következtetés és javaslat

A kutatás eredményei igazolják, hogy eddigi, az oktatási igazgatásban vezetésben elért fejlődésünk a tanügyi társadalmasítására, vagyis arra irányult, hogy a dolgozó emberek és mindenekelőtt a tanügyi dolgozók mennél tevékenyebben részt vehessenek az iskolapolitika kialakításában és megvalósításában, ezáltal is elősegítve az ember általános fejlődését és felszabadulását. Ez az irányzat főképpen a társadalmi fejlődés harmadik szakaszát jellemezte, amikor hozzáláttunk a régi hierarchikus viszonyok felszámolásához és az öngazgatási viszonyok kialakításához.

Ebbéli munkánkban számos várt és váratlan, objektív és szubjektív akadályba ütköztünk, ami lelassította, s helyenként megzavarta a fejlődés menetét. Az előre nem látott akadályok közül kiemeljük az etatizmus és a bürokratizmus még mindig erőteljes maradványait, valamint a választópolgárok és az öngazgatási képviselők hiányos előkészítését és felkészültségét akár azokról van szó, akik a tanügyben és a művelődési intézményekben dolgoznak, akár pedig azokról, akik a gazdaságot vagy a társadalmi-politikai közösséget képviselik.

A fejlődés folyamán az igazgatás irányvonala elkülönült a vezetésétől, s az öngazgatási szervek tevékenysége ebben sem volt mentes a sajátos technokratizmustól vagyis bizonyos szakszolgálatok és egyes vezető személyek uralmától.

Kiépült *az öngazgatásnak a parciális öngazgatásnak egy összetett mechanizmusa*, amely nem rendelkezik a tájékoztatás korszerű rendszerével. Ebben a mechanizmusban hiányos volt a különböző szervek együttműködése, és ez sok káros következményhez vezetett. Több szerv szükségtelenül egymással párhuzamosan intézte ugyanazokat vagy az egymáshoz hasonló ügyeket. Nem voltunk gazdaságosak. Ésszerűtlenül fogyasztottuk a rendelkezésre álló anyagi eszközöket és energiát, tehát nem bizonyultunk hatékonyaknak, ami, egy helyben topogáshoz vezetett. Elsősorban vonatkozik ez az általános képzésre, amelynek gondjaira nem mindig fordítottunk kellő figyelmet.

Mіндеzt nagyobbára az váltotta ki, hogy a vezető szervek és – az oktatásfejlesztő meg a pedagógiai intézetek – munkája egyes területeken hatástalan maradt, s a tudományos intézetek segítsége is kevésnek bizonyult. Alig végzett valaki tudományos kutatómunkát. Sem a megszerzett tapasztalatokat nem értékeltük tudományosan, sem a külföldi tapasztalatokat és tudományos vívmányokat nem alkalmaztuk.

A sok hiányosság és akadály ellenére az elmúlt évek során *egyre erőteljesebben jutott kifejezésre a tanügyi dolgozók és általában az emberek kezdeményező képessége. Az oktatás problémái mindinkább általános társadalmi problémákká váltak. Kedvezően módosultak a különböző álláspontok és nézetek az oktatás társadalmi jelentőségéről, s mind nagyobb mértékben lehetővé vált az oktatásnak és más*

munkaterületeknek az összekapcsolódása. A fejlődés, amelyet ebből a szempontból elértünk, szilárd alapja a felhalmozódott kérdések hatékony megoldásának.

Az eddigi tapasztalatok, a megtett út sokoldalú vizsgálata megkönnyíti számunkra a feltárt fogyatékoságok kiküszöbölését szolgáló eszközök és módszerek megválasztását.

Az alkotmányreform valóra váltásával feltétlenül ésszerűbbé kell tennünk az öngazgatás rendszerét, hogy lehetővé váljék az ügyintézés és a hatáskörök célszerűbb, jobb megoszlása, s hogy fokozódjék az együttműködés és a koordinálás az öngazgatási szervek munkájában, alkalmasabb kapcsolatba állítva egymással az igazgatás és a vezetés feladatkörét.

Ezért az öngazgatási szervek munkáját még nyittabbá és demokratikusabbá kell tennünk. Ki kell építenünk egy jó tájékoztatási rendszert, növelnünk kell a szakértelmet meg a tudományos igényt, s el kell érünk, hogy a munkáját mindenki felelőssége teljes tudatában végezze el. A küldöttségi rendszer kiépítésével létrejött minden előfeltétele annak, hogy ez a szándék megvalósuljon, így a döntésben nagyobb lehet a dolgozók hatása.

Az ilyen irányú továbbfejlődés megköveteli, hogy gyakran egészen szűk szakterületre specializált szakembereket képezzünk, hogy fokozzuk és célirányosabbá tegyük a tudományos kutatómunkát, amelynek több tudományágra kell kiterjednie, és hogy felhasználjuk mindazokat a tudományos vívmányokat, amelyek elősegíthetik a rendszer megerősítését és a legfontosabb problémák megoldását.

Egy ilyen módon átalakított rendszer, egy ilyen szemléletű és irányú igazgatás meg vezetése az eddiginél sokkal erősebb hatással lehet az alapfeladat végrehajtására: *az oktatás korszerűbbé és hatékonyabbá tétele, az öngazgatási általános iskola kialakulása.*

Az ilyen irányú fejlődés egész öngazgatási rendszerünk további tökéletesedésétől függ, amire ma minden eddiginél jobbak a lehetőségek. Rendkívül fontos, hogy az oktatásügyben az öngazgatás ne maradjon le az általános fejlődés mögött. Új alkotmányunk, a szabad munkacsere elve alapján biztosítja az oktatás egyenrangú helyzetét, lehetővé teszi a tanügy helyzetének és gondjainak egyenrangú kezelését az öngazgatási testületekben, az új küldöttségi rendszer keretében.

Egyelőre azonban, az oktatás igazgatásának és irányításának jelenlegi rendszerében, a meglévő öngazgatási rendszer keretében az *általános iskola* rendeltetését és feladatait még a felsorolt törvények és szabályrendeletek rögzítik, ők szabályozzák helyzetét az oktatás és nevelés egészében, ők teremtik meg számára a munkafeltételeket. Előírják továbbfejlődésének terveit, meghatározzák szervezeti fölépítését, munkájának tartalmát és alapformáit. A meglévő rendelkezések alapján alakult ki a pedagógusképzés rendszere a munka ellenőrzése és értékelése ezekben az iskolákban, mint ahogyan a

munka továbbfejlesztésére vonatkozó javaslatok és utasítások kidolgozásának is ez a néhány rendelkezése az alapja.

A különféle törvényes előírások, utasítások, irányelvek, tervek mennyisége és jellege alapján azt mondhatjuk, hogy a különböző felsőbb vezető testületek még mindig túlságosan beleavatkoznak a tanintézetek életébe és munkájába. Ez elfojtja az alkotókészséget, és megakadályozza az önállóságra törekvést az iskolákban. Igaz, az általános iskolák munkáját szabályozó új törvény kiterjeszti a tanintézetek hatáskörét – a haladás azonban még mindig túlságosan lassú ütemű.

Jegyzetek

- 1 A JSZNK Hivatalos Lapja. 1946/32. szám.
- 2 A Szerb NK Hivatalos Közlönye. 1951/5—6. szám.
- 3 A Szerb NK Hivatalos Közlönye., 1953/5. szám.
- 3 A JSZNK Hivatalos Lapja. 1955/11. szám.
- 4 A Szerb NK Tanügyi Közlönye. 1957/12. szám.
- 3 A JSZNK Hivatalos Lapja. 1955/11. szám.
- 5 A JSZSZK Alkotmánya. Alapelvek, I. és IV.
- 6 V. Mićunović: *Obrazovanje u samoupravljanju – Teorija i praksa samoupravljanja u Jugoslaviji*. Radnička štampa, Belgrád, 1972. 774. oldal.
- 7 A JSZSZK Alkotmányának 179. szakasza, valamint a köztársasági alkotmány meg a tartományi alkotmánytörvény megfelelő rendelkezései.
- 8 M. Suković: *Princip delegacije i samoupravljanja*. Teorija i praksa samoupravljanja. Említett kiadvány, 611. old.
- 9 *Rezolucija i odluke Drugog kongresa samoupravljaja*. Radnička štampa, Belgrád, 1971. 98—99. old.
- 10 A Szerb SZK Hivatalos Közlönye. 1965/6—7. szám.
- 11 A Szerb SZK Hivatalos Közlönye. 1969/15. szám.
- 12 *Osmi kongres SKJ*. Kommunist. Belgrád 1964. 94. old.
- 13 *Planiranje dugoročnog razvoja obrazovanja u Jugoslaviji*. A Politikai Tudományok Karának tudományos intézete. Bgd. 1971. 166. o.
- 14 A Szövetségi Képviselőház határozata. IV. fejezet, 13. bekezdés.
- 15 *Obrazovanje i razvoj samoupravnog društva*. A Politikai Tudományok Karának tudományos intézete. Belgrád, 1971. 167—168. old.
- 16 *Planiranje dugoročnog razvoja obrazovanja*. Előbbi kiadvány. 216. o.
- 17 A Szerb SZK Hivatalos Közlönye. 1958/4. szám.
- 18 A Szerb SZK Hivatalos Közlönye. 1972/1. szám.

Obrazovanje u sistemu samoupravljanja

U tom trećem delu (prvom poglavlju) svoje doktorske disertacije autor osvetljava, pre svega, položaj obrazovanja u našem samoupravnom (dosadašnjem skupštinskom) sistemu, naročito sa gledišta međusobnog odnosa i povezanosti funkcije upravljanja i rukovođenja na osnovu savremene definicije tih pojmova. Taj odnos i uopšte sve osnovne odnose koji se u sistemu samoupravljanja formiraju, posmatra u njihovom razvoju, nastojavši da utvrdi važnije karakteristike pojedinih perioda:

- centralizovano-administrativnog,
- društvenog upravljanja i perioda
- društvenog samoupravljanja.

Pri razmatranju kompetencija određenih samoupravnih (skupštinskih) organa i nastalih promena na tom polju, posebnu pažnju posvećuje postepenom formiranju stručnih službi i ispoljavanju „izdvajanju” funkcije rukovođenja, što je omogućilo sve intenzivnije korišćenje raspoloživih (često oskudnih) naučnih dostignuća postepeno (u celini još nedovoljno) izgrađivanje sistema informisanja – na raznim nivoima.

Utvrdjuje da u dosadašnjem skupštinskom sistemu (ni pre, a ni posle 1963.) prosvetni organi (prosvetno-kulturna veća) nisu postala sasvim ravnopravni u odlučivanju u najvažnijim pitanjima ni na jednom nivou, niti su prosvetni radnici imali odgovarajući uticaj i ulogu u kreiranju i realizaciji prosvetne politike. Istovremeno su (od 1967. god.) zajednice obrazovanja postale sve izrazitije centri moći i na svim poljima upravljanja dolaze do izražaja birokratske i tehnokratske tendencije. Razvoj na tom polju – koji ima karakter parcijalnog samoupravljanja – nosio je u sebi i dosta pozitivnog (postepenu demokratizaciju i podruštvljavanje), ali i dosta kontradiktornog i kočnica.

U raznim skupštinskim forumima donet je velik broj regulativa, što je, s jedne strane, ponekad čak i sputavajuće delovalo na osamostaljivanje i uopšte samoupravni razvoj škola, a sa druge strane njihova realizacija i efikasnost nije uvek bila adekvatna i potpuna.

Sve je to predstavljao okvir i podlogu za formiranje samoupravne škole.

Summary

Education and self-management

In the third part of his dissertation the author discusses the problem of education in the frames of the system of self-management (so far functioning through assemblies). Special attention has been paid to the relation between management and operation and to modern definitions of these two terms. This relation and other basic relations operating within the system of self-management are being examined throughout the course of their development, with special regard paid to their characteristics in these three periods:

- period of centralized administration
- period of collective governing
- period of self-management

When examining the jurisdiction of certain self-managing bodies and the changes they had undergone, the author pays special attention to the gradual formation of specialized departments responsible for education and to the introduction of operational functions, all of which have enabled better utilization of the available, often rather poor, scientific achievements and slow and still inadequate introduction of means of communication at various levels of teaching.

Both before and after the year 1963, as the author claims, regardless of the level at which they were functioning, the educational authorities (the councils for culture and education) did not become equal with other authorities in decision making, even when the most important educational problems were being decided upon. The same is true of the teachers' influence upon the creation and realization of the educational policy. Since 1967 the so-called educational communities have become the most prominent factors in education, characterized by bureaucratic and technocratic tendencies. Although the educational communities contained some positive elements (gradual democratization and socialization of education, they were characterized by semi-self-management, i. e., they contained many contradictory and obstructive elements.

A great number of new regulations were brought by different government bodies, sometimes having crippling effects upon the independence and development of self-management in schools. Often the effect of these regulations did not meet the intentions with which they had been created. Such were the basis and the frame work of self-management in schools.

SINKÓ ERVIN ÉS A KRISZTIANIZMUS* (1919—1927)

-
- o. Tanulmányunkban három támaszövevénnel foglalkozunk:
- a) az ifjú Sinkó krisztianizmusának létélményi alapjaival;
 - b) krisztianizmusának etikai vonatkozásaival, s végül
 - c) azokkal az etikai modellekkel, amelyeknek igenlése és egymást tagadása a krisztianizmus fölszámolásához és „senkiföldi” pozícióhoz segítette el az útkereső embert alkotói pályájának 1919-cel kezdődő s a húszas évek második harmadáig, pontosabban 1926—27-ig tartó időszakában.

1.

KRISZTIANIZMUS ÉS LÉTÉLMÉNY

1.1. Egyik korabeli esszéjének¹ allegóriájával élve, a krisztiánus Sinkó Ervin egzisztenciája a keresztesháborúk azon individuumáéhoz hasonlatos, aki a Szentföld meghódítására a kollektív szellemmel teljes azonosságban, egységben indul el, s megcsalt reménnyel és új, más remény szükségletével tér vissza, „egyházatalanná szubjektivizálódva”, a saját külön *vox deiére* figyelő magányos emberként.

Ennek az egzisztenciális kataklizmának az ő esetében – mint nemzedéke más tagjainál is – a Világforradalom káprázattá foszlása volt az előidézője, gyakorlati következménye pedig nemcsak a krisztiánus évtizedben, de jóval később – voltaképpen egész életútján is – érezhető lesz: mint Bollert Mihály, a *Tízennégy nap* nyilvánvalóan önéletrajzi írószereplője, Sinkó is egész életén át az ifjonti-szép, „merész, messianisztikus remények” szertefosz-

* Részlet Bosnyák István ETIKA ÉS FORRADALOM SINKÓ ERVIN ÉLET-MŰVÉBEN c. doktori értekezéséből

lásának terhes tényét hordja magával. „Akkor úgy látszott, hogy a kitört és a készülő forradalmi harcok majd az egész lázadó emberiséget végső leszámolásra, új és szabad világ megteremtésére mozgósítják. A látszat csalt. Egy egész nemzedék vált a saját vakmerő reményeinek invalidusává” – vallja a regénybeli Bollert Mihály, hiteles kifejezést adva annak az egzisztenciális megroggyanásnak, amely Sinkót egy életre képtelenné tette annak a hitnek a visszaszerzésére, hogy az egyetemes-emberi világ létrehozása nem valami messzi századokra elodázott utópia, hanem *ennek* a századnak, az ő korának realizálható történelmi feladata. Az ő számára 1919 vélegesen felszámolta a világforradalmi reményeket; a Történelem „ravaszága” e tekintetben őt csak egyszer tudta léte legmélyéig megcsúfolni. „Talán nagyobb remények, szédületesebb ígéretetek még nem is csillogtak emberek előtt, mint mi előttünk akkor” – tekint vissza 1919-re a húszas évek végén, de máris olyan végső, hitében kiégett józansággal, mintha legalábbis hosszú évtizedek tanúsítanák már, hogy 1919-nek végérvényesen vége van: „Az optimizmus részeg világ-éve (...) elmúlt és jött, véresen vagy vér nélkül, de jött mindenütt a konszolidáció.”² S míg e „részeg optimizmus” az ifjú Sinkó tegnapi Tanítóját, Lukács Györgyöt például továbbra is arra tette képessé, hogy az 1919-es világeseményekhez képest oly szerény események is, mint a Kapp-puccs, az olaszországi gyármegszállások vagy a lengyel-szovjet háború tovább éltesse a reményt, hogy „a világforradalom gyorsan közeledik, hogy hamarosan sor kerül az egész kultúrvilág totális átalakítására”, annak bizonyóságaként, hogy „a nagy forradalmi hullám – amely az egész világot, de legalábbis egész Európát rövid időn belül el fogja vezetni a szocializmushoz – korántsem ült el a finnországi, magyarországi és müncheni vereségekkel”³ –, addig a tanítvány mindebben már csak a tegnapi világtűz egyre halványuló fényét látja: „a nagy forradalmak tüzei fel-fel csaptak biztatóan, de mindig kisebb spontenitással és ma (1927-ben, B.I.) már az általános irányzat nyilvánvaló: kísérlet, hogy az élet visszakanyarodjék a háború előtti idők társadalmi kereteibe...”⁴

A „részeg optimizmus” korai szertefoszlásáról a Tanácsköztársaság összeomlásának – és a Világforradalom tragikus kudarcának – előestéjén írt krisztiánus Sinkó-versek tanúskodnak elsőként. „*Ó fagyoszloppá meredt zengő láng | torkomra fül hit, szó, lendület*” foglalja össze az egyik ilyen vers⁵ a világforradalmi optimizmus foszladozására variáló vallomások közös üzenetét, s e megrendült ténymegállapításra felelő vesszor felfedi, hogy e világi világforradalmi hit kiégésének a szerző számára a krisztianizálódás a közvetlen következménye: „*minden rámomlott döngő feszület*”... S hogy e következmény nem pusztán-személyes, nem valami különleges szubjektív gyengeségre valló, hanem *nemzedéki* volt, arról az a tény tanúskodik, hogy egy Bécs például – Sinkó krisztiánus irodalmának műhelye, akárcsak

az európai forradalmi emigráció számos egyéb központja – csak úgy hemzsegett a különböző nemzetiségű krisztianizálódott forradalmár-emigránsoktól...⁶

1.2. A történelmi kataklizma, mely a poéta-forradalmár számára nem holmi objektív tény, hanem *személyes* kataklizmát is jelentett, mintegy „kínálta” a krisztianus konklúziót: az istentelenül embertelen világ felszabadítása *ezek után* már nem képzelhető el evilági – emberi, politikai – erők révén... A nagy összeomlás nemcsak a forradalmi stratégia pillanatnyi vereségét példázta a tegnapi forradalmár-hívő számára, hanem az ember történelemformáló, világteremtő képességének kudarcát is, az emberi akarat, szándék és az objektív valóság abszolút ellentétességét, egymás kizárását:

Balga nagy dölyf az csupán, ha óhajtásod kívánod
Mint a lovast a lóra, világok hátára ültetni.
Szállj le a magas lórul. Ül ki az útra,
Okultan nézd a világok meg nem zabolázható tengereit:
Fényből az egyik, vízből a másik, közjük összedermedve
A szigorú föld.

- - - - -
Írva áll: Nem fordítod te meg Göncöl szekérének rúdját⁷

E krisztianus – a konkrét történelmi pillanattal ugyancsak motivált! – létélmény aztán életre kelti a „teóriát”, apolitikus, intézmény- és hatalomtagadó programmá téve azt a passzivizáló szubjektív felismerést, hogy a század embere az egész eddigi történelem legígéretesebb pillanatában is gyengének bizonyult ama fatális „boszorkánymester” megsemmisítésére, amelynek szükségképpen bukását már a *Kiáltvány* is elkerülhetetlennek tartotta.

Sinkó krisztianizmusának első nagy teoretikus dokumentuma, *Az út* című kéziratos könyve már egészében e program tételes hirdetésének jegyében íródik, s ilyen szempontból az egész könyv nem más, mint illusztrálása, személyes tapasztalatokkal és tolsztoji általánosításokkal történő alátámasztása a mottónak: „Minden hatalom, minden emberek ellen alkalmazott erőszak bűn. (...) minden állam, még az összesség szolgálatának szándékával felépített is, rossz, rosszat tesz, és az ember útja minden földi hatalmasság tagadásán keresztül vezet...” E programszerű voltaképpen – a savanyú a szőlő pszichikai mechanizmusán alapuló, ti. a világforradalmi pillanatban eredménytelennek bizonyult, s ezért utólag „kiátkozott” politika tagadását jelentő – apolitizmus mintegy „összegyűjteti” *Az út* írójával azokat a személyes élményeket, amelyek elnagyolva / abszolutizálva képesek voltak

„alátámasztani” a krisztiánus általánosítást, hogy gyakorlatilag a proletár-hatalom és kommunista akció is rossz az embernek noha – ahogy a szerző ezt nyomatékkal hangsúlyozza – ez az *egyetlen* minden másfélétől különböző politika, melynek *ideájában* benne foglaltatik a mindenkori politika istentelensége/embertelensége, megtagadásának és túlhaladásának szándéka... A hatalom hazugságot teremt, képmutatást tenyészt és korrumpál, tehát az emberek semmiféle hatalom, külső erőszak által nem válhatnak igazgá, emberibbé; minden, ami a világon a politika jegyében történik, az emberiségnek napról napra fokozódó romlását mutatja: ezt tanúsítják *Az út* írója számára a személyes tapasztalatok⁸, amelyeknek *egyedi* érvényéhez, csakugyan emberellenes voltához nem fér kétség, de általánosításukra csupán azáltal kerülhetett sor, hogy átlőjüknek – a nagy kataklizma hatására – *egészeben* szertefoszlott az ember világformáló hatalmi eszközeibe, intézményeibe és szerveibe vetett hite. Jellemző, hogy még az idős Sinkó is egyrészt ezekre a személyes tapasztalatokra hivatkozik majd a hatalom „démoni” voltán töprengve: „... milyen különös és elháríthatatlan következetességgel, úgyszólván egyéni akarattól független automatizmussal lép működésbe minden hatalmi szerv. Kezdhetném az első világháború idején, a szabadkai 6-os honvédlaktanyában szerzett tapasztalataimon. (...) És folytathatnám konkrét élmények felsorolásával forradalom és ellenforradalom idejéből, élményekkel, melyek egyetemlegesen bizonyítják, hogy a hatalmi helyzetek általában önműködően fölébe nőnek az embereknek, akik pillanatnyilag birtokosai, valójában egyben birtokai is hivatalos hatalmuknak. Van a hatalom és hatalmat gyakorló egyén viszonyában valami, amit nem volna túlzás démonikusnak nevezni, mert úgy látszik, hogy mennél inkább azonosul az ember »a pozíciójával«, annál inkább elveszíti önmagát, az önmagával való eredeti közvetlen azonosságát.”⁹ Nagyon igaz és nagyon „huszadik százados” személyes tapasztalatok ezek, de „egyetemlegességükhöz”, igazságuk árnyaltságához azért hozzá tartozik az a másik, szintén sinkói felismerés is, amelynek a moszkvai napló 1935. május 28-i, egy hatalmas kórház megismerését követő bejegyzése ad hangot, *közvetve* a krisztiánus időszak legmaradandóbb szépirodalmi alkotásának, az Aegidius-regény intézmény- és szervezetellenességének, *közvetlenül* pedig Sinkó egész krisztianizmusának ilyen szempontú bírálataként: „Tolsztoj fundamentális tévedése s általában a krisztiánizmus nagy negatívuma: félreismeri az intézmények humánus és morális erejét, az intézmények, az organizáció szerepét a magasabbrendű életért való küzdelemben, az emberibb élet szolgáltatásban.”

1.3. A tragikusan elbukott Forradalom távlatából a történelem mint egymásratorló és egymásra „visszaütő” erőszak láncolat jelent meg a tegnapi forradalmár tudatában. Az ilyen értelemben vett negatív történelem-

élmény az *Optimisták*ban majd a hindu filozófia *kárma*-fogalmával nyer megnevezést, amely Sinkó-Báti „jobbik-énje”, a regénybe művészi okok miatt beiktatott Blaha elvtárs¹⁰ számára metaforikusan azt jelenti, hogy minden emberi cselekedet „egy lelket ültet a világba, mely aztán már a mi további akarunktól függetlenül él, hat, növekszik”, úgyhogy „a zsebés, mellyel ma megszúrunk valakit, az idők folyamán guillotine-ként tér vissza.” A gyűlöletre alapuló negatív tetteknek e „kármáját” a csapás-visszacsapás e circulus vitiosusát a marxi történelem filozófiára épült deteologizált messianizmusnak, a proletár világforradalomnak kellett volna mindenkorra megszakítania. Ehelyett azonban jött az egyetemes fehérterror szörnyűsége „revansa”, a forradalom *szükségyszerű* intranzigensségére esztelenül ráduplázó „kármája”, s a létélményében egyébként is megrendült krisztianus emberben ez tovább mélyítette az erőszak-ellenességet, a *mindennemű* harc programszerű tagadását. A fehérterror távlatából *mintha* igazolódott volna a zoszimai prófécia: „Helyesen akarnak berendezkedni, de (...) azzal végzik, hogy vérbe borítják a világot, mert a vér vért kíván, s aki kardot ránt, kard által vész el”.¹¹ S beteljesedettnek látszott a tolsztoji jövendölés is, hogy az embertelen erőszakosság és gyilkosság a közvetlen rosszon kívül, amelyet az áldozatoknak és hozzátartozóiknak okoz, még hatalmasabb kárt idéz elő azáltal, hogy elterjeszti a romlást valamennyi osztály körében, ami azért is könnyű, mert „mindezeket a bűncselekményeket (...) valami szükséges, nemes, nélkülözhetetlen ügy örve alatt hajtják végre...”¹² A történelem meg nem szűnt, sőt még vadabbá váló „kármájának” személyes élménye aztán ismét csak „teória”-szülő tényezővé vált *Az út* szerzője számára, s a forradalom *egyes* eseményei a másnapos távlatból ismét eltűzött általánosítást kapnak. Sinkó kecskeméti elődjének, a direktórium elnökének forradalmi fanatizmusa például, melyre *Az úton* kívül a *Szemben a bíróval* és az *Optimisták* is mint félelmetesen negatív élményre tekintenek vissza, s amely a direktórium elnökének egyik szabotázs elleni cikkében abban a fenyegetésben nyilvánult meg legeklektánsabban, hogy az a „kis jó, finom halálbüntetés, ami az eltitkolóknak, az elzáróknak ki fog járni, majd megtanít minden embert arra, hogy mi a kommunizmus”, s hogy ne féljenek a „tisztelt ellenforradalmi urak, a proletárdiktatúra még csak ezután kezdődik”, ezután jön a java, s ha „mi már nem élünk, akkor folytassák mások. Ha bennünket felköt a fehér gárda, akkor lesz majd egy új vörös gárda, amelyik a fehéreket felköt”¹³ –, ez a tudatosan vállalt egyedi kárma-program utólag, a fehérterror távlatából Sinkó számára egyetemes jelentéssel telítődik. „Ma már nem látom külön a fehérterrort és a vörösterrot” – írja 1920-ban *Az út* krisztianus szerzője, s a kétféle terror összefüggéséből a történelemnek egy apokaliptikus – és az egységes világszocializmus megvalósulásáig sajnos meglehetősen reális! – vízióját vonatkoztatja el: „Valóban dialektikusan egymást tartják, egyetlen, de végtelen sorozatot alkotnak. (...) a gyűlöletre

fokozott gyűlölet, a fokozott gyűlöletre még fokozottabb és így a máris elért örületig, amikor a történelmi szükségszerűség alapján a munkásságot forradalmasító (...) fejlődési foknak fogadják el a fehérterrort...” Az előtörténelemnek e „karmasztrikus” víziója – amely a *circulus vitiosus* megszakítására hivatott Világforradalom tragikus kudarcának távlatából *realis-naké* bizonyult –, az elbukó parciális forradalmaknak és ismételten győző ellenforradalmaknak e felismert „dialektikája” *természetszerűen* szüli meg a megrendült krisztianus tudatában az *irrealis* „megoldás” tolsztoji programját:” ami ezt a gyűlöletet, ennek az önmagából gyarapodó és erősödő démonnak az uralmát megbonthatja, az csak egy lényegében és megnyilvánulásában másik, vele ellentétes princípium: a szeretet, a megbocsátás, a jóság lehet”, illetőleg: „Minden erőszak az erőszak ellen az erőszak elismerése; minden kísérlet: a rosszat a rosszal kiirtani a rosszat szaporítja, a rosszat fokozva szabadítja fel. Igazság csak Istennél, csak a szeretetben van.”¹⁴

1.4. A világforradalom bukásával kapcsolatos, eddig vázolt létélmény – elemek – a „részegen optimista”, cselekvésre képesé tevő világszemlélet helyett egy végletesen pesszimista, szükségszerűen passzivizáló krisztianus világlátás; az ember világmegváltó, *politikai* hatalmába vetett hit kiégése és fölcserélődése egy *metafizikai*, minden evilági intézményt tagadó hittel; a történelem kárma – jellegének demoralizáló s *irrealis* „megoldást” sugalló élménye – mindezen létélmény elemek mellett Sinkó krisztianizmusának kialakulásához és megcsontosodásához kétségtelenül hozzájárult a nagy kataklizmával „gazdátlaná” vált világ, „a Senki kezére jutott föld” egzisztenciális élménye is.

Krisztianus verseskötetének, *A fájdalom Istennek* számos verse variál erre a negatív élményre. Közülük a „Karácsonyi könyörgés” egyetlen krisztianus allegóriával fejezi ki e végső világ-elárvulást – „*Nincs jászla a földnek*” –, míg „A gazdátlan világ” nemcsak a tételes címével, de egészében is e létélmény legteljesebb kibontója – mégpedig egy már-már *mozgalmi* allegóriásor révén.

Jaj itt de nagy készül!
Lángban áll a pajta,
világnak két sarka

– asszociáltat a kezdőstrófa a forradalom fellángoló tüzének egyetemességére, világot átfogó és világperzselő intencióira, s a következő versszak már e gigantikus szándék kudarcának keserű, önostorozó bevallását tartalmazza:

Bőgtünk, döftünk, dőltünk,
bízunk a kuvaszba,
vacog most a farka.

E léthideg, mely a „tűzkutyára” – Nietzsche negatív forradalom-szimbólumára – való rejtett utalást követően a megcsalt, megalázott forradalmi remények fagyos kontrasztjaként csap ki a strófazáró sorból, a következő két versszakban még dermesztőbbé válik:

Na most híres kuvasz!
Seholse a gazda
s voníthat sz a napra.

Szép eszed kicsi lett!
nincs, csak tűz hatalma
s minden: űzött vadja.

A „híres kuvasz” a vers vezérgondolata szerint a világ sarkait ostromolta, s e világ most, a hiábavalónak bizonyult ostromlás után megint elhagyottan, gazdátlanul tombol az elszabadított – s közben értelmetlenné is vált – tűzben... Az előző strófáknak e leverő, ironikus/önironikus „üzenetét” a záróstrófa az ember egyetemes eltévelyedettségének képzetével mélyíti el, s ezzel minden távlatot kizár; az animális kószálást teszi meg az „emberi” létezés kényszerű szinonimájává:

Széles az országút,
ki erre, ki arra,
Urísten sok barma!

A gazdátlan, cél és értelem nélküli, emberi vezérlő elvétől megfosztott világ negatív élménye – természetszerűen – ugyancsak a krisztianizmust táplálta a tegnapi forradalmárban, s e teljes távlattalanságot – az animális kószálás „távlatait” – nem tudta pótolni a *technikai* „fejlődés”, az élet *dologi* „gazdagodása”, a *pusztán-anyagi* „progresszió” sem. Az ilyen „haladás”, az efféle „vívmányok” a krisztianizálódó emberrel képtelenek voltak elfeledtetni 1917 lázas próféciait, amelyek az életnek nem ilyen szimpla, technikai-anyagi jobbá válását ígérték csupán, hanem teljes átalakulását, az *egész* életvalóság gyökeres megváltoztatását, az élet emberibbé válását antológiai etikai és esztétikai értelemben is. Ezzel szemben mindaz, amit a kapitalizmus gyorsan restaurálódó, forradalom utáni éveinek embere kapott, az az életérzésében és világlátásában semmiképp sem alaptalanul megrendült ifjú Sinkó számára nem volt más, mint „a maga tárgyi gazdagságában, tech-

nikai tökéletességében is minden vezérlő ideától elhagyott társadalom.”¹⁵ *Ilyen* létérzéssel aztán logikus – bár eleve kilátástalan – volt az egzisztenciális „fogódzónak” krisztianus-metafizikai szférákban való keresése. Figyelemre méltó, hogy e keresésnek egyik jellegzetes sinkói gesztusát az Adyhoz – az „egyik” Adyhoz, *A halottak élén* írójához – való visszatérés jelentette: „Adyban (ti. a későiben) monumentális élménnyé vált az értelem-től megfosztott élet, a Senki kezére jutott föld, a fokozhatatlan szegénység.”¹⁶

1.5. Sinkó krisztianizálódásának egyik fontos létélményi okát a Forradalom veresége miatt fel nem oldódott, kielégületlen maradt individualizmusban kell látnunk. A „*szüék börtönöm: a Magam*” imperatívusza – amely az ifjú Sinkó forradalomhoz vezető útjának is egyik lényeges tényezője volt – a nagy kataklizma után új – irreális – megvalósulást keresett magának: a végletesen izolálódott *én*, az *unio humana* tárgytalanná lett valósága helyett az *unio mystica* metafizikai valóságában kísérelte meg a feloldódást.

A „gazdátlan” vált, forradalom utáni valóság az ifjú krisztianus számára összebékíthetetlenül ellenségesnek bizonyult az egyes emberrel, a léthidegben egyedül didergő izolált individuummal szemben. E „gazdátlan” világ öszerinte inkognitóba szorítja az egyes ember emberségét, a külvilágból az intimitásba kényszeríti vissza, közösségből individuálissá, valóságból „lelkivé” változtatja, s ilyen, kénytelen-kelletlen létrejött mivoltában az egyes ember állandóan veszélyeztetett és kétségbe vont: „a külső világ a lélek világával – nemcsak az extravagáns, hanem minden lélekként élő lélek világával szemben megközelíthetetlen idegen – nem kozmosz, hanem káosz s uralkodó törvényei a lélekkel szemben abszolút közömbössé vált matéria törvényei.”¹⁷

E materiális, individuum-tagadó káoszból való sinkói „disszidálás” krisztianus módját az Egyetlennel mint kozmoszsal történő eggyéválásnak, azonosulásnak az áhitata képviselte. Az ateizmus az egész szellemi univerzumot széttöri *erek* sokaságára, melyek bolyonganak, össze- és szétfutnak egység és állandóság nélkül – hirdette a *Testvér* az individualizmus panaszát Jean Paullal,¹⁸ aki a „gyógyírt” a közösség után sóvárgó individualizmusra az istenkeresésben vélte meglelni, hiszen: „Senki sincs oly egyedül a mindenségben, mint az istentagadó...” Az *én*-feloldásnak ezen illuzórikus lehetősége jegyében írja Sinkó is az *Egy történet, melynek még címe sincs* c. kisregényét¹⁹, amely e programot úgy variálja, hogy „*Szeretni kell és a szeretetben minden eggyé lesz*”. S az individuum közösségre találásának e krisztianus illúzióját hirdeti számos verse is, melyek közül a Szarajevóban írt „Jó ima” emelkedik ki a privát „én”, a nem univerzális személyiség elleni idegenkedésével s a „stigmatikus” azonosulás áhitatával:

Sebed az én sebem legyen,
Törd össze sok kicsi keresztem,
A Magad egyét add.
Száz vérzésem utálok már
s utálok százféle sebem.

Mert nem élt, ki meghal
S csak abba halt, hogy ő beteg.

Itt nem foglalkozhatunk krisztianizmus és magánélet viszonyával; megjegyzendő azonban, hogy az individuum-szabadulásnak e krisztianus illúzióját az ifjú Sinkóban az is élte, hogy a bécsi emigráció jellegzetes „szexuálmoráljának” légkörében számára az erotika is csak pillanatnyi feloldódást nyújtott. Ezért állítja oly kategorikusan még a krisztianizmusa felbomlásának előestéjén is, 1927. november 8-i naplójegyzetében: „Ember és ember között pillanatra megszűnhet a magány, de csak Isten az, akiben tartósan föloldódhat az ember magányossága.”

1.6. A Világforradalom elmaradásával objektíve feltételezett fenti létélmény-elemek alkották Sinkó krisztianizmusának egzisztenciális alapját. E létélmény természetesen, logikusan „igenelte” a krisztianus magatartást, amely Sinkó esetében csak látszólag jelentett *teljes* szakítást a múlttal. „Az én életemet most már, hogy a kom./munizmus/ban nem hiszek, hogy a veszedelmek közt érte küzdőket el kellett ezért hagynom” – vallja meg magának a soronkívülisége miatti, jól kihallatszó büntudattal 1920. szeptember 28-i, bécsi naplótöredékében – „az én életemet elvesztem, ha a forradalom feladott álláspontja helyébe egy ugyanolyan eleven, egész életet megkívánó pozitívumot nem tudok tenni.” – E vallomás nem efemer jellegéről Sinkónak az egész, majd egy évtizedes krisztianus irodalma igen meggyőzően tanúskodik: a kényszerű-kelletlen feladott kommunista életvitelt nem egy henye, felszínes esztétizmus helyettesíti ebben az irodalomban, hanem egy olyan, amelynek csakugyan a lelelkéhez tartozik a szándék, hogy „eleven, egész életet megkívánó pozitívumot” képviseljen a másik, a feladott pozitívum helyén.

Nem véletlen, hogy krisztianus folyóiratát, a *Testvért* Lukács György – „Sajnos, ma is változatlanul tanulságos!” – füzetéből, az *Esztétikai kultúrából* vett idézettel indítja útjára. „A teljes szabadság a legirtózatosabb megkötöttség. »Minden hangulat«: gyönyörű, fenséges szabadsága a léleknek!... semmi sem lehet több a hangulatnál: a legkeményebben kötő rabszolgaság, a legkegyetlenebb öncsonkítása a léleknek... Az »esztétikai kultúra«, az »életművészet« a lelki züllöttségnek, az alkotni és cselekedni tudás hiányának, a pillanatnak való teljes kiszolgáltatottságnak életprincípiummokká való

emelése” vallja az ifjú szerkesztő Lukács Györggyel a *Testvér* programcik-
kében²⁰, s ennek az anti-esztétikai kultúrák életelvének a jegyében ugyaneb-
ben a programcikkben „építő, a szellemi káoszban rendet teremtő, nevelő,
pozitív” funkciót szán krisztianus folyóiratának, programszerűen vállalva
az opponálást mind „a szándéktalanság anarchiájába” vesző, szerinte az
„esztétikai kultúra” hedonizmusába torkolló avantgarddal, mind pedig a
puszta politikai agitációt vállaló proletkult irodalommal szemben. E sajá-
tosan harmadik utas álláspontja mellett Sinkó későbbi krisztianus-esztétikai
cikkeiben s a Kassákkal és Déryvel²² folytatott vitájában is kitart, miközben
saját alkotói gyakorlatában is ezt az antihedonisztikus szellemiséget érvé-
nyesíti, az *Éjszakák és hajnalok* esztétizmusát meg az *Internationálé*-ben közölt
agitprop líra szellemiségét *egyaránt* meghaladva.

Egy sajátos – és paradoxális, ti. krisztianus aktivizmust akar tehát Sinkó
a húszas évek végéig művelt irodalmában, annak tanúságaként, hogy régi
és új útja között egyféle – bármennyire is visszas és paradoxális – szellemi
kontinuitásra azért változatlanul igényt tartott. Krisztianus lírájában ennek
legkevesebb áttétellel, vagyis legközvetlenebbül a Margináliák-ciklus²² II.
darabjában adott hangot.

Új házon dolgozunk, mert a régi ránkomlik.
A régít vér árán rakták.
A régi kövei közül bosszulón szívárogo
Életre pirulva a megalvadt vér.

Új házon dolgozunk. Ki-ki maga szerszámával
Segíti régi omlását. - - - - -

Új házon dolgozunk. Mikor a régi készült
Akkor is új házat akartunk s az óta öltünk,
Meghaltunk és már megint itt vagyunk és dolgozunk
Arcunk izzadságával
- - - - -

Mit jelent e paradoxális, bosszút és vért tagadó, tehát apolitikus akció-
program? – Nyilvánvalóan azt, hogy Sinkó krisztianizmusa „odabent” és
„idekint” egyaránt csak *látszólag* képviselt *teljes* szakítást tegnapi kommuniz-
musával. Ez utóbbi a deteologizált messianizmust, a világ történelmi/forrad-
almi megváltását célozta, s miután ez 1919-ben irreálisnak bizonyult szá-
mára, egy másfajta – az irreálisnál is irreálisabb! – messianizmus megszállottja,
a régi cél merőben más eszközökkel való szolgálója: a történelmi program

metafizikus képviselője lett majd egy évtizeden keresztül. A kommunizmusról a krisztianizmusra való „átváltásában” a lenini dialektika érvényesült tehát: „A tétel, hogy: »a szocializmus vallás«, egyeseknél a vallásról a szocializmusra, másoknál meg a szocializmusról a vallásra való áttérésnek a formája.”²³ A krisztianizálódó Sinkó Ervin esetében ez utóbbiról volt szó, s ilyen szempontból a kortárs kritikus jól látja az 1919-es fiatalok – s köztük Sinkó Ervin – útját: 1918 és a húszas évek vége között a kereszténység Európaszerte nemcsak úgy hódított, mint visszahatás a kommunizmusra, hanem mint a „kommunizmus vélt testvére vagy épp alteregója is”, miközben a fiatal nemzedék tagjait „a szocializmus hódította meg a kereszténységnek”...²⁴

2.

KRISZTIANIZMUS ÉS ETIKA

2.0. Sinkó istentkereső szeretet-hitvallása – mint látni fogjuk – egészében is az ellentétes tendenciákkal való viaskodás formájában létezett.

Ennek az általános vívódásnak egyik alkotóeleme az a – végül is hiábavalónak bizonyuló – törekvés, hogy a metafizikát függetlenítse az etikától, a vallást elválassa az erkölcstől: mint lelkes kierkegaard-ista, Sinkó, a tanítvány is arra törekedett, hogy felküzdje magát a tiszta, az etikaitól radikálisan elszakadó, vallási „stádiumba”. Azonban majd egy évtizedes küzdelem után megismétlődött vele az 1919-es eset: újból „*lehúzta az emberek dolga*”, az etika... Hiába tagadja²⁵ – hallgatólagosan – az egykori Tanítónak a *Taktika és etika*ban megfogalmazott krédóját, hogy az egyénnek úgy kell cselekednie, mintha az ő tette döntené el a világ sorsát; hiába lázad a konzekvencia ellen, hogy ebből az etikai axiómából az következik, hogy „minden vallási élet, minden különállás erkölcstelen”; s hiába támasztja alá e lázadását azzal a formális-logikai érveléssel, hogy etika és vallás két merőben különböző szféra, hisz az egyik „az állami és társadalmi törvények felségjogának” elismerését, „a kötelesség, a benső, a szabad elhatározásból született és választott egyéni cselekedetet” jelenti, amely szándékában az általánosan követelhető és kívánatosat tartalmazza, a másik, a vallási szféra nem ismeri ezt a benső szabadságot, ti. „a benső szabadságtól, a választás szabadságától magát választással megfosztó és megfosztott ember” életszféráját képviseli, az emberét, aki e meghatározottságával „a szabad emberi közösségen kívül kerül és etikával éppúgy, mint állami-társadalmi törvénnyel és követelményekkel meg nem mérhető és meg nem ítéhető...” S hiába vallja kevesebb „teóriával”, de annál nagyobb vehemenciával, hogy a földi élet értéke

nem metafizikai, hanem morális probléma „és én ma már biztosan hiszem, hogy Isten nem moralista, a morál a mi szegényebb szféránkban nélkülözhetetlen úr csak.”²⁶ Mindezek a logikai érvek ugyanis őt magát nem teszik képessé arra, hogy tartósan függetlenítse magát az „általánosan követelhetőtől és kívánatostól” s akarata ellenére is ne vesse magát alá újra és újra – ha nem is az *állami*, de a *társadalmi* törvények felségjogának, vagyis a nem-emberi Abszolútummal szemben a „csak” emberi követelményeknek, az evilági „szegényebb szféránk” erkölcsi imperatívuszainak...

Krisztianizmusa, mely „tisztá” vallás, minden evilágiságtól független metafizika akart lenni, e szubjektív kényszerűség következtében egészében is az etikai dilemmák, ellentétek és paradoxonok pergőtüzében alakult – s „égett” ki, amikor az evilági, emberi etika végleg fölülkerekedett az abszolutisztikus metafizikán.

2.1. Krisztianizmusának etikai tartalmai legáltalánosabban negatív meghatározással írhatók körül: Sinkó krisztianizmusának semmi köze sem volt az *egyházi* kereszténységhez, az *intézményes* katolicizmushoz. Ellenkezőleg, ezeket következetesen és radikálisan elhatárolta az erotevikus vallásosságtól, miközben a hivatalos egyház szempontjából *objektíve* épp olyan istentagadó, veszélyes eretnekséget képviselt, mint nagy példaképei, Tolsztoj és Kierkegaard.

Már krisztianizmusának első nagy dokumentumát, *Az út*at is a bensőséges, szubjektív, kierkegaard-i vallásosság, a magában az emberben felépítendő „új, láthatatlan egyház”, igézetében írja, s erről a pozícióról tagad meg *minden* közösséget az intézményesített „kereszténységgel”: „Az egyháznál nincs nagyobb ellensége a kereszténységnek; a pusztá léte, maga az intézmény volta; erkölcsellenes, sötétséget, bálványimádást terjesztő ténykedésétől eltekintve is, meggyalázása minden kereszténységnek...”

Első Kierkegaard-esszéjében²⁷ megerősíti a pusztán-individuális, szubjektív vallásosság iránti elkötelezettségét, s a *Testvér*ben közölt tanulmányában is mindvégig kitart e programszerűen vállalt poszton. Sőt, a folyóirat utolsó számában közzétett „karácsonyi meditációjában”²⁸ nem titkolt megvetéssel szól „a templomi liturgiák nem gondolkodó, bigott nyájáról”, s ő, a békességet és toleranciát hirdető krisztianus – valósággal illetlen” hangnemű szatírával ront neki a kor intézményes, hazug „kereszténységének”: „A keresztény Európa hazugsága nyilvánvalóvá vált (...) mindenkinek, kinek agya többre képes a farcsontjánál. (...) Milyen nyomorúságosan, visszataszítóan langyos volt még 50 év előtt Európa; szemforgató vénasszony volt, ki Isten kegyelméből szónokolt minden kis és nagy csatájában és minden második szava legszörnyűbb Isten-káromlás volt – a legszörnyűbb, mert úgy káromolt, hogy olvasót forgatott ujjai között, és míg a kerítők, rablók és gyilkosok útját járta, ájtatos arccal és komiszan kongó

páthosszal emelte magasra a keresztet. És így történt, hogy a kereszt pusztán a civilizáció egyik dekórumává süllyedt...”

Hogy e hivatalos egyházzal szembeni, radikálisan tagadó álláspontja *nem* akart megbékélni azzal az „új, megtisztított, rafinált méreggel”, amely Lenin nekrológja szerint²⁹ Tolsztoj egyház ellenes vallásossága volt az elnyomott tömegek számára, arról ugyanez a „karácsonyi meditáció” mindenél meggyőzőbben tanúskodik. Azt hangsúlyozza ugyanis maró iróniával, hogy „a vallás a jelenkori civilizáció egyik konzerváló eszköze és mint nemzetfenntartó, osztályközi fermentum, »alsóbb« néposztályok számára közérdekből egyelőre fenntartandó pia fraus, azonban csupán egyelőre, hisz „az ún. alsóbb néposztályok nem dőlnek be a kegyes csalásnak.”

Ilyen – politikai – vonatkozásban Sinkó krisztianizmusa csupán annyiban rokon a tolsztojanizmussal, hogy szintén az őskereszténység az evilági ideálja. Az a kereszténység-modell, amelyről még krisztianizmusa szétforgácsolódása idején is mint olyan pozitívumról ír³⁰, amely *mindent* destruált – a fékentartó állam autoritását, a magántulajdon jogosságát, az egyes-emberi idillt, de a fegyveres felkelés jogosultságát is –, s mindez helyébe csupán „egy keresztre feszített názáreti zsidót” adott, aki egy utópisztikus, nem evilágra való ország nevében hívja követésre a hiveit... A krisztianizmus önála, ilyen vonatkozásban, az adott korvalóság – a forradalom utáni, restaurálódó kapitalizmus – tagadásának „allegóriája”. Ugyanakkor pedig Sinkó Krisztus-fogalmának is erasmusi ismérvei vannak: ez a Megváltó sem rituálé, ez sem szentmise, „nem a püspökök és bíborosok ceremoniális szertartása, hanem egy etikailag az emberiség magasabb fokára eszményített tiszta emberi gondolat”, egy „emberfölötti harmónia magasztos eszméje a történelem káoszában” – ahogy Miroslav Krleža írta Erazmus-esszéjében.³¹ Másrészt viszont – ahogy a korabeli, a Lukács György krisztianizálódott tanítványait, közvetve tehát a krisztianus Sinkót is bíráló kritika megállapítja –, ez a politikaellenes szellemi újkereszténység közvetlen és ösztönös reakció „a csávéba került és könnyűnek találtatott politikai és gazdasági forradalom után”, s miközben egy bölcséletileg antimaterialista, vallásos köntösű közösségihittel cserélte fel a kommunizmus társadalmi kollektívumát és visszatért az őskereszténységhez, az egyén és közösség szervezet nélküli, abszolút egységéhez, az *unio mysticá*hoz, jórészt szemet hunyt a rossz társadalmi szervezet „reális” – valóssá nem válható – közössége fölött.³² Ilyen szempontból a Világforradalom kataklizmája utáni neokrisztianizmus is csupán afféle „gondolati forradalmiságot” jelentett, mint a tolsztojanizmus: hátrafelé tekintőt, múlthoz fordulót, az őskereszténység szellemiségéhez való feltétlen visszatérést propagálót.³³

2.2. A „tiszta” metafizika szférájába vissza nem húzódható, az etikai ellentétek kereszttüzeiben létező sinkói krisztianizmus kétarcú volt olyan

értelemben is, hogy az „igazi” – siralomvölgyi – kereszténység és a vele szembe forduló, emberibb tartású eticizmus között hánykódott.

A fájdalmas Isten és Sinkó korabeli, közöletlen versei arról tanúskodnak, hogy „következétesen” krisztianus pillanataiban a kétségbeesett, állandó félelemben szorongó soronkívülitől nem volt idegen a főhajtó, önmegalázó, térdencsúzó morál, a tűrés, a szenvedés, a már-már szadomazochista kínvállalás emberhez méltatlan apológiája sem³⁴. E „morál” végső dehumanizáltságán nem sokat változtat a tény, hogy egy extatikus felfokozott metafizikai szolidarizálás kényszeréből fakadt, a *fájdalmas Egy-gyel*, azaz a benne „megtestesülő”, szenvedő Mindenséggel való teljes azonosulás áhitatából. E *végső soron*, nagy elvonatkoztatással humánusnak nevezhető szubjektív szándék ugyanis olyan embertelen módon, annyi önkorbácsolással, mellés főverdeséssel, annyi „középkorisággal” nyilvánult meg Sinkó krisztianus irodalmában, elsősorban pedig a lírájában, hogy maga a szándék is visszajára fordult, önmaga ellentétébe csapott át. *Ez* a moralizmus kétségtelesen objektuma lehet a marxizmus legszigorúbb valláskritikai tételeinek is: a vallás félelemmel telíti az emberi életet, az embert megfosztja a méltóságtól, a szabadságtól és az örömtől;³⁵ annak az embernek az öntudatát jelenti, aki „még nem találta meg vagy már újra elveszítette önmagát”;³⁶ a kereszténység szociális elvei *lapulók*, ti. „az önmegvetést, a megalázást, az engedelmességet, az alázatosságot, egyszóval a semmirekelők tulajdonságait hirdetik”...³⁷

Szerencsére, Sinkó krisztianus létélményének csak *egyik* eleme volt a „siralomvölgyi”: lírájának a fentivel azonosan erőteljes vonulatát a természetes létnek, a Földnek mint életörömnnek, mint áhitat tárgyának megéneklése alkotja, s ez a kettősség szükségképpen idézte elő az etika kettősségét is. Egy paradoxális „bűntudat” formájában ugyan, de lírájában ismételt felbukkan a szuverén, egyenes tartású eticizmus, a nemcsak az animálisan siralomvölgyi gyötrődésre, de az *örömr*e is jogot formáló élet igénye, mely fél évtizedes, önmagával pörlekedő krisztianus lét elteltével először csak ahhoz a teroretikus-szubjektív bevalláshoz vezet el, hogy a *világról* kell „lerázni” a „véres árnyékot”, a lét szenvedő antipódusát, hiszen „a másik felülete a létezőbb, a valóbb, a halhatatlanságra hivatott – a tavasz, a jóság, a szépség és a jó imák világa – melyekről már-már azt éreztem, hogy tilalmasak”...³⁸ Ez után krisztianizmusa szertefoszlásának előestéjén, e „létezőbb, valóbb” világról lemondani képtelen ember azt is bevallja magának – krisztianus etikájának vereségeként, de az emberinek diadalaként! – hogy nemcsak a „világról”, hanem önmagáról is kénytelen „lerázni” a siralomvölgyi programot: „A kereszténység azoknak a boldogtalan embereknek a vallása, akik erősek. Én nem vagyok erős és még nem annyira boldogtalan, hogy ne vágyódjam a boldogságra. Így inkább, sokkal inkább vagyok zsidó, mint keresztény. Zsidónál is zsidóbb.”³⁹

2.3. Említettük már, hogy Sinkó krisztiánus etikája sem zárt ki egyféle – illuzórikus, valótlan – „aktivizmust”; az „új ház” apolitikus építésének programjában nyilvánult ez meg, s a valós társadalmi aktivizmussal szembeni tiltakozás formáját öltötte. Lírájának Jézus-fogalma e valós cselekvésnek a tagadását bizonyítja következetesen, a karma-világ szükségszerűségei előli menekvés illuzórikus módozataként, egy fiktív „szabadság” – a cselekvéstől való mentesülés „szabadságának” – illúziójaként. Ilyen szempontból jellegzetes az egyik „korai-krisztiánus” vers a *Fekete gyémánt* ciklusból:

Ő /ti. Jézus/ a szívbe fojtott akarat
és mi tett a szívbe kint szegez
a szívekben benn minden szabad
s a tett más s a szív mást keres

Ördögfejű pók font lét-hálót
s ördögfejű pók a létet szívja
s míg harc van, bűn és ölnek csápok
a sziget szív szent Jézust hívja.⁴⁰

A nem-cselekvést mint a történelmi lét harcos/vétkes determináltságának fiktív „túlhaladóját”, a béke illuzórikus „szabadság”-szigetét affirmálja *A fájdalom Isten* számos verse is. Közülük a „Szívek karéja éjjel” című azzal válik ki, hogy fordított, „fejtetőre állított” emberideálként a passzivitás végső, öntudatlan állapotába, az *álom-létbe* merülő embert eszményíti:

Az ég és a föld között hideg göggel
fejét fagyott-némán szegi fel az ember,
igazságot tud, kemény, vall és tagad,
mint a rendületlen és okos király.
De éjszaka megkókad a csillagok csendjében

- - - - -
Szépet, oly szépeket álmodik az ember
- - - - -

veszetten nem tör ekkor a szítok
s mint az utolsó kitalált titok
úgy gyűl benne boldog ölelés
és valahol mind, mind összeölelkeznek,
szánják nappali szívük harcait
- - - - -

Én Istenem,
hogyha egyszer az álom-ember kelne
s a búsító, másik fel már nem ébredne.

E szépséges, de irreális pánhumanizmus Sinkó krisztianus ars poeticájában a háborúellenes Ady Endre strázsa-pozíciójának – korszerűtlen – vállalásában nyilvánul meg. „Én is tudom, hogy nem könnyű ma nem gyűlölni – írja 1925 januárjában, a „féktelen gyűlölet virágaival” teletűzdelt mozgalmi lírával pörle kedve⁴¹ –, mindazonáltal nem szabad. Mert azt gondolom én, hogy nem lehet a költőnek az emberiséggel – de a proletariátussal sem – messzebbmenő, nagyobb, mélyebb szolidaritást vállalni, mint hű templom-örként – (...) az emberi lélek tisztaságának templomáról beszélek – nem hagyni el a templomokat akkor sem, ha hús lépésre tőlünk vér folyik is. Ha értelme van a harcnak, csak az lehet, hogy a békéért történik, a tűzért, melyben majd mindenki áldozatának füstje ég felé szállhat. De kellenek olyanok, akik a tüzet sohase hagyják kialudni az oltáron. Ha elmúlnak a harcok, legyen hova hazatérni a katonáknak, minden táborból való katonának – emberekké.”

E korszerűtlenné vált strázsa-pozíció megerősítése, e sajtóságos „munkamegosztást” szorgalmazó ars poetica élesen kirajzolja a krisztianus etika „aktivizmusának” utópisztikus, a kor valóságához egyetlen „láncszemmel” sem kötődő vonalait. Elidegenült etikáról van itt szó, mely a teljes önállóság, elkülönültség igényével lép fel s posztulátumai mereven/mozdulatlanul a partikularitással szemben állnak.⁴²

A sinkói krisztianizmus azonban ilyen vonatkozásban is „kétarcú”: e negatív moralitással kezdettől fogva „perben állt egy másik, mely a passzív szemlélődés, a bármennyire is szenvedő/szolidáris *nézés* a karma-világ „építkezésével” szembeszegülő krisztianus „építkezés” és a kiváró, az ember „lelki üdvössége” fölött őrködő strázsa-pozíció etikai problematikusságának tudatán alapul. E kritikai tudat következményeként az ifjú Sinkó korán – másfél évtizeddel Babits előtt – időálló hangot ad a Jónás-élménynek:

kiáltok Tehozzád Uram,
Jónással kiáltok koporsó torkából.
Nem akarok bántani,
de nézzetek, csak nézzek?
mer az Uram semmi,
hogy vérzek, én vérzek.⁴³

2.4. Krisztianus irodalmának egyik vezérmotívuma a jobbá válás, a személyes erkölcsi tökéletesedés áhítata. Mint voltaképpen egész addigi útja, Sinkó krisztianizmusa is egyféle válaszdadás volt a valósággal szembesített

magánegzisztencia kérdésére: Melyik az igazán emberi magatartásforma – az embertelenségben? Erre az egzisztenciális kérdésre Sinkó krisztianus irodalma *egyrészt* a folytonos ön-tökéletesítés, a végnélküli jobbá- és jobbá válás imperatívuszával felel. Abból a feltételezésből kiindulva, hogy „nem lehet odakint otthon, amíg nincs benn az emberben otthona az embernek”, a világgal hadakozó magatartást szökésnek nyilvánítja a bensőség „rendbe-szedésének” személyes feladata elől, s ezzel szemben alapvető emberi teendőnek az önmagával való, s a „különb-önmagának, a megvigasztaltnak megteremtéséért” folytatott „komoly társalgás, vita, verseny” bizonyul a számára⁴⁴. E program jegyében aztán olykor-olykor valósággal a dicsfényhajhászás, az emberen *túli* „lelki tisztaság”, a „szentté” válás révületébe veszik, az alapjában véve humánus szándék a visszájára fordul, embertelen „emberséggé” válik.

A tulajdon „lelki higiénijára” való görcsös figyelésnek azonban szintén megvan a maga pozitív ellentéte az antinómiákkal teli krisztianus etikában: az együttérző gond azokért, akiknek objektíve nem lehet tulajdona a dicsfény... A Forradalom bukásával elveszített *valós* szolidarizálás helyett a krisztianus ember kiművel magában egy impozánsan igényes és felfokozott – de célszerűtlen, pusztán-morális – szolidarizálást mindennel, ami él, sőt magánetikájának egyik paradoxonaként állandóan kísérti az Egyetlenhez menekült tudat bűnterhessége: bűn jónak, tisztának, „szentnek” lenni – a jóságból, a tisztaságból, a szentségből kizárt, erkölcstelen valóságukkal egyféléképp cserben hagyott Másokkal szemben... E paradoxális – a magán-tisztaság miatt ébredő! – bűntudatnak a tegnapi forradalmár istenes lírájában igen gyakran egészen anti-metafizikus színezete van: a tegnapi harcostársak, a forradalmi nemzedék cserbenhagyásának terhes tudata váltja ki.⁴⁵

Ilyen távlatból nézve Sinkó küzdelme a „tisztá”, metafizikai hitért volta-képpen a „főinkvizítori” pozíció *elleni* küzdelmet, azon konzekvenciával szembeni tiltakozást jelenti, hogy az ember nem bírja el a kivételes, közös-séget csak Istennel vállaló életet. Tudatosan vagy sem, de ő is inkább annak a reneszánszkori humanizmushoz – s nem a középkorhoz – kapcsolódó orosz kereszténységnek a szellemét kultiválja, amelynek morális tartalmát a krisztianizmusa felbomlása idején írt Alekszandar Blok-ismertetőben⁴⁶ azzal jellemzi, hogy e kereszténység-formában az egyes ember Istenhez tartó útja mindenkor *a felebarát, a közösség* által vezet. Amolyan „keresztény titán” ő is, mint Iván Karamazovot nevezi egy helyen, a bármennyire is küzd ellene, végül ő is az iváni posztra kerül: akárcsak 1919 előtt, a huszas évek második harmadában ismét az ember pártjára áll, az ő nevében lesz képtelen tovább felfogadni az Isten világát, melynek az emberi tűrés és békés szenvedés árán kellene megvalósulnia. A csak a saját „lelki üdvösségére” figyelő, illetve a Mások „üdvösségéért” is *személyes* felelősséget vállaló etika

küzdelméből ez utóbbi kerül ki győztesen, a korszerű ember erkölcsi szenzibilitásának diadalaként. „Ő tud valamit – írja Sinkó erről az embertípusról a krisztianizmusa felbomlásának évében⁴⁷ –, amit a középkori ember nem tudott: neki nemcsak az abszolút, hanem a relatív felé is van kötelessége, kötöttsége (...) tudja, hogy ő egyén, tudja, hogy cselekedeteiért kizárólag ő felelős – de nemcsak cselekedeteiért, hanem azért is, amit nem cselekszik; nem dönthet tehát úgy, mintha egyedül állna a világban s csak Istennel szemben (...), nem húzódhat vissza »az ő kamrácskájába«, mert nemcsak őrá van szó az ő Istenhez való viszonyában, hanem összes társairól a szegénységben, kiket elárul, ha kivonja magát a szegénység ellen folytatott harcból (...) morális öntudata (...) kérdéssé teszi jogát, hogy mint közösségtől független, abszolút morális öntudat cselekedjék. Ő és az ő Istene közé odaállanak a többiek bűnei, mint az övéi.”

2.5. Mint az eddigiekből is jórészt kiviláglott, Sinkó krisztianizmusa egy világi és egy metafizikai, egy abszolút és egy relatív – „csak” emberi-eticizmus keresztüzében állt és vívódott mindvégig. Egyik „korai-krisztianus” az Egyetlen megtalálásáról tudósító allomásában⁴⁸ az egész későbbi, majd egy évtizedes, kettősségek közötti hánykódását sejteti a szkeptikus kérdéssel:

Ím megérkeztem; de arcom visszanéz,
kéne mégis, mégis egy emberi kéz,
mert mégis nehéz az ólmos ég alatt;
jaj elbirlak-e? hogy megtaláltalak.

Nyolc év múltán viszont, az 1927-ben írt „Liliom a Mária kezében” már e kétely feloldódásáról – ti. a Földnek az Ég feletti, elkerülhetetlen győzelméről tanúskodik a krisztianus ember magánetikájában:

S ha kitepném is magam,
Göröngyeiben gyökeremhez tapad
Velem szakad a föld.

Ami pedig e szerencsés „vereséget” sejtető és az azt bevalló vers között az ég-föld kettőssége szempontjából lényeges, az csak újabb és újabb variációja⁴⁹ egyazon egzisztenciális élménynek: „*Hazátlanul két világban*”,⁵⁰ „*Rettenetes bögéssel csavarodik lábamra a föld*”⁵¹, illetve: „*Hasogató fényben szédülten csüggök | Fészektelen borzadó madaraknak| Megdermedt szárnyán ég és föld között.*”⁵²

2.6. A fentiekben vázolt etikai antinómiák „pozitív pólusai” már elélegzték a sinkói krisztianizmus szükségképpeni felbomlását: végleges uralomra jutásuk a „negatív” pólusok fölött csak idő kérdése volt.

E felbomlási folyamatot ezen kívül még egy alkati, a szellemi alkattal kapcsolatos, jellegzetesen „sinkói” tényező, az „eretnek-hajlam”, valamint egy szintén önéletrajzi tény: a krisztianus elméletnek és a nem-krisztianus életformának a szembesítése s az így felismert *hipokrizis* siettetete.

Ahogy a szociáldemokrata, majd „esztétikai kultúrárs” időszakában, s azután marxista és etikus fázisában, az ifjú Sinkó a krisztianizmusa idején sem tudott tartósan „igazhívő” lenni: „elhajlásokra” predesztinált, antidogmatikus szellemisége az Eszméhez ekkor sem tudott másként viszonyulni, mint „eretnekien”. Egyik, még krisztianus esszéjében⁵³, látszólag csupán a közép- és újkori keresztény etikát szembesítve, látszólag csak a középkori Istennel pörlekedve – a *mindenkori* istenséggel szembeni „eretnekségét” szólja el akaratlanul is: „Dante még hihette, hogy jó és Isten az, aki a pokol kapujára azt írja, hogy örök igazság épített engem és örökké leszek, ti. a pokol; a mi lelkünk azonban már nem lehet boldog násza egy Istennel, akinek mennyországja alatt pokol tüzében égnek lelkek. Dante hitét mi magunk számára ma bűnnek kell hogy érezzük; az igényeink – hál’Istennek – megnőttek azzal az Istennel szemben, akiben hinni, akit szeretni tudnánk. *Nincs egyebünk, mint e szentségtörő szent igényeink...*” Jórészt ennek a „szentségtörő” igényességnek lett a következménye aztán, hogy az ifjú krisztianus addig-addig kereste a *saját* isteneszményét, addig-addig válogatott a krisztianus-etikai modellek között, hogy végül *minden* istenséggel és *minden* ilyen „modellel” betelt, s lett a krisztianizmusból már kilábalt, de annak világi „pótlékát” még nem találó senkiföldi ember.

A *Szemben a bíróval* önkritikus visszaemlékezése szerint az újdonsült krisztianus annak idején úgy vélte, hogy a legtöbb, amit a szolgálni, életét hasznosítani akaró ember megtehet: Tolsztojhoz hasonlóan valósítsa meg a krisztusi példát a maga életével, a mindennapi életformájával; következésképp, az ő létezésének az a legfőbb értelme, hogy az *életével* fejezze ki minél egyértelműbben azt, amit *Az útban* csak *betűkkel* mutatott föl...

E magánéletben való „szentté” válás – természetszerűen eleve reménytelen – igényére az 1920–1927 közötti naplótörödékekben és magánlevelekben megannyi hiteles bizonyíték található. Mivel azonban krisztianizmus és magánélet viszonyának taglalása messze vinne bennünket témánktól, itt csupán azt jegyezzük meg, hogy ez a magánélet olykor-olykor ijesztően elütött a „teóriától”, a versben, elbeszélésben, regényben és esszében hirdetett krisztianus programtól. Az irodalom hipokrizise a magánélethez viszonyítva ilyen értelemben is kimutatható lenne tehát, ehelyett azonban e hipokrizisnek csupán társadalmi-politikai, az önéletrajzi esszében megnevezett vonatkozását emeljük ki: „Kereszténynek lenni evangéliumi értelemben,

tudva, hogy a mai kapitalisztikus társadalom létfeltételei nem megváltoztathatatlanok, tudva, hogy ezek a társadalmi-termelési tényezők produkálják az embert megalázó szenvedések legnagyobb részét – ez a hipokrizis.” S ez a felismerés, a *Szemben a bíróval* szerint, önmagában is állandó problémává tette a krisztianus életformát.

2.7. Mindezek az antinómiák együttvéve s egymást erősítve végül is „kimarták” a krisztianizmust, életben és irodalomban egyaránt. Az 1926 szeptemberében írt szarajevói vallomás még kétségbeesik a sokáig megtalátnak vélt Abszolútum, az Egyetlen szertefoszlása miatt:

Mim marad, ha szent semmim veszem?

Ha nem is volnál, ne eressz el!⁵⁴

Nem sokkal később már jóval tárgyilagosabb e szóban forgó tény verses konstatálása: „átokra sose, ám imára is szűkebben mérem a szót.”⁵⁵ S végül 1927-re – az egyik, a *Korunk*, a *Századunk* és a *Nyugat* hasábjain megjelent az évi publikációival összhangban levő magánjegyzet⁵⁶ tanúságaként – elkészül a végleges „leltár”, a „szent semmi” végső szertefoszlásának tudomásul vétele: „Próbáltam a bibliát olvasni. Nem bírom. Valami kemény, megkövesedett üresség a szívemben.”

2.8. Ami e majd egy évtizedes belső küzdelem, a sokféle antinómia közti hánykódás eredményeként megmaradt, az – nem-szép élet és „szép irodalom hagyományos paradoxonaként – nem más, mint az esztétikum két válfaja: az elvi/teoretikus és az alkotásban realizált.

Elvi/teoretikus síkon a krisztianus Sinkó következetesen szembeszáll a húszas évek avantgardizmusával és proletkultjával. Az izmusokkal való szembeszegülésének világszemléleti indítéka egyrészt a kassáki tudományos-technikai optimizmusnak és a metafizikailag „százszázalékosan” problémátlan emberi lét vulgármarxista mítoszának tagadása, másrészt pedig az anyag és a szellem, a világ és az individualitás, a valóság és a kreáció viszonyának az avantgardista- esztétikánál dialektikusabb szemléletéhez való ragaszkodás. A merev antinómiák helyett – ő, az etikai antinómiák embere! – az „egységet” hirdeti minden fenti vonatkozásban, ezt azonban idealisztikus-krisztianus módon véli megvalósíthatónak, a Szent Ferenci-tolerancia végső soron passzivizáló, nem közösségi programját vallva magáénak.

Krisztianus ellen-avantgardizmusa irodalomtörténetileg nem jelent regressziót. Nem visszatérést propagált a *Nyugat* szellemiségéhez, hanem – az avantgardhoz hasonlóan – *színtén* a „nyugatosság”, az „esztétikai kultúra” tagadását szorgalmazta, mégpedig egy sajátos módon: a *Nyugat* költészetében

a hagyományosan nem spekulatív és antispirituális lírai hagyomány tagadta s egyféle új igézetében alakította költészetét és esztétikáját ő is, ezt az újszerűséget azonban a magyar irodalom történetéből hiányolt „ezoterikus vallásosságban”, formailag egy „új klasszicizmusban”, az elődök körül pedig *A halottak élén* Ady-jában, Lesznai Annában és Balázs Bélában vélte felfedezni.

A proletkultos irodalomban a krisztianus esztéta tiszteli ugyan a törekvést, hogy a káosz helyett rendet teremtsen vagy a renchez mutasson utat, a szimplifikáló „receptet” azonban – „osztályharcról és a kommunista kiáltványról, csak erről írni a verseket” – joggal marasztalja el.

Az avantgarddal és proletkulttal szembeszállva az ifjú Sinkó kialakította sajátos krisztianus magánesztétikáját, amely politikai tolsztojanizmusára alapult: elvetette az alkotás „gubbiói” – erőszakos, anyagra törő, békétlen – módját s helyette a „Szent Ferenc-i” – a belső és külső valóság szelíd, áhitatos, „testvériesülő” azonosulását, egységbe oldódását képviselő – alkotásmódot óhajtott. Krisztianus magánesztétikája, másrészt, a forradalom utáni világ üres, tartalmatlan, összefogó princípiumokat nem ismerő, az anyagi utilitarizmus tébolyába vesző valóságának negatív létélményén alapult, melynek következtében az ifjú krisztianus „építő, a szellemi káoszban rendet teremtő, nevelő, pozitív”, de mindennemű esztétikai utilitarizmust kizáró funkciót szánt művészetének.⁵⁷

E krisztianus esztétikának „aranyfedezete” van Sinkó korabeli alkotásában: a vaskos kötetnyi esztétikai-etikai esszé, *A fájdalmas Isten* s egy ugyancsak vaskos kötetre való közöletlen vers, az *Aegidius útrakelése* s néhány krisztianus novella kétségtelenül jelentős helyet biztosít számára a XX. századi magyar irodalom „ezoterikusan vallásos” és „spirituális”, az irodalomtörténet által mindmáig elhanyagolt áramában.

3.

ETIKAI MODELLEK ÚTVESZTŐJÉBEN

3.0. Sinkó életében az elméletnek rendszerint önéletrajzi funkciója van: a válaszkeresés és válaszadás formája a magánegzisztencia legégetőbb kérdéseire. Ezt tapasztaljuk a „postszociáldemokrata” időszakban, az *Internationale*, majd a lukácsi etika követésének időszakában is, és ezt a szerepet töltik be a különféle etikai példaképek is a soronkívüliség egész ideje alatt.

Igéret-Éden ajtaját bedönteni
Ökölnék álltam bajvivók közé,
de öklöm Isten összetörte - - - -

- - - Öklöm ím tenyér, sebet
még Édenért se ütni senkin nem
tudok”

– vallja *A fájdalom Isten* verses drámájának önéletrajzi főszereplője egyértelmű allegóriával, s a legkülönbébb etikai elméletekkel való alkotói/esszéírói küzdelem voltaképpen erre az alapvető önéletrajzi igazságra épül, s azt a rejtett célt szolgálja, hogy a „bajvívás” vállalására képtelen soronkívüli az etikai tradíció nagy magányosainál értelmet és igazolást találjon nem mozgalmi, különálló létformájára.

3.1.0. A középkor nagy metafizikusai a határtalan szeretet-filozófia megerősítését és elmélyítését szolgálták az újdonsült krisztianus etikai tudatában. „Modellkeresésében” tőlük indult el – s igen gyorsan eljutott a tagadásukhoz is.

3.1.1. Assisi Szent Ferenc, Aquinói Tamás, Meister Eckhart, Kempis Tamás: Sinkó etikai esszéiben a középkornak ezek a nagyjai bukkannak fel leggyakrabban, s mindig egy és ugyanazon funkcióval: a szeretet példaként. Az a *mód* azonban, ahogy ők az abszolút – emberfeletti – szeretetet érvényesítették, igen hamar idegenné vált az újdonsült krisztianus erkölcsi érzékenysége számára.

Az út még a középkori szeretet-filozófia feltétlen apológiáját képviseli: eszményi példaként mutat rá Meister Eckhartra, aki a szeretet /Isten/ keresésének minden földi értéket alárendelt, s az ő eszközökben nem válogató módszerében, „jezsuitisztikus” istenkeresésének szellemében határozza meg Sinkó a maga embertelenül-fennséges krisztianus programját is: „...ha apánk, anyánk, feleségünk élete, boldogsága árán is, ha mindenkit és minden földit el is kellene érte veszítenem, ha úgy látszana, hogy az egész világ is belepusztul, akkor is keresni és cselekedni a szeretetben Istent...”

Fél évtized múltán a *Testvér* etikai esszéiben azonban Sinkónak már egyáltalán nem ilyen egyértelműen apologetikus a viszonyulása az abszolutisztikus metafizikai morálhoz. Példaként mutatja ugyan fel Aquinói Tamás krédóját, miszerint minden dolognak szükségszerűen végső célja az isteni jószág; követendőnek nyilvánítja ugyan az eckharti szellemességet, hogy a tökéletes jószág és szeretet elérése nagyon nehéz, de legalább vágyódjunk utána, s ha még ez sem megy, vágyódjunk az utána való vágy után; továbbá krisztianus megindultsággal szól a farkast is „atyámfia farkasnak” szólító Assisi Szent Ferencről;⁵⁸ megjegyzés nélkül hagyja Kempis Tamás jellegzetesen középkori moralizmusát, amely szerint inkább vállalni kell az egész világot ellenségül, semmint Krisztust megbántani...⁵⁹ Ugyanakkor azonban, mint már láttuk is, megbotránkozik Dante „boldog nászán” azzal az Istennel, akinek

mennyországa alatt pokol tüzében szenvednek az emberek... Vagyis, nemcsak hogy nem erősíti immár a *feltétlen*, az embereket semmibevevő középkori istenszeretetet, hanem *tiltakozik* ellene és egyenesen *bűnnek* nyilvánítja azt a korszerű, erkölcsileg igényesebbé vált ember számára. Egy másik, szintén a *Testvér*ben közölt esszéjében⁶⁰ pedig már világos határvonalat húz középkori és újkori, megtagadott és igenelt szeretet-forma közé: „A középkori ember nem az embert, a középkori vallásos ember Krisztust szeretete. (...) olyan módon szereti Krisztust, hogy elfelejti az embereket, kikért Krisztusa meghalt. (...) Az új korban azonban az öncélú, önmagáért szerezendő ember jelenik meg, az embernek az emberhez való viszonya. (...) az újkori ember előtt ezért úgy jelenik meg a kérdés: vagy Istenért vagy emberért és csak úgy dönthet az ember mellett, hogy a középkori Isten ellen dönt.”

A középkori metafizikai morál tagadása a *Testvér* megszűnte után, Sinkó krisztianizmusának utolsó két évében is folytatódik. A *Korunk*ban közölt Dosztojevszkij-esszéjében⁶¹ a Szent Ferenc – Starec Zozsima kontraszttal domborítja ki a „határtevő különbséget” középkori – az Istenből kiinduló – és újkori – az emberből kiinduló s Krisztus révén az emberhez vezető – vallásosság között, miközben épp azért utasítja el a Szent Ferenc-i moralitást, mert az a Krisztus szenvedésében való feltétlen osztozni akarást, ezt az isteni szolidarizálást elvonatkoztatja az emberektől, akik a prófétai szenvedést előidéznek – lehetővé teszik – s ezzel bűnt követnek el...

Hogy a korszerű erkölcsi öntudat számára nemcsak az egyes-ember üdvözlése, Abszolútumra találása a fontos, hanem a Mások, a szenvedők és szenvedést előidézők is, azt a krisztianizmusa utolsó évét járó Sinkó ismételtelen kinyilvánítja⁶² a középkori moralizmust tagadó gesztusával: megdöbbenve utasítja el Aquinói Tamás próféciaját, hogy az üdvözültek, afféle külön jutalomként, a mennyei királyságból nézni fogják az elkárhozottak bűnhődését, hogy *saját* boldogságuk még teljesebb legyen az Isten – büntető – dicsőségének láttán...

3.1.2. A késő-középkoriak közül Spinoza, Pascal és Angelus Silesius foglalkoztatja legintenzívebben a modellkereső krisztianust.

Spinozában az intézményes tömegvallás diszkrét lesajnálóját méltatja – annak a vallásnak a megvetőjét, amely vallás a nagy tömegeket csak „mindenféle mesék és példázatok” által tudja az erényes élet szeretetére csábítani –, másrészt pedig a spinózai „*amor Dei intellectualis*” praktikus következményét, az emberszeretetet dicséri.⁶³

Pascalt a „büntelen” kívülállás etikai modelljévé igyekezett megtenni a *Testvér* esszéírója:⁶⁴ tanításában a saját soronkívüliségére keres teoretikus mentséget. A magány szeretete mint az önzetlenség forrása, a magány, mely saját egyéniségünkkel való kevesebb foglalkozást feltételez s lehetővé teszi,

hogy a világ minden dolgát s önmagunkat az örökkévalóság távlatából nézzük; a híres-neves „sétakocsikázás”, mint az újjászületés előidézője, amely – akárcsak a születés – kívül esik a fennálló társadalmi és erkölcsi felelősség szabályain: a pascali példa ezen vonásainak kiemelése önmagában is eléggé árulkodó a magyarázó szubjektív szándékát tekintve. Miután pedig a magány és örökkévalóság felé fordulás apológiájával szembesíti a „korunk közszellemében gyökerező véleményt”, hogy az elvonuló szerzetes az Istenért az emberiséget árulja el, Sinkó formális-logikai, naiv, ellenérvelése méginkább felfedi, hogy a pascali példa az ő számára voltaképpen afféle – objektíve csöppet sem meggyőző – egzisztenciális alibi szeretne lenni: „az embereknek legalább több mint 3/4 része nem szívesen él magányban, sőt nem is bírja ki a visszavonultságot. Ez a 3/4 rész annyit végezhet el elveitől, természetétől nyilvános munkára, szereplésre és külső tevékenységre ösztönöztetve, hogy az a néhány száz /?/, aki kívül, helyesebben belül maradt, nem okoz semmiféle veszteséget”...

Angelus Silesius⁶⁵ egy vonatkozásban hasonló szerepet játszik s modellkereső krisztianus számára, mint Pascal: a világnak való háttatfordítás „jogát”, a szubjektumnak olyan maximális befeléfordulását példázza, amely azáltal lesz etikailag „problémátlan”, hogy a világot nem tekinti a Gonosz birodalmának – melynek háttat fordítani erkölcsileg is értékelhető gesztus lenne, – hanem „minden jó és rossz, víg és bánatos dolgával” pusztá üres formának tartja, melyet magának a szubjektumnak kell kitölteni, tartalommal telíteni, s így aztán – tőzgyökeres idealizmussal szólva! – „ha léleken múlik, a szubjektum tökéletességén, hogy jó vagy rossz világban él-e”... Azonban, paradox módon, ez az idealista önámítás is jótékonyan, előremutatóan hathatott az útkeresőre: a siralomvölgyi létélmény túlhaladására ösztönzött a misztikus „belelátás” szorgalmazásával...

Ennél is jelentősebb azonban, hogy a silesiusi példa a szolgálalkú, térdencsúszó, az ember önértékének tudatát egészében feladó krisztianizmus *ellen* szólt. A *Testvérben* közölt Silesius-kétsorosok nagy ciklusa ugyanis egy olyan méltóságteljes, anti-autoritatív vallásosságot hirdetett, amely értékben, jelentőségben kiegyenlíti a hit objektumát a hívővel: „Szentül tudom: nem él Isten se, hogyha én nem, /Ő is legott kimúl, ha veszni hagyja lényem”; „Mint Isten, nagy vagyok, s Ő oly parányi, mint én: /Nincsen felettem Ő, s én alatta szintén”; „Nincs semmi csak Te s Én, s ha nem vagyunk mi ketten, /Isten nem isten és az ég ledől ijedten”, stb. Sinkó, aki *Az útban* még bántóan autoritatív, hierarchikus, tekintélytisztelő krisztianizmust hirdetett, e Silesius-élmény hatására radikálisan álláspontot változtat: „Nem egy rajtam kívül való Isten, hanem én, az egyes ember vagyok lelkem erejénél fogva: mindenható” – írja Silesius-glosszájában.

3.2. Goethe-kommentárjaiban a krisztianus Sinkó körvonalaz egy magatartásmodellt, melyet a csodálat és áhítat tárgyává tesz meg, de ezt mint időszerűtlent, az ő korában lehetetlent csaknem egészen megtagadja. Holott ennek a modellnek a követése – sokkal inkább, mint bármelyik másiké! – kivezethette volna a krisztianus moralizmus zsákutcájából.

A Goethe-Shakespeare párhuzamot felállító esszéjében⁶⁶ Sinkó „ostobaságnak” nyilvánítja Goethe krisztianizálásának kísérletét, s az ő sajátos különvallása legfőbb ismervének a megismerési tendenciát nyilvánítja. Eközben „ráhibáz” egy felismerésre, melynek következetes továbbgondolása elvezethette volna minden moralizmus – így a célszerűtlen krisztianus moralizmus – okának felfedéséhez is: Goethe világában a kanti ismeretelmélet „nem vert éket”, a Subjekt-Objekt probléma az ő számára nem létezett, mert a kettő egybeesett nála... s ugyanúgy „ráhibázik” a pusztán „kell”-nél megállapodó kantiánus moralizmus túlhaladásának goethei eszközére, a *munkára* is; „Munka: ez a tökéletességhez vezető egyetlen út /.../ csak az alkotó, a teremtő, a nála magasabbnak szolgálatában élő ember élete érték, de az: érték”... S hiába, e lényeges felismerések ellenére is átsiklik a magánkonzekvencia levonásának kínáló alkalmá fölé, s a goethei világképet csodálatosnak, de idegennek, s Dosztojevszkij által leromboltnak nyilvánítja: „Goethe (...) az emberi szellem nagyságának dicsőségére csodálatos világot épített. /.../ de ma csak tudunk róla, csak elszédít és áhítatot kelt, mintha egy idegen, ismeretlen messzi istennek gyönyörű templomába tévedtünk volna /.../ a goethe-i élet a maga egészében kívül esik a mi élmény-lehetőségeinken. Dosztojevszkij úgy jött hozzánk /.../ az ő nagy kérdéseivel és feleleteivel, mintha Goethe nem is lett volna.” Amit a megcsodált, de időszerűtlennek talált „modellből” aztán mégis átvesz, az csupán annyi, ami összehághatónak bizonyult a másik nagy példakép, ti. Kierkegaard – és annak „esztétikai kultúra” ellenes tanítványa, az ifjú Lukács – magatartás-modelljével: az egyéniség állandó tökéletesítésének programja, az általánosnak az egyesben való megostromlása, és a *komoly* élet igénye.⁶⁷

3.3.0. Sinkó krisztianizmusát három „óriás-modell”: Tolsztoj, Kierkegaard és Dosztojevszkij határozta meg.

3.3.1. Az út tanúságaként időrendben a tolsztoji példa volt az első, domináns modell az újdonsült krisztianus számára. Olyannyira domináns, hogy – amint már utaltunk is rá – ennek a mintájára akarta a maga mindennapi életében valóra váltani a krisztusi példát...

Sinkó kezdeti, korai tolsztojanizmusa nem tartalmazott semmi „rendhagyót”, semmi eredetit; lényegét átfogja az a meghatározás, melyet fél évtized múltán ő maga adott egyik Tolsztoj-kommentárjában⁶⁸: „minden a gonosztól van, ami intézmény, ami dogma, ami erőszak, ami nem közvet-

lenül lelkileg eleven. Ahol a léleknek lélekhez való személyes viszonya megszűnik, ott a gonosz fészket magának és minden intézmény az egyéni felelősségérzésnek rovására megy. /.../ Az erőszakra nem szabad erőszakkal felelni, mert erőszak csak erőszakot szül, és az ördögöt nem lehet ördöggel kiűzni.” *Az út* ezeregy változatban ezt a tolsztoji vezérmotívumot variálja, miközben az alaptételt épp olyan „fejtetőre állított”, hallatlanul naiv és idealista politikai okfejtéssel „bizonyítja”, mint maga a Modell: a gyűlölet nem történelmi szükségszerűségnek a következménye, hanem fordítva, a gyűlölet szüli a „szükségszerűség” látszatát; a társadalmi egyenlőtlenség lehetősége csak belülről, az emberekben szüntethető meg; a társadalmat, a gépek és intézmények uralmát az ember fölött nem fegyverrel, nem új intézményekkel, hanem a mindennél erősebb hatalommal, a szeretettel lehet csak megszüntetni; a társadalom olyan mint egy elmeegógyintézet, s aki a falaira veti magát, az elhiszi a benntlakó örvongóknak, hogy rosszullettüket a falak okozzák, „pedig a baj nem a falakban, hanem a közjük zártakban van s őket kell meggyógyítani s akkor a falak nem tartóztathatnak” stb. stb. Kezdetben tehát „gyakorlati vallást” hirdet a tanítvány is, akárcsak a Tanító;⁶⁹ tolsztojanizmusa mögött szintén nem az örök, hanem az evilági, társadalmi boldogság ígérete áll, s *ennyiben* rá is vonatkoztatható a spengleri szellemesség, hogy amikor Tolsztoj Krisztusról beszélt, Marxra gondolt...⁷⁰ Ez a „Marxra gondolás” azonban a tanítványnál is épp olyan esetlenül antimarxi és idealisztikus volt, mint a Tanítónál.

A *Testvér* időszakban Sinkó diszkrét távolságot teremt – kierkegaard-izmusával összefüggően – kezdeti Tolsztoj-modellje és vívódó krisztianizmusának új igényei között. Idézett, *Testvérbeli* Tolsztoj-kommentárjában megkülönbözteti a Mester szociális-etikai kiindulópontját a későbbi – sikertelen – törekvéstől, hogy az etikát a vallás, a metafizika váltsa föl életében, s ez utóbbi dicsérete mellett enyhe – de mégis jól érezhető – kritikában részesíti az előbbit; azt a Tolsztoj-modellt távolítja el így magától, amely *viszonylag* mégiscsak a legemberségesebb volt a nagy szociális prédikátorban: a vallást racionalizáló, az „extenzív kereszténységet” proklamáló, az embert még az Istennél is többre tartó embert, akinek „az ördög intenzívebb élménye volt, mint Isten”, s aki „keresztény helyett agitátor lesz”, „mindinkább eltávolodik a közvetlen keresztényi cselekedettől és válik belőle egy álmodozó világmegváltó vagy holmi inkonzekvens reformátor”...

A tolsztoji „tévedésnek” e kierkegaard-i – az egyháztalan, tábor nélküli, pusztán-személyes vallásosság platformjáról történő – kritikájánál is fontosabb azonban, hogy Sinkó már a *Testvérben* felismeri a tolsztoji etika negatív, tiltó imperatívuszának „zsákutca”-jellegét. Egyik világi témára, aktuális eseményre írt etikai variációjában⁷¹ „*síralmas állapotnak*” nyilvánítja a magáét, amely egyrészt szolidarizálásra, „tetemrehívásra” készteti, másrészt pedig el is tiltja ettől, s világosan is kimondja: „*teljes sötétsége a*

léleknek, a zszakutca” az, hogy maga is „késsel a kézben” nem siet az élet mindennapi áldozatainak segítségére – csak azért, mert őneki magának nem szabad ölni...

Ha mindehhez hozzáadjuk még, hogy Sinkó a krisztianizmusa felbomlása évében már a tolsztojanizmus szociális törekvését sem pusztán kierkegaard-i szubjektív-vallásos okok, hanem az utópizmus, a szociális hatékonytalanság miatt veti el – „Tolsztoj általános aktualitást, társadalmi valóságot formáló aktualitást akart adni valaminek, mely társadalmilag abszolút nem volt aktuális, csak szubjektíve Tolsztoj Leónak. Éhes emberrel lehet másról is beszélni, mint kenyérről [...]/ de *nagyon-nagyon* éhes ember mindenekfelett [...]/ az éhséget érzi és elsősorban enni akar és semmire se alkalmas, ami nem ebben az irányban foglalkoztatja”⁷² –, ha az eddigiekhez ezt is hozzáadjuk, akkor nyilvánvaló lesz, hogy a tanítvány az időközben eltelt majd egy évtized alatt a nagy Modell feltétlen vállalásán, majd diszkrét bírálatán át eljutott a tagadás, vagy legalábbis a közömbös félretevés pozíciójára.

3.3.2. Akárcsak Tolsztojjal, Sinkó vívódó krisztianizmusa Dosztojev-szkijjal is „különharcot” vívott.

Az útban – hallgatólagosan – a Főinkvizítorral pörlekedik, amikor „egyéni élete döntő kérdéseként” a kiválasztottság, a Krisztus-követés jogát vitatja s felteszi a kérdést: „Leülni a megváltás asztalához, mikor még a többi sok millió a házon kívül, a sötétben, harcban, háborúban botorkál?” – E dosztojevskiji kérdés magába foglalja a forradalomvállalás hebbeli/Lukács György-i kérdését, s lévén, hogy az újdonsült krisztianus *igenlő* választ ad a főinkvizitor *tagadó* válasza helyett, nemcsak az ő harcvállaló etikáját tagadja hallgatólagosan, hanem 1919-es Tanítójáét. Lukács Györgyét – és önmagáét is.

Évek múltán, 1925-ös bécsi olvasónaplójában Sinkó megismétli a tagadást – az „egyik” Dosztojevskij tagadását. „Doszt./ojevskij/ katasztró-fája: forradalmi káté lett (egy időre csak) a mindenért felelős vagyok elvének – félreértése alapján” – szögezi le lakonikusan, s e vélt „félreértés” megállapításával, hallgatólagosan, a Tolsztojjal vitázó Dosztojevskij azon kérdéseinek *praktikus* konzekvenciáit tagadja, hogy elégséges-e az ember erkölcsi tudata számára, ha saját kezei tiszták maradnak, s vajon a közvetlenül elkövetett rosszon kívül nem felelős-e az ember azért a rosszért is, amely ellen nem szállt harcba? Hogy e kérdések végiggondolása csakugyan a „forradalmi káté” szerepét töltötte be egy egész értelmiségi nemzedék életében, de *nem* Dosztojevskij „katasztrófájaként”, hanem a politikai nézeteiben reakciós ember etikai diadalaként, az történelmi tény⁷³, s ennek tagadásával az ifjú krisztianus csak arról tesz tanúságot, hogy Dosztojevskij eticizmusának legértékesebb – forradalmi – konzekvenciáival 1925-ben már – és még! – nem bír közösséget vállalni.

A *Testvér* Dosztojevszkijt is érintő esszéiben tovább tart e modell *szelektív* befogadás/elutasítása. Az egyikben⁷⁴ Dosztojevszkij világának egyetem-örök szenvedését illeti a hódolat; a dosztojevszkiji etikának e „legoroszosabb részét”⁷⁵ a szerző a korszerű etikai szenzibilitás paradox megnyilvánulásaként emeli magasra: „Rettenetes szomj az öröm után és rettenetes képtelenség az örömré. Rettenetes szeretet a földhöz és rettenetes képtelenség a földet megölelni, ahol /.../ gyerekek hálnak kínhalált /.../ maga az ember is csak egyetlen paradoxon lett; soha még jobban nem szomjazott örömré és soha még nagyobb képessége a szenvedésre.”

Evvel a szelektív affirmációval szemben a *Testvér* utolsó számában közölt, polemikus „karácsonyi meditáció” egész fejezetet szentel a tagadásnak: „*Miben áll Iván Karamasoff tévedése vagy kísérlet a kisdéd érdekében*” alcímen ismét a „jobbik Dosztojevszkij” – krisztianus távlatból megállapított – tévedése a kritika tárgya. Iván, a „keresztény titán” szerzőnk szerinti tévedése abban rejlik, hogy „az ember nevében nem hajlandó akceptálni Isten világát /.../ melyet ez az Isten az emberi szenvedések tömegén keresztül, emberek véres könnye árán ígér megváltani”; fellázad az ellen az Isten ellen, aki „a megbocsátásnak követelményére alakítja a világ megváltását” s ő ehelyett megtorlást követel... Holott, „minden emberben egy különösen keresztre feszített Isten él és minden embernek ezt /.../ a maga külön rendeltetésében maradvá kell a keresztjéről megszabadítani”; Iván is csak akkor nem vétene a kereszténység ellen, ha például ama kisfiúval és a tábornokkal való foglalatoskodása helyett a saját legfőbb dolgát tenné, az önmagában megfeszített Isten megszabadítására törekedne... Iván mellett ugyanitt diszkrét kritikában részesül a Főinkvizítor is, egyrészt a már *Az útban* is felrótt magatartása miatt, hogy nem hajlandó a kiválasztottak, az üdvözlő kevesek mellé állni – a ki nem választott sokasággal szemben – másrészt pedig amiatt, hogy „hazudik, csal, gyilkol az emberekért” abban a *vélt* igazában, hogy ezzel – a lelke üdvösségének másokért való feláldozásával – többet áldoz, mint maga a Krisztus... Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi kritika ismét a hebbeli/lukácsi, forradalomvállaló erkölcs hallgatólagos elutasítása is egyúttal, mint ahogy az is nyilvánvaló, hogy Iván áldozat-abszolutizálásában – ha az egész világ megmentéséhez egyetlen gyermek feláldozása kellene, ezt az áldozatot akkor sem volna szabad meghozni – elsősorban *nem* a középkori morál, *nem* a Meister Eckhart-i krédó – az embernek egyetlen bűnös cselekedet árán számtalan sok szenvedőt sem szabad kiszabadítania a pokolból – újraaffirmálása az idegen a krisztianus Sinkó számára, hanem mindenekelett az az iváni „inkonzekvenszég”, hogy minden áldozat-abszolutizálás ellenére maga is a *megtorlást* követeli...

A *Testvér* elhalála után írt Dosztojevszkij-esszéiben⁷⁶, mint már említettük, ez az újkori modell a középkori vallásos moralitás tagadásának az eszköze. Evvel a kritériummal mérve a dosztojevszkiji kereszténység etikai-

lag pozitívnak, egy magasabb érték hordozójának bizonyul Sinkó számára. Ezen kívül azonban Dosztojevskij még egy kritériummal – a kierkegaardival – is „megmérettetik”, s ha nem is találta könnyűnek, s nem éri *közvetlen* elmarasztalás, az erőteljes határvonal, melyet Sinkó e két szellemóriás közé von, a rokonszenv megosztásáról tanúskodik. Szerinte ugyanis a kierkegaard-i kereszténység az egyes ember életét isteni szeretetből, az emberi szeretettel örök ellenkezésben, isteni hasonlatosságra akarja formálni, miközben az „isteni” a.m. az emberi *abszolút* tagadása. Ezzel szemben pedig a dosztojevskiji valláserkölc Sinkó minden előző minősítésénél határozottabban „emberarcú” jelleget kap: „Dosztojevskij a kereszténységet emberesíti; a botránkozás szakadéka nem tűnik el (...) de a botránkozás mint a kereszténységtől elválaszthatatlan, immanens, állandó kíséret, elszelidül, mégpedig úgy, hogy /.../ megszűnik a tragikusan abszolút különbség az isteni és emberi szeretet között /.../ és azáltal, hogy ez megszűnik, a kereszténység immanense emberivé lesz /.../ A Dosztojevskij kereszténysége nem az ember Krisztushoz való útja, hanem a magányos ember – Krisztuson, mint egyetlen úton keresztül – útja a másik magányos emberhez.” Ezzel a minősítéssel aztán szabad út nyílik az ifjú krisztianus számára, hogy válasszon az „immanensen emberi” dosztojevskiji –, illetve az emberinek az abszolút tagadását jelentő, embertelenül következetes – kierkegaard-i – kereszténység között, aminek, természetesen, nem „teoretikus” jelentősége lenne számára, hanem praktikus: a választás milyenségétől függően Sinkó, a krisztianus ember vagy közelebb, vagy távolabb kerülne a cselekvő, harcvállaló etika újbóli elfogadásától. E nyílt választásra azonban ekkor még nem kerül sor. Ellenkezőleg, az esszé írója módot ad – szinte kínál – viszonyulása polivalens értelmezésére. Egyrészt ugyanis azt hangsúlyozza, hogy Dosztojevskij alakjai „nemcsak magányosak, hanem – és ez sokkal fontosabb – bűnnek érzik magányosságukat”, aminek nyilvánvaló a gyakorlati következménye: törekvés e magány feloldására, útkeresés – mégha Krisztus révén is – a Másokhoz, a „meggyötört, szent Sokasághoz” ... Másrészt viszont Sinkó kétséget kelt a zozimai, negatívan értelmezett „gyors hőstettek” tekintetében, hisz azt állítja róluk, hogy „esztétikai tartalmuk és varázsuk következtében megigéznek, de állhatatosan nem bírunk kitartani mellettük”, s ezt úgy is lehet értelmezni, ahogyan az 1919-es Tanító, Lukács György értelmezte annak idején, amikor még „a demokrácia vállalásának lassú, látszatra nem heroikus, de mélyen felelősségteljes, lelket megőrlő, hosszadalmas és tanító küzdelmével” utasította el „a bolsevik döntés »hirtelen hőstettét?⁷⁷«, azaz a forradalmat”...

Végezetül, a dosztojevskiji etikával való krisztianus vívódás utolsó dokumentumát, az 1927-ben írt etikai esszét⁷⁸ kell megemlíteni, amely Dosztojevskijt, a „mai ember” költőjét és prófétáját az evangéliumi kereszténységnek – a sinkói krisztianizmus szinonímájának! – nyílt ellenfeleként ér-

telmezi, legalábbis egy vonatkozásban: az evangéliumi kereszténység Isten jóságán kívül Sátánt és Kárhozatot is ismer a földön, Dosztojevszkij viszont „kitudja a világból a gonoszt, mindenütt, ott is, ahol tombol az aljasság, megtalálja a jóságot, »az ördögnél esettebb« embert Krisztus fölé fokozott Krisztussal gyógyítja /.../ és végül is mindenki minden bűnére talál feloldozást”. Nyilvánvaló, hogy ez a minősítés is kétértelmű: az iváni „tévedés” elhallgatva/kiiktatásával szemben a „másik Dosztojevszkij”, a bűnbocsátó dicséretét jelenti.

3.3.3. Sinkó krisztianizmusának „óriás-modelljei” közül a kierkegaard-i volt az, amellyel a legkevesebbet viaskodott; a nagy dán tanításának egy-egy elemét mint állandót, a majd egy évtizedes krisztianizmus *egész* tartama alatt érvényben maradt vette át, szintén azzal az érthető szándékkal, hogy egzisztenciális alibit tudjon felmutatni *saját* létformájára.

1926-os, szarajevói naplója tanúságaként Kierkegaard-ral egyetlen döntő ellenmodellt tudott volna szembesíteni: a goetheit. „K./ierkegaard/ egész felforgatott” – előlegezi 1926. április 30-i naplójegyzetében az 1923 óta megjelent s Bécsből utólag megkapott kötetek olvasmány-élményeként, majd ezt így konkretizálja: „Újra nem értem magamat és újra nem tudom, hol állok, kivel tartok tulajdonképpen. A probléma így fogalmazható meg nagyon röviden és velősen: Goethe-Kierkegard. A harmadik a politika és az most már – a szó egyszerű értelmében – csak álomban kísért.”. A szembesítés azonban elmarad, lévén, hogy a goethei modell konzekvenciáinak levonása is elmaradt előzőleg, a *Testvér* Goethe-kommentárjaiban, nyilván ugyanezen, ott be nem vallott ok miatt: Goethétől *nem* Kierkegaard, hanem a politika felé vezet az út...

Sinkó első Kierkegaard-kommentárjában⁷⁹ a következő alibi-elemek tűnnek lényegesnek:

a/ Mivel saját, ekkor még erőteljesen tolsztojánus kívülállását ösztönösen vagy tudatosan, de objektíve anakronisztikusnak tartja, az új modellben mindenekelőtt az antitolsztoji, pusztán-bensőséges, a társadalmi valóságtól egészében elvonatkoztatott vallásosság „kínálta” magát felmutatásra: Kierkegaard „nem az idők szavára hegyezte a fülét. Nem csinált szektát, nem foglalkozott politikával, mert azt gondolta, hogy ami az ő dolga, azt csak egyedül végezheti el és ha a történelmi fejlődés nem is igazolja majd, ő még azzal sem törődik, mert ő nem a történelmi fejlődéssel, hanem Istennel, az állandóval és abszolúttal áll szemben.”

b/ A kierkegaard-i életformában az újdonsült tanítvány azt a *saját* igényét ismeri fel megvalósítva, hogy soron kívül, elszigetelt individuumként, mindennemű társadalmi aktivitástól elzárkózva – és mégis-komoly, a létformára „súlyt” vető s nem nyárspolgárian „gondtalan” életet szeretne élni. *Ezért* dicséri a példakép félelem- és szorongás-vállalását: „Az emberek sze-

retnek gondtalanul élni, és a félelem csak a babonások és betegek dolga. Kierkegaard nem akar gondtalanul élni, mert ő semmit nem fogad el elintéztnek.”

c/ A metafizika és az etika, közép- és újkori moralitás közt ingadozó krisztianust a számára új tanítás – a Tanító „önhibáján” kívül – a „középkorosság” szorgalmazására buzdítja. Ilyen magánkonzekvenciát von le ugyanis Kierkegaard-ból: „Az embernek nem mint az emberiség egyik tagjának vagy mint a történelmi fejlődés valamely faktorának, hanem mint egyénnek és csakis mint egyénnek van Istennel viszonya. *Az én életem csakis Istenre és énrám tartozik* és senki másra. *Az én dolgom az én üdvösségem.*”

d/ Majd fél évtizeddel az Angelus Silesiusszal való megismerkedés előtt, Kierkegaard Istene az „alázatos”, hierarchiatisztelő, szolgálalkú vallásosság objektumát jelenti a krisztianus Sinkó számára, nem pedig az egyenrangúvá tépázott, antropomorfizált silesiuszi Istent: „Amit közvetlenül tudok, az annyi, hogy ő és én viszonyban vagyunk és *nem ő neki van én rám szüksége, hanem csakis énnekem őreá [...]* én nem lehetek olyannyira elkapott, hogy Istennek én segíteni akarjak.”⁸⁰

A *Testvérben* a Don Quijote-esszé ösváltozata⁸¹ teljesíti ki a Kierkegaard-modell körvonalait. Benne az „alibi” tekintetében a következő vonások a leglényegesebbek:

a/ A Világforradalom kataklizmájával a társadalmi/történelmi messianizmus hitét elvesztő krisztianus a kierkegaard-i példában alibit talál tulajdon befelé-élésére, a szubjektivitásba mint „egyetlen igazságba” való elzárkózásra. Ennek az alibinek azonban egy „fejtetőre állított”, idealista létszemlélet elfogadása volt az előfeltétele: „Míg Kierkegaard-ral egyidőben és Kierkegaard után máig /1925-ig/ minden problémát mint a szubjektivitáson kívül eső objektív kérdést, mint az általánosság kérdését vetik fel: Kierkegaard a XVIII. századdal kezdetét vett ezoterikus emberiséggel szemben megint visszahozza a külvilágban hamis megváltás után /!?!/ futó lelket a saját /?!/ birodalmába: a lélekébe.”

b/ A *kalandról* mint üres, tartalmatlan, könnyű létformáról szóló fenti esszé szintén megerősíti a kierkegaard-i példa ilyen értelemben vett pozitívumát. Lukács Györggyel és Kassnerral szemben, akiknek tolla alatt Kierkegaard „majdnem életművész lesz”, Sinkó, az egykori Lukács-tanítvány épp azt hangsúlyozza, hogy a kierkegaard-i életút az „esztétikai kultúrák” létforma zseniális megkerülése: „Életének nagy kísértése volt a kaland – mert az esztétikai stádium a kaland-stádium”, azonban a Regina Olsennel való szakítással kezdődő „ugrások” révén kitért e kísértés elől. „A kalandok világa életét nem tette kalanddá; az örökkévalóság, a hit világában megtalálta a saját harcait és megharcolta őket félelemben és reszketésben.” Nyilvánvaló, hogy e példa méltányolója maga is ilyen jótékony, anti – „esztétikai kultúrák” hatást várt vívódó krisztianizmusától.

c/ A kierkegaard-i önfelmentésben, miszerint a hit az a paradoxon, hogy az egyes mint egyes nagyobb az általánosnál és jogosan áll vele szemben, a krisztianus tanítvány *tulajdon* önfelmentésének „egérútját” találja meg és üdvözli a kaland-ellenes esszéiben: „Enélkül a hit nélkül nincs és nem lehet etika, mely az individuumnak, mint individuumnak létezését az emberiséggel szemben igazolja...”

A *Testvér* utáni két év Sinkó kierkegaard-izmusának betetőzése és lezárása. Az *Existencia és látszat* megismétli/megerősíti a „modell” anti-„esztétikai kultúrás” jellegéről előzőleg mondottakat, de oly módon, hogy a komoly élet, lényegesen törő élet esztétika-ellenes/krisztianus programját Sinkó az embertelenségig fokozza, „középkorai” megszigorítja: „Nem a magunkon felülemelkedés, melyet az esztétikai élmény előidéz, sőt ellenkezőleg: mi magunknak lépésről-lépésre, életünk végéig való fáradtságos hordozása; az esztétikai magunkon felülemelkedés a vallás nyelvén: bűn, mert elfelejtkezés a bűnről – és nem a szabadság, melyet az esztétikai élmény előidéz, hanem a fogság a kereszténység, fogság oly értelemben, hogy az ember minden szabadságát abban keresse, hogy Krisztus foglya legyen és – betűszerinti értelemben – hogy ne akarjon, csak Krisztusról, a megfeszítettről tudni.”

A *Middlesex és Utópia* egy más vonatkozásban jelent betetőzést: Sinkó itt eljut a kierkegaard-i eticizmus végpontjához, amelynek, szerencsére, eredményeit és hibáit egyaránt felismeri. A kierkegaard-i kérdést kommentálva ugyanis, hogy szabad-e az embernek magát az igazságért agyonveretni, szabad-e másokat az én igazságomért a megöletésem bűnébe vinni –, Sinkó e kérdés felmerüléséért egyrészt a „fegyveres, gyilkos, börtönös, éhes világ” silányságát okolja kimondatlanul is, vele szemben azonban az individuális erkölcsi érzékenységének e kérdésfeltevést lehetővé tévő, magas szintjét sem idealizálja; ellenkezőleg, e kérdés felmerülésében „a lélek *aránytalan* előreszaladottságának”, „a lélek *vesztett* előreszaladásának” jelét is látja...

Közben, e két esszé között elkészül az *Aegidius útrakelése* is, e vegytisztán-kierkegaard-i, a két háború közti magyar krisztianizmus értékcsúcsát jelentő regény, mely Sinkó krisztianizmusának nemcsak betetőzését, de egyúttal a tőle vett búcsút is jelenti: a *mindennemű* intézményes hitet, közösséget és szektát elhagyó, a nagyvilágnak egyedül, zászló nélkül és követők nélkül nekivágó Aegidius nem egy új Abszolútum honába, hanem – az istentelen Senkiföldjére jut.

„Életbeli” prototípusának, Sinkó Ervinnek aztán ezt az új pozíciót kellett felszámolnia „irodalomban” és „életben” egyaránt. Az előbbire már a harmincas évek elején az ubóbbira viszont csak a Jugoszláviába való visszatérése után kerül sor, Kordun és Lika partizánjai között.

Jegyzetek

- 1 A modern kaland születése, élete és jelene. *Testvér*, 1925/7—8, 9 és 10. sz.
- 2 Politika és mai ifjúság. *Korunk*, 1927, 540—545
- 3 Lukács György: Marxista fejlődésem: 1918—1930. (In: *Történelem és osztálytudat*. Magvető, Bp. 1971). – Sinkó 1919-es szellemi köréből – az átmenetileg *szjintén* krisztianizálódott Révai Józseffel, Lengyel Józseffel és Komját Aladárral ellentétben – a Tanítóéhoz hasonló „részeg optimizmusról” egyedül Hevesi Gyula tesz tanúságot közvetlenül a bukás után: „A Tanácsköztársaság bukását és az ellenforradalom felülemelkedését átmeneti epizódnak tekintettem, és föltétlenül meg voltam róla győződve, hogy a világforradalom legközelebbi fellángolása alkalmából a magyar proletariátus (...) végleg meg is semmisíti a most újra hatalomra került úri söpredéket. Persze, nem évtizedekre, hanem csak néhány hónapra, legfeljebb néhány évre gondoltam.” (Vö.: Hevesi Gyula: *Egy mérnök a forradalomban*. Európa Könyvkiadó, Bp. 1959, 318).
- 4 Politika és mai ifjúság, i. h.
- 5 Minden rám omlott (Fekete gyémánt c. gépiratos ciklus. Sinkó közöletlen dokumentumait vö. a zágrábi JAZU Színház- és Irodalomtörténeti Intézetében levő Sinkó-hagyatékban.)
- 6 Vö.: Szamuely Tiborné Szilágyi Jolán: *Emlékeim*. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1966
- 7 A megtanult alázat. *Testvér*, 1925/1
- 8 A legfontosabbak ezek közül: a Cserny-„élmény”, a Vén András esete, a szentkirályi pör atmoszférája, a győzelmi pozíciót tragikomikus mohósággal kihasználó, *Optimisták*-beli Kazma György esete stb. Vö.: Az út (kézirat).
- 9 Napról napra. *Híd*, 1966/6
- 10 Vö.: Sinkó levelét a kecskeméti *Forrás* 1965/1. számában.
- 11 F. M. Dosztojevszkij: *Karamazov- testvérek*. Európa Könyvkiadó, Bp. 1959
- 12 L. N. Tolsztoj: Nem hallgathatok. *Lev Tolsztoj művei*, 9. Magyar Helikon, 1967
- 13 Buday Dezső: Mikor lesz proletárdiktatúra? *Magyar Alföld* 1919. ápr. 13.
- 14 Az út, i. h.
- 15 Periszkop, a havi szemle új typusa. *Testvér*, 1925/6. – Sinkó permanens hiányérzetét a dologi fejlődéssel szemben 1. bővebben: „Az új művészet él” (Kassák Lajos és Sinkó Ervin vitája 1925-ben) c. dokumentum-elemzésünkben (*A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1970/4).
- 16 A halottak élén. *Testvér*, 1925/2
- 17 A modern kaland születése, élete és jelene i. h.
- 18 A halott Krisztus beszéde a világépület tetejéről, arról, hogy nincs Isten. *Testvér*, 1925/10
- 19 *Tűz*, 1922/1—3. sz., illetve: „rotációs” *Tűz*, 1922. júl. 9. – 1923. márc. 1.
- 20 Vö.: Előljáró beszéd. *Testvér*, 1924/1
- 21 E vita elemzését vö.: „A homokóra madarai” (Déry Tibor és Sinkó Ervin vitája 1927-ben) c. dokumentum-elemzésünkben (*A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1971/9).
- 22 *Testvér*, 1925/11
- 23 Lenin: Munkáspárt és vallás viszonya. In: Marx—Engels—Lenin: *A vallásról* (Cikkek és levelek gyűjteménye). Testvériség—Egység, Újvidék, 1953
- 24 Komlós Aladár: Tanulmányok az orosz-magyar irodalmi kapcsolatok köréből (recenzió). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1962/3
- 25 A bolondság okossága és a haszontalan dolgok haszna. Karácsonyi meditáció. *Testvér*, 1925/12

- 26 Szarajevói napló, 1926. márc. 30.
- 27 Kierkegaard. *Tűz*, 1921(/ 1—3
- 28 A bolondság okossága..., i. h.
- 29 Vö.: Lenin: L. N. Tolsztoj. In: *Lev Tolsztoj művei*, 9, i. m.
- 30 Middlesex és Utópia. *Korunk*, 1927, 242—250
- 31 Miroslav Krleža: Rotterdami Erazmusról. In: *Kirándulás Oroszországba. Esszék.* Forum, Novi Sad, 1965
- 32 Kolnai Aurél: Krisztianizmus vagy keresztény kultúra. *Tűz*, 1922/1—3
- 33 A tolsztojanizmus e sajtóságáról vö.: Friedrich Jodl: *Istorija etike kao filozofske nauke.* Veselin Masleša, Sarajevo, 1963, 2. köt.
- 34 Vö. pl. a közöletlen *Fekete gyémánt* ciklus Szeress jobban, Rajongva viszem keresztet és Útban c. verseit, vagy *A fájdalmas Isten* (Verlag Julius Fischer, Wien 1923) nagy versét, Az Isten számvevő szeme alatt címűt.
- 35 Marx a doktori értekezésében; hivatkozik rá és interpretálja: Marek Fritzhand: *Etika misao mladoga Marksa.* Nolit, Bgd. 1966.
- 36 Marx: Adalék Hegel jogfilozófiájának bírálatához. Marx—Engels—Lenin: *A vallásról*, i.m.
- 37 Marx: A rajnai figyelő kommunizmusa, uo.
- 38 A legmodernebb irodalmi irányok, vagy „Miben különbözik ez az éjszaka minden más éjszakától?” *Testvér*, 1925/6
- 39 Bécsi olvasónapló, 1926. jún. 30.
- 40 Sziget szívünk, i. h.
- 41 A gyűlölet könyvei. *Testvér*, 1925/1
- 42 Az erkölcs ilyen értelemben vett elidegenültségének marxi értelmezését 1.: Heller Ágnes: Mjesto etike u marksizmu. *Praxis*, 1967/4
- 43 A lázadót elnyelte a cethal. *A fájdalmas Isten*, i. m.
- 44 A legmodernebb irodalmi irányok..., i. h.
- 45 Vö. pl. a Mért nékem bérem, Álomban, Az Isten számvevő szeme alatt, valamint: A máglya tövében c. verses drámát *A fájdalmas Istenben*.
- 46 Alexander Block: Der Untergang der Humanität. *Nyugat*, 1927/II, 285—287
- 47 Middlesex és Utópia, i. h.
- 48 Könyörgés, i. h.
- 49 Vö. pl. *A fájdalmas Istenben*: Bűnös titkok bárdja, Jób könyvének aljára, A lázadót elnyelte a cethal, Árvák imája, Fakó lángként, Szerелеmbе szeretnék halni stb.
- 50 Margináliák, VII, i. h.
- 51 Jajszóval köszöntlek. *A fájdalmas Isten*, i. m.
- 52 Az éjszakai sóhajok (közöletlen)
- 53 Hit, vétó és tetemrehívás. *Testvér*, 1925/3
- 54 Bosnyák hegyek tövében (gépirat)
- 55 Huszonnyolcadik születésnapom. Szarajevó, 1926. októbere (gépirat)
- 56 Wien, 1927. VII/1
- 57 Sinkó krisztiánus esztétikájáról a Kassák- és Déry-polémia id. elemzésein kívül vö. még a *Sinkó Ervin Petőfik-épe* c. dolgozatunkat (*Tanulmányok.* Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének kiadványa. 1972/4).
- 58 L. mindezt: A gyűlölet könyvei, i.h.
- 59 A bolondság okossága..., i. h.
- 60 A halál arcai. *Testvér*, 1925/4—5
- 61 Egzisztencia és látszat. Jegyzetek Dosztojevskij megértéséhez. *Korunk*, 1926, 177—185
- 62 Middlesex és Utópia, i. h.

- 63 A bolondság okossága..., i. h.
 64 uo.
 65 Vö. Sinkó bevezető glosszáját a Silesius-versek ciklusának fordításához: *Testvér*, 1925/3
 66 A halál arcai, i. h.
 67 Vö.: A modern kaland születése..., i. h., valamint: A legmodernebb irodalmi irányok..., i. h.
 68 Tolsztoj lánya Bécsben. *Testvér*, 1925/4—5
 69 Vö.: Tolsztoj: *Napló*, 1855. márc. 4.: „...új vallást kell alapítani, az emberiség haladásának megfelelőt, krisztusi vallást, de megtisztítva a hittől és misztikától, gyakorlati vallást, amely nem az örök boldogságot ígérgetné, hanem megteremtené az evilágit.” – Id. Henri Troyat: *Tolsztoj élete*. Bp. 1967
 70 Id. Szerb Antal: *A világirodalom története*. Magvető, Bp. 1962
 71 Hit, vétó és tetemrehívás, i. h.
 72 Szocializmus és vallás. *Korunk*, 1927, 802—804
 73 Vö.: Balázs Béla: Dosztojevsky évfordulóra. *Tűz*, 1922/1—3
 74 A halál arcai, i. h.
 75 Szerb Antal, i. m.
 76 Egzisztencia és látszat, i. h.
 77 Lukács György: A bolsevizmus mint erkölcsi probléma. In: *Történelem és osztálytudat*, i. m.
 78 Middlesex.es Utópia, i. h.
 79 Kierkegaard, i. h.
 80 Ennek épp az ellenkezőjét hirdeti Silesius: „Hogy Isten üdvben él és vágytalan örömben, (Én tőlem kapta Ő s én tőle nemkülönben”); „Magam kell hogy legyek a nap, minek sugára) Szint fest az Istenség nagy, színtelen tavára” stb. Vö. a *Testvér* id. Silesius-ciklusát.
 81 A modern kaland születése..., i. h.

Rezime

Ervin Šinko i kristijanizam (1919—1927)

Analizom književnih i autobiografskih dokumenata mladog Šinka iz perioda 1919—1927, autor studije osvetljava trojni krug etičko-filozofskih problema: a) ontološke osnove – Ervina Šinka, b) etičke karakteristike tog kristijanizma i c) etičke „modele” koje je on prihvatio u tom periodu.

U 1. poglavlju studije dolazi se do zaključka da je kristijanizam mladog Šinka, istaknutog učesnika mađarske proleterske revolucije, člana Centralnog Sovjeta Budimpešte i komandanta revolucionarnog Kečkemeta, u ontološkom pogledu bio prouzrokovan seledćim elementima njegovog odnosa prema postrevolucionarnoj stvarnosti: iščezavanjem svetsko-revolucionarnog optimizma, tj. vere u mogućnost izbijanja novog talasa svetske revolucije; totalnom – tolstojanističkom – skepsom u pogledu ovozemaljske – političke, institucionalne – mogućnosti radikalnog preobražaja sveta; posmatranjem istorije kao beskonačnog procesa u kome sila vlasti neprekidno rađa novu i novu „protu-silu” i na taj način se ponovno ostvaruje *karma*., taj karakteristični pojam indijske filozofije; shvatanje postrevolucionarne, restaurirane kapitalističke stvarnosti

kao datosti bez cilja i rezona, bez vladajućeg ljudskog principa, kao „realnosti” kojom dominira puki tehničko-utilitaristički „progres”; zamena principa *unio humana* – čije ostvarenje nakon sloma Revolucije Šinko smatra irealnim – sa principom *unio mistika*. – Takvo shvatanje stvarnosti i takav odnos prema njoj „logično” prouzrokuje apolitični, pesimistički i individualistički životni program, koji se, međutim, ne ostvaruje u znaku bezbrižnog, „lakog” hedonizma: mlad Šinko je – u ovom pogledu – i posle 1919. godine dosledni učenik Đerđa Lukača, beskompromisnog kritičara tzv. „estetske kulture”, životnog principa mađarske građanske inteligencije prvih decenija XX. veka. S druge strane, Šinkovo kristijanizam je paradoksalni nastavak njegovog deteologiziranog, revolucionarnog „mesijanizma” koji ga je svojevremeno doveo u prve redove Revolucije: pošto je 1919. godina za njega značila potpuni slom realnog, istorijskog „mesijanizma” – radikalnog preobražaja čoveka i njegovog sveta pomoću Svetske revolucije –, taj „mesijanizam” je on zamenio novim, višestruko irealnim, tj. kristijanističkim, demonstrirajući na sopstven način ispravnost poznate Lenjinove teze da poistovećenje ideja socijalizma sa verom kod jednih predstavlja formu prelaska sa religije na ideje socijalizma, a kod drugih obratno, sa ideja socijalizma na religiju.

U 2. poglavlju se ističe da je osnovna karakteristika Šinkovog hrišćanstva bila „kirkegorovska” težnja da se uzdigne do „čiste” metafizike, do „religioznog stadija” kao potpune negacije još uvek ovozemaljskog, ljudskog „etičkog stadija”. Ta osnovna težnja u Šinkovim književnim delima i autobiografskim dokumentima, međutim, stalno je u sukobu sa „relativnim”, ljudskim imperativima sopstvene etike, i na kraju naznačenog perioda ovaj sukob rezultira u sretnoj „kapitulaciji” nadljudske, apsolutističke metafizike pred „običnim” zahtevima ljudskog morala. Pored ove osnovne karakteristike, najznačajnije crte Šinkovog kristijanizma po autoru studije su sledeće: radikalna konfrontacija sa institucionalnim, crkvenim katolicizmom i afirmacija, s jedne strane, subjektivne, ezoterične religioznosti, a s druge: ideala prahrišćanstva; stalna suprotstavljenost „pravih” – apsolutističkih, od strane klasika marksizma najenergičnije odbačenih – principa vere „blažim”, tj. ljudskim zahtevima verskog morala; iluzorni, apolitični „aktivizam”, koji umesto „spoljnog”, želi izgraditi samo novi „unutrašnji” svet čoveka, odbacujući, pri tom, *svako* nasilje; konfrontacija kristijanističke brige o ličnoj „duševnoj higijeni” i socijalno-etičke brige o Drugima, koji su u društvenoj borbi onemogućeni da se brinu o toj privatnoj „higijeni”. – Te unutrašnje suprotnosti Šinkovog kristijanizma logično su se razrešavale pobedom pozitivnijih elemenata, tj. ljudskih antinomija njegovog religioznog morala.

U 3. poglavlju razmatrani su oni međusobno često suprotni i kontradiktorni, etički uzori mladog Šinka koji su mu poslužili kao egzistencijalni „alibi”: specifičnim idejama i etičkim stavovima velikana moralne tradicije on je u svojoj bogatoj esejistici iz tog perioda, ustvari, branio svoje *lične* ideje i stavove. Takvi „modeli” su mu bili: Sv. Franjo Asiški, T. Akvinski, M. Ekhart, T. Kempiš, odnosno Spinoza, Paskal i A. Silezius iz srednjovekovne moralne tradicije, a iz novije: Gete, Tolstoj, Kirkegor i Dostojevski. U studiji je posebno zacrtano „duhovno rvanje” mladog Šinka sa etičkom mišlju ta zadnja tri velikana novije evropske moralne tradicije, i na kraju poglavlja dolazi se do zaključka da Šinkov kristijanizam dostiže svoju kulminaciju – a istovremeno i svoj rub raspada – u znaku Kirkegorove filozofije vere: *Egidije kreće na put* (Aegidius útra kelése, 1927), to vrhunsko ostvarenje ne samo Šinkove beletristike iz tog perioda već i mađarskog literarnog kristijanizma između dva svetska rata, afirmira životni stav individuuma koji napušta *svaku* institucionalnu veru, zajednicu i sektu, ali na taj način ne stiže u zemlju nekog novog Apsoluta već u „bezbožni” svet, u „ničiju-zemlju”... U Šinkovom ličnom životu taj novi „stadij” predstavlja krajnji

raskid sa religioznom verom i početak borbe za ponovno osvajanje istorijsko-društvene vere koju je napustio 1919.godine, da bi je *teoretski* ponovo osvojio još u emigraciji, početkom tridesetih godina, a *praktički* tek povratkom u Jugoslaviju i stupanjem u borbene redove NOB.

Summary

Ervin Sinko and christianity (1919—1927)

By analysing the literary works and autobiographical material of E. Sinko, the author of the present study throws light upon the ethic and philosophical problems that most occupied Sinko in the period from 1919 to 1927. These problems were: (a) the ontology of christianity, (b) ethical character of christianity, (c) the choice of ethical „models” Sinko adopted in that period.

In the first chapter the author claims that Sinko’s adoption of christianity originated in his disappointment with the post-revolutionary situation in Europe. Although he had taken part in the proletarian revolution in Hungary and had been a member of the Central Soviet in Budapest, as well as the commander of the revolution in Kecskemét, he was also painfully conscious of the vanishing of the revolutionary optimism in the world and of the impossibility of a new breakout of the revolution in Europe. In a Tolstoyan way he was sceptical about the possibility of a peaceful institutional and political change in the world. He considered the history of mankind to be an endless process of rebirth of a power and a „contra-power”, resulting in a certain type of *karma* – the idea he took from Buddhistic philosophy. He viewed the restauration of capitalism as a reality dominated by mere technical and utilitarian process, as an existence void of the governing human principle. Considering that the principle of *unio humana* was unattainable after the crush of the Revolution, he adopted the *unio mistica* principle, instead.

Such view of the reality unavoidably led Sinko to an apolitical, pesimistic and highly individualistic attitude. However, he did not indulge in an easy-going, hedonistic life. In his youth Sinko was a devoted pupil of Gyergy Lukacs, an uncompromising critic of the so-called „esthetic culture”, which was the governing principle of the Hungarian bourgeois intelligentsia in the early XXth Century.

On the other side, Sinko’s christianity was a paradoxical continuation of his de-theologized, revolutionary „Messianism” that had once caused him to join the revolutionary movement. The year 1919 meant to Sinko a complete collapse of the real, historical Messianism that should have brought about a radical change in the history of the mankind through a world revolution. As a consequence, Sinko exchanged his revolutionary Messianism with a new, unreal and christian one, proving thus the truthfulness of Lenin’s thesis that, when socialistic ideas become identical with religious faith, then in some cases a transition from religion to socialism occurs and in some other, a transition from socialism into religion.

The second chapter of the present study treats the main characteristic of Sinko’s christianity that consisted of a Kierkegaardesque aspiration to reach a state of „pure” metaphysics, a religious state, representing a negation of the ethical state that still bears human and secular characteristics. This basic aspiration present in Sinko’s literary works and autobiographical material is constantly juxtaposed to the „relative”, human imperative of his own ethics.

At the end of the period this juxtaposing resolved in a surrender of the superhuman, absolute metaphysics to the "common" imperatives of the human ethics.

Other characteristics of Sinko's christianity, according to the author, are the following: his radical confrontation with the institutional, ecclesiastical catholicism and the adoption of a subjective, esoteric religiosity on one side, and the idea of pre-christianity on the other; consistent juxtaposing of the "True", absolutistic, religious principles, condemned by the founders of Marxism, to the moderate, i.e., more human imperatives of the secular ethics; illusory, apolitical "activism", aiming at the rejection of the "outer" world and the creation of a new "inner" life; condemnation of every possible form of violence; confrontation of the idea about the personal, spiritual hygiene with the idea about the social and ethical concern about *The Others*, who, engaged in a fight for common benefit must neglect their own hygiene. These inner conflicts of Sinko's christianity found their logical solution in the victory of the positive, i.e., human elements of his religious ethics.

The third chapter treats the often contradictory ethical ideals of the youthful Sinko, who used them as his existential alibi. He used the ideas and attitudes of the outstanding authorities of the ethical tradition in order to justify his own ideas and attitudes. His mediaeval models were: St Francis of Assisi, Thomas Aquinas, M. Eckhart, Spinoza, Pascal and A. Silesius and the more modern ones: Goethe, Tolstoy, Kierkegaard and Dostoevsky. The present study pays special attention to Sinko's spiritual wrestling with the ethics of the three greatest authorities of the modern European tradition, i.e., Tolstoy, Kierkegaard and Dostoevsky.

The author concludes that Sinko's christianity reached its culmination and, simultaneously, its downfall in his *Aegidus utra kelése* (Aegidus leaves on a journey), a work incarnating Kierkegaard's religious philosophy. It is not only Sinko's masterpiece, but also the masterpiece of Hungarian christian literature between the two great wars. The main theme is the life story of a man, who, having abandoned all institutionalized faith, denomination and sect, reaches, not the realm of the new Apostle, but a godless, no-man's land.

In Sinko's own life this state was reached when he had eventually broken off with religion and engaged in the fight to gain the new social faith that he had abandoned in 1919. Theoretically, he gained it while still in exile and practically, after he returned to Yugoslavia and joined the Yugoslav national liberation army.

SZOCIOLINGVISZTIKAI VIZSGÁLATOK A DUNATÁJON

– Nyelvhasználati felmérés a zombori község területén

1. Igen kevés azoknak az országoknak a száma Európában /de világvizonylatban is/, amelyekben ne merülne fel a nyelvhasználat problémája. Európa nyelvi térképe rendkívül tarka, a nyelvi határok és az országhatárok szinte egyik európai állam esetében sem teljesen azonosak. Sajátos módon, úgyszólván a közelmúltig nem jelent meg olyan nyelvészeti munka, amely átfogóan leírná az összes európai nyelv földrajzát és életét. Décsy Gyulának a „Die linguistische Struktur Europas” című könyve ezt a feladatot igyekszik megoldani, ismertetve az egyes európai nyelvek nagyságát, elterjedtségét, kölcsönhatásait, történelmi és társadalmi vonatkozásait stb. Nem célunk az említett munka részletes bemutatása, csupán arra szeretnénk utalni, hogy ez a könyv igen hasznos ismereteket közöl a nyelvészociológiával foglalkozó szakemberek számára.

1.1. A soknemzetiségű Vajdaság sajátos módon oldotta meg a nyelvhasználatot. Az autochton nemzetiségek /magyarok, szlovákok, románok, ruszinok/ nyelvének használata egyenjogú a szerbhorvát nyelv használatával. A kétnyelvűség általános jelenség egész Vajdaság területén, egyes községekben pedig a háromnyelvűségre is akad példa /Verbász: szerbhorvát – magyar – ruszin, Versec: szerbhorvát – román – magyar stb./.

A kétnyelvűség a magyar és a szerbhorvát nyelv vonatkozásában a leggyakoribb. Magyarok élnek úgyszólván Vajdaság mind a 44 községében, százalékarányuk azonban csak a kanizsai, a zentai, az adai, a topolyai, a kishegyési, a csókai, a temerini és a becsei községben haladja meg az ötvenet. Ezenkívül nagyobb számban élnek magyarok a szabadkai, az újvidéki, a zombori, a kikindai stb. község területén is.

2. Vizsgálatunkat a zombori község területén végeztük. Az 1971. évi országos népszámlálás adatai szerint a község lakossága 98 080 fő. A lakosság

nemzetiségi megoszlása a következő: szerb: 48 858, magyar: 22 233, horvát: 19 072, magát jugoszlávnak valló: 4355, német: 637 stb. Zombor város 43 971 lakosa közül 7201 a magyar, Bezdánban ez az arány 6426:5099, Doroszlón 2339: 1897, Nemesmileticsen 3861: 2266, Telecskán 2662:2460, Csonoplyán 5110:1277. A község többi településében a magyarok arányszáma lényegesen alacsonyabb.

2.1. A hét oldalnyi terjedelmű kérdőív, mellyel a nyelvhasználati felmérést végeztük, elsősorban középiskolai tanulók számára készült. Nemcsak a kérdezettre és szüleire vonatkozó általános adatok érdekeltek bennünket /a kérdezett neve, nemzetisége, anyanyelve, születési éve; az iskola neve, osztály, az oktatás nyelve; a szülők nemzetisége, anyanyelve és lakóhelye/ hanem az is, hogy az adatközlő és szülei mit olvasnak magyarul és mit szerbhorvátul, illetve olvasnak-e mindkét nyelven.

A kérdőív terjedelmének hat hetedét a különböző szituációk, beszédpartnerek és beszéd témák által meghatározott nyelvhasználat feltérképezésére irányuló kérdések foglalják el. Az első kérdéscsoportra adott válaszokból megtudható, hogy az adatközlő melyik nyelven beszél otthon az apjával, az anyjával, valamint a testvéreivel a család mindennapi életéről, az iskolában történelekről; a televízióban látottakról, filmről, színházról vagy más kulturális eseményről; magánéletéről, személyes problémáiról és végül időszakos hazai és külföldi eseményekről.

A második kérdéscsoport az iskolára vonatkozik. Beszédpartnerek: a magyar tagozatról való iskolatársak, a szerbhorvát tagozatról való magyar és nem magyar nemzetiségű iskolatársak, valamint magyar és nem magyar nemzetiségű tanárok. A harmadik kérdéscsoport a társaságra vonatkozik, ahol az adatközlő szórakozik. Beszédpartnerek: szerbhorvátul jól tudó magyarok, szerbhorvátul nem elég jól tudó magyarok, magyarul jól beszélő nem magyarok és magyarul nem elég jól beszélő nem magyarok. A második és a harmadik kérdéscsoport beszéd témái az összevethetőség végett azonosak az első kérdéscsoport témáival.

A negyedik kérdéscsoport a postán, a boltban és más nyilvános helyen való nyelvhasználatot próbálja mérni. Az adatközlőnek arról kell nyilatkoznia, hogy hogyan szólítja meg az előző kérdéscsoport beszédpartnereit ebben a helyzetben, valamint melyik nyelven szólít meg egy ismeretlen embert. Az ötödik kérdéscsoport beszédhelyzete: az adatközlő kettesben van egy számára rokonszenves és szeretetre méltó másnemű személlyel. Egyik esetben intim dolgokról folyik a társalgás, másik esetben valamilyen semleges témáról /pl. iskola, film, család, barátok stb./. A beszédpartnerek nyelvismeret szempontjából azonosak a harmadik kérdéscsoport beszédpartnereivel.

A kérdőív utolsó kérdéscsoportja a munkahelyen való nyelvhasználatot

vizsgálja. A kérdőív ezen részét ipari tanulók, illetve rendszeres gyakorlati munkán résztvevő technikai tanulók töltik ki. A beszédtemák azonosak az első három kérdés csoport beszédtemáival. Beszédpartnerek: magyar és nem magyar nemzetiségű munkatársak, magyar és nem magyar nemzetiségű munkavezetők és más felettesek.

2.2. A zombori községben végzett felmérés során összesen 203 tanuló töltötte ki a kérdőívet. Közülük 177 magyar tagozatra, 26 szerbhorvát tagozatra jár; 138 középiskolás, 65 pedig általános iskolai tanuló. Túlnyomó többségük magyar nemzetiségű.

A középiskolások közül 45 a zombori Veljko Petrović Gimnáziumba jár, 39 a Technikai Iskolaközpontba, 34 pedig az Áruforgalmi Iskolaközpont tanulója. Az általános iskolások részint nemesmileticsiek /24 tanuló/, részint bezdániai /41 tanuló/. A 138 zomborban tanuló középiskolásból csupán 36 a zombori, a többi vidéki; mégpedig 27 bezdáni, 13 nemesmileticsi, 12 doroszlói, 10 kupuszinai, 8-8 szilágyi és telecskai, 6 gombosi, 4-4 apatini és regőcei, 3 bajmoki, 2 csonoplyai, 1-1 adai, sziváci, topolyai és vajszkai, valamint 1 ismeretlen illetőségű.

A nyelvhasználat szempontjából egyáltalán nem közömbös az a tény, hogy az adatközlő milyen nyelvi közegből származik. A kérdőívek tanúsága szerint az anyanyelv használata sokkal erősebb a viszonylag egynyelvű helységekből /Telecska, Kupuszina, Szilágyi, Doroszló stb./ származó adatközlőknél, mint a vegyes lakosságú helységekből való tanulók esetében. Ennek megfelelően változnak az adatközlők kétnyelvűségi mutatói is.

3. Az olvasási nyelvhasználatra vonatkozó kérdések számos érdekes adatot hoztak felszínre. Megtudtuk például, hogy a magyar tagozatra járó középiskolások többsége egyaránt olvas magyar és szerbhorvát nyelven. Viszonylag alacsony a szépirodalmat olvasó tanulók százalékaránya. A magyar tagozatra járó középiskolások 65,32%-a olvas magyar nyelvű szépirodalmat, szerbhorvát nyelvű szépirodalmat viszont csak 31,71%-uk. Magyar nyelvű szépirodalmat szinte minden gimnáziumi tanuló olvas, szerbhorvát nyelvűt alig több mint negyedrészüik. A szépirodalmat olvasók száma legkisebb a Technikai Iskolaközpontban: 32%-uk a magyar és mindössze 8,33%-uk olvassa a szerbhorvát nyelven megjelent szépirodalmi műveket. Az adatközlők szülei még kevesebb szépirodalmat olvasnak. Az édesanyák 35,48%-a forgatja a magyar, 8,13%-a pedig a szerbhorvát nyelvű szépirodalmat. Az apáknak 27,5%-a vesz kezébe magyar nyelvű irodalmi művet, szerbhorvát nyelvűt viszont alig 7,44%-uk. Az Áruforgalmi Iskolaközpont második osztályában végzett felmérés szerint az apák 6,45%-a olvas magyarul szépirodalmat, ugyanezen iskola első osztályosainak szülei közül viszont egyetlenegy apa sem olvas szerbhorvát nyelvű szépirodalmat.

Legmagasabbak a napisajtó olvasásának arányszámai. Magyar napisajtót olvas a Veljko Petrović Gimnázium, a Technikai Iskolaközpont és az Áruforgalmi Iskolaközpont magyar tagozatos tanulóinak 83,06%-a. Az anyáknak 85,48%-a, az apáknak pedig 89,17%-a olvassa a Magyar Szót. Szerbhorvát nyelvű újságokat szintén sokan olvasnak, főleg az édesapák. Érdekes, hogy a Technikai Iskolaközpontban az anyáknak mindössze 16,67%-a olvas szerbhorvát napisajtót. Számuk jóval az átlag /43,09%/ alatt van. A magyar napisajtót viszonylag sokan, de az átlagosnál szintén kevesebben olvassák. Ez a jelenség csak részben magyarázható az egynyelvű falusi környezettel és a háztartáshoz való kötöttséggel; minden valószínűség szerint kapcsolatban van a család szociális körülményeivel is.

A szórakoztató irodalomra vonatkozó adataink azt mutatják, hogy a magyar nyelvű szórakoztató irodalom csak a Technikai Iskolaközpontban és az Áruforgalmi Iskolaközpont első osztályában kedveltebb, mint a magyar nyelvű szépirodalom. Ez részben azzal is magyarázható, hogy /a középiskola első osztályáról lévén szó/ a tanulóknak még nem tudatosodtak eléggé az irodalmi értékek, az olvasóvá való nevelés hatása még nem érezhető kellő mértékben irodalmi izlésükön.

Az adatközlő magyar középiskolások 52,03%-a olvas szerbhorvát szórakoztató irodalmat. Számuk jóval több, mint a szerbhorvát szépirodalmat olvasóké. Egyedül az Áruforgalmi Iskolaközpont második osztályában billen a mérleg a szépirodalom javára.

A szülők alig valamivel több magyar szórakoztató irodalmat olvasnak, mint szépirodalmat. Általában a legtöbb szerbhorvát szépirodalmat olvasó apák olvassák a legtöbb szerbhorvát szórakoztató irodalmat. Egyébként – a szépirodalomhoz hasonlóan – kevés szülő olvas szerbhorvát nyelven szórakoztató irodalmat. Az anyák nem sokkal több szerbhorvát szórakoztató irodalmat olvasnak, mint szerbhorvát szépirodalmat, az apák viszont sokkal többet.

4. A nyelvhasználatot befolyásoló különböző tényezők hatása eltérő intenzitású lehet az egyes környezetekben. A beszédtárs nemzetisége például nem határozza meg egyértelműen a nyelvhasználatot a szerbhorvát tagozatra járó magyar nemzetiségű tanuló vagy a társaságban található magyarul jól beszélő nem magyar nemzetiségű beszédpartner esetében. A zombori községben végzett felmérésünk adatai szerint a 203 tanulónak több mint húsz százaléka csak szerbhorvát nyelven beszél szerbhorvát tagozatra járó magyar nemzetiségű társával. A hasonló jellegű zentai, szabadkai és újvidéki felmérések adataiban ez az arány sokkal kisebb: Zentán körülbelül négy százaléka, Szabadkán tíz, Újvidéken tizenöt.

A szerbhorvát tagozatra járó magyar nemzetiségű diák – amellet, hogy a kétnyelvűség egyik forrása – a magyarul jól beszélő nem magyar nemzeti-

ségű személlyel együtt jó tematikus indikátor is. Ha az adatközlő magánéletéről, személyes problémáiról van szó, nagyobb százalékban használja a magyar nyelvet a szerbhorvát tagozatos magyar nemzetiségű társával való kommunikációban, mint amikor a családjáról, az iskoláról vagy kulturális eseményekről társalog vele. Várakozásainktól eltérően nem ehhez a témához kötődik az anyanyelv használatának legmagasabb százaléka, hanem az időszerű hazai és külföldi eseményekhez: 66,5% – szemben az előbbi 64,53%-kal. Az említett beszédpartnerre vonatkozó tematikus megoszlás hasonló Szabadkán is, azzal a különbséggel, hogy ott többen választották a két nyelv alternatív használatát, valamint sokan válasz nélkül hagyták ezeket a kérdéseket. Egyébként a két nyelv vagylagos használatának aránya legmagasabb Újvidéken /31,86%/, legalacsonyabb pedig Zomborban /17,54%/.

5. A társasági nyelvhasználatot a zombori községben a magyar nyelv dominációja jellemzi. Itt még kevésbé érvényesül a beszédpartner nemzetiségének nyelvhasználatot befolyásoló hatása, mint az iskolában. Zombori adatközlőink 72,71%-a csak magyarul beszél a társaságban lévő magyarul jól tudó szerbhorvát anyanyelvű beszédpartnerrel, 8,97%-uk csak szerbhorvátul, 17,14%-uk magyarul és szerbhorvátul egyaránt, 1,18%-uk pedig nem írta be válaszát a kérdőívbe. Ha ezeket az adatokat összevetjük a megfelelő újvidéki, zentai és szabadkai adatokkal, azt tapasztaljuk, hogy ott a magyar nyelv használatának aránya 40 és 50 százalék körül mozog, ugyanakkor azonban lényegesen nagyobbak a két nyelv alternatív használatának százalécai. Újvidéken például átlag 42,03%-os a két nyelv alternatív használatára. A kizárólagos magyar nyelvűségre 40,51%. A zombori jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy a tanulók jelentős hányada egynyelvű /magyar/ környezetből származik, csak 17,73%-uk a városi, meglehetősen ritkán lehet alkalmuk magyarul tudó nem magyarral beszélni, és egyébként is – mint már előbbi adatainkból is láttuk – Zomborban érezhetően gyengébb a kétnyelvűség, mint Újvidéken vagy Szabadkán.

6. Számos érdekes összefüggés olvasható még ki a Dunatájon végzett nyelvhasználati felmérés adataiból, mi azonban csupán kettőt szeretnénk rövid ismertetőnk végén kiemelni. Mindkét összefüggés a nyilvános helyen való nyelvhasználattal kapcsolatos.

6.1. Megfigyeltük, hogy a magyarul jól beszélő nem magyarral való kommunikációban kimutathatóan csökken a magyar nyelvűség és lényegesen emelkedik a szerbhorvát nyelv használata, ha a társaságból nyilvános helyre, boltba, postára stb. kerül az adatközlő. A csak magyar nyelven történő érintkezésre 67,98% jut /4,73%-os csökkenés/, a szerbhorvát nyelv kizárólagos használatára viszont 16,26%/ 7,29%-os emelkedés/. Szabadkán és Újvidéken

a magyar nyelv társaságban és nyilvános helyen való használata között nem mutatkozik lényeges eltérés, Zentán a magyarnyelvűség 7,14%-kal nagyobb nyilvános helyen, mint társaságban. Ez az emelkedés minden valószínűség szerint a kétnyelvűség rovására történik, mivel az több mint tíz százalékkal csökken. A szerbhorvát nyelv nyilvános helyen való kizárólagos használata a társasági nyelvhasználathoz viszonyítva körülbelül a kétszeresére emelkedik Újvidéken, Szabadkán és Zentán is, ugyanúgy, mint Zomborban.

6.2. Azt, hogy egy kétnyelvű iskolában melyik presztízs nyelv nemcsak az mutatja, hogy a cigányok milyen tannyelvű iskolába íratják a gyerekeiket, hanem bizonyos mértékig az is, hogyan szólítanak meg az odavalósiak egy ismeretlen embert. Felmérésünknek ide vonatkozó adatai szerint egy ismeretlen embert magyarul szólít meg az adatközlők 24,63%-a, szerbhorvátul 58,13%-a, magyarul és szerbhorvátul egyaránt 10,84%-a, nem válaszolt a kérdezettek 6,4%-a. Újvidéken az ismeretlen embert az adatközlők 93,22%-a csak szerbhorvátul szólítja meg, csak magyarul pedig mindössze 4,24%-a. Szabadkán nagyjából a zomborihoz hasonló a megoszlás, azzal a különbséggel, hogy a szerbhorvát nyelv kizárólagos használata körülbelül nyolc százalékkal alacsonyabb, a kétnyelvűség pedig nagyjából ennyivel magasabb. Zentán a kétnyelvűség 20,24%-os, nem sokkal haladja meg a Szabadkát, a magyar nyelv kizárólagos használatára 36,51% jut, a szerbhorvát nyelv kizárólagos használatára pedig 37,7%. Az ismertetett arányok értelmezéséhez nemcsak a vizsgált községek lakosságának nemzetiségi megoszlását kell ismernünk, hanem egyéb tényezőket is, például a városi és a falusi lakosság számarányát. A zombori községben a magyarság többsége falusi környezetben él, ezzel magyarítható a magyar nyelv kizárólagos használatának a szabadkaihoz hasonló százaléka, Újvidéken viszont a község magyar lakosságának több mint háromnegyede városi környezetben él, azonkívül a község összlakosságának alig egyhetede a magyar nemzetiségű, tehát nem véletlen, hogy az ismeretlen embert rendszerint csak szerbhorvát nyelven szólítják meg.

7. Újabban a társadalomtudományok a természettudományok mintájára egzaktásra törekednek, néha teljesen öncélúan. Noha mi is sok adatot soroltunk föl, tudatában voltunk annak, hogy a számok, a százalékok önmagukban nem sokat mondanak, ezért megkíséreltünk fényt deríteni az adatokban rejlő üzenet megfejtését, a jelenségek megértését elősegítő körülmények és tényezők egy részére is.

Irodalom

- Uriel Weinreich: Languages in Contact, finding and problems, Mouton & Co., The Hague, 1967. (Fifth Printing)
- Décsy Gyula: Die linguistische Struktur Europas (Vergangenheit – Gegenwart – Zukunft). Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1973.
- Norbert Wiener: Válogatott tanulmányok. Gondolat, 1974.
- Rudi Supek: Ispitivanje javnog mnijenja, drugo, prošireno izdanje. Naprijed, Zagreb, 1968.
- SAPV Pokrajinski zavod za statistiku: Popis stanovništva i stanova 1971 (Osnovne strukture stanovništva i domaćinstava po opštinama 31. marta 1971. god.) Statistički bilten 14. Novi Sad, 1972.
- SAPV Pokrajinski zavod za statistiku: Mesečni statistički pregled, Novi Sad, 1973. (2.)
- Ranko Bugarski: Jezik i lingvistika, Nolit, Beograd, 1972.
- Melanie Mikes: Some patterns of language use in Hungarian – Serbocroatian bilinguals) a torontói Szociológiai Világkongresszuson elhangzott előadás)
- Joshua A. Fishman: Sociolinguistics, a brief introduction, Newbury House Publishers, Rowley, Massachusetts, 1972. (Third Printing)
- William Labov: A társadalmi folyamatok tükröződése nyelvi szerkezetekben (in: A nyelvtudomány ma. Szerk. Szépe György)
- Dell Hymes: A nyelv a társadalomban (in: A nyelvtudomány ma)

Rezime

Sociolingvistička istraživanja

Madjari žive u manjem ili većem broju u svakoj opštini Vojvodine. U opštinama Kanjiža, Senta, Ada, Bačka Topola, Mali Idjoš, Čoka, Temerin i Bečej više od polovine stanovništva je mađarske narodnosti, ali u velikom broju žive Madjari i u opštinama Subotica (72.572), Novi Sad (28.684), Sombor (22.233), Zrenjanin (22.010), Kikinda (13.116) itd.

Naša ispitivanja su vršena pomoću ankete koja sadrži pitanja u vezi lektire ispitanika i njegove najbliže okoline, zatim pitanja koja se odnose na upotrebu mađarskog i srpskohrvatskog jezika kod kuće, u školi, u društvu, na javnom mestu i u situacijama sa raznim sagovornicima i o raznim temama. Anketom je bilo obuhvaćeno 203 učenika srednje i osnovne škole u somborskoj opštini. Većina ispitanika bilo je mađarske narodnosti.

Tokom ispitivanja došli smo do saznanja da je za pravilno tumačenje upotrebe maternjeg i nematernjeg jezika veoma je važan faktor jezička sredina ispitanika. Mnogi od naših somborskih ispitanika žive u relativno malim mestima, gde upotreba mađarskog jezika u svim situacijama izrazito je veća od upotrebe srpskohrvatskog jezika, dok u samom gradu (tj. u Somboru) ubedljivo dominira srpskohrvatski jezik.

Resume

Soziolinguistische Forschungen

Ungarn leben in größerer oder kleinerer Anzahl in jeder Gemeinde der Vojvodina. In der Gemeinden Kanjiza, Senta, Ada, Backa Topola, Mali Idjos, Coka, Temerin, und Becej ist mehr als die Hälfte der Bewohner ungarischer Nationalität, groß ist aber die Zahl der Ungarn auch in den Gemeinden von Subotica (72.572), Novi Sad (28.684), Sombor (22.233), Zrenjanin (22.010), Kikinda (13.116) usw.

Unsere Untersuchungen wurden mittels Enquete durchgeführt worden. Dine Enquete enthielt Fragen hinsichtlich der Lektüre des Befragten und seiner nächsten Umgebung, dann Fragen über den Gebrauch der ungarischen und serbokroatischen Sprachen zu Hause, in der Schule, in der Gesellschaft, in der Öffentlichkeit und in den Situationen mit verschiedenen Gesprächspartnern und über verschiedene Themen. Die Enquete umfaßte 203 Schüler von Grund- und Mittelschulen in den Gemeinden um Sombor. Das größte Teil der Befragten war ungarischer Nationalität.

Im Laufe der Befragung wurde es klar, daß für die richtige Erklärung des Gebrauchs der Mutter- b. w. Nichtmuttersprache ein wichtiger Faktor die sprachliche Umgebung der Befragten ist. Viele von unseren Befragten um Sombor leben in kleinen Gemeinden, in denen der Gebrauch der ungarischen Sprache in allen Situationen ausgesprochen größer ist als derjenige der serbokroatischen, in der Stadt jedoch (d. h. in Sombor) dominiert die serbokroatische Sprache überzeugend.

A SZLAVÓNIAI CSEH ÉS SZLOVÁK LAKOSSÁG BEKAPCSOLÓDÁSA A NÉPFELSZABADÍTÓ MOZGALOMBA

A Horvátország, Vajdaság meg Bosznia egy részén élő csehek és szlovákok horvátokkal és szerbekkel teremtett kapcsolatának, összetartásának több éves hagyománya van. Gyökerei egészen a XIX. századba nyúlnak. Az osztrák-magyar hatalom csehekét és szlovákokat, valamint más nemzetségeket telepített ezekre a vidékekre. Az új hazában, Szlavóniában és Vajdaságban a szerbekkel és a horvátokkal együtt el akarták őket németesíteni, illetve magyarosítani. Ezért természetes, hogy e szláv népek a nemzeti függetlenségért és a demokratikus szabadságért már az első világháborúban harcoltak. Részt vettek az Osztrák-Magyar Monarchia megdöntésében, a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban /eszméit terjesztették/, a tengerészek katori felkelésében a zöld káderben és a két világháború közti forradalmi munkásmozgalmában. A közös ellenséggel, a német kizsákmányolóval folytatott harc kissé megváltozott módon a második világháborúban még jobban egymáshoz közelítette és összefűzte ezeket a népeket. Éppen ezért a jugoszláv népfelszabadító hadseregben létesült csehszlovák brigádot ugyanúgy kell értékelnünk, mint a cseheknek és a szlovákoknak azt a törekvését, hogy a horvátokkal és a szerbekkel, valamint a többi jugoszláv néppel harcoljanak a szabadságért és a függetlenségért.

Habár ebben a munkánkban főként a szlavóniai Ján Žižka z Trocnova nevű csehszlovák brigád szervezéséről és harci útjáról fogunk beszámolni, mégis – az események világosabb megértése érdekében – szólunk azokról az előkészületekről is, amelyek megelőzték e katonai egység megalakulását. Ez azért is hasznos, mert e brigád megalakítása nem volt sem könnyű, sem pedig gyors folyamat. Ezen kívül szeretnénk megmutatni a cseheknek és a szlovákoknak más formában megnyilvánuló részvételét is a jugoszláv népek felszabadító mozgalmában.

Jugoszlávia megszállásával az ország hazaáruló tákolmányokra esett szét. A jugoszláviai csehek, akiknek száma Szlavónia, Moslavina és Bilo Gora

vidékén kb. 36 000 volt, újabb csapás érte, és régi hazájukban élő testvéreikkel együtt nehéz helyzetbe kerültek. Az usztasa Független Horvát Államban helyzetükre nagy hatással voltak a megszállott Csehszlovákiában uralkodó viszonyok. Az országot két részre osztották: Cseh-Morva Protektorátusra és Független Szlovákiára. Csehszlovákia efféle fasiszta felosztása következtében a Független Horvát Államban élő cseh nemzeti kisebbséget a Harmadik Birodalom ellenségének tekintették, ezért semmi sem védte meg a horvát és német nacionalizmustól, beolvasztási törekvéstől. A csehektől még azokat a művelődésben és oktatásban élvezett jogokat is megvonták, amelyeket a királyság alatt kiharcoltak maguknak. Ezzel szemben a szlovákokat a szövetséges nemzet tagjaiként kezelték, és igyekeztek minél erősebb kapcsolatot teremteni velük. Míg különböző törvényekkel beszüntették a cseh magániskolákat és óvodákat, valamint a horvát polgári iskolákban működő cseh nyelvű tagozatokat, addig a szlovákok jogait megerősítették. Mivel a szlovák kisebbség Szlavónia területén szétszórtan élt, kisszámú volt /kb. 8000/, és nem alkotott annyira erős közösséget, mint Vajdaság területén, ezek a határozatok nem találtak nagy visszhangra körükben, nem volt gyakorlati jelentőségük. Ugyanakkor a cseheknek, akik némileg sűrűbben lakták Szlavónia egyes településeit /Daruvár, Pakrac, Banova Jaruga, Grubisno Polje/ az usztasák megtiltották a Csehszlovák Szövetség és művelődési-oktatási intézményük, a Česka beseda működését. A daruvári cseh kultúrotthonból pedig kaszárnyát létesítettek. A környező falvakban működő Csehszlovák Szövetség helyiségeit és a gazdag könyvtárakat is eltulajdonították az usztasák meg a német Die Deutsche Volksguppe in Kroatien szervezetei. 1941-ben e két szervezet közt hallgatólagos harc jött létre, egyfajta versengés, hogy a csehek és a szlovákokat melyiküknek sikerül megnyernie saját érdekeinek, mivel mindkettő elvitatta nemzetiségi lényüket. A beolvasztással az usztasák horvátokká, a hazai németek /a Volksdeutscherok/ németekké akarták változtatni őket. Ez utóbbiak azért igyekeztek felduzzasztani soraikat, hogy a háború befejeztével reálisabban léphessenek fel a Duna menti németek országának létesítésekor. Pontosan ezekben a kérdésekben, főként a cseh szervezetek és iskolák vagyónának elkobzásakor került sor a gyakorlatban ellenségeskedésre a két csoport között, habár mindkettő a megszálló rendszer alapja és oszlopa volt Horvátországban.

A Független Horvátország hivatalos álláspontjával szemben /mely szerint a csehek a Cseh-Morva Protektorátus tagjai és ezáltal a Harmadik Birodalom ellenségei/ az usztasa hatalmi felépítmény egyes értelmesebb elemei, akik között elég sok Horvát Parasztpárti (HSS) is akadt/ mivel az usztasáknak nem volt elég emberük/, már ebben az időben szerették volna együttműködésre rávenni a csehek, illetve kivonni őket a német hatás alól. Így akarták megakadályozni kapcsolatukat a népfelszabadító mozgalommal, amely 1941 késő

őszen Szlavónia e területén is fejlődésnek indult, és hamarosan lappangó veszélyt jelentett. Mégis, mindezek a törekvések eleinte sikertelenek és eredménytelenek voltak. Igaz, a csehek és a szlovákok is ingadoztak – főként az okkupáció után – egészen a fegyveres harc kezdetéig. Ennek oka részint a fejletlen politikai öntudat, az előbbi polgári-politikai erők hatása, valamint az, hogy a partizán szervezetek szinte alig hatottak e terület lakosaira. Persze a csehek és a szlovákok féltek attól is, hogy kiirtják vagy kilakoltatják őket. Egészeiben véve azonban az usztasa mozgalom nem dicsekedhetett azzal, hogy a szlavóniai cseh lakosság bizalmát élvezi. Mindössze néhány Grubisno Polje, Ivanovo Selo, Troglavlje és Daruvarski Brestovac környéki cseh lépett be az usztasa katonai alakulatba, lemondva ezáltal nemzetségéről is. Ellenben a szlovákokról nehéz a szegényes adatok alapján ugyanezt megállapítanunk. Már csak azért is, mert szétszórtan éltek Szlavónia területén. Feltételezhető, hogy az illető helységekben uralkodó politikai helyzettől függően előfordultak a csehekéhez hasonló esetek is. Ott, ahol az usztasáknak erősebb volt a hatása /pl. Kelet-Szlavónia/, kétségkívül voltak egyesek, akik csatlakoztak hozzájuk vagy a Volksdeutscherokhoz.

Másképp alakult a helyzet a német népi egyesülettel. A csehek nagy része – noha többségük német- és fasisztaellenes volt – 1941-ben beiratkozott a Volksdeutscherok szervezetébe. Ezt a cselekedetüket egyedül csak azzal magyarázhatjuk, hogy ezáltal elodázhatták katonai köteleységük teljesítését. Ezenkívül még sok kedvezményben is részesültek, amelyet a szlavóniai és a szerémségi németek /kb. 180 000/ a Harmadik Birodalom által biztosítottak maguknak. 1941-ben a Volksdeutscherok katonai egységei tartalékos egységek voltak, önkéntes alapon létesültek, ami lehetővé tette a németeknek, hogy otthonuk közelében tartózkodjanak. Ellenben a felkelés kibontakozása és a keleti fronton megváltozott helyzet következtében ugyanez év vége felé a németek állásfoglalása megváltozott a Volksdeutscherokkal meg a csehekkel szemben, akik először iratkoztak a szervezetbe. Tőlük akkor szintén megkövetelték, hogy aktívan harcoljanak a Wermacht oldalán. Ilyen helyzetbe kerülve a csehek taktikához folyamodtak. Kiiratkoztak a német népi gyülekezetből, és inkább a hazát védő katonasághoz csatlakoztak, ahova már nagyban hívogatták őket a katonai hatóságok Pavelićnak a Harmadik Birodalom iránti kötelezettségemiat. A honvédelmi csapatok legalább úgy-ahogy lehetővé tették a cseheknek, hogy Jugoszláviában maradhassanak. Lehetőség nyílt arra is, hogy a partizánokkal folytatott fegyveres összetűzések alkalmával megadják magukat, és egy ideig, míg az usztasa hatóságok meg nem lelik őket, otthonukban rejtőzzenek, vagy hogy általában elkerüljék a mozgósítást. A cseh katonakötelesek nagy része hajlamos volt ilyesmire.

A társadalom tagozódásának fontos szerep jutott ebben a kérdésben. A cseh lakosság legnagyobb része /60–70%/ falun élt és földműveléssel foglalkozott. Így az előző időszakban a Horvát Parasztpárt /HSS/ polgári-

politikai erejének alapja volt. E párt politikai hatása még ebben az időben sem múlt el, habár Pavelić hatalomra jutásakor formálisan megszűnt. A horvát parasztokhoz hasonlóan 1941-ben és 1942-ben a csehek és a szlovákok is a passzív rezisztencia hívei, melyet a HSS vezetősége propagált Vladimir Mačekkal az élen. Az usztasa hatalom iránti lojális állásfoglalásukkal elkerülték az usztasa mozgalomhoz való csatlakozást, és többé-kevébé nyilvánosan vagy titokban segítették a népfelszabadító felkelést. Szlavónia lakosságának ez a része már abban az időben a népfelszabadító hadsereg leendő erejét jelentette. Mindez a kommunisták kitartó politikai munkájának eredménye, ugyanis megmagyarázták a népfelszabadító háború lényegét.

A JKP az ilyenféle politikai viszonyokban már az első naptól kezdve harcolt azért, hogy a cseheket és a szlovákokat is megnyerje. Következésként igazolva a gyakorlatban is fasisztaellenes állásfoglalását, a JKP Központi Bizottsága felhívást intézett Jugoszlávia minden egyes nemzetéhez és nemzetiségéhez, hogy tanúsítson fegyveres ellenállást a megszállókkal és hazai szövetségeseivel szemben. Hangsúlyozta azt is, hogy csak közös harccal teremthető meg az egyenjogú népek szabad, testvéri közössége. A Horvát Kommunista Párt Központi Bizottsága is felszólította az egész lakosságot – tekintet nélkül arra, hogy mi a nemzetisége, vallása, milyen a társadalmi helyzete –, és ezzel a fasiszmus elleni fegyveres harc internacionalista jellegét fejezte ki.

Az elsők között, akik követték ezeket a fölhívásokat, voltak a cseh és szlovák kommunisták is. A szlavóniai párt nyolcszáz tagja közül /a felkelés kezdetén/ huszonnyolcan csehek és szlovákok voltak, a többiek nyilvántartás alatt pedig többnyire Banova Jaruga környéki szlovákok /kb. 15-en/ szerepeltek. A társadalom tagozódását tekintve /már az előbb említettük, hogy a csehek 60—70%-a földműves volt/ a kommunisták száma nem is volt olyan kevés. A cseh lakosság e kisebb része, amely a városokban élt, és főleg kereskedéssel foglalkozott, haladó szellemű és demokratikus érzelmű volt. Sokan közülük gazdag tapasztalatra tettek szert a jugoszláv népek forradalmi munkásmozgalmában. Mindez kedvezően hatott e vidék fegyveres harcának fejlődésére is. A JKP tagjaiként a horvátokkal és a szerbekkel együtt, valamint a Horvát Kommunista Párt Központi Bizottságának küldöttével előkészítették és megszervezték a fegyveres harcot Nyugat-Szlavóniában és Bilo Gorában. Fegyvert gyűjtöttek és rejtettek el /a Kmecik fivérek/, illegális találkozó helyeket biztosítottak /a Jama malom/, kapcsolatot tartottak fenn a magasabb és alacsonyabb pártvezetőséggel, propagandát terjesztettek a fasiszmus, a nacionalizmus meg az usztasa mozgalom ellen /főként a csehek körében/, az első fegyveres csapatokat szervezték, valamint hozzájárultak a népfelszabadító harcok anyagi alapjának megteremtéséhez. E feladatok végrehajtásán dolgoztak a Banova Jaruga-i, lipovljani, bujavicai, viroviticai, bjelovári és más helységek partizán alakulatainak cseh és szlovák

tagjai is. Az usztasa terror áldozata lett már 1941—42 telén néhány kiemelkedő cseh kommunista. /Jozef Bendak, Vaso Vostrel, Janko Kubašek, Kosta Bulava, Marija Rukavina/. Azokat az antifasisztákat, akik együttműködtek a népfelszabadító hadsereggel, gyűjtőtáborba vitték, ahonnan csak kevesen tértek vissza. Az usztasa hatóságok rendelkezéseivel szemben, amelyeket 1942 tavaszától kezdve könyörtelenül végrehajtottak ezen a vidéken, a hadsereggel való együttműködés szorosabbá vált. A csehek és a szlovákok nagy része /elsősorban azok, akikre a cseh kommunisták már előbb hatottak/ különbözőképpen segíti a népfelszabadító háborút. Az elsők között csatlakoztak a népfelszabadító bizottsághoz. Élelmet és más létfenntartáshoz szükséges holmit gyűjtöttek a partizán egységek, sebesült harcosok és a felégetett falvak lakosai részére. Azokban a falvakban pedig, amelyekben a szerbekkel együtt éltek, anyagilag és erkölcsileg is támogatták, segítették a Független Horvát Állam megalakulása után terrorizált, üldözött személyeket.

A SKOJ¹ szervezeteibe nagyobb számban Daruvár, Pakrac, Nova Gradiska, Virovitica és Bjelovar munkásközpontjainak és középiskoláinak cseh fiataljai léptek be. Innen mentek a környező falvakba, hogy a falusi ifjúságot is bevonják a SKOJ-ba és a Savez mlade generacijeba /az Ifjú Nemzedék Szövetsége/. A legaktívabb ifjúsági szervezetek, amelyekben a csehek és a szlovákok is közreműködtek, Međuricban, Prekopakriban, Pakracka Poljanában, Daruvarski Brestovac-ban, Otkopiban, Sibovácon, Golubinjákön, Dezanovacban, Koncaniciban és más helységeken jöttek létre. A partizán egységek innen töltötték fel soraikat már 1942-ben is.

A csehek antifasiszta álláspontja más téren is kifejeződött: pl. hírszerzésben és a népfelszabadító mozgalom elfogott munkatársainak börtönből való kiszabadításában, noha a honvédelmi hadsereg jól szervezett bizottsága Daruváron működött 1942-től egészen a bukásáig, 1943 közepéig, amikor tagjait letartóztatták és börtönbe zárták. A bizottság tagjai jobbadán csehek voltak, akik kapcsolatot tartottak fent a honvédelmi tisztekkel. Köztük a Daruváron székelő negyedik parancsnokság rádió és táviró szolgálatának parancsnokával is. A tájékoztatással megbízott partizánoknak hasznos adatokat szolgáltatottak az usztasa honvédelmi egységek mozgásáról és terveiről.

A csehek és a szlovákok belépése a partizán alakulatokba valamivel lassabban ment. Az első fegyveres egységnek Nyugat-Szlavónia területén egy cseh és egy szlovák tagja volt, Bjelovár környékén csak egy cseh. Itt mindenelőtt figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a népfelszabadító mozgalom Szlavónia területén sok objektív és szubjektív ok miatt jóval lassabban bontakozott ki, mint Jugoszlávia más tartományaiban. Ez is egyik oka annak, hogy a csehek és a szlovákok lassabban kapcsolódtak be a fegyveres harcba.

Csak 1942 őszén, amikor a felszabadító mozgalom Szlavóniában is elérte a népfelszabadító mozgalom fejlődésének általános, jugoszláv szintjét és erősebb katonai hatalommal rendelkezett (mely a cseh falvakon is keresztülment), és amikor végül a cseh és szlovák lakosság is belátta, hogy a mozgalom szervezett katonai és politikai erő, kezdődik el körükben is a különválás és a mind gyorsabb csatlakozás. A szlavóniai népfelszabadító mozgalom vezetősége is áthidalta már ekkorra azokat a nehézségeket, kiküszöbölte azokat a hibákat, amelyek ezidáig gyorsabb fejlődését gátolták. Ezáltal tehát nagyobb figyelmet fordítottak arra, hogy a kisebbségeket is csatasorba állítsa (konkrétan a cseheket és a szlovákokat), amihez minden feltétel megvolt. A Szlavóniai Kommunista Párt Központi Bizottsága a Horvát Kommunista Párt Központi Bizottságához intézett jelentésében (1942. december 15-én) megállapította, hogy a csehek és a szlovákok mindenesetre nagyobb számban lépnek a népfelszabadító mozgalomba, mint a németek és a magyarok, de még mindig nem elegendő, ha számba veszik az adott lehetőségeket. Ezért a harmadik hadműveleti övezet parancsnoksága tíz nappal később a néphez intézett felhívásában bejelentette a 18—50 éves férfiak mozgósítását: „Felhívjuk, hogy mozgósítsa a szerbeket és horvátokat, cseheket, németeket és magyarokat, egyszóval felhívjuk Szlavónia és Szerémség lakosságát, hogy lépjen a népfelszabadító hadsereg soraiba!”

Az 1942. év decemberének utolsó napjaiban megtartott területi tanácskozás nagy figyelmet szentel a kisebbségeknek is. Megállapítja: a továbbiakban is arra kell törekedni, hogy Szlavónia minden nemzetiségét megnyerjék a fegyveres harcnak, „ami nekik is felszabadulást hoz” – hangsúlyozza a szlavóniai népfelszabadító mozgalom vezetősége a tanácskozás végén.

Az 1942. év őszén és a 43. év folyamán megtartott jugoszláviai és tartományi összejövetelek arra serkentették a cseheket és a szlovákokat, hogy a népfelszabadító mozgalomba álljanak. Jugoszlávia ifjúságának első fasisztaellenes kongresszusán (1942. december 27—29.) a szlavóniai, Veliki Gradac-i küldött is beszélt a cseh ifjúságnak a fasiszták elleni harcban való részvételéről.

A ZAVNOH² második ülészakán Jozef Vojaček csehül kezdte beszédét, és megállapította, hogy a népfelszabadítás sok csehnek és szlováknak saját ügyévé vált – ami igaz volt –, mert akkor már a horvátokkal és a szerbekkel egyenjogúan tevékenykedtek a néphatalom több szervezetében, a hátszág intézményeiben és a fasisztaellenes népfelszabadító mozgalom szervezeteiben. Ez a feladatvállalás, a nemzetközi viszonyok meg a népfelszabadító mozgalom sikerei mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a csehek és a szlovákok bekapcsolódjanak a népfelszabadító harcba.

Már elég korán, 1943. február 19-én megszületett az elhatározás egy csehekből és szlovákokból álló partizán egység megalakítására, azonban létrehozása a hadműveletek miatt eltolódott az év május harmadikáig. Akkor

ugyanis a harmadik hadműveleti övezet parancsnokságának rendeletére megalakult a jugoszláv népfelszabadító hadsereg csehszlovák zászlóaljja, a Ján Žižka z Trocnova (120 harcossal). Nevét a tizenötödik századi legendás cseh vitézről kapta. A cseh nép szabadságáért harcoló nagy hős neve felébresztette a csehek és a szlovákok nemzeti öntudatát. A harmadik hadműveleti övezet parancsnoksága hangsúlyozza politikai jellegét, és elrendeli, hogy ez az egység fő feladatául tűzze ki a csehek és szlovákok mind gyorsabb mozgósítását és hogy a zászlóalj mielőbb brigáddá fejlődjön. Erre meg is voltak a feltételek, mivel a csehek és a szlovákok abban az időben nem léptek be a hazaáruló egységekbe, amelyekbe a horvátokkal együtt az usztasák és a megszállók kényszerítették őket, hogy pótolják veszteségüket a jugoszláv harctéren és a keleti fronton. E körülmények hatására gyökeresen megváltozott az usztasák eddigi, csehekkel szembeni állásfoglalása. Többé már nem voltak a Harmadik Birodalom ellenségei, hanem a Cseh-Morva Protektorátus tagjaiként csatlakozniuk kellett „az új rendszer megvédéséhez” Európában. A népfelszabadító mozgalom szlavóniai vezetősége e körülményeket tekintetbe véve igyekszik megmenteni a cseheket és a szlovákokat a kiirtástól, a pusztulástól, amelybe a fasiszta megszállók sodorták őket a teljes mozgósítással. Feltételezve, hogy egy nép a saját környezetében tud a legtevékenyebb lenni, és hogy ezáltal a Jugoszláv Kommunista Párt irányvonalának gyorsabb megvalósítását biztosíthatják, a harmadik hadműveleti övezet parancsnoksága mindjárt a cseh zászlóalj megalakulásakor hangsúlyozza az egység nemzeti és nemzetközi jellegét. A nemzeti különbséget egyenruhájuk is jelezte. A cseh katonák az öttagú csillag alá csehszlovák nemzeti színű szalagot tűztek. Az egység zászlója a csehszlovák lobogó volt, öttagú csillaggal a mezejében. A parancsnoklás cseh nyelven folyt, azon amelyet a csehszlovák katonaság a megszállásig használt. Fegyverzetük is régi hazájukra emlékeztette őket. Főként puskákból állt („zbrojovki i mauzerki”), melyeket Brnóban gyártottak. A harmadik hadműveleti övezet a jelentéseket két példányban, cseh és horvát nyelven kapta.

Hála ennek az egységnek, amely a helyi partizán szervezetekkel és népfelszabadító bizottságokkal együtt sikeres politikai felvilágosító munkát végzett a Daruvár és Bilo Gora környéki cseh településekben, mind több cseh és szlovák tömörült a népfelszabadító egységbe. 1943 őszén már 260 harcost számlált a zászlóalj, kétszeresét annak, amennyi létesülésekor volt. A szlavóniai testület második parancsnoksága a horvátországi főparancsnoksághoz intézett (1943. augusztus 31-i) jelentésében azt írja, hogy megérték a feltételek a brigád megalakulására. A brigád 1943. október 26-án meg is alakul a Pakrachoz tartozó Bujcében. Éppen a szlavóniai népfelkelés második jubileumán. A brigád gerince a csehszlovák zászlóalj, amelyet rohambrigádnak neveztek. A teljes alakulati-egység létrejöttéig még két más nemzetiségű zászlóaljat kapcsoltak hozzá: a Száva menti rohamzászlóaljat má-

sodiknak, a 12. brigádot, valamint a népfelszabadító mozgalom keleti és nyugati részéből összeállított csoportot harmadiknak. A brigád megalakulása napján 506 harcost számlált. Parancsnokává Milan Jokát, a Száva menti zászlóalj addigi parancsnokát, politikai biztosává pedig Jozef Vojaček Tarast, az ekkor már elismert cseh katonai és politikai vezetőt nevezték ki. Ilyen alakulati rendben maradt a brigád 1944. február 25-éig. Akkor újrászervezték, és kivonták soraiból a más nemzetiségűeket. A brigád akkor két zászlóaljból állt, és harcosainak száma 256-ra növekedett. Erre azért volt szükség, hogy a csehszlovák brigád valóban a jugoszláv népfelszabadító hadsereg szlavóniai nemzeti egysége legyen. Ugyanis arra az időre a katonai és politikai tanfolyamokon cseh és szlovák kádereket képeztek ki, akik betölthették a katonai és politikai funkciókat a brigád, valamint a zászlóaljak parancsnokságán belül. A brigád parancsnokává Jozef Ružičkát, a parancsnokság elnökévé Anton Doležalt, hadműveleti tisztté pedig Josip Hanzlt nevezték ki. A politikai biztos Jozef Vojaček maradt. A két zászlóaljban is hasonló személyi változások történtek, tiszteletben tartva a harcosok nemzetiségét. Így átszervezve 1944 őszéig a brigád tagjainak száma 256-ról 348-ra nőtt. Köztük 282 a cseh, 11 a szlovák, 27 a horvát, 9 a szerb, 8 az ukrán, 4 a német, 4 a magyar, 2 a szlovén és egy a lengyel nemzetiségű. A harcosok egy része hadifogságból, valamint a német gyűjtőtáborokból és katonai egységekből menekült a brigádba. Szervezési szempontból a brigád a legnagyobb sikert 1944 novemberében érte el, amikor Kelet-Szlavóniában három zászlóalja, ill. 1024 harcosa volt. A csehszlovák egység katonai dokumentációjának adatai szerint a háború folyamán kb. 200-an vesztették életüket, kb. 400-an sebesültek meg. A brigádban összesen 2380 személy harcolt. A népfelszabadító mozgalom katonáinak adatai szerint ez a szám 3000 körül mozgott, és 714 cseh meg szlovák esett a fasiszta terror áldozatául.

Fennállása és működése alatt – 1943. október 26-ától fölbomlásáig, 1945. április 23-áig – egész sor harci feladatot teljesített vagy önállóan, vagy a népfelszabadító hadsereg és a jugoszláv partizánegységek szlavóniai alakulataival közreműködve. Megtámadta az erősebb usztasa támaszpontokat /Virovitica, Đakovo, Gromacnik, Sibirj, Okucani, Ivanovo Selo, Podravska Slatina, Badljevina, Grubisno Polje, Nasice, Nabrđe, Donja Moticina/ és számos diverziót hajtott végre a Virovitica—Nasice, Vrpolje—Eszék, Zágráb—Belgrád vasútvonalakon meg másutt. A VI. testület parancsnokságának elrendelésére 1944-ben két ízben is 40 tonna papírt szállított át Banijába, a horvát főparancsnokság nyomdájába. Visszatérőben pedig az olasz megszállóktól zsákmányolt fegyvert vitte át Szlavóniába. Bár útközben Banija felé különböző akadályokba ütközött, leshelyekre bukkant, a brigád mégis sikeresen teljesítette feladatát. 1944 júniusában a többi szlavón egységgel együtt védte a kalászosok learatását. Ezután ismét búzát szállított Banijába

és Likába, hogy elláthassa Horvátország passzív vidékeit is. 1944—45 telén pedig a szerémségi front mögött működött. A VI. testület egységeivel együtt védte a menekülteket meg a hátorszáiban levő intézményeket a kizsákmányolástól és a rombolástól, amit a Görögországból és Boszniából, valamint más vidékekről visszavonuló megszálló csapatok vittek véghez.

A harci feladatok végrehajtásán kívül /ahol jó eredményeket ért el, különösen a testületek egymásközi versengésének idején/ a brigád sikeresen terjesztette a politikai propagandát is. Nagygyűléseket tartott a cseh falvakban, valamint a horvát és a szerb lakta településekben is, ahol megmagyarázta az összegyűlt népnek a legújabb belpolitikai eseményeket, a népfelszabadító mozgalom programját, valamint annak szükségességét, hogy részt vegyenek a fegyveres harcban. A horvát és cseh parasztság körében elfojtották a HSS reakciós hatását. Gyakran megesett, hogy a brigád vezetői, amikor egységeik falvakon mentek keresztül, beszédbe elegyedtek a HSS tagjaival vagy alacsonyabb rangú vezetőivel. Ilyenkor igyekeztek meggyőzni őket arról, hogy az adott politikai helyzetben a várakozás politikája helytelen. Az összejövetelek, a művészeti és művelődési előadások eredményesek voltak. Ez abban nyilvánult meg, hogy a nép tömegesen csatlakozott a népfelszabadító mozgalomhoz.

Az ideológiai és politikai felvilágosító munkát mind az egységben, mind a nép körében főként a kommunisták és a Jugoszláv Ifjúkommunisták Szövetsége /60—80 tagú volt/ végezte.

A brigád művelődési és oktatási tevékenysége is magas színvonalú volt. A zászlóalj művelődési és oktatásügyi bizottságát, a brigád központi művelődés- és oktatásügyi bizottsága vezette. A brigád agitációs és propaganda osztálya a Vjestit adta ki, minden zászlóalj pedig saját zsebújsággal rendelkezett. A brigádnak saját zenekara, minden zászlóaljn pedig ének-kara volt. A rendelkezésre álló adatok azt bizonyítják, hogy a művészeti és a művelődési előadásokat a nép és a harcosok egyaránt kedvelték.

Katonai és politikai tevékenységével a csehszlovák brigád kiérdemelte nemcsak a szlavóniai cseh és szlovák lakosság bizalmát, hanem a csehszlovákiai csehek és szlovákok szeretetét is. Ezáltal még jobban összefűzte Jugoszlávia és Csehszlovákia népeit. Erről tanúskodik a partizán sajtó is. A brigád parancsnokságának egyik kiáltványában ez olvasható: „Új hazánkban, Jugoszláviában a nép már harmadik éve folytatja népfelszabadító harcát. Vele együtt harcol a csehszlovák kisebbség is a népfelszabadító hadsereg határ menti alakulatának második egységében, a Trocnovi Ján Žižka nevű brigádban is. Harcol az új Csehszlovákiáért és a demokratikus jugoszláv köztársaságért, amelyben a csehszlovák kisebbség is egyenjogú lesz a többi szabad néppel. Így jön létre az ellenállás az új és régi hazában is.” A többi brigádhoz hasonlóan a Ján Žižkát is harcosainak odaadása, bátorsága jellemezte, és kétségkívül teljesítette fasisztaellenes és internacionalista felada-

tát mind az új, mind a régi haza javára. Erről tanúskodik a Csehszlovák Külügyminisztériumnak /1944. szeptember 21-én/ a brigád parancsnokságához intézett távirata is: „Kedves testvérek! Köszönet, meleg köszönet mindannyiótoknak! Két dicső név ékesíti zászlótokat, mely alatt harcoltok: a XV. századi híres harcos, Ján Žižka és a XX. századi dicső hadvezér, Josip Broz Tito neve. Ugyanazzal az ellenséggel harcoltok, amely ellen ötszáz évvel ezelőtt győzelemmel vezette csapatait Ján Žižka...”

Az elért eredményekért a brigád számtalan sok dicséretet is kapott a VI. hadosztály parancsnokságától. Parancsnokát, Jozef Ružičkát néphőssé avatták. A néphős érdemrenddel tüntették ki a Horvát Kommunista Párt viroviticiai körzeti titkárát, Vaclav Vostrel-Vasát is.

A csehek és a szlovákok fasisztaellenes harcának eredményeit még a háború idején megvalósították az AVNOJ³ második és a ZAVNOH harmadik ülészekán. A demokratikus Horvátország deklarációjában, Jugoszlávia nemzeteinek alapvető jogain kívül biztosították és megerősítették a kisebbségek nemzeti önállóságát és egyenjogúságát. A csehekre és a szlovákokra joggal mondhatjuk tehát, hogy fegyverrel a kezükben szerezték meg szabadságukat.

Jegyzetek

- 1 SKOJ: Savez komunističke omladine Jugoslavije. Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség
- 2 ZAVNOH: Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Hrvatske. Horvát Országos Antifasiszta Népfelszabadító Tanács
- 3 AVNOJ: Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács

Rezime

Uključivanje pripadnika česke i slovačke narodnosti s područja Slavonije u narodnooslobodilački pokret

Sledeći svoj antifašistički kurs, KPJ je od prvih dana okupacije nastojala da pridobije Česko i Slovačko stanovništvo, te ih je u nizu svojih proglasa pozivalo na oružani otpor okupatorima. U tom pogledu je veo-

ma značajno bilo što je od 800 Slavonskih komunista bilo i 28 Čeha i Slovaka, koji su se sa uspehom borili za stavove Komunističke partije Jugoslavije. Dok je to nastojanje nailazilo na teškoće, s obzirom na rezervisanost hrvatskih, čeških i slovačkih seljaka 1941. i 1942. godine, koji su se uglavnom držali po strani političkih zbivanja, ali sa snaženjem NOP-a u Sloveniji u jesen 1942. godine, počinje i snaženje tog pokreta medju Česima i Slovacima, a već 19. veljače 1943. godine, doneta je odluka o formiranju partizanske jedinice sastavljene od Čeha i Slovaka. Na osnovu te odluke formiran je Čehoslovački bataljon NOVJ „Jan Žiška” sastava 120 boraca. Kaleći se u vojnim i političkim borabama ova je brigada stalno jačala, te je već u jesen 1943. imala u svom sastavu 260 boraca, a u jesen 1944 već 348 boraca. Do kraja rata kroz sastav obe brigade prošlo je oko 3000 boraca, dok je 714 Čeha i Slovaka palo kao žrtva fašističkog terora.

Resume

Beitritt der Angehörigen der tschechischen und slowakischen Nationalitäten Slawoniens in die Volksbefreiungsbewegung

Im Sinne des antifaschistischen Kursus hat sich die KPJ von den ersten Tagen der Okkupation an, bemüht, die tschechische und slowakische Bevölkerung zu gewinnen und sie durch mehrere Proklamationen zum bewaffneten Widerstand gegen die Okkupanten aufgerufen. In dieser Hinsicht ist es sehr bedeutend, daß unter den 800 slawonischen Kommunisten 28 Tschechen und Slowaken gab, die mit Erfolg für die Ansichten der KPJ kämpften. Zwar gerieten in den Jahren 1941—42 diese Bemühungen auf Schwierigkeiten wegen der Zurückhaltung der kroatischen, tschechischen und slowakischen Bauern, die sich allgemein von den politischen Ereignissen fernhielten, begann jedoch die Erstarbung der Bewegung unter den Tschechen und Slowaken als im Herbst 1942 die Volksbefreiungsbewegung in Slowenien intensiver wurde. Schon im Februar 1943 wurde die Entscheidung über die Formierung einer Partisanen-Abteilung der Tschechen und Slowaken getroffen. Auf Grund dieser Entscheidung wurde das tschechoslowakische Bataillon „Jan Ziska” der Volksarmee für die Befreiung Jugoslawiens (NOVJ)

formiert, das 120 Kämpfer zählte. Durch militärische und politische Kämpfe gehärtet, wurde diese Brigade immer stärker, und hatte schon im Herbst 1944 348 Kämpfer. Bis zum Ende des Krieges sind 3000 Kämpfer durch die zwei Brigaden durchgegangen; dem faschistischen Terror sind 714 Tschechen und Slowaken zum Opfer gefallen.

SZLOVÁKOK A NÉPFELSZABADÍTÓ HARCBAN

Az 1941-ben, az áprilisi megszállás és a régi Jugoszlávia szétesése után a szlovákok három különálló államba kerültek: a szerémségiek és szlavóniaiak az úgynevezett Független Horvátország, a bácskaiak pedig a Horthy-féle Magyarország uralma alá. A bánátiak formálisan Nedić Szerbiájához tartoztak, bár valójában a hazai Volksdeutscherok fennhatósága alá tartoztak. Azonban nem ez az erőszakos felosztás volt nagy hatással a jugoszláviai szlovákokra és a körükben kibontakozó népfelszabadító mozgalomra, mert mind a három elfoglalt területen már 1941-ben együtt harcoltak hazánk nemzeteivel és nemzetiségeivel a megszállók ellen.

SZERÉMSÉG

Stara Pazován már a háború előtt, 1934-ben megalakult az első pártszervezet. Ettől kezdve a szervezet munkáját Janko Čmelik irányította. 1937-ben lépett be a járási pártszervezetbe, 1938-ban Pazován megalakította a Jugoszláv Ifjúkommunisták Szervezetét, és ugyanebben az évben lett tagja a kommunista párt kerületi bizottságának is.

A megszállás után, 1941 áprilisában a kommunista párt Stara Pazova-i járási bizottságát Jan Hloda vezette. Tagjai voltak: Pavel Feldi, Jan Bako és Michal Barnak.

Abban az időben a párt és a SKOJ rendezte és megerősítette sorait, fegyver és más hadifelszerelés gyűjtését szervezte. A kommunista párt májusban megtartott, zágrábi tanácskozása nagy hatással volt a további tevékenységre, a felkelésre való előkészületre.

A pazovai kommunisták megismerkedtek a tanácskozás határozataival, és irányelveinek szellemében tevékenykedtek tovább. Miután a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, meggyorsultak az előkészüle-

tek a fegyveres harcra. Sok összejövetelt szerveztek vidéken is, ahol megmagyarázták a megszállók elleni fegyveres harc szükségességét. A Stara Pazova-i járási bizottság tagjai Jan Čmelik titkárral az élen kapcsolatot tartottak fenn a környező falvak szervezeteivel, és segítették őket a munkában. Fegyver és más szükséges anyag gyűjtésén kívül a Stara Pazova-i kommunisták erős politikai propagandát is terjesztettek.

1941. szeptember végén Janko Čmelik a Jugoszláv Kommunista Párt szerénységi, kerületi bizottságának irányelvei szerint az illegális tagokból megalakította a Duna menti partizánosztagot. Az egység parancsnoka Petar Reljić-Čeda, politikai biztosa pedig Stevan Doronjski-Franja. Bázisuk Stara Pazován Feldiék és Janko Čmelikék házában volt.

1941 októberében ez a csapat rombolja szét a Stara és Nova Pazova közti vasútvonalat.

Ugyanez év őszén a Stara Pazova-i járási pártbizottság, melyet szlovákok alkottak, jelentős politikai és harci eredményeket ért el. A mozgalomba hat Stara Pazova környéki falut is bekapcsoltak. Fontos diverziókat hajtottak végre és elég sok embert szerveztek be.

A jugoszláv ifjúkommunisták járási bizottsága 1941 júliusában Stara Pazován megalakította helyi bizottságát, melynek tagjai a következők voltak: Jan Barnak, Jan Slamaj, Jan Mikljan és Bogdan Mušicki. A szlovák bizottság 13 tagot számlált. Fegyvert gyűjtöttek, valamint tanulmányozták és terjesztették a propagandaanyagot. Aknamunkát végeztek, és eszmei-politikai munkájuk is intenzív volt.

Abban az időben Stara Pazován tartózkodott a kommunista párt kerületi bizottsága. Itt volt illegális nyomdája is. Egy időben itt nyomták a Naša borbát.

Azonban árulás következtében 1941. november 16-án, 17-én és 23-án betörésre és letartóztatásokra került sor. Ekkor fosztották meg szabadságától az idősb és ifjabb Janko Čmeliket, Katarina Čmelikovát, Jan Bakot, Jan Barnakot, Matej Đurčikot, Michal Šipicki Emešt, Jan Gengeljackit, Jan Hlodát, Jan Slamajt, Martin Đurčikot, Samuel Bobiákot, Martin Hlodát, Michal Barnakot, Pavel Feldit, Jan Havrant, Jozef Šagot és Stanko Babićot. Az idősebb Janko Čmelik szökést kísérelt meg, de megsebesült, és a zimonyi kórházban ápolták. Gyógyulása után állati módon megkínózták, azonban semmit nem árult el, hősiesen viselkedett. Halálra ítélték, és 1942. május 12-én Mitrovicán kivégezték. 1943 októberében néphőssé avatták. Az elfogottak nagy része 1942. január 12-én a vukovári rögtönítélő bíróság elé került. Jan Bakot és Pavel Feldit is halálra ítélték. A többi-eket különböző idejű börtönbüntetéssel sújtották. Bakot és Feldit 1942. január 24-én Vukováron főbe lőtték.

A novemberi letartóztatások után Stara Pazován megalakult az ideigle-

nes szerémségi vezetőség, melynek Martin Dvornjicki és Branko Vukajlović-Čikica lett a tagja.

1942 januárjában alakult meg a Jugoszláv Kommunista Párt új, helyi bizottsága. Tagjai: Pavel Demak, Šimon Lakatoš, Bogdan Mušicki és Sava Mali-Giga. Az új bizottság legfőbb feladata az volt, hogy újjászerveze a helyi párt és SKOJ bizottságot.

1942 júniusában az ideiglenes helyett megalakult az új járási pártbizottság, amelybe a következők léptek be: Petar Relić-Čeda, Pavel Demak, Oreščanin Rada-Adam és Srbislava Kesorevičeva. Azonban nemsokára újra szétverték a bizottságot. 1942. augusztus elsején letartóztatták Martin Dvornjickit, Juraj Feldit és Ondrej Mišiket. Mindhármukat golyó általi halálra ítélték, és a pazovai temetőben kivégezték. Ezen események után Stara Pazován a mozgalom szinte teljesen megsemmisült.

Nem sokkal később egyesek mégis elkezdték tevékenységüket. (Jan Hloda, Michal Šipicki-Emeš és Jozef Čmelik bíró) Újból megkezdte munkáját a SKOJ szlovák szervezete is.

1942 vége felé megalakult a kezdeményező népfelszabadító bizottság. (Martin Zdichan, Jan Hloda, Martin Šipicki, Martin Ruljhavi és Jan Tot).

A szlovákok pártszervezete nagy segítséget nyújtott a népáruló járási elnök, Adam Romeč elfogatásához is. Ezen kívül még propagandát is terjesztett, különösen az ifjúság körében. 1942-ben Pazováról három szlovák beáll partizánnak, 1943-ban pedig már huszonhét.

1943 januárjában megalakult a járási népfelszabadító bizottság, melybe a szlovákok közül Jozef Čmelik bíró is belépett. Ugyanez év májusában pedig létrejött a helyi bizottság, melynek 7 szlovák tagja volt.

Pazován 1943 áprilisában megalakult az AFŽ járási bizottsága is, melynek elnökéül a szlovák származású Milica Lukačovát választották meg. 43 tavaszán az AFŽ-be több szlovák nő is belépett, aki aktívan segítette a partizánokat.

A népfelszabadító mozgalomban 1944 tavaszán Stara Pazován 120 szlovák férfi, 23 nő, 8 SKOJ-tag és 2 USAOJ-tag² dolgozott szervezeten.

A pazovai pártszervezet nagy sikerének számított, hogy egy nagygyűlésén 50 ember jelent meg.

1944 nyarán a párt- és SKOJ szervezet bővítette sorait, tömegesítette a mozgalmat, újabb felforgató tevékenységet hajtott végre. Fölgyújtotta a búzát, megszervezte a segítség nyújtást, valamint partizánokat toborozott. Abban az időben a mozgalomban 170 szlovák vett részt. 120-an támogatták őket, és 78 nő is együttműködött velük – mindannyian szlovákok.

Stara Pazova 1944 októberében szabadult fel. Ekkor, különösen sok fiatal jelentkezett önkéntesen a XIV. vajdasági szlovák brigádba.

Dobanovciban, ahol szintén él bizonyos számú szlovák, a népfelszabadító mozgalom hirtelen kezdődött 1942 nyarán, amikor megalakult a partizán

szervezet. 1943 folyamán szinte az egész falu bekapcsolódott az illegális mozgalomba. Ugyanebben az évben az aktivisták felgyűjtötták a svábok búzáját. Sikeres gyűjtési akciókat is szerveztek. Dobanovciban a partizánoknak egész idő alatt biztos bázisai voltak. 1942 végén illegális népfelszabadító bizottság létesült, amely átszervezése után (1943) folyamatosan működött, egészen a felszabadulásig, vagyis 1944 októberéig. A faluban még erős SKOJ, USAOJ, AFŽ és JNO³ szervezet is létezett. A háború folyamán Dobanovci a népfelszabadító harcoknak 300 partizánt adott, akik közül 115-en estek el. A szomszédos falvak, melyekben szintén élnek szlovákok, Dobanovcihoz hasonlóan hozzájárultak a népfelszabadító mozgalom sikeréhez.

NYUGAT-SZERÉMSÉG

1941-ben Nyugat-Szerémség szlovák lakosságának is volt kapcsolata a partizánokkal. Így pl. ebben az időben Lugba is bejárt a Fruška Gora-i partizánosztagnak. Tagjai megmagyarázták a lugiaknak harcuk céljait. A falu lakói, ahogy csak lehetett segítették a partizánokat, Ljube, Radoš és Sinkerek lakosai is, ahol szintén élnek szlovákok, segítették a víziói és dipšei partizánokat, akiktől különböző információkat kaptak.

1942-ben a nyugat-szerémségi szlovákok még szorosabb kapcsolatba kerülnek a partizánokkal, mivel ebben az időben már a népfelszabadító mozgalom is erősebb Szerémségben.

Ljube lakossága abban az időben már aktívan együttműködött a partizánokkal. Šćefan Koroš és Janko Činčurak pedig közvetlen kapcsolatba lépett velük. 1942 első felében a faluban már működött egy szervezett csoport, amely feladatokat kapott a partizánoktól. Tagjai a következők voltak: Šćepan Koroš, Juraj Kubečka, Juraj Plahćinski és idősb Šćefan Topoljski. Koroš önkéntesekből megszervezte a falu őrségét. Ebben az időben usztasák jelentek meg a faluban, de a partizánoktól való félelmükben gyorsan visszavonultak.

A ljubei ifjúság egy része Šćefan Kubečka vezetésével 1942 nyarán részt vesz a búza elégetésében, ősszel pedig összeszaggatja a telefonhuzalokat Ljube és Ilok között.

Erdővégen az erős usztasa hatalom ellenére is meggyökeresedett a népfelszabadító mozgalom. A szlovákok közül a partizánokkal Jan Dudok működött együtt. Tanyája összekötő kapocs volt Szerémség, a Boszuti erdőség és Semberija között. 1942 végéig a mozgalomhoz csatlakoztak még Gustav és Daniel Masarinji, valamint Pavel Maljah is.

Bingulában is 1942-ben szélesedett ki a mozgalom. Az idősb Andrej

Stupavski volt a feje. Egész családját és birtokát a mozgalom szolgálatába állította.

Šiden 1942-ben a szlovákok fokozatosan, egyenként kapcsolódtak be a népfelszabadító háborúba. Miško Uhliar már 1941-ben beállt partizánnak. A mozgalommal már ekkor együttműködött idősb Pavel Kolar is. A nők közül különösen Zuzka Stupavska volt aktív. Rajtuk kívül még néhány šidi szlovák tartott fenn kapcsolatot a partizánokkal.

Az 1942. év fordulópontot jelentett, mert ekkor kezdtek a szerémségi szlovákok tömegesebben csatlakozni a népfelszabadító mozgalomhoz.

1943-ban pedig a szlováklakta falvakban illegális népfelszabadító bizottságok és társadalmi-politikai szervezetek létesültek.

Lug 1943-ban a szabad területhez tartozott. Népfelszabadító bizottsága, 10 tagot számlált: Pavel Salaji, Pavel Hlebián, Janko Hrubik, Gustav Masarinji és mások. Elnöke Jozef Parizek lett. Ekkortájt itt székelt az iloki járás propaganda és agitációs szervezete. Lugon működött a partizán iskola is. Pavel Salaji házában pedig műhelyt rendeztek be, amelyben elsősegélyhez szükséges anyagot készítettek. A megszállók csak támadás idején jöttek a faluba, és ilyenkor terrorizálták a lakosságot.

Ljuba 1943-ban félig felszabadított terület volt. Itt is megalakult az illegális népfelszabadító bizottság, melynek tagjai: Šćefan Koroš, Juraj Plehčinski, Šćefan Topoljski, Jan Kmečko, Pavel Kmečko és Jan Majerski. SKOJ is szerveződik, melynek tagjai a szlovákok közül Šćefan Kubečka, Jan Tatliak, Zuzka Korošova, Jozef Belan, Jan Považan, Erka Činčurakova és Katka Činčurakova voltak. Ugyanakkor alakul meg az AFŽ is, amelybe Ana Uramova, Ljubica Korošova, Marija Čuhova, Katarina Pomažanova, Eva Činčurakova, Zuzka Ravžova és mások íratkoztak be. A partizánokhoz elsők között csatlakozott: Jan Činčurak, Šćefan Večera, Jan Tatliak, Ondrej Pecnjik, Šćefan Kubečka és Ana Kubečkova.

1943 októberében usztasák és cserkézek bántalmazták a lakosságot. Néhányat ki is végeztek.

Bingula is szabad terület volt ebben az időben. Itt már 1942-től kezdve működött a népfelszabadító bizottság idősb Ondrej Stupavskival az élen, aki a járási bizottságnak is tagja lett. Az ifjúsági szervezet is aktívan dolgozott; tevékenységükkel ifjabb Ondrej Stupavski, Samuel Lovaš, Jan Farkaš és mások tűntek ki.

Erdővégen a terror ellenére is sikeresen fejlődött a mozgalom. Itt is megalakult már ebben az időben a népfelszabadító bizottság, amelyben a szlovákok is közreműködtek. Jan Dudok, Tomaš Fodora, Jan Fodora és mások az aktívabbak közé tartoztak. 1943 első felében nagyobb számú szlovák ment el partizánnak. Megtorlásul a megszállók börtönbe zártak és koncentrációs táborba vittek egész családokat.

Noha *Šid*, amely a Belgrádot és Zágrábot összekötő autótút mentén

fekszik, tele volt ellenséges katonával, a mozgalom mégis állandóan terjedt és erősödött. Az itt végrehajtott terror ellenére nagyszámú önkéntes lett partizán, köztük sok szlovák is. 1943 első felében 14-en jelentkeztek partizánnak. Felmérhetetlen segítséget nyújtott nekik idősb Pavel Šuster, akinek a tanyáján sok harcos és aktivista talált menedéket. Az egész Šuster család áldozatkészen részt vett a felszabadító mozgalomban.

Ilokon más volt a helyzet. Ott tanyázott ugyanis egy erős usztasa helyőrség, amely rablótámadásokat vitt véghez a környező szerémségi falvakban. Az illegális munka nagyon nehéz körülmények között folyt, mert az usztasák jól szervezett rendőrséggel rendelkeztek, és kémeik az antifasiszták minden mozdulatát figyelték. A hazafiak még ilyen körülmények között is találtak módot arra, hogy kapcsolatot teremtsenek a partizánokkal. Köztük iloki szlovákok is voltak. 1943-ban Ana Kopčokova, Gustav Masarinji, ifjabb Jan Kukučka, Michal Krašnjik és Šćefan Ključovski mennek el partizánnak. Az egész mozgalom lelke az idős forradalmár, Pavel Dubovski-Hrast volt. Rajta kívül megemlítjük még Daniel Šomodit, idősb Jan Kukučkát, Martin Dubovskit stb. 1943 vége felé az ifjúság körében is megindult a mozgalom. Kiemelhetnénk Zuzka Velkova-Verát, Marija Vitezovát és Katarina Ključovskát. A fiatalok abban az időben néhány merész akcióban vettek részt.

Sinkerek piciny falucska Neštín közelében. Mindössze néhány szlovák család él itt. Azonban majdnem mindannyian részt vettek a mozgalomban és a népfelszabadító harcban. E nagy falusi partizán közösségnek az élén Michal Činčurak állt, aki nagy tekintélynek örvendett. A fiatalok bizonyultak a legtevékenyebbeknek. Mindjárt bekapcsolódtak a mozgalomba, és egész sor merész diverziót hajtottak végre. Sok harci és munkaakción is részt vettek.

Iloktól nem messze, *Radošon* is szlovákok élnek. Ezen a településen is jól szervezett volt a mozgalom. Már 1943-ban működött helyi népfelszabadító bizottság. (Michal Fabri, Ondrej Jakuš, Šćefan Elijaš, Pavel Čanji, Pavel Pucovski stb.) Ondrej Pucovski volt az elnök. Ez a falucska is adott jópár harcost: Michal Fabri, Samuel Čanji, Ondrej Jakuš stb. az elsők között mentek el partizánnak. Pártszervezetük titkárává Ondrej Jakušt választották. Az ifjúsági szervezetben kitűntek: Marija Jakušova, Ondrej Pucovski és mások. Radoš asszonyai is egytől egyig a mozgalom mellé álltak.

Skandala is egy kis Ilok környéki falucska. Lakosai Radoš lakosaihoz hasonlóan kivették részüket a forradalomból. Itt is nagyobbára szlovákok élnek. Az 1943 vége táján Skandalán is megalakult a Borić fedőnevű népfelszabadító bizottság. Jan Mendan volt az elnöke. Tagjai Michal Đendur, Adolf Drozdovski, Juraj Kolar, Juraj Supek és Joško Sedlak. A fiatalok közül hadd említsük meg Marka és Zuzka Đendurovát, Katka Drozdov-

skát, Jurko Drozdovskit stb. A falucska asszonyai gyakran vitték a postát Ilokba, vagy innen a partizánoknak.

Soljani a Boszuti erdőekben, Nyugat-Szerémség legnyugatibb csücskében fekszik. Kb. 2000 lakosa van. Közülük 300 a szlovák, a többi horvát.

A szlovák ifjúság elsőként kapcsolódott be a népfelszabadító mozgalomba. Amikor pedig a boszuti erdőségben megjelentek az első partizánok, rögtön közéjük álltak.

1943 tavaszán a faluban illegális népfelszabadító bizottság alakult, melynek 5 tagja közül három volt szlovák: Michal Ožvat, Jan Macko és Ondrej Čipkar. A bizottság tagjai együttműködtek a partizán alakulatokkal és különféle módon segítették őket. 1943 nyarán Soljanit felszabadították a partizán egységek. Michal Ožvat lett a járási népfelszabadító bizottság titkára. Később pedig küldötként vett részt a II. ülészen Jajcéban. 1943 nyarán a fasiszták támadást indítottak a Boszuti erdőség ellen. Soljanéba is eljutottak, és 12 szlovák lakost megöltek. Felgyújtották a partizán családok házákat, néhány családot pedig gyűjtőtáborba hurcoltak.

1944 tavaszán SS-csapatok jöttek a faluba. Összeszedték a 12 évnél idősebb szlovákokat, és ki akarták végezni őket. Azonban a horvát lakosság közbelépett és így megmenekültek.

Soljani 1945-ben szabadult fel.

A felkelés kezdetétől fogva a szerémségi szlovák falvak nagyobb része szabad vagy részben szabad terület volt. A felkeléssel párhuzamosan fejlődtek a hatalmi szervek és a társadalmi-politikai szervezetek is. Nyugat-Szerémség majdnem minden szlováklakta falva felszabadult 1944 októberéig vagy novemberéig.

A szerémségi népfelszabadító mozgalomra jellemző, hogy tömeges volt, jól szervezett és egységes, ami csak szerémségi lakosság egyöntetű támogatásával vált lehetségessé. Ilyen szempontból a szerémségi szlovákok sem kivételek.

SZLAVÓNIA

A háború előtt Szlavóniában kb. 5000 szlovák élt, főként a Selce és Samatovci pusztán, Našica környékén és a Lipovljani nevű faluban, amely körzetéhez tartozik.

Az első szlavóniai partizán alakulatokban már 1941-ben harcoltak szlovákok és csehek. A szlovákok közül a leghíresebbek voltak: Jovan Pecnjik, Jan Macko, Ignac Bartnek-Mali (Jugoszlávia második szlovák néphőse). A következő partizán családok is említésre méltók: Pavlovićék, Mackovék, az egyének közül Ondrej Žabka, Michal Tir, Michal Kmecik és Michal Ribár. A csehekkel együtt harcoltak, a Jan Žižka z Trocnova

nevű csehszlovák brigádban is, amely 1943 őszén alakult meg. Az eszéki járási SKOJ titkára Ignac Bartnek-Mali volt. A szlovák nők közül megemlítjük a neves aktivista eszéki Nada Križant, akit a fasiszták kivégeztek. Jan Macko pedig a tartományi SKOJ virovíticai titkára volt, valamint a szlavóniai tartományi bizottság tagja is.

A Ján Žižka brigádban kb. 3000 cseh és szlovák harcolt. Közülük több mint 700-an estek el. Néhány ezer csehet és szlovákot pedig koncentrációs táborba hurcoltak. A szlavóniai csehek és szlovákok is nagy árat fizettek a népfelszabadító háború folyamán a szabadságért.

BÁCSKA

1939-ben *Kisačon* Andrej Kardelis-Vladóval az élen megalakult a pártszervezet. Öt tagja volt, négy jelöltje és kb. 30 támogatója. 1941-ben Vlada Živanović révén tartották fenn a kapcsolatot a tartományi bizottsággal. Jugoszlávia kapitulációja után a kisači bizottság fegyvert és más harci felszerelést gyűjtött. 1941. július 8-án tagjaiból öttagú diverzáns csoport alakult. (Kardelis Andrej, Kardelis Michal, Kardelis Jan, Kardelis Pavel és Palik Jan) A csoport a petrőci szervezettel működött együtt; diverziókat készített elő meg propagandát terjesztett. Sikerült maga köré gyűjtenie nagyszámú haladószerű embert és támogatót, aki együttműködött vele és segítette őket. A legismertebbek: Jan Čepli, Ondrej Marčok (később felakasztották), Jan Šaranski (agyonverték), Dr. Janko Gombar, Andrej Ferko, Jan Martinko stb. voltak, Miután kapcsolatot teremtettek a petrőci szervezettel, Kisač környékére telepedtek. 1941 szeptemberében nagyméretű szabotázszt vittek véghez. Kb. 300 vagon kendert gyűjtöttek fel az Irmovo nevű magánbirtokon. Ebben az akcióban a négy Kardelis fivér, Jan Vitez, Ondrej Marčok, Michal Valenčík és Jan Palik vett részt. A csoport nem sokkal később Zmajevo környékén is gyűjtött fel kendert. Felforgató tevékenységek miatt Kisačon több mint 40 embert letartóztattak és megkínóztak.

1941 őszén a csoport a téli időszakra biztonságos bázist keresett. Kisačon próbálkoztak, de mivel a szimpatizánsok nagyobb részét letartóztatták, a lakosságot pedig megfélemlítették a megszállók, máshol kellett próbálkozniuk. Elhatározták, hogy átkelnek a Dunán és Szerémségbe mennek. Tervük nem sikerült, mert a Dunát, mint a Független Horvát Állam természetes határát jól védték. 1941. november 19-én újból próbálkoztak az átkeléssel, ismét sikertelenül. Ez alkalommal Jan Kardelist és Jan Hložant megsebesítették és elfogták. Kardelist Zomborba vitték, és állati módon megkínózták, majd 1942. március 3-án kivégezték. Mivel a csoportnak nem sikerült átjutnia Szerémségbe, visszajött, és 1941—42

telén vészterhes órákat élt át. Elvesztette kapcsolatát a vezetőséggel, teljesen magára maradt, mert a fasiszták megfélemlítették a népet, úgy-hogy nehéz és veszélyes volt megbízható segítségre találni.

1942 folyamán, egészen 43 derekáig a Kardelis-féle csoport illegalitásban élt, és csak politikai munkát végzett. 1943 májusában sikerült egy levelet átjuttatniuk Szerémségbe, amit a tartományi bizottság meg is kapott. A levélben megírták, hogy mi minden érte őket 1941 óta. Ebben az időben (1943 májusában) megalakult a bácskai és baranyai tartományi pártbizottság Nikola Petrović elnökletével. A tartományi bizottság mindent elő-készített, hogy Bácskában felélessze a mozgalmat, amihez a jól szervezett és erős dél-bácskai diverzáns csoport sokban hozzájárulhatott. Az újvidéki Slavko Kuzmanović, és a kisači dr. Janko Gombar közbenjárásával Nikola Petrović 1943 októberében személyes kapcsolatba lépett a csoporttal, amely ebben az időben már számbelileg is megerősödött.

A kisači és tartományi pártszervezet együttműködésének sorsdöntő szerepe volt a mozgalom fejlődésére Dél-Bácskában, mert ezentúl a šajkaši és a palánkai járások mellett a dél-bácskai szlovák helységek is a mozgalom központjává lettek, főként Kisač.

Az újabb találkozón megbeszélték, hogy Andrej Kardelis marad továbbra is a szervezet titkára. Michal Kardelist politikai munkával bízták meg. Jan Palik viszont katonai feladatokat kapott. A csoport fő feladatai a következők voltak: új harcosok beszervezése a partizán alakulatokba, a mozgalom tömegesítése, partizántámaszpontok kiépítése és illegális népfelszabadító bizottság megalakítása.

Palik segítségével tartották fenn a kapcsolatot Palánkával és Šajkással is. Kisačon és környékén pedig néhány biztonságos partizán rejtékhelyet építettek ki. 1943-ban Kisačon keresztül megy a menetoszlop Szerémségbe.

1943 decemberében Andrej Ferko titkárral az élen megalakult az első SKOJ szervezet. Öt tagja volt. Ugyanakkor alakult a népfelszabadító bizottság is, melynek elnöke Jan Martinka lett. Tagjai: Michal Macak, Jan Privizer, Andrej Šranka, Michal Vozar, Michal Kardelis, Jan Hrcán és dr. Jan Gombar.

1943. december végén Nikola Petrović újból elment Kisačra. Pavel Vrbovski petrőci mérnökkel találkozott. Arról tárgyaltak, hogy hogyan lehetne mégjobban kitágítani a népfelszabadító mozgalmat a dél-bácskai szlovákság körében. Ebben az időben tért vissza az AVNOJ II. ülészakáról Slavko Kuzmanović, aki dr. Janko Gombaral és Pavle Vrbovskival ismertette az AVNOJ határozatait.

Dél-Bácska ezen részén Kisač volt a politikai és katonai akciók központja. Gyakran tartózkodtak itt a mozgalom kiemelkedő vezetői. Kisačon mentek át a partizán menetoszlopok is Szerémségbe.

Egy razzia után, amelyben Jan Albertot is letartóztatták leányaival

együtt (az ő háza volt az egyik jelentős bázisa ennek a partizán csoportnak), a csoport mindinkább a Petrőc, Dunagalos és Kulpin környéki tanyák felé orientálódott, ahol számos partizán rejtékhely létezett abban az időben. 1944. március 27-én Bácska és Baranya tartományi pártbizottsága kiáltványt jelentetett meg, amelyet szlovák nyelven is kinyomtattak.

A nyár folyamán megnövekedett a mozgalom. A partizánok pedig mind katonailag, mind számbelileg megerősödtek. 1944. augusztus 12-én Palenkaš tanyáján, Petrőctől nem messze öt partizán osztag alakult: az újvidéki, a Bácska Palánka-i, a šajkaši, a zombori és a szabadkai. 1944. október 11-én a partizánok bevonultak Kisačra, és fel is szabadították. Október 13-án amikor a partizánok a környező falvakba mentek, hogy azokat is fölszabadítsák, Kisačra betörték a fasiszták. Felgyújtottak több mint száz házat, bántalmazták a lakosságot, és meggyilkoltak néhány embert. Október 15-én Kisač véglegesen felszabadul.

Petrőcön a pártszervezet 1941-ben alakult meg. Tagjai a következők voltak: Rudo Hrubik, Branislav Mokić, Pavel Đuga, Ondrej Hrnčiar, Samuel Fejdi és Jan Labat. Először Rudo Hrubik szabó, 1941 nyarától pedig Branislav Mokić joghallgató töltötte be a titkári tisztséget.

Mindjárt a megszállás után Petrőcön létrejön a SKOJ szervezet is. Első titkára Pavel Đuga volt, a titkárság tagjai pedig a következők: Andrej Širka, aki a munkás és paraszt ifjúság munkáját vezette, meg Vladimir Šuster, akit az iskolások és egyetemisták vezetésével bíztak meg.

Kezdetben a párt és a SKOJ politikai propagandát terjesztett. Tagjai szervezték az 1941. március 27-i tüntetést. A megszállás után a magasabb rangú pártszervezetek irányítására fegyvert gyűjtöttek (maradt éppen elég a régi jugoszláv hadsereg egyik osztaga és egy visszavonuló magyar csapat összetűzése után, amely Petrőc és Dunagalos között történt), harci csapatokat alakítottak, fegyverforgatásra tanítottak stb. Nem feledkeztek meg az eszmei-politikai munkáról sem.

1941. május elsején a népfelszabadító bizottság Petrőcön kiáltványt intézett a lakossághoz (szlovákra is lefordították), a JKP Központi Bizottságának kiáltványát, melyet a Szovjetunió német megszállásakor adott ki.

Aratás után megkísérelték felgyújtani az Irmovo és Stepanovićevo határában lévő búzát a kisači illegális szervezet tagjainak segítségével. Ebben az akcióban Ondrej Širka és Pavel Đuga vettek részt. Pavel Đuga ezen kívül még egy hatalmas újvidéki búzaraktár felgyújtásánál is jelen volt.

A párt és a SKOJ sokat tevékenykedett, és intenzíven dolgozott, hogy sorait gyarapítsa. Ezen kívül a pártszervezet segítséget nyújtott a kulpini, Stari Šova-i meg pivnicei illegális népfelszabadító szervezet megalakításához, és a kisači pártszervezettel is szorosan együttműködött. A petrőci szervezet elejében Kardelis révén tartotta fenn a kapcsolatot az újvidéki

vezetőséggel. Később pedig, amikor Kardelis illegalitásba vonult, Böhm Lili, majd Branislav Mokić töltötte be ezt a tisztséget. Mokić, a pártszervezet titkára közvetlen kapcsolatot tartott fenn a járási pártszervezet titkárával, Jovan Žeravljevval. Mokićon kívül még Đuga és Širka is kapcsolatban állt az újvidéki vezetőséggel.

1941. szeptember derekán a petrőci illegális szervezet a gimnázium bezárása és a polgári iskola megnyitása miatt tiltakozó jelmondatokat írt a petrőci házak falára. Ez a sikeres akció nagy visszhangra talált nemcsak a petrőci, hanem az egész bácskai szlovákság körében is.

1941 őszen arra készültek, hogy felgyűjtsák a dél-bácskai kendergyárakban összegyűjtött kendert. Az első kísérlet (1941. szeptember 22-én) nem sikerült, mert egy csoport nem jelent meg a petrőci összejövetelen, és nem teljesítette feladatát. Az egy nappal később Mokićék házában megtartott összejövetelen, amelyen a járási pártbizottság elnöke, Jovan Žeravljev is részt vett, elemezték a helyzetet, és megbeszélték, hogy újabb csoportokat létesítenek, amelyek az adott pillanatban felelősségteljesen elvégzik a rájuk bízott feladatot. 1941. október elsején az új csoportokat feladattal bízták meg. Küldetésük sikerrel járt. Branislav Mokić, Jan Labat, Pavel Đuga, Jan Marčok Andrej Širka, Martin Hrubik és Samuel Ponjiger alkották a csoportokat. Azon az éjjelen három petrőci kendergyárban több mint 16 000 métermázsa, mintegy 350 000 pengő értékű kender lett a tűz martaléka. Ugyanakkor égtek a dunagáloši, pašičevói, futaki, silbaši, šovai és kisači kendergyárak is.

Ez a jelentős akció jól szervezett illegális népfelszabadító szervezet létezését bizonyította Bácskának ezen a részén.

Azonban Böhm Lilit és Jovan Žeravljevot letartóztatták. A kínzást nem tudták elviselni, mindketten megtörtek, a dunagáloši, petrőci és kulpini bizottságot elárulták. 1941. október 7-ére virradó éjszakán a magyar csendőrök Dunagaloson 16 bajtársat tartóztattak le. Hosszú börtönbüntetésre ítélték vagy gyűjtőtáborokba hurcolták őket. Nagy részük oda is vészett. A letartóztatást egyedül Jozef Marčok-Dragutin kerülte el, aki fölhívta a petrőci bajtársak figyelmét a közelgő veszélyre, és illegalitásba vonult. Később átment Szerémségbe, ahol csatlakozott a partizánokhoz, és a szerémségi, valamint a tartományi népfelszabadító mozgalom egyik vezetője lett. Egy időben viszont az Istina fő- és felelős szerkesztője volt, ugyanakkor a Vajdasági Tájékoztatási és Propaganda Osztály tagja. 1944-ben elárulták. Tovarnikban elfogatása közben hősi halált halt.

Petrőcön 1941. október 8-ára virradó éjjel tizenegy bajtársat fogtak el: Rudo Hrubikot, Branjo Mokićot, Jan Labatot, Martin Hrubikot, Ana Benkovát, Andrej Širkát, Pavel Đugát, Jan Marčokot, Samuel Ponjigert, Ondrej Hrčičart és Samuel Fejdit. Mindannyiukat az újvidéki kaszárnyába vitték. Egyesek nem tudták elviselni a kínzást, ami újabb petrőci letartóz-

tatásokhoz vezetett. 1941. október 13-ára virradó éjjel húsz bajtársat és bajtársnőt tartóztattak le.

1941. október 25-én a rögtönítélő bíróság kötél általi halálra ítélte: Jovan Žeravljevot, az újvidéki járási pártbizottság titkárát, Ljubomir Doroslovačkit, a becsei járási SKOJ titkárát, Branislav Mokićot, a petrőci helyi pártszervezet titkárát, Pavel Đugát, a petrőci SKOJ titkárát, a szintén petrőci Jan Labatot, Jan Marčokot, Martin Hrubikot, Ruda Hrubikot, Samuel Ponjigert és Juraj Spevakot. A petrőci Andrej Širkát 13 évi, a kulpini Gavro Popadićot pedig 12 évi börtönbüntetésre ítélték. Samuel Ponjigert később felmentették a halálbüntetés alól. Életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Juraj Spevák halálbüntetését 15 évi börtönbüntetésre változtatták.

A halálraítélteket 1941. október 28-án akasztották fel a petrőci városháza udvarán. A többi letartóztatottra is rövidebb-hosszabb börtönbüntetést róttak.

Kulpinban, ahol szintén volt illegális szervezet és a petrőcivel szorosan együttműködött, az októberi letartóztatásokkor 8 tagot bezártak: Gavra Popadićot, Lazo Popadićot, Vladimir Plahćinskit, Mladen Markovot, Dušan Markovot, Daniel Širkát, Emil Tomićot és Marija Dovžanovát.

Stari Šovában a mozgalom 20 tagját tartóztatták le és ítélték el. Pivnicében pedig az illegális szervezet 6 tagját: Pavel Šustert, Ondrej Bohuš, Jan Struhart, Ivan Činčurákot, Stanko Keravicát és Žarko Crnjanskít.

Emiatt a felszabadító mozgalom Petrőcön, Dunagáloson, Kulpinban és a többi dél-bácskai községben egy időre megbénult.

Petrőcön a felszabadító mozgalom 1943 második felében kezdett újraéledni. Ez idő tájt Pavel Vrbovski kapcsolatot teremtett a kisači dr. Janko Gombárral és Andrej Kardelisszal, általuk pedig Slavko Kuzmanovičtyal és Nikola Popovičtyal. Találkozásuk alkalmával (1943. szeptember elején és 1943. december 22-én) újjászervezték a felszabadító mozgalmat Petrőcön. Pavel Vrbovski kezdetben leginkább a petrőci haladószellemű értelmiségiekre támaszkodott. Néhányszor találkozott is velük. Pl. Andrej Sirackival, dr. Michal Topoljskival, Samuel Šeprakkal és másokkal. Azt javasolták, hogy dr. Andrej Siracki képviselje a szlovákokat az AVNOJ-on. Az ajánlatot személyes okok miatt visszautasította. Később megállapodtak abban, hogy helyette Pavel Vrbovski fog elmenni, azonban nem sikerült átjutnia a szabad területre. Végül Andrej Kardelis – Vlado töltötte be a képviselői tisztséget.

1944. március 21-én Petrőcön, Pavel Vrbovski házában alakult meg az első illegális népfelszabadító bizottság. Elnökévé Pavel Vrbovskit, alelnökévé dr. Samuel Šeprakot, titkárává Jan Kukavskít, pénztárosává pedig dr. Pavel Struhárt választották meg. Tagjai a következők voltak: Jan Gašpar, Michal Kevenski, Elena Ponjigerova, ifjabb Michal Kulik. Az

illegális NOO⁴ szervezte az újvidéki partizánok részére a segítségnyújtást. Petrőcön, Dunagaloson és a környező tanyákon néhány erős partizán támaszpontot létesítettek. Az illegális NOO egyre tevékenyebb lett. 1944. június derekán Kisačon letartóztatták dr. Janko Gombárt, ugyanaz év július 14-én pedig Pavel Vrbovskit is. Koncentrációs táborba vitték őket. Rajtuk kívül még néhány aktivistát letartóztattak. A helyzet hamarosan mégis rendeződött és újjászervezték az illegális NOO-ot. Jan Balaž lett az elnöke, titkára pedig Jozef Marčok. Az új bizottság gyors ütemben dolgozott Petrőc felszabadításának előkészületein az újvidéki partizán egységgel együtt, amely 1944. október 15-én fel is szabadította Petrőcöt.

Eközben, 1944 tavaszán felújul a SKOJ szervezet munkája is. Ki kell emelnünk, hogy Petrőcön ez idő tájt két SKOJ szervezet is létezett. Az egyiknek ifjabb Michal Kulik volt az elnöke. (Ez a szervezet az újvidéki partizán egységgel működött együtt.) A másiknak a petrőci-kulpini Juraj Mikuš. (Szervezete a bácspalánkai partizánokkal tartott fenn kapcsolatot.) Később egyesült a két szervezet, és titkárává Michal Kulikot választották. Körülbelül ugyanebben az időben létesült az USAOJ* szervezete is.

Az újvidéki partizán egység a nyár és az őszy folyamán sok sikeres akciót vitt véghez Petrőc és Dunagalos környékén. Bázisai a környező tanyákon voltak. Soraiban kisáči, petrőci, dunagalosi, kulpini és begecsi szlovákok is harcoltak.

Bácspalánkán már 1941-ben részt vettek a szlovákok a népfelszabadító harcban. A legaktívabbak közé tartozott: Šćefan Hatalja-Iván. Ő már a háború előtt is tagja volt a SKOJ-nak, a megszállás után pedig a palánkai helyi SKOJ-ba iratkozott be. Azon a nyáron fölveték a pártba, meg a járási SKOJ-ba. Dušan Alimpićtyal, Đorđe Zličićtyel, Fejős Klárával és másokkal dolgozott együtt. 1943. január 12-én Silbašon hősi halált halt.

Silbašon a szlovákok a szerbekkel együtt kapcsolódtak be a népfelszabadító mozgalomba. Itt a különböző intézkedések ellenére sem sikerült teljesen megsemmisíteni a népfelszabadító szervezetet. Így már 1943 kezdetén Silbašon mintegy húsz aktivista SKOJ-tag, köztük szlovák is volt: a Šljukov testvérek, Samuel Žiak, Janko Fabok, Erka és Ferko Levarskov, Pavel Labat és mások. Az idősebbek közül a következők tűntek ki: Srupavski, Gazđik, Cefera, Fabok, Lekar stb. Ugyanakkor sok helybeli szlovák is harcolt a bácspalánkai partizán alakulatban.

Lalícón már 1942-ben működött SKOJ szervezet. Legaktívabb tagjai között voltak szlovákok is: Šćefan Brtko, Ana Pecnjikova (elfogták, koncentrációs táborba vitték, ahol meg is halt) és mások. 1943 őszén letartóztatásokra és a szervezet megszüntetésére került sor. A felszabadulás után 1944 októberében kb. 50 szlovák fiatal lépett be a XIV. szlovák brigádba.

Selenčén 1944 tavaszán alakult meg a SKOJ. Marka Sevčikova, Pavel Lukač és Zuzana Mihajlova voltak a legaktívabbak. Azokban a napokban jött létre az USAOJ is. Ezen két szervezet sokat tett a politikai-propaganda munka terén. Ezenkívül még a partizánokat is segítették. A falu felszabadulása után az ifjúság tömegesen csatlakozott a XIV. vajdasági-szlovák brigádba. 1944 nyarán illegális népfelszabadító bizottság létesült Michal Gajdošsal az élen. Zuzana Mihajlova vezetésével megalakult az AFŽ is. Már 1943-ban a bácspalánkai partizán egységben harcolt a fiatal selenčai Janko Mandač, aki 1944 nyarán hősi halált halt.

Habár *Pivnicén* a háború előtt nem létezett sem párt- sem SKOJ szervezet, mégis sok híve akadt az antifasiszta eszméknek, különösen az ifjúság körében. Némelyek közülük együttműködött a petróci illegális szervezettel. Kiemelhetnénk Ondrej Bohuš péket és Jan Struhar szabót. Ők szervezték meg az összejöveleteket, harci felszerelést gyűjtöttek, terjesztették a sajtó termékeket és a röpiratokat stb. A mozgalom ezáltal rohamosan erősödött. Ellenben 1941 novemberében letartóztatták a legaktívabb antifasisztákat: Andrej Bohuš, Jan Struhart, Pavel Šustert, Ivan Činčurakot, Stanko Keravicát és Žarko Crnjanski-Čičát. Nagy csapást mértek a mozgalom fejlődésére.

1943-ban Pivnicére illegális pártmunkások jöttek, akik fokozatosan felélesztették a mozgalmat, úgyhogy 1944-ben már egészen megerősödött. Ez év nyarán megalakult a SKOJ szervezet, szeptemberben pedig az illegális NOO. Néhány kitűnő partizán rejtékhelyet és bázist is kiépítettek. A szlovák aktivisták közül a következők tűntek ki: Šćefan Macko, Jan Pinčir-Sinko, Šćefan Seč, Šćefan Kolar, Jan Mađar, Jan Seč, Jan Mocko, Šćefan Mađar, Šćefan Šuster, Šćefan Krošlak és Šćefan Dinga. Andreja Durgalu tanyáján volt az illegalisták és a partizánok Varsava fedőnevű találkozóhelye. Gyakran tartózkodott itt Brana Panin-Kole, Nikola Petrović, Đurica Jojkic és mások. A SKOJ szervezte meg a fiatalság bekapcsolódását a partizán alakulatokba. 1944 augusztusában is, amikor nagyszámú fiatal (1923-as korosztályt) hívtak be a fasiszta-magyar hadseregbe. Ez alkalommal az ifjúság egy csoportja – SKOJ tagok – ment el partizánoknak. Szeptemberben és közvetlenül Pivnice felszabadulása előtt (1944. október 15.) a bácspalánkai egységben több mint 30 pivnicei harcolt. Ez az egység Palánka, Pivnice, Despotovo és Ratkova környékén tevékenykedett. 1944 nyarán és őszén egész sor merész és jelentős feladatot hajtott végre. Pivnice felszabadulása után sok pivnicei csatlakozik önkéntesen a XIV. szlovák brigád soraiba.

BÁNÁT

Kovačicán 1940. október 3-án alakult meg a pártszervezet. A dél-bánáti bizottság tagja, Stevica Jovanović szervezte meg. Tagjai a következők voltak: Jan Huravik (titkár), Michal Toman, Šćefan Toman, Zuzana Huravikova, Jan Jonaš, Michal Zloch és Dušan Rauter. Munkájuk a marxista irodalom olvasásából és propagandatevékenységéből állt. A párt főként a Pokrok nevű szlovák könyvtár által hatott a fiatalokra, akik közül néhány a JKP ajánlatára közvetlen a háború előtt úgynevezett helyi őrséget alakított.

Kovačicát 1941. április 11-én szállták meg. A helyi kulturbundisták már április 14-én 28 személyt tartóztattak le, de a kihallgatás után hazaengedték őket. 1941. május 25-én Pancsován tartották meg a JKP területi konferenciáját. Munkájában Michal Toman is részt vett. Az értekezlet után hozzáfogtak a hadi felszerelés és fegyver begyűjtéséhez. Ezután Jan Huravik (titkár) Žarko Zrenjaninnal és Olga Petrovval találkozott. Ez alkalommal is konkrét feladatokat kapott. A május 25-i értekezlet és Jan Huravik Zrenjaninnal való találkozása után hozzáfogtak a pártszervezet tömegesítéséhez. Összesen 7 csoport szimpatizánst gyűjtöttek össze a már létező pártszervezeten kívül. E csoportok összejöveteleik alkalmával tanulmányozták a marxista irodalmat, valamennyi fegyvert és más anyagot gyűjtöttek. 1941 nyarán néhányan megpróbálták felgyújtani a búzát, de eredménytelenül.

Miután a németek megtámadták a Szovjetuniót, a helyi kulturbundisták letartóztatták a párttagokat és a szimpatizánsokat, összesen 20-at. A kihallgatás után szabadon bocsátották őket. Augusztusban Pancsován felszámolták a dél-bánáti bizottságot. Ettől kezdve a kovačicai pártszervezet kapta feladatául a területi és a dél-bánáti bizottság közti kapcsolat fenntartását. Ezzel a feladattal Michal Tománt és Zuzana Huravikovát bízták meg. 1941. október 20-án újabb letartóztatásokra került sor Kovačicán. Huraviknak sikerült megmenekülnie. Egy ideig Belgrádban rejtőzködött. Mivel a kihallgatás után ismét hazaengedték az elfogottakat, Huravik is hazatért Belgrádból.

1941 októberében Stevica Jovanović megalakította a pártszervezetek – kovačicai – járási irodáját. A szlovákok közül Michal Toman és Zuzana Huravikova került be. Ez volt az első lépés Kovačicán, amelyet a JKP járási bizottságának megalakítása felé tettek. Abban az időben már megnövekedett a pártszervezet, és a dél-bánáti bizottság már nem volt képes egyedül fenntartani a kapcsolatot a pártszervezetekkel. Ez idő tájt a kovačicai szervezet többek között dokumentumokat is hamisított az illegalisták részére.

1941. december végén kellett volna megtartani a dél-bánáti bizottság

összejövetelét Pancsován. A kovačicai szlovákok közül Jan Huravik lett volna a képviselő. Azonban ugyanez év december 27-én a pancsovai bizottságot felszámolták, és sok bajtársat letartóztattak. 28-án Jan Huravikra is sor került 14 kovačicai taggal együtt. A letartóztatottakat Belgrádba vitték. A kovačicaiak közül Jan Huravikot és Jan Jonašt norvégiai koncentrációs táborba hurcolták.

Stevica Jovanović kivégzése és a decemberi kovačicai letartóztatások után a párt megmaradt tagjai dezorientálódtak. Michal és Šćefan Toman arra törekedett, hogy felvegye a kapcsolatot a területi bizottsággal, de Šćefan Tomant is elfogták, és 1942. április 1-én három társával együtt Norvégiába vitték. Michal Tomannak sikerült elkerülnie a letartóztatást. Egy ideig Kovačica környékén élt illegálisan. 1942 októberében Farkašdinban elfogták, és 14-én Samošban felakasztották.

Ezen események után a kovačicai pártszervezet felbomlott. Tagjainak nagyobb részét elfogták és gyűjtőtáborokba vitték. A továbbiakban majdnem minden szervezett munka megszűnt.

Ebben az időben a fasiszta szervezetek próbálták együttműködésre rávenni a szlovákokat. E cél eléréséért még a belgrádi szlovák, hazaáruló kormány tagjait is felhasználták – eredménytelenül. Tekintélyes személyeknek különböző magas pozíciókat ajánlottak. Ez sem sikerült. Mivel a lakosság sokat nélkülözött, a fasiszták jobb ellátást ígértek azoknak, akik jelentkeznek hiponak⁵. Kovačicán kb. 70 ember jelentkezett, azonban, amikor rájöttek arra, hogy mire vállalkoztak, gyorsan kiléptek ebből a fasiszta szervezetből.

1942 végén, de különösen 1943-ban Kovačicán a népfelszabadító mozgalom újból felélénkült. Jovan Veselinov-Žarko 1943 decemberében Kovačicára küldte Spasoje Miloševot, hogy újból szervezze meg a mozgalmat, és hogy teremtsen kapcsolatot a dél-bánsági partizán alakulattal, amellyel a területi vezetőségnek akkor nem volt kapcsolata.

1944 áprilisában Milošev új pártszervezetet alakított, amely három tagból állt. Titkára Stevan Babić volt, tagjai pedig: Michal Zloch és Zuzana Huravikova. Ugyanez év augusztusában a pártba léptek még: Jan Dudok és Pavel Jonaš. Ugyanekkor megalakult a kovačicai járási népfelszabadító bizottság is. Tagjai: ifjabb Martin Krasko, Antal Poraska és Jozef Pišpecki. Létrejön a helyi NOO is. Titkára Michal Zloch lett, tagjai pedig: Martin Krasko, Zuzana Nosaljova, Zuzana Huravikova, Antal Paraska, Pavel Bartoš és Jan Dudok. Az illegális NOO áldozatkészen segítette a partizánokat. Jan Paluska és Martin Dudok elment partizánnak, utánuk pedig Jozef Farkaš és Pavel Bartoš. Májusban sikerült felvenniük a kapcsolatot a dél-bánati partizán alakulattal.

1944 szeptember végén a fasiszták megsemmisítettek néhány objektumot, és elmenekültek a közelgő Vörös Hadsereg elől. Kovačica 1944. október

3-án szabadult fel. Ezután nagyszámú helybeli lakos jelentkezett a XIV. vajdasági szlovák brigádba. December 6-án pedig 300 személyt mozgósítottak és a VII. vajdasági rohambrigádba küldték őket. A harcokban 61 kovačicai esett el.

Aradacon a népfelszabadító mozgalom 1943 második felében kezdett el intenzívebben fejlődni. A falu területén 17 partizán bázis létesült, és a partizán menetoszlopok útja is itt vezetett keresztül Bánátból Szerémségbe. Kb. 3000 harcosnak sikerült itt átjutnia észrevétlenül.

Az aradaciak közül Pavel Zelenek-Savo – aki különben eleméri földműves volt – tűnt ki tevékenységével. Már 1941-ben bekapcsolódott a mozgalomba, amikor is beiratkozott a SKOJ-ba. Küldönc szolgálatot teljesített, és Aradacon végzett pártmunkát. Az első partizán bázis édesapja házában, a szlovák temetőben volt. Zelenák körül hamarosan összegyűltek a szlovák antifasiszták: Pavel Obšust-Ciga, Jan Kominko, Pavel Hanus, Jan Obšust, Šćefan Robotka, Jan Đurčok, Jan Zvara, Michal Labat, Adam Široky, Adam Svetlik, Pavel Hrubik és mások. Zelenák mellett még Pavel Obšust-Ciga is kitűnt. Kettőjüknek sikerült 17 bázist és búvóhelyet kiépíteniük. 1943 őszen és telén Aradacon élénk volt a politikai tevékenység. Sok összejövetelt szerveztek, és illegális sajtóterméket is kaptak. Ebben az időszakban alakult meg a SKOJ és USAOJ is. A SKOJ titkára Jan Kominko, tagjai pedig a következők voltak: Pavel Hrubik, Adam Hrubik, Jan Zvara, Pavel Hanus, Adam Jakubec, Jan Đurčok, Šćefan Rabotka, Jan Obšust, Adam Široki és mások. A felszabadulásig a szervezetnek harminc tagja lett. Az USAOJ is nagyon aktív volt. Élére Adam Široki került. 1944 június végén egy futár hármas megölt egy német katonát, aki abba az egységbe tartozott, amely a faluban állomásozott. Habár a megszállók fölfedezték Pavel Obšust-Ciga rejtékhelyét, a letartóztatást sikerült elkerülnie. Utána a SKOJ-tagok első csoportja is illegálitásban vonult: Jan Kominko, Pavel Hanuš, Jan Zvara, Jan Obšust és Ana Česnakova. Nem sokkal később illegálitásban ment még Adam Široki, Michal Labat, Anton Vihnal és Pavel Obšust-Uča. 1944 derekán a szlováklakta Aradacon létrejött az illegális népfelszabadító bizottság. Elnöke Pavel Hrubik lett, titkára pedig Pavel Obšust-Ciga. Tagjai: Pavel Zvara, Jan Pavlik, Jan Česnak, Adam Široki, Jan Susekar és Michal Labat. 1944 kezdetén megalakult az első pártszervezet is. Tagjai a következők voltak: Michal Labat, Juraj Hrubik, Jan Pavlik, Pavel Zvara, Jan Kominko és Adam Široki. Pavel Zelenák már ezelőtt is tagja volt a pártnak.

1944 októberében, a falu felszabadulása után sokan, de különösen a fiatalok, elmennek partizánnak a XVI. vajdasági szlovák brigádba.

1944 októberében Bánátban minden szlovák falu felszabadult. Ezután az ifjúság tömegesen jelentkezett a népfelszabadító hadsereg egységeibe.

A fiatalok egy részét mozgósították. A bánáti szlovákok főként a vajdasági egységekben harcoltak, sokan pedig a XIV. vajdasági szlovák brigádban.

A JÁNOŠÍK CSAPAT

Ez a csapat a XVI. vajdasági hadosztály I. rohambrigádjának II. zászlóaljában harcolt.

1943 első felében Szerémségben a szlovákok tömegesen álltak be partizánnak. Ezt a folyamatot csak meg kellett erősíteni és kihasználni a lehetséges tartalékokat, hogy még többen csatlakozzanak a népfelszabadító hadseregbe. Ilyen értelemben tették meg az első lépéseket 1943-ban is. Egy különálló szlovák egység megteremtéséről tárgyaltak már 1943 júniusában a Svilošon megtartott Ilok járás kommunista pártbizottságának összejövetelén is. Šćefan Korošć bízta meg ezzel a feladattal. Az erdővégi Daniel Masarinji segített neki. Hogy támogassa az egész akciót, vagyis a szlovák brigád megalapítását, Jozef Marčok-Dragutin (a vajdasági AGITPROP tagja) 1943. július 25-én az Istinában megjelentetett egy írást. A népfelszabadító harc és a szlovákok címmel. Ebben az írásában elemzi az addigi harcot és eredményeit, ugyanakkor felhívja a szlovákokat, hogy még többen csatlakozzanak a mozgalomhoz. Így terjedt el az a gondolat, hogy egy reguláris, szlovák harci egységet kellene alakítani.

1943 derekán háromtagú küldöttség ment a szerémségi Račába (Šćepan Korošć vezetésével), ahol akkor Vajdaság főparancsnoksága székel. A küldöttség találkozott Jozef Marčok-Dragutinnal, és megvitatta a reguláris, szlovák harci egység megalakításának szükségességét. Vajdaság főparancsnoksága beleegyezését adta, és azt ajánlotta, hogy a fennálló helyzetről írásban értesítsék Vajdaság központi népfelszabadító bizottságát. A levelet 1943. november 22-én írták meg, és a szlovákok nevében Jozef Marčok-Dragutin, Michal Ožvat, Zlatko Klacik, Šćefan Mocko, Jozef Simovic, Daniel Masarinji, Šćefan Korošć és Zuzana Diviakova (Stupavska) írták alá. Ezek után a vajdasági főparancsnokság körlevelet intézett a vajdasági egységekhez, amelyben kéri, hogy a soraikban harcoló szlovákokat küldjék az I. vajdasági brigád parancsnokságába, amely ez idő tájt Boszniában, a Majevicán székel. Éppen akkor kezdődött a VI. ellenséges offenzíva. A szlovák századot a legendás szlovák néphősről, Jánošić csapatnak nevezték el.

1943. november 25-én Kerovići falucskában kb. 45 szlovák partizán gyűlt össze. Azon a napon olvasták fel a jelentést a Jánošić csapat megalakulásáról, amely a jugoszláv népfelszabadító hadsereg első reguláris szlovák egysége lett. A századot bekapcsolták a XVI. hadosztály I. vaj-

dasági rohambrigádjának II. zászlóaljába. A század első parancsnoka Jan Ďiovčoš volt, politikai biztosa pedig Pero Novta. Egy bizonyos idő múlva Andrej Bažikot tették meg parancsnoknak. Helyettese Pavel Kuchta lett. A politikai biztos helyettese Michal Krasnjik. Egészségügyi megbízottnak Zuzana Čobrdovát, beszerzőnek Jan Meglovskit választják meg. Samuel Kičinja lett a SKOJ titkára, Jan Čanji pedig a csapat hírszerző tisztje. A Jánošík csapat hamarosan az I. vajdasági brigád egyik legerősebb egysége lett mind létszám, mind fegyverzet tekintetében. Összesen 88 harcosa volt. (Tagjainak adatai szerint).

A Jánošík csapat megalakítása nagy visszhangra talált a szlovákok körében, különösen a Szerémségben.

A csapat megszervezése után nemsokára kezdődött a VI. ellenséges offenzíva. Az I. vajdasági brigáddal a nehéz harcokba elindult a Jánošík csapat is. 1944. január 15-én részt vett Tuzla felszabadításában. Különösen súlyos harcok folytak külvárosáért, Gradináért, amely rendkívül jól védett volt. Véres és heves harcok árán a jánošíkok elfoglalták Gradinát és a többi egységgel együtt bevonultak Tuzlába.

A Gradináért folytatott hősi harcért a XVI. vajdasági hadosztály parancsnoksága írásbeli elismeréssel jutalmazta a csapatot. 1944. február 24-én a jánošíkok az úgynevezett zöld káderrel együtt harcoltak Čelić falunál.

A VII. ellenséges offenzívában a jánošíkok az I. vajdasági brigáddal együtt nehéz harci utat tettek meg Bosznián, Hercegovinán és Crna Gorán keresztül a Princ Eugen nevű, hírhedt VII. SS hadosztállyal harcolva.

Az egyik csatában Husinje és Tuzla között, a Konjuh hegységen a Jánošík csapatot bekerítették a németek és a csetnikek. Ellenben a csapat rohammal szétverte az őt körülvevő ellenséget, és csatlakozott a brigádhoz, amelyben már elveszítettnek hitték. Ezért a hőstettéért az I. vajdasági brigád parancsnoksága másodszor is kitüntette a csapatot. Ez 1944. június közepe táján történt. A Jánošík csapat a VIII. SS hadosztály elleni harcban is részt vett Laporan közelében, Seković falunál. E sikeres harc után ismét kimerítő menetelés következett és áttörés Crna Gorába, a Piván, Tarán és Sutjeskán keresztül. Amikor 1944. augusztusában Crna Gorában a katonaságot feltöltötték, a brigádban csak annyi harcos maradt, amennyi három csapatot tett ki. A nyegyedik csapat, a Jánošík csapat feltöltésére már nem kerülhetett sor... A harcosok legnagyobb része elesett vagy tífusz áldozata lett.

Az életben maradt harcosok az I. vajdasági brigádban maradtak a XIV. vajdasági (szlovák) brigád megalakulásáig, amelyhez a volt Jánošík csapat legtöbb megmaradt harcosa csatlakozott. Ők, a tapasztalt harcosok alkották a brigád gerincét, és katonai meg politikai vezetői lettek. A 88 harcos közül 35-en elestek a harcokban Bosznia és Crna Gora hegyeiben.

A XIV. VAJDASÁGI (SZLOVÁK) ROHAMBRIGÁD

1944 nyarán Szerémségben tervezték egy másik reguláris szlovák egység megalakítását is (a Jánošík csapat után). Ennek a Janko Čmelik nevet akarták adni. Ellenben a Vajdaságban akkor végbemenő katonai-politikai események gyors fejlődése, Szerbia és majdnem egész Vajdaság felszabadulása (1944 őszén) ellenére sem valósult meg ez az elképzelés.

1944 tavaszán és nyarán Bácskában gyorsan fellángolt a harc, és a partizán erők is tetemesen megnövekedtek. A bácskai szlovákok tömegesen csatlakoztak a partizánokhoz. Így 1944 őszén az újvidéki partizán alakulaton belül megalakult egy különálló szlovák csapat, amely dél-bácska falvai, október 22-én és 23-án pedig Újvidék felszabadításában is részt vett.

Petróc felszabadulása után (1944. október 15-én) sok-sok szlovák, főként fiatalok léptek be az újvidéki partizán alakulatba, úgyhogy 1944. október 25-én már több mint 200 szlovák harcos gyűlt össze. A III. hadosztály parancsnokságának beleegyezésére ebben az időben elkezdődött Petrócön az első szlovák zászlóalj megalakítása. A Hlas Ljudu, amely 1944. október 19-én jelent meg, mindjárt Petróc felszabadulása után megjelentetett egy felhívást, amelyben kéri a szlovák lakosságot, hogy csatlakozzon az első szlovák zászlóaljba. Pár nap múlva néhány száz szlovák és szerb jött Petrőcre a környező helységekből, úgyhogy a zászlóalj október utolsó napjaiban már 400 harcosból állt.

Hogy a szlovákokat még tömegesebb jelentkezésre serkentsék, az első szlovák zászlóalj képviselői és a szlovákok akkori vezetői meglátogatták a III. hadsereg parancsnokát, Kosta Nađot Zomborban. Elmondták kérelmüket, mégpedig azt, hogy engedélyezze egy különálló szlovák brigád létrehozását. Kosta Nađ beleegyezését adta, és mindjárt ezután elkezdték Petrócön a XIV. vajdasági (szlovák) brigád megszervezését.

Petrőcre 1944 november elején néhány száz szlovák harcos jött főként Bácskából és Szerémségből. A szervezésnél a parancsnoki tisztelet ifjabb Michal Kulik petróci egyetemista töltötte be.

1944. november 11-én Petrócön a szlovák gimnázium udvarán olvasták fel a jelentést a XIV. vajdasági (szlovák) brigád megalakulásáról. Négy zászlóalj volt, és az 51. vajdasági hadosztályhoz csatolták. Ez alkalommal ismertették a brigád parancsnoksági karának összetételét is.

A brigád parancsnokává Jan Palik kisači földművest neveztek ki. Helyettese Andrej Pecnjik ljubei földműves lett. Politikai biztosa a petróci egyetemista, Jan Kiš, helyettese Šćefan Koroš ljubei földműves, a brigád parancsnokságának elnöke Ivan Boboš kovačicai hivatalnok, adjutánsa pedig Jan Grajzinger pivnicei tanító lett.

Az első zászlóalj parancsnoka a Stara Pazova-i Jan Međved, politikai biztosa a pivnicei Šćefan Mocko lett. A második zászlóalj parancsnoka

a ljubei Ščefan Kubečka, politikai biztosa a petróci Karol Čanji, a harmadik zászlóalj parancsnoka az erdővégi Andrej Krasnjik, politikai biztosa pedig a ljubei Jan Kmecko lett. A negyedik zászlóalj valamivel később létesült Krnjaján (a mai Klajičevón), Zombor környékén. Ennek parancsnokává a lugi Andrej Bažikot, politikai biztosává pedig a ljubei Michal Činčurákat tették meg. Krnjajában alakították meg a brigád parancsnokságának kísérő századát is. A hírszerzéssel Đorđe Radosavljevićot bízták meg. Szanitéc előadónak Janja Rakovát, beszerzőnek pedig az újvidéki Michal Slivkát választották meg.

A brigád pártszervezetének vezetője, illetve a politikai biztos helyettese az I. zászlóaljban a petróci Michal Kulik volt. A II. zászlóaljban a kisači Andrej Tordaji, a III-ban a kisači Zuzana Kardeliso, a IV-ben pedig a pivnicei Ščefan Kolar. A SKOJ első titkára Ana Piksijadesova-Sonja volt, utána Juraj Mikuš, végül pedig Živko Baburski.

Alakulásakor a brigád 1200 harcost számlált, Krnjaján pedig már 1700-at. 1944. december 7-én, amikor a frontra indultak, számuk több mint 2000-re szaporodott. Kezdetben csak 200 puskával, néhány könnyű gépfegyverrel és kevés lőszerrel rendelkeztek. Amikor Krnjajából a frontra indultak, a tulajdonukba már 1027 puska, 96 könnyű és 18 nehéz gépfegyver, 13 könnyű és 21 nehéz aknavető, 43 ágyú (45 mm-es), 18 tankelhárító puska, 77 automata és más fegyver tartozott.

A brigád pártszervezete kb. 120 tagból állt, SKOJ-a pedig kb. 300 fiatal kommunistából. 86 nő tagja volt, közülük 30-an ápolónők.

A brigád harci kiképzése 1944. december 7-én fejeződött be Krnjaján. Ezután Baranyába, Dárdára ment. Itt 1944. december 17–28-ig elfoglalta a Dráva bal partján húzódó állásokat Babin Grob-tól egészen a magyar határig. Parancsnoksága Bolmánban tartózkodott. Ebben az időben még ötszáz harcos lépett soraiba, főként a bánsági szlovák falvakból. Úgyhogy akkor több mint 2500 harcost számlált. Ugyanebben az időben káderváltozások is történtek. A brigád parancsnoka Andrej Pecnjik lett. Helyettese Stevo Svilkos, a politikai biztos helyettese Dušan Kostić, a vezérkar főnöke pedig Živojin Mikić. Ekkor létesült a propagandaosztály is, amelynek vezetésével a petróci Ivan Majert bízták meg.

A Dráva menti állásokon a brigád csak kisebb összetűzésekben vett részt, és főként hírszerzéssel foglalkozott. A hírszerzők és az előőrsök a Dráván keresztül mentek át az ellenséges frontvonal, mögé.

1945. január 14-én a brigád átadta állásait a bolgár egységeknek, és a Dráva bal partján Barčig menetelt, ahol 1945. január 21-én Bukovácnál átment Szlavóniába, és átvette a XV. vajdasági (magyar) Petőfi brigádtól a hadállásokat. Előtte volt az Eugen herceg nevű hadosztály és egyes usztasa egységek. Ezek a hadállások a viroviticei hídfő egy részén helyezkedtek el.

1945. január 25-én a II. zászlóalj Suhomlak falunál megtámadta az ellenség betonbunkereit. Ezután helyi harcokat folytatott. A brigád parancsnoksága négytagú delegációt küldött az I. csehszlovák Ján Žižka brigádhoz, amely abban az időben a Papukon tevékenykedett. A további együttműködést az ellenség offenzívája akadályozta meg, amely tervbevette a viroviticei hídfő megsemmisítését. 1945. február 6-án reggel az ellenség áttörte a hadállásokat, és a XIV. brigád az 51. hadosztály többi egységével együtt visszahúzódott. Az ellenség mind száma, mind fegyverzete szempontjából fölényben volt. Nehéz védelmi harc után, amelyben a XIV. vajdasági brigád I. és II. zászlóaljának egy-egy csoportját bekerítették, 1945. február 9-én átkelt a drávai hídon a folyó bal partjára, Barčba. Szlavóniából visszahúzódva az 51. hadosztály többi egységével együtt a XIV. brigád is Magyarországon keresztül, a Dráva bal partján jött vissza Baranyába, ahol majdnem egy hónapig pihent. Ezen az úton 8-an meghaltak, 14-en megsebesültek, 84 harcos pedig eltűnt. Az összetűzések alkalmával 186 ellenséges katonát és egy tarackágyút tett harcképtelenné és jócskán zsákmányolt lőszert is.

A pihenés alatt újabb személyi változásokra került sor: a brigád politikai biztosa Miroslav Demirović lett, a parancsnokság elnöke pedig Ćiril Vrtačnik.

1945. március kezdetén a nagy ellentámadás alkalmával Nyugat-Magyarországon a német egységek 1945. március 6-ára virradó éjjel négy helyen átkeltek a Dráván, és a baranyai parton is megpróbálták hídfőket építeni. Két helyen visszaverték őket, azonban Harsánynál és Bolmánánál sikerült a tervük. A harsányit pár nap alatt likvidálták, de Bolmánánál majdnem két hétig folytak a súlyos harcok. A bolmáni hídfő hat kilométer mély volt és 12 km széles.

Az ellenség ezen támadásai közben a XIV. vajdasági brigád Vörösmarton és Csúzán tartózkodott, ahonnan 1945. március 7-én éjjel az 51. hadosztály vezérkarának parancsára Luč, Petlovac és Majska Međa falvak felé indult.

A brigádnak a baranyai Petrovo Selo, a Zeleno Polje-i birtok és a Palež erdőség vonalát kellett védenie. Első összetűzése az ellenséggel március 9-ére virradó éjjel történt. Kilencedikén reggel a IV. zászlóalj behatolt a Palež nevű erdőbe, de a heves harcok ellenére is vissza kellett vonulnia. A harcosok az erdőtől kb. 150 méterre az elhagyott lövészárkokba vették be magukat. Délután az ellenség elkeseredett roham árán sem tudta elfoglalni a XIV. brigád hadállásait. Március 10-én és a 11-re virradó éjjel hat ízben is megkísérelték kiverni a németeket Paležből, azonban minden támadásukat visszaverték, mert az ellenség akkorra már beásta magát az erdőben, amely a Pélmonostorba vezető út mentén feküdt. A németek támadásait mind visszaverték. A véres harcokban sok harcostársával

együtt a XIV. brigád I. zászlóaljának politikai biztosa, Šćefan Mocko is elesett.

Március 11—17-ig mindkét fél állandóan támadott, 18-án pedig előkészületek folytak a bolmáni hídfő megsemmisítésére. Hadd említsük meg, hogy ezekben a harcokban nagy szerepet játszott a szovjet légi-haderő és tüzérség is a mienkkel együtt. A német hadállásokat március 20-án bombázták a legerősebben. Az ágyúk mellett a szovjet katyusák is működtek. 21-ére virradó éjjel a németek erős zárótüzet nyitottak. A tüzelést csak reggel hagyták abba, amikor a mi egységeink indultak rohamra. Az ellenség, hogy megmeneküljön a bekerítés elől, a Dráva felé kezdett visszavonulni. A XIV. brigád pedig Majski Međa felé vette útját, ahova március 21-én 9 órakor vonultak be csapataink. A Barbara nevű csatorna mentén ásták be magukat. Az volt a tervük, hogy körülkerítik és megsemmisítik az ellenséget. A gyors intézkedést azonban gátolták a sűrű aknamezők, amelyeket a németek hagytak maguk után. Néhány harcos itt is elesett vagy megsebesült. Mégis, elszánt harc árán a XIV. brigád zászlóalja megsemmisítette a németek csatornamenti hídfőjét, és egészen a Dráva partját hatolt, ahol újabb hadállásokat foglalt el.

A bolmani hídfőért folytatott harcokban a XIV. vajdasági (szlovák) rohambrigádból több mint 80-an elestek és kb. 300-an megsebesültek. A harcokban tanúsított hősiességéért az 51. hadosztály parancsnoksága írásbeli kitüntetéssel jutalmazta.

1945. március 24-én a jugoszláv hadsereg általános átszervezése folytán a XIV. vajdasági (szlovák) rohambrigádot, mint egyikét a legfiatalabbaknak, felosztják. Az I. zászlóaljat a VII. vajdasági rohambrigádhoz, a II-at és IV-et a XII. vajdasági rohambrigádhoz, a III-at pedig a VIII. vajdasági brigádhoz kapcsolták. A többi egységet az 51. vajdasági hadosztály megfelelő egységeihez csatolták.

Így végződött a XIV. vajdasági (szlovák) rohambrigád harci útja. Tagjai a már említett vajdasági egységeken belül folytatták a harcot az ország végleges felszabadításáért. Áprilisban átkeltek a Dráván, illetve Dunán, és üldözve, megsemmisítve az ellenséget 1945. május 15-én a Karavankákon győzelemmel fejezték be harcukat, amikor az utolsó elleneséges katonát is megölték hazánk területén.

Köztársasági elnökünk, Josip Broz Tito elvtárs a népfelszabadító harcokban szerzett érdemeiért a XIV. vajdasági (szlovák) brigádot a Testvériség—Egység aranykoszorús érdemrendjével tüntette ki.

A 80 000-es szlovák nemzetiség Jugoszláviában, a népfelszabadító harcnak több mint 6000 harcost adott: Szerémség 1399-et, Bácska 2542-öt, Bánát 1796-ot, Szlavónia 441-et, vagyis együttvéve 6178-at. Ebből a háborúban 267 szerémségi, 246 bácskai, 162 bánáti és 46 szlavóniai szlovák esett el.

Összesen 721 harcos. Ezenkívülspjđđu v zabadító harc folyamán más különböző módon még 30 személy vesztette életét. Tehát az elesettek száma pontosan 1025.

Jegyzetek

- 1 AFŽ: Antifašistički front žena. Antifasiszta Nők Frontja
- 2 USAOJ: Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije. Jugoszláv Antifasiszta Ifjúság Egyesült Szövetsége
- 3 JNOF: Jedinstveni narodnooslobodilački front. Egységes Népfelszabadító Front
- 4 NOO: Narodnooslobodilački odbor. Népfelszabadító bizottság
- 5 A Hilfspolizei német szóból alakult. Segédrendőri alakulat a II. világháború alatt a megszállt Bánátban. A népi németek szervezetének parancsnoksága alá tartozott.

Rezime

Slovaci u narodnooslobodilačkoj borbi

Poziv na Ustanak protiv okupatora imao je svog odjeka medju Slovaca u Sremu, Bačkoj i Banatu već 1941. godine. U ustanak se 1941. godine uključilo šest sela oko Stare Pazove, te je formiran Podunavski partizanski odred. Slovaci u Bačkoj formirali su diverzantsku grupu, izvršili veliku sabotazu spalivši 300 vagona kudelja u jesen 1941. godine. Pripreme za paljenje žita među Slovacima izvršene su 1941. godine i u Banatu ali do značajnijih akcija nije došlo. Okupatorima je naime, pošlo za rukom, da jedan deo Slovaka partizana pohapse, to je veliki broj odvažnih antifašista Slovaka, tokom 1941. i 1942. godine, palo pod udarima fašističkog terora. No to nije oslabilo borbeni duh naroda, i borbeni otpor protiv okupatora rastao je i jačao. Naročito je dobilo masovne pojave odlazak Slovaka u partizane u Sremu u 1943. godini, te je kao rezultat tog procesa u novembru 1973. godine formirana prva regularna slovačka jedinica u okviru NOVJ pod imenom Janošilka, koja je delovala u sastavu II bataljona I vojvodjanske udarne brigade XVI udarne divizije. U leto 1944. godine formirana je XIX vojvodjanska udarna (slovačka) brigada u čiji su sastav ušli i preživeli borci Janošikove čete. Brigada je na dan formiranja brojala 1700 boraca, da bi se taj broj stalno popunjavao i krajem 1944. godine, već izneo dve hiljade, a u januaru 1945. već 2500 boraca. U teškim borbama za konačno oslobođenje Jugoslavije, ova brigada je dala značajan doprinos, ali i teške žrtve. Samo je u bolmanskoj bici izgubila 80 boraca, i imala 300 ranjenih.

Resume

Jan Kapcok: Die Slowaken in den Volksbefreiungskämpfen

Der Aufruf zum Aufstand gegen die Okkupatoren hatte schon 1944 großen Widerhall bei den Slowaken gefunden. Am Aufstand beteiligten sich 1941 sechs Dörfer um Stara Pazova und formierten die Donau-Partisanen-Abteilung. Die Slowaken haben in der Batschka eine Diversionsgruppe formiert, die einen Sabotageakt ausgeführt, indem sie im Herbst 1941 300 Waggonen Hanf angezündet haben. Vorbereitungen zum Verbrennen von Weizen (Getreide) wurden bei den Slowaken 1941 auch im Banat getroffen, es kam jedoch nicht zu bedeutenden Aktionen. Den Okkupatoren gelang es nämlich, einen Teil der Partisanen zu verhaften; viele von mutigen Slowaken fielen 1941—1942 dem faschistischen Terror zu Opfer. Das hat aber den kämpferischen Geist des Volkes nicht geschwächt und der kämpferische Widerstand gegen die Okkupatoren wurde immer stärker und größer. Die Slowaken in Srem gingen massenhaft in die Partisanen besonders 1943, so wurde im November desselben Jahres die erste reguläre slowakische Einheit im Rahmen der Volksbefreiungsarmee Jugoslawiens (NOVJ) unter dem Namen Janosika formiert, die im II. Bataillon der I. Brigade der Vojvodina, die zur XVI. Strumdivision gehörte. Im Sommer 1944 wurde die XIX. slowakische Sturmbrigade der Vojvodina formiert, zu der sich auch die am Leben gebliebenen Kämpfer der Janosika-Einheit angeschlossen haben. Die Brigade zählte am Tag der Formierung 1700 Kämpfer und wurde ständig ergänzt; Ende 1944 hatte sie 2000 und im Januar 1945 2500 Kämpfer. Diese Brigade leitete in Schweren Kämpfen für die Befreiung Jugoslawiens einen bedeutenden Beitrag, brachte aber auch große Opfer. Allein in der Schlacht bei Bolman hat sie 80 Kämpfer verloren und 300 Verwundete gehabt.

Dokumentum

Josip Broz Títo

A MARXISTA ELMÉLET FEJLESZTÉSE*

Pártunk annál sikerebben érvényesítette vezető szerepét, minél inkább fejlesztette és a gyakorlatban alkalmazta a marxista elméletet, harcolva egyúttal a polgári és bürokratikus ideológiák összes megnyilvánulásai ellen. Ma is időszerű Leninnek az az ismert gondolata, hogy forradalmi elmélet nélkül nincs eredményes kommunista mozgalom, és hogy e mozgalomban az élgárda szerepét csak az a párt töltheti be, amelyet haladó elmélet vezérel. A marxizmushoz való alkotó viszonyulás a Kommunista Szövetség számára az őt megillető vezető szerep érvényesülésének mércéje. Ez a felismerés egyenesen következik gazdag forradalmi tapasztalataink egészéből.

A népfelszabadító háborúban aratott győzelem azért volt lehetséges, mert a Jugoszláv Kommunista Párt élen járt a forradalom összetett feltételeinek, folyamatainak és céljainak felismerésében és elemzésében. A forradalmat győzelemre vivő feltételek és lehetőségek tudományos marxista felméréséből kiindulva a párt világosan felismerte a népfelszabadító háború osztályharcos tartalmát és jellegét, s alkotó módon kapcsolatot teremtett a megszálló alóli felszabadulásért vívott harc és a szocialista forradalom között. Ezáltal a JKP lehetővé tette a forradalom győztes kimenetelét, biztosította vezető szerepét társadalmunk forradalmi átalakulásában, s ily módon hozzájárult a marxista elmélet fejlesztéséhez.

A JKSZ-nek a marxizmushoz mint egységes forradalmi társadalomátalakító elmélethez való viszonya kifejezésre jut a munkásönigazgatásra vonatkozó marxi és lenini gondolat alkotó újraértékelésében és a mai körülményeink között való fejlesztésében is. Kommunista Szövetségünk új elméleti ösztönzést merített a szabad társult termelők egyesülésére

*Részlet Josip Broz Titónak, a JKSZ Elnökének a Tizedik Kongresszuson elhangzott beszámolójából.

és a szocialista termelési viszonyok ily módon való fejlődésének törvényszerűségére vonatkozó marxi gondolatból. A JKSZ tehát önállóan továbbfejlesztette a marxista elméletet, különösen a szocialista termelési viszonyoknak a munkásönigazgatás alapján való kibontakoztatása szempontjából, fokozta a társadalmi mozgásokra tett hatását, és biztosította a forradalom folyamatosságát.

Mi több, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a JKSZ jelentős mértékben önállóan hozzájárult a jelenkori szocializmusról, valamint a korabeli szocialista és gyarmaturalom-ellenes forradalomról szóló tudomány fejlesztéséhez. Azáltal, hogy küzdött a munkásosztály és az önigazgatású társult munka döntő szerepéért, a JKSZ jelentős mértékben továbbfejlesztette a marxista ideológiát, és utat tör az antidogmatikus gondolat és gyakorlat fejlődésének. Az állam szerepének marxista elemzésével, az etatizmus és a bürokratizmus bírálataival a Jugoszláv Kommunista Szövetség eltávolított az elméleti gondolkodásban felmerült sok kételyt és tévhitet is, s arra irányította a szocialista erők akcióját, hogy elmessék a társadalmi viszonyok etatizálódásának és bürokratizálódásának gyökereit, mint ahogy ugyanezt tette a kapitalizmus erőinek felszámolásával. Minthogy elméletileg helyesen fölmérte a második világháború utáni nemzetközi fejlődés irányzatait és folyamatait, a Kommunista Szövetség idejekorán felismerte a jelenkori világ lényeges jellemzőit is, a tegnap még gyarmati elnyomásban élő népek óriási felszabadító erejét, valamint az el nem kötelezettség és az aktív békés egymás mellett élés egész eszmei és politikai és elméleti jelentőségét.

A marxista elmélet fejlesztésének és alkalmazásának eredményeivel egyidejűleg azonban volt elég gyengeség is, behatoltak olyan elméleti tételek, amelyeknek nem volt eléggé világos és határozott osztályharcos irányvonaluk, időnként tapasztalható volt a kifulladás és a szervezetlenség. Különösen a marxista irányzatú bírálat fejlesztésében volt tapasztalható komoly lemaradás. Megesett, hogy a folyó politikát különválasztottuk az elméleti ismeretektől és szempontoktól, illetve prakticista és pragmatikus módon viszonyultunk a szocialista fejlődés feladataihoz. Ez kezére játszott az arra irányuló szocialistaellenes törekvéseknek, amelyeknek az volt a céljuk, hogy a társadalomtudományokból kivessék a marxizmus forradalmi lényegét, hogy eltérjenek a JKSZ-nek a képzés, a tudomány és a kultúra területére vonatkozó programcéljaitól, s hogy tagadják az alkotómunka szocialista eszmei kritériumait; egyszóval hogy a marxizmust valamilyen más, tőlünk idegen ideológiával helyettesítsék.

Az idegen ideológiák, elméletek és hatások elleni küzdelemnek nem szabad leszűkítenie az állandó és termékeny marxista véleménycsere lehetőségeit és általában a kommunisták eszmei tevékenységét. Mi nemcsak hogy nem mondunk le a marxista állásponton levő alkotó szándékú véle-

ményharcról, hanem legszélesebb körű lehetőségeket is teremtünk az emberi képességek zavartalan kiteljesítésére és az alkotószabadság érvényesülésére. A Kommunista Szövetség ösztönöz minden alkotó szándékú erőfeszítést, az új ismeretek utáni minden kutatást. Ugyanakkor elveti a dogmatizmust, pragmatizmust és praktícizmust, vagyis mindazt, ami ellentétben áll az alkotó szándékú és forradalmi törekvésekkel, a szocialista öngazgatás további fejlődését szolgáló elmélettel és gyakorlattal.

Végül sokkal inkább, mint eddig, tanulmányoznunk kell a többi munkásmozgalom, kommunista és felszabadító mozgalom tapasztalatait, valamint a világ korszerű marxita gondolatának alakulását és eredményeit, mégpedig a mi forradalmi elméletünk és gyakorlatunk fejlesztése végett.

A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉG FELADATAI A TUDOMÁNY FEJLESZTÉSÉBEN

Szem előtt tartva a JKSZ programjának az alkotószabadságra vonatkozó álláspontjait; azt a felismerést, hogy a tudomány fejlődése egész társadalmunk egyetemes fejlődésének és a szocialista öngazgatás további kibontakozásának egyik stratégiai fontosságú kérdése; azt a kötelezettséget, hogy a JKSZ, mint a munkásosztály élgárdája szüntelenül a munkásosztály konkrét és történelmi érdekeinek és céljainak, a szocializmusért vívott küzdelem tapasztalatainak, valamint a tudomány és marxista társadalmi gondolatnak a szintézisére törekedjék; a Kommunista Szövetség felelősségét, e tevékenység fejlesztésének szocialista irányáért, valamint annak szükségességét, hogy határozottabban leküzdjük a társadalmi fejlődés szocialista és öngazgatási irányvonalával és a munkásosztály e téren való vezető szerepének érvényesítésével szemben megnyilvánuló felfogásbeli és gyakorlati magatartást; azokat a konkrét kötelezettségeket, amelyek a forradalmi változások végrehajtásával és a termelési viszonyoknak az új alkotmány szellemében való megváltoztatásával összefüggésben a Kommunista Szövetségre hárulnak; a JKSZ tizedik kongresszusának álláspontjait és határozatait előkészítő platformot és a kongresszuson elhangzott vitát; a Jugoszláv Kommunista Szövetség tizedik kongresszusa az alábbi határozatot hozza.

HATÁROZAT

A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉG FELADATAIRÓL A TUDOMÁNY FEJLESZTÉSÉBEN

I.

1. Az új alkotmány alapján a kommunisták kötelesek harcolni: hogy a tudományos tevékenység a gazdasággal és többi társadalmi tevékenységgel való közvetlen összefonódás és integrálódás révén az önigazgatású társult munka alkotórészévé váljon;

hogy az önigazgatású társult munka legyen az alapvető tényező a tudományos kutatómunka céljainak és fejlesztési programjainak megállapításában, valamint a fejlesztéséhez szükséges anyagi alap megteremtésében;

hogy a társult munka tudományos tevékenységgel foglalkozó szervezetei különösképpen az önigazgatású társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztésére fordítsák figyelmüket, s hogy következetesen érvényesítsék a munka szabad cseréje, a jövedelemszerzés és a munkaeredmények szerinti javadalmazás, valamint a szocialista szolidaritás elvének alkalmazását;

hogy a tudományos munka érdekközösségei váljanak a tudományos kutatás irányvonalának és elsődleges feladatainak a meghatározására vonatkozó megbeszélések, valamint a megbeszélések útján meghatározott programok végrehajtását szolgáló pénzeszközök előteremtésének és társításának színhelyévé;

hogy képviselői testületeik révén, amelyekben megfelelő helyet kapnak a tudományos munka érdekközösségei, a köztársaságok és tartományok meghatározzák a tudomány fejlesztésének távlati céljait és koncepcióit mint a társadalmi-politikai közösségek egyetemes fejlődésének jelentős összetevőit, s ezáltal megteremtsék a gazdasági, tudományos és egyéb társadalmi tényezők érdekeinek, szükségleteinek és kezdeményezéseinek szintézisét, a szervezett szocialista erők teljes mozgósításával, élükön a Kommunista Szövetséggel.

2. Kezdeményezéseivel és eszmei-politikai akcióival a Kommunista Szövetség arra törekszik, hogy a társadalom és a tudományos tevékenység fejlődésének jelenkori szükségleteivel összhangban hozzájárasson a tudományos munka megszervezésének minőségi előmozdításához, ez pedig megköveteli:

hogy az alkotóerőket és a rendelkezésre álló anyagi eszközöket a technika és a technológia fejlődésével, a társadalmi-gazdasági fejlődéssel és az önigazgatású szocialista termelési viszonyok kialakításával kapcsolatos halaszthatatlan nyílt kérdések feltárására összpontosítsa;

hogy a tudományos kutatást olyan irányba tereljük, és olyképpen szervezzük meg, hogy elért eredményeit minél gyorsabban és sikeresebben

alkalmazhassuk a termelésben, a társadalmi tevékenységekben és általában a társadalmi gyakorlatban;

hogy minél szorosabb kapcsolatott teremtsünk az elméleti és az alkalmazott tudományos kutatómunka között, valamint hogy kieszközöljük a természettudományi, műszaki-technológiai és társadalomtudományi alkotómunka társítását a társadalmi fejlődésünk szempontjából elsődleges kérdések átfogó tanulmányozása érdekében;

hogy a rendelkezésünkre álló alkotóerők megfelelő irányításával és szervezett mozgósításával kifejlesszük a tudománynak és a társadalomnak azt a képességét, hogy saját tudományos-technológiai megoldásait alkalmazza, valamint, hogy alkotó módon és ésszerűen használja fel a világ tudományos, technológiai és műszaki vívmányait, ami megköveteli a külföldi szabadalmak behozatalára és alkalmazására vonatkozó politika és kritériumok kialakítását;

hogy a tudományos tájékoztatási rendszer programozásának, megszervezésének és munkamódszerének olyan irányt szabjunk, amely a termelők, valamint öngazgatási szervezeteink és szerveik számára hozzáférhetővé teszi az összes lényeges információkat, ez pedig megköveteli, hogy határozottan útját álljuk a tájékoztatási rendszerrel való technokratikus manipulálásnak, illetve biztosítsuk az információknak a tudomány, a gazdaság és a többi társadalmi tevékenység közötti gyorsabb körforgását;

hogy fokozzuk a tudományos-fejlesztési központoknak a gazdasági szervezeteken belüli intenzívebb kibontakoztatására irányuló tevékenységet, s ezen az alapon elősegítsük a tudományos szakkádereknek a gazdaságban való gyorsabb fejlődését és összevonását;

hogy fokozottabban és hatásosabban ösztönözzük az ésszerűsítéseket, újításokat és találmányokat;

hogy az alkotómunka ösztönzésével, valamint a tudományos intézményekben és szervezetekben jelentkező monopólium kiküszöbölésével gyorsabban és folyamatosabban egyengessük a tudományos szakkáderek felújítását és fiatalítását;

hogy a távlati tudományos kutatóprogramokra biztosabb pénzforrásokat teremtsünk.

3. A Jugoszlávia egységes távlati fejlődésére vonatkozó politika kialakításában okvetlenül meg kell határozni a tudományos kutatás stratégiáját és tartós érvényű programját. Az e célból megkezdett munkát mindenképpen folytatni kell, s be kell fejezni a tartományokban, a köztársaságokban és a föderációban egyaránt.

Minden köztársaság és tartomány és egész szocialista közösségünk gyorsabb gazdasági és társadalmi fejlődésének szükségletei, valamint a tudományos munka színvonalasabb és ésszerűbb megszervezésének

igénye megköveteli, hogy országos viszonylatban szorosabb együttműködés és fokozottabb összehangoltság jellemezze a tudományos tevékenységek programozását és fejlesztését. Megállapodás útján okvetlenül meg kell állapítani azokat a kérdéseket, amelyeket hosszú távon és együttesen kell tanulmányozni. Ezért a közös érdekű kérdések feltárásában okvetlenül össze kell fogni az erőket, anyagi eszközöket és tudományos képességeket. A Kommunisták Szövetségének kezdeményeznie, tevékenyen támogatnia és irányítani kell az efféle törekvéseket és akciókat, továbbá azon kell lennie, hogy a köztársaságok és tartományok közötti együttműködés, amelynek állandó intézményes formát kell öltetnie, e téren is a teljes egyenjogúságon, az érdekek demokratikus összehangolásán és a megállapodás gyakorlatán, valamint a szolidaritás elvén és az új tudományos-fejlesztési központok támogatásán kell alapulnia.

4. Nélkülözhetetlenül fontos, hogy a technikai-technológiai és természet-tudományi elméleti és alkalmazott kutatások programjában jelentős helyet kapjanak azok a kutatások:

amelyek fejlesztik a szocialista öngazgatás elveit és gyakorlatát;

amelyek elősegítik a technológia állandó korszerűsítését, a munkatermelékenység növelését és a munkaszervezés tökéletesítését, mert mind-az erősíti az öngazgatási viszonyokat;

amelyek hozzájárulnak a gazdasági, kádernevelési és társadalmi fejlődés hosszú távú programjának tudományos megalapozásához, valamint az ország természeti adottságainak és gazdasági lehetőségeinek kihasználásához;

amelyek arra irányulnak, hogy lényeges megoldásokat találjunk a dolgozók egészségügyi és szociális védelmére, munka- és életkörülményeinek, lakásviszonyainak és étkezési módjának megjavítására, valamint az ember természeti körülményeinek védelmére;

amelyek a képzési és nevelési rendszer korszerűsítésére, vagyis fejlődésének a gazdaság, a többi társadalmi tevékenység és az egész társadalom előrehaladását szolgáló korszerű szükségletekkel való összehangolására és a képzési, nevelési folyamat tartalmának új tudományos vívmányokkal való gyorsabb gazdagítására irányulnak, amelyek nagy jelentőségűek az ország védelmi képességének és biztonságának erősítése, illetve az általános honvédelem elképzeléseinek és gyakorlatának fejlesztése szempontjából.

5. A Kommunisták Szövetség kötelessége, hogy sokkal szervezettebben és közvetlenebbül gyakoroljon hatást a társadalomtudományok és elméleti kutatások programcéljaira és eszmei irányvételére.

A kommunistáknak szüntelenül arra kell törekedniük, hogy a marxista elmélet mint a társadalom forradalmi átalakításának elmélete minden társadalomtudományi kutatómunka elméleti-módszertani kiindulópontja

legyen. Az ilyen kutatások alapján szerzett ismeretek a maguk részéről a marxista elmélet további fejlesztésének jelentős tényezőivé válnak. Eszmei harccal és marxista elemzéssel okvetlenül le kell küzdeni a tudományvaló manipulálás jelenségeit, amelyek a szocialista társadalmi folyamatok tudománytalan és ferde magyarázásában jutnak kifejezésre, egyebek között annak következményeként, hogy bizonyos módszerek tévesen és kritikátlanul nyertek alkalmazást, valamint hogy egyesek részleges megközelítéssel magyarázták az egész társadalmi fejlődést.

Társadalmunk szocialista öngazgatási alapon való dinamikus fejlődésének szükségleteit a társadalomtudományok intézményeinek és alkotóerőinek olyan megszervezési és irányítási módját követelik meg, amely lehetővé teszi társadalmunk legfőbb problémáinak törvényszerűségeinek és ellentmondásainak szüntelen tanulmányozását, s elősegíti a társadalmi-gazdasági fejlődés időszerű kérdéseinek megoldását. Az ilyen irányú kutatások mindinkább hozzájárulnak ahhoz, hogy a tudomány kapcsolatban legyen a tényleges társadalmi mozgásokkal és létfontosságú emberi problémákkal, valamint az elmélet és az öngazgatású szocialista gyakorlat kölcsönhatásával és a marxista társadalmi gondolkodásmód fejlődésével.

A tudományos kutatómunka társadalmilag haladó voltának alapvető fokmérője az az eredmény, amely hozzájárul az egyetemes társadalmi fejlődéshez és a munkásosztály történelmi céljainak eléréséhez.

A Kommunista Szövetség közvetlen támogatásával okvetlenül oda kell hatni, hogy a társadalomtudomány az új alkotmány által előírányzott társadalmi viszonyokban végbemenő változások, az öngazgatású szocialista társadalmi-gazdasági, politikai és nemzetiségi viszonyok fejlődése során szerzett tapasztalatok, megoldatlan és vitás kérdések, valamint a társadalmi gyakorlat által felmerülő problémák megoldását szolgáló módozatok és eljárások tanulmányozására összpontosuljon.

A társadalmi folyamatok összetettsége komplex kutatásokat követel, a politikai-gazdasági demográfiai, szociológiai, politológiai, bölcsészeti-elméleti és egyéb kutatások kapcsolatát és egymásra hatását, jobb szervezést, valamint a tudományos intézmények fejlettebb együttműködését, ezenkívül a több szakú, a szakok közötti és a csoportmunka fejlesztését. A programoknak és a tudományos kutató tervezeteknek mindezt tartalmazniuk kell, nem lehetnek egyszerű összesítői a munkáknak, sem az egyéni kezdeményezések összessége egy-egy tudomány területén.

A Kommunista Szövetségnek a társadalomtudományok terén dolgozó összes marxista erők tömörítésével, a nyílt és érvekkel alátámasztott elméleti és eszmei harc fejlesztése révén kitartóan és határozottan szembe kell szállnia a burzsoá és dogmatikus felfogásmód elméleti-módszertani mintáinak kritikátlan elfogadásával és eszmei elképzeléseinek átvételével. Nem szabad megengedni, hogy polgárjogot nyerjenek a társadalom-

tudományok szociális, osztály és eszmei semlegességéről alkotott nézetek, valamint a tudományos és eszmei szempontok mesterséges különválasztására irányuló törekvések. Saját erőik jobb megszervezésével és a kritika fejlesztésével a társadalomtudományok marxista felfogású alkotói le kell hogy leplezzék a pozitívizmus és funkcionalizmus marxizmustól idegen és reakciós lényegét, továbbá az öngazgatású szocialista társadalmunk fejlődésének alapja és irányvonala elleni absztrakt humanista, álbaloldali és szélsőséges radikális kritikát.

A Kommunista Szövetség határozottan szembe kell hogy szálljon mindazokkal a marxizmust kétségbe vonó különféle nézetekkel, amelyek az utóbbi időben nyíltabban hangoztatták és terjesztették az „ideológia alkonyáról” és a „marxizmus elavultságáról” szóló jelszavakat, propagálták az ipari és ipar utáni civilizáció elméletét, amely szerint az ipar utáni civilizációban megszűnnek az osztályok és véget ér az osztályharc, illetve a társadalmi rendszerek konvergenciájáról szóló tételt; azokkal a kísérletekkel, hogy a marxista gondolkodásmódot „meg kell szabadítani” a munkásosztálynak mint forradalmi szubjektumnak történelmi szerepéről és a kommunisták szervezetének szerepéről alkotott nézetektől. E marxistaellenes tézisekkel és eszmei zűrzavarral való szembehelyezkedéssel egyidejűleg a Kommunista Szövetségnek határozottan küzdenie kell a társadalmi élet különböző területein megnyilvánuló dogmatizmus és eszmei konzervatívizmus ellen is.

II.

1. A tudománynak mint a termelőerők és társadalmi viszonyok fejlődését szolgáló jelentős tényezőnek szocialista iránya és szerepének érvényesülése nagymértékben függ a kommunisták, illetve szervezeteik és szerveik arra irányuló fokozott igyekezetétől, hogy kivegyék részüket a tudományos fejlődés politikájának megfogalmazásából és megvalósításából, valamint hogy éreztessék hatásukat mindazokban a szervezetekben és szervekben, amelyekben az ilyen vonatkozású kérdésekkel kapcsolatos döntések születnek.

A szocialista öngazgatásért vívott harccal és saját elméleti és eszmei alkotómunkájának fejlesztésével a Kommunista Szövetség erőteljes serkentést ad a tudományos alkotó tevékenységnek, a Kommunista Szövetség elméleti munkájának a haladó szellemű tudományos és kulturális tevékenység vívmányaival való összefonódása és kölcsönös kiegészítése fontos feltétel a szocialista öngazgatás forradalmi elképzeléseinek és gyakorlatának további fejlesztésében, a társadalmi fejlődés égető nyílt kérdéseinek elméleti megvilágításában és eszmei tisztázásában, a dolgozók szocialista

öntudatának fokozásában, a Kommunista Szövetség tagjainak marxista felkészítésében és eszmei, politikai munkásságának irányításában.

A Kommunista Szövetség síkraszáll azért, hogy a tudományos és műszaki haladás és az öngazgatású szocialista társadalmi viszonyok fejlődése között szoros kapcsolat jöjjön létre, s ezért határozottan szembeszáll mind a tudományos kutatások megfogalmazásában, mind pedig a kutatómunka eredményeinek a termelésben és társadalmi gyakorlatban való felhasználása során megnyilvánuló technokratikus törekvésekkel. Elfogadhatatlan a tudománynak mint a munkásosztálytól és a társadalmi fejlődés szükségleteitől elidegenült önálló társadalmi erőnek a fetiszizálása.

A Kommunista Szövetségnek nagyobb erőfeszítéseket kell tennie azért, hogy leküzdje soraiban a pragmatizmust, valamint a társadalmi és tudományos fejlődés problémáihoz való pragmatista viszonyulást. Ezért szüntelenül szembesíteni kell a marxista elméletet és a gyakorlatot, az elveket és az emberek reális életét, a tudományos és elméleti ismereteket s az öngazgatású társadalmi gyakorlatban szerzett tapasztalatokat.

2. A Kommunista Szövetségnek egész tevékenységének tartalmával és módjával meg kell teremtenie és állandóan tovább fejlesztenie a tudományos alkotószabadság társadalmi és eszmei-politikai feltételeit. A kommunistáknak ösztönözniük kell a marxizmuson és az öngazgatási szocialista alapokon nyugvó merész kutatásokat, serkenteniük kell a társadalmi fejlődés lényeges kérdéseinek előítéletek és elfogultság nélküli elmélyült, kritikai hozzáállású tudományos feltárását és megvitatását, kezdeményezniük és bátorítaniuk kell a vitás kérdésekre vonatkozó elvi vitákat, hogy ily módon elősegítsék a nézetek tisztázását és összeegyeztetését, az eszmei szintézis megteremtését és minél jobb megoldások felkutatását.

A Kommunista Szövetség egyik fontos feladata, hogy a tudomány és a szocialista öngazgatású gyakorlat fejlődése érdekében a társadalomtudományok marxista szemléletmódjáért, valamint a mi társadalmunk és a jelenkori világ problémáihoz való marxista megközelítési mód meghonosításáért vívott küzdelemben az egész eszmei és elméleti fronton tömörítse a marxista erőket.

3. Okvetlenül le kell küzdeni a marxista szemléletű társadalmi gondolkodásmód és tudományos kritika fejlődésében tapasztalható nagy lemaradást. A Kommunista Szövetség befolyásának növelésével és a marxista erők szélesebb körű mozgósításával a kritikát a munkásosztály egyik hatásos fegyverévé kell tenni a munka felszabadításáért, az alkotószabadságért, az emberi lehetőségek kereteinek tágításáért, az emberi gyakorlat és az alkotó szándékú szellemi tevékenység látókörének és területének bővítéséért folytatott küzdelemben.

Olyan feltételeket kell teremteni, hogy a társadalmi és szellemi élet

valamennyi fontos kérdésének nyílt és érvekkel alátámasztott megvitatása, a munkásosztály szervezett mozgalma iránti felelősségérzet fokozása, valamint saját nézeteink folytonos felülvizsgálása és gazdagítása révén erősödjék a marxista kritika. Ez megköveteli, hogy a marxista kritikát közvetlenül szembesítsük az idegen ideológiák legfőbb áramaival és áramlataival, ezeknek elméleti kiindulópontjával, módszertanával, értékrendszerével, érvelésével és következtetéseivel. A marxista kritikának szüntelenül kutatnia kell, s fel kell fednie az eszmei életnek az egész társadalmi fejlődéssel és az osztályharccal való összefüggését.

A Kommunista Szövetségnek ösztönöznie kell a marxista szemléletű publicisztika szervezettebb kibontakozását, káderneveléssel erősítenie kell a meglévő folyóiratokat, s újakat kell indítania, hogy minél tüzetesebben foglalkozhasson társadalmi-politikai, elméleti és eszmei kérdésekkel. A marxista publicisztika csak akkor tölthet be jelentős szerepet a tudományos és elméleti alkotó tevékenység értékelésében, az ilyen vonatkozású kritériumok megszilárdításában és haladó szellemű alkotómunka ösztönzésében, ha osztályszempontú hozzáállás és marxizmuson alapuló eszmei meggyőződés jellemzi, ha minden vitatott kérdésben világos és elkötelezett álláspontot képvisel.

4. Hogy a tudományos tevékenységben hatékonyabban küzdjünk az antimarxista és szocialistaellenes nézetek és akciók ellen, a Kommunista Szövetség soraiban okvetlenül tovább kell fejlesztenünk az engesztelhetetlen ellenállást az eszmei semlegesség és politikai opportunizmus mindennemű megnyilvánulásával, a marxizmus és a vele ellentétes ideológiák összebékítési kísérleteivel, valamint az osztályszempontok bármiféle felhígítására és eltompítására irányuló törekvésekkel szemben.

A burzsoá és kispolgári liberalizmus és technokratizmus ideológiája és gyakorlata elleni határozott küzdelemmel párhuzamosan a Kommunista Szövetségnek ugyanúgy kell harcolnia a tudományos és társadalmi életben megnyilvánuló bürokratikus dogmatizmus újraélesztési kísérletei és a szektás magatartás jelenségei ellen.

5. A JKSZ Elnökségének valamint köztársasági és tartományi vezetőségeinek továbbra is fejleszteniük kell a társadalomtudományi és elméleti téren munkálkodó marxista világnézetű alkotókkal való minél szervezettebb együttműködés formáit és módszereit. Ezáltal oda kell hatni, hogy a Kommunista Szövetség vezetőségei állandóan kövessék a tudományos és elméleti tevékenység összes fontos problémáit; hogy a tudomány és elmélet eredményeit vitáikban és döntéseikben sikeresen alkalmazzák; hogy a kutatásokat közvetlen befolyásukkal a társadalmi fejlődés legfőbb kérdéseinek tudományos és elméleti megvilágítására, eszmei tisztázására és megoldására irányítsák. Ebben az eddiginél jóval nagyobb szerepet kell betöltenie a JKSZ Elnöksége mellett működő Társadalomtudo-

mányi Kutatóközpontnak, valamint a köztársaságokban és a tartományokban munkálkodó többi marxista intézménynek. E feladatok végrehajtásához hozzá kell járulniuk azoknak a bizottságoknak is, amelyek a Kommunista Szövetség vezetőségeinek kötelékében az elméleti tevékenység fejlesztésével és a tudomány eszmei kérdéseivel foglalkoznak, továbbá azoknak az aktívoknak, amelyek a Kommunista Szövetség köztársasági és tartományi bizottságai révén összefogják a társadalomtudományok különböző ágazataiban dolgozó marxistákat, valamint azoknak az elméleti és tudományos tanácskozásoknak, amelyeket a társadalmi és tudományos fejlődés időszerű kérdéseivel kapcsolatban a Kommunista Szövetség szervez.

6. A tömegtájékoztatói eszközöknek erőfeszítéseket kell tenniük arra, hogy szélesebb alapon, rendszeresebben és elmélyültebben kövessék a tudomány és a tudományos együttműködés fejlődését: Mindenképpen fokozni kell a tudományos kutatómunka eredményeinek népszerűsítését és széles néprétegekben, különösen pedig a termelők körében; úgyszintén népszerűsíteni kell a gazdasági alkotómunka, újítás és ésszerűsítés eredményeit mind a kollektívák, mind az egyének ilyen irányú erőfeszítéseit.

7. A Kommunista Szövetségnek fokoznia kell a tudományos tevékenységek káderpolitikájának kialakítására és végrehajtására gyakorolt befolyását. Küzdenie kell a monopolizálás és kisajátítás mindennemű megnyilvánulása ellen, harcolnia kell, hogy a tudományos intézmények felelős tisztségviselőinek, a megfelelő öngazgatási érdekközösségek küldöttsegeinek, a tudományos intézmények társadalmi szerveinek, a különféle bíráló bizottságok tagjainak stb. megválasztásakor a szakmai felkészültségen kívül nagy jelentőséget tulajdonítsanak a társadalmi-politikai, eszmei és erkölcsi követelményeknek.

A kommunisták kötelessége, hogy olyan viszony és gyakorlat kialakításán munkálkodjanak, amely ösztönzi a szakkáderek körforgását az elméleti és alkalmazott kutatási területek között, a tudomány és az oktatás között, a termelés és a társadalmi-politikai gyakorlat, valamint a tudomány és az oktatás között.

A Kommunista Szövetség vezette szervezett szocialista erők különösen fontos és tartós feladata, hogy politikájukkal és akcióikkal olyan viszonyokat és munkafeltételeket teremtsenek, amelyek ösztönzik a marxista világnézetű tehetséges fiatalokat, hogy tudományos, elméleti és publicisztikai pályára lépjenek.

Az értékelési és jutalmazási rendszerrel, a társadalmi elismerés különféle formáival és egyéb intézkedésekkel az eddiginél fokozottabb mértékben serkenteni kell a tudományos alkotómunkát, az anyagi termelésben való újítást és ésszerűsítést.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség tizedik kongresszusa arra köte-

lezi a tudományos intézményekben és fejlesztési központokban, a gazdaságban és egyetemeken, az akadémiákon, a tudományos egyesületekben és szakegyesületekben, valamint a társadalmi-politikai közösségek küldöttségeiben és képviseleti testületeiben dolgozó kommunistákat, hogy határozottan munkálkodjanak a jelen dokumentumban megfogalmazott álláspontok alkotó szándékú feldolgozásán és a benne kijelölt feladatok teljesítésén.

Jelen és múlt

Gaál György

A MUNKÁSOK GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS HELYZETE A KRÁMER TESTVÉREK GYÁRÁBAN (1919—1929)

A szakszervezeti mozgalom
Forradalmi jelenségek a háború utáni Újvidéken

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom utáni mozgalmas években, 1918—1919-ben az újvidéki munkásság is megmozdult, s az adatok szerint a legaktívabb csoportok között fontos szerepet játszottak a vas-munkások is.

A szovjetállammal és a magyar kommünnel szolidarizálva, a Jugoszláv Szocialista Munkáspárt (a kommunisták) 1919. július 21-én országos általános sztrájkot szervezett. Ezen a napon szünetelt a munka az újvidéki gyárakban és műhelyekben is. Bár a Krámer testvérek gyárában lefolyt sztrájkról nincsenek külön adataink, nyilvánvaló, hogy ennek a gyárnak a munkásai is sztrájkba léptek, a jelentések szerint ugyanis az újvidéki általános sztrájk teljes sikerrel végződött. A források szerint ezen a napon a város teljesen kihalt volt, „egyetlen gyárban és műhelyben sem dolgoztak”. A Krámer testvérek gyárában dolgozó kisszámú munkás eleget tett proletár kötelességének.

A világproletárság és az erős jugoszláv munkásmozgalom hatalmas offenzívájának hatására a hazai burzsoázia 1919-ben még nem mert komolyabb lépéseket tenni munkásai ellen: érthető tehát, hogy a Krámer testvérek is ilyen szellemben jártak el. Mialatt a burzsoázia az apró engedményeknek és az összetűzések elkerülésének taktikáját követte, az újvidéki munkásosztály soraiban igen eredményesen folyt a munkások szervezése. A munkások erejétől és a forradalmi akciók lehetőségétől való félelem érezhető volt a sajtóban, a tőkészek egymásközti beszélgetéseiben és a városi tanács ülésein is.

Pavle Tatić opportunistá szocialista 1919 végén, a városi tanács ülésén kijelentette, hogy a kereskedők és a malomtulajdonosok igen megfontolatlanul cselekszenek, amikor üzérkedésből 20, 40, sőt nagyobb százalékkal is emelik az élelmiszerek és közszükségleti cikkek árát, ezáltal igyekezték elkerülni a bejelentett pénzmarkírozás miatt várható

veszteségeiket. Tatić elítélte ezt az álláspontot és hangsúlyozta, hogy a következmények sztrájkot okozhatnak, s arra figyelmeztetett, „hogy az üres hasú munkások nem gondolkozhatnak és nem tudnak gondolkozni” Ha nem vesszük őket védelmünkbe, ők maguk keresnek majd lehetőséget arra, hogy segítsenek magukon.”

Tatić nem állt egyedül nézetével. Egy másik felszólaló ugyancsak elítélte a kereskedők és malomtulajdonosok üzérkedő magatartását, s ennek az állapotnak a közhangulatban megmutatkozó következményéről a következőket mondta: „Ha ez így megy tovább, akkor nem lesz az a nacionalizmus, sovinizmus, Gyenyikin és Jugyenic, aki a lázadást megakadályozhatná.”

A szocialista fordulattól azonban nemcsak az újvidéki burzsoázia rettegett, hanem az egész Szerb—Horvát—Szlovén királyság polgársága. Ezért mindent elkövettek, hogy a kizsákmányolt tömegekben azt a hatást keltsék, mintha az új állam rendíthetetlen közvetítő lenne az osztályharcban, sőt hogy az állam egyben a munkásosztály védelmezője is. Jugoszlávia uralkodó osztályának ezen törekvései közé tatozott az 1919. november 12-én meghozott rendelet a munkaidőről.

A munkásvédelmi törvény semmibevevése

Ez a rendelet a gyáripari munkások munkaidejét nyolc órában határozta meg. Az egész ország munkásságának, köztük a Krámer testvérek gyára munkásainak is hatalmas vívmány volt ez, hisz a rendelet kibocsátásáig egész Vajdaság munkássága naponta tíz órát dolgozott. Fontos tétele volt ennek a rendeletnek az is, amely kimondta, hogy a nyolcórás munkaidőn felül ledolgozott munkaidőért a munkaadónak ötven százalékkal magasabb órabért kell fizetnie. A rendelet, illetve a munkásvédelmi törvény szilárd alapot biztosított Jugoszlávia munkásainak, a Krámer testvérek gyárában dolgozó munkásoknak és később az újvidéki csavargár munkásainak is arra, hogy harcot folytathassanak a gyártulajdonosok ellen. Ez a harc arra irányult, hogy lehetetlenné tegye a gyártulajdonosok számára a fizetetlen vagy gyengén fizetett túlórászás által szerzett extraprofitot, és a rendelet, illetve a törvény nyílt kijátszását. 1918—1919-ben, a megerősödött szakszervezeti és munkásmozgalom idején a gyártulajdonosok nem léptek fel olyan nyíltan, mint később, amikor a munkásszervezetek visszaszorításával lanyhultak a bér- és sztrájkmozgalmak. Az elsők között érezték meg saját bőrükön a Krámer testvérek gyárának munkásai is, hogy mit jelent a polgári társadalom konszolidálódása és a munkásmozgalom illegálisba taszítása.

A Krámer testvérek jugoszláviai tevékenységük első pillanatától kezdve

azt a jelszót hangoztatták, hogy kenyeret adnak a magyar munkásoknak, és bizonyos szempontból védelmezőik is. Arra törekedtek, hogy gyárukban magyar munkásokat alkalmazzanak, ugyanis azzal akarták megnyerni őket, hogy kizárólag náluk kaphatnak munkát és kenyeret. A „nemzeti törődésért” viszonzásul a munkások teljes engedelmességgel tartoztak, ami azt jelentette, hogy a szakszervezetnek, a szervezett munkásoknak és a szakszervezeti sajtónak nem volt helye a gyárban. A Krámer testvérek szemmel tartották munkásaik viselkedését, gyorsan és energikusan eltávolítottak mindenkit, akinek viselkedése osztályszempontú vagy szakszervezeti tevékenységre vallott. Gondos válogatással a Krámer testvérek gyárában olyan helyzet alakult ki, amely a munkásellenállást a legkisebb mértékűre csökkentette. Ez az állapot lehetővé tette a „magyar munkások nagy védelmezői számára”, hogy munkásaikat a legkegyetlenebb módon kizsákmányolják és a legszigorúbb eljárást alkalmazzák velük szemben.

A szakszervezetnek egészen a harmincas évek végéig nem sikerült – még a legoportunistább módszerekkel sem – betörnie ennek a gyárnak a műhelyeibe. Munkabérek emelésével és a munkakörülmények javításával a Krámer-gyár nem akarta kérdésessé tenni szédületes gazdasági felemelkedését és prosperitását. Az üzlet évről évre jobban virágzott, a műhely gyárrá növekedett. Az egyre jobban gazdagodó Krámer család házakat és kisebb-nagyobb földbirtokokat vásárolt, a munkások helyzete azonban nem változott. A Krámer-gyár munkásai a legalacsonyabb újvidéki vas-munkásbérért dolgoztak, a tulajdonosok parancsára túlórázniuk is kellett – az ötven százalékos órabéremelésről azonban nem is lehetett szólni, mert az lázadással lett volna azonos, s ez a munkahely elvesztésének távlatát vonta maga után. A tulajdonosokat azonban ilyesmiért nem lehetett rajtakapni. Ha a munkás törvényadta jogának érvényesítését merészelte követelni, nem bocsátották el rögtön. Nevét feljegyezték, és az első munkaerőcsökkentés alkalmával bocsátották el. Ezt a gyakorlatot következetesen és könyörtelenül alkalmazták az első naptól fogva. A magyar proletárt a Krámer-gyárban sokkal könyörtelenebbül kizsákmányolták, mivel attól is rettegnie kellett, hogy elbocsátatása esetén – hiányos szerbhorvát nyelvtudása következtében – nem találja majd fel magát egy más közegben.

Nagy tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a Krámer-gyár évről évre nagyobb számú munkássága teljességgel ki volt szolgáltatva a tulajdonosok kénye-kedvének. Bár a Jugoszláv Kommunista Párt az Obznana után nagy veszteségeket szenvedett, a későbbi illegális tevékenység során pedig hibákat követett el, és értékes kádereit veszítette el, nem adta fel a harcot. A párt- és szakszervezeti munka sohasem szűnt meg Újvidéken. A szerbhorvát és magyar nyelvű munkássajtó és a szakszervezeti lapok eljutottak a Krámer-gyár munkásaihoz is. A nyelvi korlátok sem jelentettek akadályt; mert a párt törődött vele, hogy a munkásság anyanyelvén juthasson szak-

szervezeti sajtóhoz. A *Radničke novine* mellett a *Szervezett Munkás* és a *Munkás Újság* is erős befolyást gyakorolt a vajdasági munkásságra, köztük a Krámer-gyár munkásaira is. Függetlenül attól, hogy szakszervezeti szerv nem is alakulhatott és erősödhetett meg ebben a gyárban, nem állítható, hogy munkásai teljesen mentesek voltak az Újvidéken tevékenykedő szakszervezeti és pártszervek hatásától. A szakszervezeti és pártszervekkel fenntartott kapcsolatokat tikolták; nyomok és főként írásos dokumentumok nem maradtak ránk, mindez azonban nem jogosít fel bennünket arra, hogy írásos dokumentumok hiányában teljességgel semmibe vegyük e két tényező befolyását a Krámer-gyár munkásmozgalmára.

A szakszervezeti mozgalom gyengeségeit, amely főleg ebben a gyárban mutatkozott meg, a gyártulajdonosok teljes egészében kihasználták. Nem csoda hát, ha a Körzeti Munkafelügyelőség látogatásai minden alkalommal az érvényben lévő törvények, s mindenekelőtt a munkásvédelmi törvény intencióinak cáfolhatatlan megszegését állapíthatták meg. A törvény arra kötelezett minden gyáriparost, hogy látható helyen függessze ki a gyár nyomtatott munkarendjét. A munkarend előre kinyomtatott űrlap, volt, tartalmazta a munkások alapvető jogainak leírását, tulajdonképpen hozzáférhető kódexe volt a munkások jogainak. Az űrlap meghatározott rovataiba minden munkaszervezetnek be kellett vezetnie munkarendjének jellemző adatait, például a munkaidő kezdetét és végét, a pihenők idejét és ehhez hasonlókat. Amikor a törvényhozók arra kötelezték a műhelyek és gyárak tulajdonosait, hogy látható helyen függesszék ki ezt a dokumentumot, abból indultak ki, hogy a munkások biztosan nem a Hivatalos Lapból informálódnak. A látható munkarend viszont alkalmas volt arra, hogy mindig emlékeztesse őket törvényesen biztosított jogaikra. A körzeti felügyelő már első látogatása alkalmával észrevette, hogy a Krámer-gyárban nincs kifüggesztve a munkarend, és a tulajdonosok nem tudják felmutatni sem a munkaügyi engedélyt, sem pedig az alkalmazott munkások listáját. Azt is megállapította, hogy a munkakönyveket sem vezették rendesen. A fenti mulasztások egyike sem hanyagság következménye volt, hanem egy jól kigondolt politika része. A munkaadók ugyanis úgy gondolták, hogy a munkásokat nem kell „figyelmeztetni” törvényadta jogaikra mert az esetleg ellenállást váltana ki a gyárban alkalmazott gyakorlattal szemben. A Krámer-gyárban és más üzemben is e „mulasztások” célja tulajdonképpen a munkások törvényes jogainak megsértése volt, elsősorban a munkaidő, a fizetett túlóra és a pihenő tekintetében.

A munkásvédelmi törvény semmibevevése nemcsak a Krámer testvérek-re volt jellemző, álláspontjuk nem volt egyedülálló és elszigetelt jelenség. Ez az álláspont tükrözte a munkaadók általános nézetét. A munkaadók határozatot hoztak, amelyben kétségbevonták a munkásvédelmi törvényt, és azt állították róla, hogy sikertelen másolata az iparilag sokkal fejlettebb

országok hasonló törvényeinek. Ezek az országok – állították a munkaadók – iparosításuk magasabb színvonalára követhetőben képesek elviselni egy ilyen törvény terheit, a jugoszláv iparra viszont olyan terheket ró, amelyek „nemcsak, hogy fékezik a haladást, hanem kétségbevonják a gyár- ipar fennállását is”. A munkaadók egyhangúlag követelték, hogy azonnal reformálják meg az egész jugoszláv szociális törvényhozást. Mivel javaslatukkal 1922-ben nem értek el eredményt, követelésüket megismételték 1925-ben, a Szerb—Horvát—Szlovén királyság gazdasági kamaráinak és szervezeteinek harmadik rendes kongresszusán. Elmondva régi téziseiket a munkásvédelmi törvényről, kiemelték, hogy a biztosítás betegség és baleset esetére pénzügyileg nagyon megterheli a gyár- és műhelytulajdonost, valamint arról is szóltak, hogy szükség van a munkafelügyelőség pártatlanságára: ne csak a munkások érdekeit védje, hanem „számoljon a munkaadók igazolt követeléseivel és a termelés szükségleteivel is.” Külön hangsúlyozták elképzelésüket, amely szerint a munkafelügyelőség legfontosabb feladata „a munkások körében fejleszteni a vállalatokhoz való hűséget és ragaszkodást, valamint az együttműködést a vállalkozókkal.” A nyolcórás munkaidő kötelező betartását a munkaadók ugyancsak elhamarkodottnak nevezték Jugoszlávia esetében. Olyan normaként beszéltek róla, amely akadályozza az ország gazdasági fejlődését. A túlórás bérének 50 százalékkal való növelését ugyancsak elvetették, arra hivatkozva, hogy Belgiumban és Romániában csak 25 százalékkal fizetnek többet a túlóráért.

A gyáriparosok java része azt tartotta, hogy a munkásvédelmi törvényt taktikai okokból alkották meg, abban az időben, amikor a szocialista forradalom „kísértete” még ott lebegett Európa fölött. Az volt a meggyőződésük, hogy ez a törvény egyfajta engedmény volt a munkásságnak, s amelynek megadásával a tömegek forradalmiságát akarták gyöngíteni, a megváltozott körülmények között viszont aktualitását veszítette, s mellőzni lehet. A Krámer testvérek is ezt a nézetet vallották. Ezért nem függesztették ki gyárukbán a munkarendet, és ezért követték el a mulasztásokat. A munkakönyvek szabálytalan vezetésével és a munkáslista mellőzésével tulajdonképpen nem jelentették be a munkásokat a szociális biztosítónál és nem fizették a hozzájárulást a betegségi biztosítási és balesetbiztosítási alapba. Mindez nemcsak apró szabálysértést, hanem jelentős magtakarítást is jelentett a munkaadó számára. Ha figyelembe vesszük a gazdasági kamarák harmadik kongresszusának felhívását a munkahelyen történő megbetegedések és balesetek biztosításának kiadásaival kapcsolatban, a Krámer-gyár tulajdonosainak eljárása világossá válik: „A garantált átlagos napibér 21,78 dinár volt (1925-ben, Jugoszláviában. A megjegyzés tőlem: G. Gy.). Ha a biztosítottak számát vesszük és beszorozzuk 1 dinár 20 parával – ennyi volt egy napra a betegségi biztosítási hozzájárulása

annak a munkakategóriának, amelynek napibére megfelel a garantált napibérnek –, megkapjuk az egy napi hozzájárulás összegét. Ehhez még hozzá kell adni legalább ugyanekkora összeget, amelyet balesetbiztosítás címén fizetnek a munkaadók, és ha mindezt megszorozzuk az év munkanapjainak számával, akkor jön csak ki az az összeg, amely kiesik a gazdaság vérkeringéséből...” A Krámer testvérek tettek arról, hogy ilyen célokra minél kisebb összeg távozzon a kasszából. Ezzel közvetlenül megkárosították bejelentetlen munkásaikat, akik így szociális biztosításra való jog nélkül maradtak. Az újonnan felvett munkásokkal szemben jártak el így, akiknek azt mondták, hogy majd akkor jelentik be őket, ha a munkában beválnak. A munkaadók azonban a lehető legnagyobb mértékben halogatták kötelességük teljesítését.

A munkafelügyelő első jelentéséből megtudjuk, hogy a gyár munkásai földes műhelyben dolgoztak, s még a gépek mellé sem helyeztek deszkákat. Ez pedig életveszéllyel fenyegetett, különösen az árammeghajtású gépek mellett. A munkafelügyelő megállapította, hogy a Krámer-gyárban nagyon rosszak az egészségügyi feltételek: nem voltak külön női- és külön férfiöltözők, illetve nem voltak külön egyéni öltözőszekrények, amelyekbe a munkások ruhájukat elrakhatták volna. A nehéz és fárasztó munka után a piszkos, olajos és izzadt munkásoknak nem volt lehetőségük lemosakodni, semmi felfrissülés nem várt rájuk a nyolcórás, de gyakran kilenc- és tízórás munkanap után.

A Krámer-gyárban nem voltak légtisztító berendezések, az illemhelyek nem feleltek meg az egészségügyi feltételeknek, fertőzésveszélyesek voltak. A konjunktúra idején a tulajdonosok felduzzasztották a munkáslétszámot, s ezáltal méginkább növekedett a balesetveszély. A szigetelés nélküli padlózat miatt áramütés veszélye fenyegette őket, a fullasztó, szellőzetlen, elhasznált levegőjű és gázokkal teli műhelyek méginkább növelték a fertőzésveszélyt. Az ilyen munkakörülmények kimerítették a munkásokat és csökkentették a betegségekkel szembeni ellenállásukat.

Amikor a kerületi munkafelügyelő 1923-ban másodszor járt a Krámer-gyárban, tapasztalatait az egész országban használt úrlapra jegyezte fel. Az úrlap bal oldalán egy sor kérdés állt, amelyre a tulajdonosnak kötelessége volt válaszolni, vagy pedig a felügyelőnek kellett bejegyeznie a valós helyzet alapján leszűrt tapasztalatait.

A kereset kifizetésének napja és módja	Szombat, utólag
Levonások a keresetből	A betegs. bizt. fele
Pénzbüntetések	
Felmondási határidő	A törvény szerint
Munkakönyvek	Nincs mindenkinek
Munkáslista	Nincs kéznél

Munkarend	Nincs
Betegségi és balesetbiztosítás	Létezik
Tanoncfelvételi szerződések	Nincsenek kéznél
Tanoncidő	Három év
Tanoncok munkafeltételei	—
Fizetések	—
Lakás és ételmezés	Kapnak
Sztrájkok és összetűzések	—
Egészségügyi berendezések	Rendben van
Munkások pihenőhelye	Nincs
Munkáslakások	—
Kiskorú munkások intézményei (fogyasztási szövetke- zet, óvodák, kulturális intézmények, segélynyújtási alap stb	—
Egészségi helyzet	Jó
Étkezés	Mindenki magáról gondoskodik
Különleges élet- és egészségügyi veszélyek	Nincsenek

A munkáslista 1923-ban „sincs kéznél”. A szociális biztosítás korábbi kijátszása tehát folytatódik. Ugyanezen okból kifolyólag nincs minden munkásnak munkakönyve sem, mivel a bejelentetlen munkásnak nem lehetett munkakönyve.

A „tanoncfelvételi szerződések” rubrikában ugyancsak negatív válasz található, ami annyit jelentett, hogy írásos tanoncfelvételi szerződést nem is kötöttek a tanoncokkal, illetve az ipari tanulókkal. A Krámer testvérek szóbeli megegyezést kötöttek a tanoncok szüleivel, amely tulajdonképpen a szülők ígéreteit tartalmazta: hogy gyerekeik szófogadóak és jók lesznek, hogy jól fognak dolgozni. A szülők abba is beleegyezésüket adták, hogy megjegyzés nélkül visszafogadják gyerekeiket, ha azok szófogadatlanok és fegyelmezetlennek bizonyulnak. Ezzel szemben a Krámer-gyár csak arra kötelezte magát, hogy az ipari tanulóknak kosztot és kvártélyt biztosít. A Krámer-gyár tehát, akár csak az ország többi üzeméi, így tett szert ingyenes munkaerőre, amely takarította és rendben tartotta a csarnokokat, küldöncceladatokat látott el, segédmunkásként dolgozott a szakképzett munkások mellett és segített az áruszállításban és a raktározásban. S mindezt csak kosztért és kvártélyért, egy dinár nélkül, bár a munkaadónak kötelessége lett volna fizetni nekik.

Külön éttermet a Krámer-gyár munkásai számára nem rendeztek be. „Étterem sehol sincs, mindenki a műhelyekben étkezik, a hozott ebédet a gőzkazánon és a gőzgépen melegítik, habár a feliratok tiltják idegenek jelenlétét a kazán- és gépházban”.

A kiskorúak intézményeit nyilvántartó és a munkásjóléti rovat kitöltetlen maradt. Fogyasztási szövetkezet, óvoda, kulturális intézmény és segélynyújtási alap nem volt a Krámer testvérek gyárában, de az ország más gyáripárosainak üzemében sem. A Szerb—Horvát—Szlovén királyság Munkaügyi Felügyelőségének jelentésében erről a következőket jegyezték fel: „Külön otthon a kiöregedett és tehetetlen munkások számára egyetlen munkafelügyelőség területén sincs, sem az állam, sem pedig a magánvállalkozók nem törődnek a legnyomorultabbakkal, akiknek a közérdekért végzett termelőmunkával a tehetetlenségig kiszípolyozták munkarejüket. Az állami és magánvállalatokban egyik felügyeleti körzet területén sincsenek külön napközi otthonok és óvodák, bár elszegényedett és segítségre szoruló gyerek éppen a munkásság körében található a legnagyobb számban. Olyan időket élünk, amikor a gazdasági válság nemcsak a munkást és feleségét, hanem a nagyobb gyerekeket is arra kényszeríti, hogy bármilyen keresetért munkát keressenek, s ezáltal megkönnyítsék a család életét, a kisgyerekek viszont magukra vannak hagyatva, felügyelet nélkül élnek, és egészen megfélemeznek róluk. A gyerekek fejlődéséhez ebben a korban leginkább szükséges a sok levegő, a napfény, a tisztaság és a jó táplálkozás, ezzel szemben viszont az a valóság, hogy ezeknek a kisgyerekeknek levegőtlen, piszkos és bűzös szobákban kell tartózkodniuk – jó táplálkozás és minden törődés nélkül. Emiatt található ezekben a körökben sok tüdőbajos, angolkóros és csenevész gyerek.”

A munkarend

Két egymást követő figyelmeztetés után végül is kifüggesztették a munkarendet a Krámer testvérek gyárában is. A munkarendből a munkások megtudhatták, hogy munkábalépésükkor kötelességük a gyár irodájában megőrzésre átadni munkakönyvüket. A munkaadónak jogában állt a munkakönyvbe beírnia „a munkás alkalmazásával kapcsolatos megjegyzéseket.” Ezek a megjegyzések tulajdonképpen a munkás munkájának jellemzését jelentették, s ez is egyike volt a munkások ellen alkalmazott nyomásnak. S nemcsak a Krámer-gyárban. Tudni kell ugyanis, hogy ha a munkás munkakönyvébe az előző munkaadó olyasmit írt be, hogy az illető fejelemzetlen, kommunista vagy szakszervezeti tag, hogy sztrájkra bújta munkástársait, vagy hogy egyszerűen politikailag megbízhatatlan, akkor a munkakönyv tulajdonosa számíthatott arra, hogy zárt kapukra talál munkakeresés közben.

A Krámer-gyár munkásságát a munkarend szerint három kategóriába sorolták: az elsőbe tartoztak a szitakészítők és a drótfeldolgozó szakemberek, a másodikba a lakatosok, a harmadikba pedig a napszámosok.

E kategóriák szerint határozták meg az alkalmazott munkások napibérét is, úgy hogy a legjobban az első két kategóriába tartozó munkásokat fizették. Érdekes viszont, hogy a munkarend tartalmazott olyan tételt is, amely szerint a tulajdonosok szükség esetén kategóriáján kívül is foglalkoztathatták az alkalmazott munkást. Ennek azonban az volt a feltétele, hogy be kellett tartani a keresetről szóló szerződés tételeit, s hogy a másik munka megfeleljen a munkás képességeinek és testi erejének. Ezt a tételt természetesen nem foglalták bele a szerződésekben, hogy az első kategóriába tartozó munkás – áthelyeztetvén a kisebb napibérű harmadik kategóriába – nagyobb keresethez jusson, hanem éppen fordítva: ez a tétel lehetővé tette a Krámer-gyár tulajdonosai számára, hogy a legutolsó kategóriába tartozó munkásokat első kategóriának megfelelő munkahelyen dolgoztassák, és csak a legalacsonyabb bért fizessék meg érte. Legális, törvényesített formája volt tehát ez a módszer is az extraprofit szerzésnek a Krámer-gyárban.

A kiskorú munkásokat 18 éves korukig „alkalmazhatták” könnyebb, testi erejüknek megfelelő munkahelyeken: a fiatal munkáslányokat szövőszék mellett és kisebb gépek, az ifjúmunkásokat pedig gépek kezelésére. Ki kell azonban emelnünk, hogy a Krámer-gyár munkarendje mindezt csak lehetőségként, nem pedig a tulajdonos kötelességeként emlegette.

Ez a munkarend a 20 órától reggel 5 óráig érvényes éjszakai munkát tiltotta. Illetékes szervek engedélyével azonban halaszthatatlan, sürgős javítások esetén, be lehetett vezetni az éjszakai munkát is.

Az évszakoktól függetlenül a Krámer-gyárban reggel 7 órától 17 óráig dolgoztak, közben a munkások 12 órától fél kettőig pihenhettek. E másfél óra alatt a munkások kerékpárjukon hazaszaladhattak ebédelni, vagy pedig a magukkal hozott ételt felmelegíthették és valamelyik szögletben vagy a gyárudvaron elfogyaszthatták. Szombaton a munkaidő reggel héttől déli fél egyig tartott.

A munka kezdetét és befejezését a Krámer-gyárban élőszóval jelentették be. Ez is tulajdonképpen egyik módja volt annak, hogy a munkásokat tovább ott tartásák, mint ameddig ott kellett volna maradniok.

A gyár megőrzött munkarendjének szövege tartalmazza a túlórázással kapcsolatos előírásokat is. Csaló szándéka azonban szemmel látható. Ez a szövegrész így hangzik: „Szükség esetén a hatóság előzetes engedélye nélkül is 8-ról 10 órára hosszabbítható a munkaidő tartama a munkaidőről szóló törvény értelmében – de csak 3Ø napig.”

A harmincast utólag javították át hármásra, ami annyit jelent, hogy a munkásokat meghatározott ideig félrevezették a törvény rendelkezéseivel kapcsolatban. S nemcsak hogy becsapták ezzel a munkásokat, hanem a „tévedéssel” együtt alkalmazták a meghosszabított munkanap gyakorlatát is.

A túlórákat kifizetjük – állt a Krámer-gyár munkarendjében. A túlórák órabér növekedéséről szóló szöveget áthúzták (ugyanúgy, ahogy itt látszik), és föléje írták kézzel, hogy a „munkásokkal kötendő megegyezés értelmében.”

Ez az eljárás tulajdonképpen azonos volt a munkásvédelmi törvény 10. paragrafusának nyilvánvaló és szemmel látható megszegésével. Ez a paragrafus félreérthetetlenül a következőket mondja:

„A gyártulajdonosoknak minden túlórát legalább 50 százalékkal jobban meg kell fizetniük, mint a rendes órabért. Akkordmunka esetében rendes órabérnek az átlagos heti kereset 48-dik, 54-dik vagy 60-dik része számít.”

A Krámer testvérek gyáruk munkarendjének megállapításánál ily módon átalakították a törvényes rendelkezéseket, s csak belső szabályzattal akarták következetesen alkalmazott gyakorlatukat szentesíteni. Ez a gyakorlat abból állt, hogy a munka konjunktúrája idején-előzetes megkérdezés nélkül – túlórázásra kényszerítették a munkásokat, a napibéreket viszont sem 25, sem pedig 50 százalékkal nem emelték. A Krámer-gyár volt munkásai a harmincas években számtalan panaszt nyújtottak be a választott bíróságokhoz, s minden panasz a fenti tényeket igazolja.

Gazdasági pangás esetére a munkarend a következő jogokat irányozta elő a munkások számára:

„Ha a munka csökkenése folytán szükségesnek mutatkozik a munkaidő rövidítése, ezt előre közölni kell a munkásokkal, hogy mindenki élhessen az előre megállapított felmondási határidővel.” Ezzel a „kivételes” kedvezményel nem kívántak élni a munkások, még ha csak két-három napot is dolgozhattak hetenként, mert az egyszer megszerzett munkára mindenki úgy vigázott, mint a szeme világára. A felmondás a munkaadó joga és beneficiuma volt, nem pedig a munkásé. A felmondási joggal sem Újvidéken, sem pedig Vajdaságban nem éltek a munkások a két világháború közti időszakban, mivel a vasmunkások soha nem voltak olyan keresettek, hogy válogathattak volna a munkaadók vagy munkaszervezetek között. A munkások maradtak ott, ahol munkát találtak, s elfogadták az ott érvényben levő feltételeket.

Szabadságot sem a Krámer-gyár, sem pedig a későbbi Újvidéki Csavar-és Vasgyár munkarendje nem engedélyezett és nem irányzott elő. Csak a vallási ünnepekre adtak szabadnapokat: két nap járt húsvétkor, egy nap pedig pünkösdkor, újévkor és karácsonykor. Az ünnepnapokat rettegve várták a munkások, hisza azokra a napokra, amikor nem dolgoztak, nem járt a bér. Az ünnepnapok még inkább megkeserítették az amúgy is nyomorúságos keresetű munkások életét. A kötelezően megült vallási ünnepeken kívül a munkarend az állami ünnepekről azt írta elő, hogy „azokat csak a munkások kívánságára lehet megülni, ha az nem ellenkezik más törvényes előírásokkal.” Érdekes és jellemző diszharmóniája volt ez

a viszonyoknak, s bizonyos értelemben a Szerb—Horvát—Szlovén királysághoz való lojalitás mértékét is jelentette.

A Krámer-gyár munkarendje szerint a vasárnap a pihenés napja volt. „A munkásoknak és munkásnőknek engedélyezett évi távolmaradások a következők...” elnevezésű rovat azonban kitöltetlenül maradt. A Krámer-gyárban és Jugoszlávia többi gyárában szabadság nem járt.

A munkahét hétfőn kezdődött és szombaton végződött. A munkások hetibért kaptak. A munkás bére alapján volt köteles a munkaadó befizetni a betegségi és balesetbiztosítás összegét. Idejében bejelentett munkabeszüntetés idejére a leállás, illetve a „várakozás” teljes tartamára a munkásokat megillette a teljes bér.

A munkarend arra kötelezte a munkásokat, hogy tagjaivá váljanak a munkásbiztosító pénztárnak. A biztosítás költségeinek felét a munkások, a másik felét pedig a Krámer testvérek viselték. A munkásbiztosítóval való elszámolást a gyár igazgatósága végezte a munkáslisták alapján. Ha a listákon kevesebb munkás szerepelt, mint ahányan a gyárban dolgoztak, a tulajdonosoknak módjukban állt, hogy nemcsak az őket terhelő hozzájárulási részt takarítsák meg, hanem a másik felét is, amelyet a munkásbiztosító pénztárhoz való kötelező hozzájárulás címén az első naptól fogva levontak a munkás keresetéből. Ez volt tehát az igazi oka a munkáslisták vezetése terén mutatkozó „hanyagásnak”, amelyre a Kerületi Munkafelügyelőség két ízben is figyelmeztette a gyár igazgatóságát. A munkarend arra is kötelezte a Krámer-gyár tulajdonosait, hogy baleset ellen is biztosítsák munkásaikat. A biztosítási hozzájárulás teljes összegét a tulajdonosoknak kellett viselniük. A munkarend értelmében a munkán történt összes baleseteket jelenteni kellett a munkaadónak (a szerencsétlenül járt munkás, vagy pedig munkásbizalmi kötelessége volt ez), a munkaadónak pedig az illetékes munkafelügyelőségnél valamint a betegségi és balesetbiztosítási intézetnél. Betegség és baleset esetére a Krámer-gyár munkarendje „orvosi segítséget, betegellátást, illetve baleseti kártérítést” irányzott elő.

A munkások viselkedését előíró szabályok a tisztességes viselkedés mellett megkövetelték „a munkaadók rendelkezéseinek pontos végrehajtását.” A munkásnak kötelessége volt vigyáznia a gépekre, és mindent jelentenie kellett, ami épségüket veszélyeztette. Reggelizni és ebédelni csak a pihenő idején lehetett. Munka alatt tilos volt a dohányzás. Ezt a rendelkezést a dohányzó munkások a leggyakrabban megszegték, az ilyenfajta szabálysértésért viszont pénzbüntetést kellett fizetniük. A pénzbüntetés szabályait szóban közölték a munkásokkal. A munkarendben nincs szó a pénzbüntetésről, amiből arra következtethetünk, hogy ezt a büntetési formát nem alkalmazták. Az apró szabálysértésekért, elsősorban a dohányzásért összegyűlt pénzüsszeget külön kasszába tették, amely-

ből aztán a cég az év végén ajándékot adott a munkások gyerekeinek. Ilymódon a tulajdonosok két legyet ütöttek egy csapásra: a dohányzás tiltásával csökkentették a munkaidővesztésüket, s a munkások zsebéből vették ki azt a pénzt, amellyel aztán megajánlották a karácsonyi jótékony-ságot.

Az érvényben levő törvényes rendelkezésekkel ellentétben szövegezte meg a munkarend a munkaviszony megszűnésének kérdését: a harmadik kategóriába tartozó foglalkoztatottak – ezek voltak a legtöbben a Krámer-gyárban – munkaviszonya felmondás nélkül szűnik meg, az első és második kategóriába tartozó munkások esetében pedig a felmondás a megállapo-dás szerint következhet be. A Krámer-gyár gyakorlatának nyelvére lefor-dítva ez annyit jelent, hogy ha azt úgy kívánták meg a gyártulajdonosok érdekei, a munkásokat kategóriájuktól függetlenül azonnali hatállyal el-bocsátották. S mindezt annál inkább, mert az egész munkásságot szóbeli megállapodás alapján vették fel, vagyis szerződés nélkül. Csak élőszből tudhatta meg a munkás, hogy milyen napibér fogja megilletni, arról azon-ban, hogy van felmondási határidő vagy nincs, nem beszéltek, hiszen az volt az általános gyakorlat, hogy áruértékesítési nehézségek idején azon-nali hatállyal felmondtak. A Szerb—Horvát—Szlovén királyság munkafel-ügyelősége ezt meg is állapítja: „A nagyméretű munkanélküliséget kihaz-sználva a gyáriparosok szinte minden esetben olyan szerződéseket kötnek, amelyekben az azonnali hatállyal történő felmondást irányozzák elő.”

A munkásbizalmiak

A Krámer-gyár munkarendje szavatolta – legalábbis papíron a munká-soknak azt a jogát, hogy egyéves megbizatosi időszakra munkásbizalmia-
kat választhassanak. A munkásbizalmiak megbizatosi immunitást élveztek, tehát az egyéves időszak alatt, amíg funkciójuknak eleget tettek, a törvény értelmében nem lehetett őket elbocsátani állásukból. A Krámer-gyár tulajdonosai nem kedvelték a munkásbizalmiak intézményét, ezért igen nyíltan és világosan tudtára adták a munkásoknak, hogy gyárukban, ahol „sokoldalú atyai és nemzeti törődésben van részük”, nincs szükség a munkásbizalmiakra. Munkásbizalmiak választása a tulajdonosok szerint az irántuk való bizalmatlanság nyílt kifejezésre juttatásának számított. Attól való félelmükben, nehogy lépésük elégedetlenségnek látszék a tu-lajdonosok szemében, a Krámer-gyár munkásai nem éltek törvényadta jogukkal: nem választottak munkásbizalmiakat. Bár a gyár munkarendjé-ben szerepelt a munkásbizalmiak intézménye, egyetlen külső tényező, köztük a Körzeti Munkafelügyelőség sem tett semmit a törvényadta jogok érvényesítése érdekében. A munkásbizalmiak választásának jogával csak

1926-ban éltek a csavargár munkásai, s éppen ezzel kapcsolatban került sor az első nagyobb összetűzésre a munkásság és az igazgatóság között.

A munkásbizalmiak intézménye igen fontos vívmánya volt a munkásosztálynak, s helyet kapott a munkásvédelmi törvényben is. A törvény értelmében a munkásbizalmiakra igen sok és fontos feladat hárult. Tevékenykedniük kellett a gyárban dolgozó munkások gazdasági, szociális és művelődési érdekeinek megvalósításáért, törődniük kellett a munkások és munkaadók közti jóviszony kialakításával és megtartásával, részt kellett venniük a kollektív szerződések előkészítésében és kidolgozásában, valamint törődniük kellett a kollektív és egyéni szerződések betartásával. A munkaadók és a munkások közti nézeteltérések, elsősorban a bérekkel kapcsolatos problémák megoldásánál fontos szerep várt a munkásbizalmiakra: nekik kellett a békés megoldás érdekében közvetíteniük. Amennyiben közvetítésük nem hozta meg a megoldást, a munkásbizalmiaknak kötelességük volt a hatóság közvetítését követelni. Ugyancsak kötelességük volt a munkásvédelmi törvények érvényesítése a gyárakban, és az ezzel kapcsolatos törvényszegésekről értesíteniük kellett az illetékes hatóságokat. Tanácsosi minőségben részt kellett venniük az elbocsátásokkal kapcsolatos ügyek intézésében is.

A munkásbizalmiak intézménye összetett és szerteágazó feladatkörével igen hasznos fegyver lehetett volna a munkásosztály kezében, s legális formát biztosított volna a szakszervezeti és bérharcokhoz. Tudták ezt a Krámer-gyár tulajdonosai is, ezért mindent megtettek, hogy gyárukban kiirtsák ezt az intézményt. Más véleményt vallani annyit jelentett, mint elégedetlennek lenni, ezzel kapcsolatban a legkisebb ingadozás is komoly és könyörtelen következményekkel járt. Az a munkás, aki azt vallotta, hogy a munkások és a tulajdonosok közötti viszony a munkásbizalmiak intézménye nélkül megoldhatatlan, azt tapasztalhatta, hogy a legközelebbi létszámcsökkentés alkalmával nem tartanak további igényt munkájára. Függetlenül attól, hogy esetleg a legjobb szakember is volt. A Krámer testvérek ebből a szempontból is a munkaadók általános gyakorlatát követték, tehát koruknak szellemében jártak el. A munkásbizalmiak bojkottálása általános gyakorlat volt a jugoszláv munkaadók körében, hivatalos összejöveteleken és egymás közt gyakran hangoztatták, hogy a munkásbizalmiak intézménye jugoszláv viszonylatban nem szükséges. A Szerb—Horvát—Szlovén királyság Munkafelügyelőségének 1920-as jelentése megállapítja: „Munkásbizalmiakat még mindig csak a nagyobb vállalatokban választanak. A kisebb vállalatokban a munkaadók nem ismerik a munkásvédelmi törvény tételeit, tehát a munkásbizalmiak választásáról szóló rendelkezéseket sem.”

A Krámer-gyár munkarendje így szabályozta a belső viszonyokat.

A gyár tulajdonosai és munkásai közötti szociális és gazdasági viszonyokról és a munkáskizsákmányolás fokáról általános és egész sor konkrét mutatóval rendelkezünk.

A munkabérek és a munkások gazdasági helyzete

A munkások gazdasági helyzete az egész országban, tehát a Krámer testvérek gyárában is igen nehéz volt a háború utáni első években. A háborús pusztítások és a nincstelenség, valamint az infláció terheit a munkások érezték meg a legjobban. A munkások nagy részének időszakos munkanélkülisége, jelentős munkástömegek állandó munkanélkülisége, a közszükségleti cikkeknek az infláció következtében fellépő árdrágulása és a munkabérek között mutatkozó állandó eltérések olyan csapások voltak, amelyek egyaránt sújtották a Krámer-gyár állandóan gyarapodó munkásságát és a jugoszláv munkásosztályt is. A Szerb—Horvát—Szlovén királyság Munkafelügyelőségének 1920. évi jelentése ezzel kapcsolatban a következőket emeli ki: „Bár a drágulással párhuzamosan emelkedtek a munkabérek is, a munkásság gazdasági helyzete nem javult, hanem csökkent: a bérjavítás nem volt arányban az árdrágulással. Megállapítottuk, hogy a munkások és családtagjaik rosszul tápláltak és nagyon szegényesen öltözöttek voltak...” A munkássajtó erről a következőket írta: „Munkásaink átlagos napibére a háború előtti napibérekhez viszonyítva 700 százalékkal alacsonyabb. Ez abból is látható, hogy az élelmiszerek átlagosan 1200 százalékkal drágultak meg. A munkabéreket 500 százalékkal emelték, ami annyit jelent, hogy a munkásság vesztesége 700 százalékos.”

A Körzeti Munkafelügyelőség adatai és a Krámer-gyárban tett látogatások alkalmával felvett jegyzőkönyvi megállapítások alapján abban a helyzetben vagyunk, hogy áttekinthetjük a gyárban dolgozó munkások keresetének konkrét adatait. 1923 végén, tehát abban az időszakban, amikor az infláció a végéhez közeledett és amikor az országban folyamatban volt a pénzügyi helyzet stabilizálása, a Krámer-gyárban 19 alkalmazottat talált a körzeti munkafelügyelő. A munkások egyötöde napi 50 dinárt meghaladó napibért kapott, egyötöde pedig körülbelül napi 30 dinárt. Ez volt a legjobban fizetett munkások kategóriája. Ezeknek a munkásoknak az átlagos napibére meghaladta a jugoszláv átlagot. Ezzel szemben viszont a foglalkoztatottak nagyobb része, pontosabban a munkások 3/5-öd része mindössze 15 dináros napibért kapott, vagyis háromszor kevesebbet, mint a legjobban fizetett mesterek. Ez az összeg pedig nem érte el a vajdasági és jugoszláviai átlagot.

A munkafelügyelő jelentéséből látszik, hogy a Krámer testvérek gyárában a foglalkoztatottak nagyobb része nő volt. A munkásnők egyre tö-

megesebb munkábalépésével kapcsolatban a vajdasági munkáskamara kiemelte, hogy ez a jelenség az egyre nehezebb megélhetési viszonyok következménye, főként munkáscsaládokban. A munkáskamara megállapította, hogy a nehéz megélhetési viszonyok „idegenítik el az asszonyokat meg a lányokat a családtól, a családi tűzhelytől és taszítják őket a gyárakba, műhelyekbe, kereskedésekbe meg hivatalokba. A családdal szembeni kötelezettségeik nem csökkennek: a fárasztó munkanap után ugyanolyan nehéz munka várja őket otthon. A körülmények tehát sokkal inkább kimerítik a nők testi, szellemi és idegrendszeri tartalékait, mint a férfiakét. A nők gyengébb ellenállását kihasználva a munkaadók olcsóbb munkaerőhöz jutnak, és igyekeznek levernii a férfimunkások és alkalmazottak bérét.”

1925 elején, amikor felépült az új gyárépület a Munkás utcában, a Krámer-gyárban 37 munkás és 3 tisztviselő, tehát összesen 40 foglalkoztatott dolgozott. A 37 munkás közül 8-nak 71 dinár napibére volt. Ezek voltak a legtapasztaltabb és legjobb szakmunkások, akik szakmailag irányították a gyár munkáját. A többi 29 munkás napi 34 dinárt kapott, vagyis a legjobban fizetett kategóriában dolgozók keresetének körülbelül a felét. Szembetűnő, hogy a tulajdonosok csak 8 munkást fizettek jól, de ők is a vajdasági átlag alatti bért kapták: 1925-ben ugyanis az első osztályú szakmunkások átlagos napibére 100 dinár volt Vajdaságban. A gyár munkásságának négyötöde egy dinárral kevesebbet kapott a vajdasági átlagnál: a vajdasági átlag ugyanis 35 dinár volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy a nyomda- és fémipari munkások a legjobban fizetett munkások közé tartoztak, akkor nyilvánvaló, hogy a Krámer-gyár tulajdonosai nem fizeték jól munkásaikat.

A gyár termelésének gyors fellendülésének több oka van. Mindenképpen figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a tulajdonosok jól megválasztották a gyártandó termékeket, vitathatatlan érzékük volt a gyáripari termelés megszervezéséhez, és ügyesen kihasználták a piaci konjunktúrát. A gyors fejlődés másik szemmel látható oka azonban abban rejlett, hogy a tulajdonosok a szakmában szokásosnál jobban kizsákmányolták dolgozóikat. Tudnunk kell viszont, hogy a jugoszláv munkásosztály az állandó drágaság korszakában élt, amit hitelesen illusztrálnak az 1913-tól 1925-ig tartó időszak árdrágulásainak mutatói. Az említett korszakban ezek a mutatók a következők voltak Jugoszláviában. (Lásd a mellékelt táblázatot).

Amint a fenti táblázatból látható, 1920-tól 1925-ig a létfenntartási költségek állandóan emelkedtek, vagyis öt év alatt háromszorosan megdrágult az élet. A jugoszláv munkások bére nem tartott lépést a drágulással, köztük a Krámer-gyár munkásainak bére sem. A fenti jelenséget elemezve Mira Kolar-Dimitrijević megállapítja, hogy „a két háború közti időszakban a modern kapitalista kizsákmányolási módszer bevezetésével egyre inkább rosszabbodott a jugoszláv munkások helyzete. A munkásosztály ellenállása

Év	Élelem	Ruházat	Lakás	Átlagos mut.
1913	100	100	100	100
1919	1813	910	120	123
1920	1267	987	180	910
1921	1304	1761	285	1337
1922	2327	2502	2400	2433
1923	2585	2749	3600	2840
1924	2416	3320	3680	3121
1925	2455	2947	4680	3138

azonban a fejletlen osztályöntudat, a szakszervezeti mozgalom egységének hiánya és az erőteljes szerkezeti átalakulás következtében egészen a második világháború előttig gyenge volt.” Ha ez az általános helyzetkép érvényes a jugoszláv munkásosztály egészére, akkor még inkább érvényes a Krámer-gyárban dolgozó munkásságra is. Ennek a gyárnak a munkássága ugyanis egészen a második világháborúig nem volt képes szervezkedni, nem tudta kihasználni a munkásvédelmi törvény által adott lehetőségeket, hogy eredményesen szembeszálljon a Krámer testvérek egyre telhetetlenebb extraprofit-igényének, hogy kiharcolja maga számára a jobb gazdasági helyzetet.

Az alaposabb tájékozódás érdekében mindenképpen szükséges összevetni a gyár munkásainak keresetét és a bérek értékét az egyes élelmiszerek akkori árával. 1927 januárjában, abban az időszakban, amikor az árak néhány évre stabilizálódtak, egy kilogramm marhahús ára 18 dinár volt. Egy kilogramm disznóhús 20, egy kilogramm szalonna 24, egy kilogramm zsír pedig 20 dinárba került. Egy kilogramm fekete kenyér ára 4 dinár 50 para volt. Egy liter tej 4 dinárba, egy kilogramm cukor pedig 17 dinárba került. A babnak, az egyik legfontosabb tömegélelmiszernek az ára 4 dinár volt kilogrammonként. Látható tehát, hogy az élelmiszerárak olyan szintet értek el, hogy a munkásnak nagyon meg kellett gondolnia: a magas lakbérek által alaposan megcsappant béréből mikor vehet húst, és mikor fogyaszthat babot. Ez a dilemma különösen a Krámer-gyár alacsony kategóriájába tartozó munkásainak esetében volt határozottan jellemző. S mindehhez tartozik az is, hogy a vasasok munkája során sokkal inkább szakadt a ruházat, és a lábbeli, amely ugyancsak a drága közfogyasztási cikkek közé tartozott. A munkásnak tehát ebben a szakmában a táplálékon kellett takarékoskodnia, hogy eltarthassa családját, hogy a művelődéssel és kulturális szükségletekkel kapcsolatos kiadásokat – sajtó, könyv, mozi, színház – ne is említsük. Ilyen igényeinek csak saját egészsége kárára

tehetett eleget a munkás, hisz a saját szájától kellett megvonnia a falatot, hogy egyéb szükségleteire jusson keresetéből.

Az amúgy is alacsony munkásbéreket még az állam is csonkította: különböző adók formájában rótt rá terheket, amelyeket a munkásoknak viselniük kellett. A béreket nemcsak a szociális biztosítás, a munkásbörze és a munkáskamara hozzájárulásai terhelték, hanem a két százalékos egyenes adó, 0,50 százalékos rokkantsági, 0,20 százalék hadseregfenntartási és a 0,60 százalékos rendkívüli adó is terhelte.

Ismervén a Krámer-gyár munkásainak helyzetét, és általában a munkás-ság munka- és életkörülményeit, könnyebb megérteni az újvidéki munkások és parasztok körzeti bizottsága kiáltványának hangnemét és szellemét. A kiáltványt az 1925. február 8-án megtartott parlamenti választások előtt intézte a bizottság a városok és falvak dolgozó népéhez. A kiáltvány így kezdődik: „A jugoszláv munkásság és parasztság nehéz politikai és gazdasági rabságának láncait napról napra jobban feszíti a zsarnoki Pašić-Pribišević kormány...”

„A kormány azzal csapja be a népet, hogy tőkés államunkat egészen jól népivé és parasztivá képes átalakítani. Időfecsérléssel teszik bolonddá a népet! SEHOL A VILÁGON NINCSEN PARASZTI KAPITALISTA ORSZÁG! Utaink kétségbeejtően rosszak, a vasút rossz és drága, a kórházak nincsenek felszerelve, a betegek szinte éheznek a hiányos ellátás miatt, a rokkantak pedig az utcán koldulnak. A paraszttömegekkel senki sem törődik! A városokban nagy a munkanélküliség, aminek következtében a városi munkásság szemlátomást az éhhalállal küzd. Belgrádban, Zágrádban, Ljubljanában és ennek a vidám országnak más városaiban a kastélyok és a paloták telve vannak arannyal és selyemmel, s a felsőbb körökben dühösen szórják a pénzt!”

Bár ezeket a megállapításokat elég nyers formában fogalmazták meg, a proletariátus álláspontját képviselték, és a munkástömegek leplezett elégedetlenségének adtak hangot. A Krámer-gyár munkásai is a kiáltvány pontjait vallották, de a munkaadókkal és általuk a rezsimmel szembeni politikai konfrontációra nem lehetett gondolni. A börtönök kommunisztákkal voltak tele. Az üldözött, letartóztatott és munkahelyéről elbocsátott munkásforradalmárok sorsáról mindenki tudott, de a Krámer-gyár munkásainak körében, ahol néha a foglalkoztatottak fele munkásnő volt, a forradalmi osztályöntudat csak kialakulóban volt még. Ezért maradtak el a Krámer testvérek gyárában a határozottabb munkásakciók, s ezért túrték a munkások megjegyzés és ellenállás nélkül az embertelen kizsákmányolást.

Tájékoztató

KÉT DÍJ

AZ ÉLETJELRŐL

Az irodalom szeretés és irodalom terjesztés sajátos formáját képviseli immár tizenhat esztendeje a szabadkai Életjel nevű irodalmi élőújság. Másfél évtizede rendszeresen és céltudatosan hívja a közönséget a szép szó meghallgatására – szóbeliségre váltva a betűt, mely korunkban kétségtelenül már csak a magányos, a szobájában elzárkózó olvasóhoz beszél. Szinte Guttenberg előtti a jelenség, minthogy látszólag mellőzi a könyvet, az emberiség egyik legnagyobb vívmányát, valójában híveket szeréz az olvasásnak, az irodalomnak, s a könyvet szerettetni meg. Formáját tekintve egyedül tehát, de éppen sajátos megjelenési módjával van korunk törekvéseinek áramában, hiszen a tömegközlelési eszközök által elsősorban a fülnek és a szemnek kínált élmények az uralkodók, s mindinkább előtérbe jut az az igény is, hogy az ember kilépjen magányosságának abból a búvőköréből, amelyet az elmúlt száz-kétszáz esztendő varázsolt köré. Nem véletlen, hogy a színház is be akarja avatni a nézőt az előadásba, meg akarja szüntetni a nézői mivoltát. Az Életjel, mint az irodalmi színpadok általában, hasonló igény szülte: a szabadkai irodalmi élőújság azzal, hogy kollektív élményre tudja változtatni, mi eredendően individuális élménykiváltásra készült, jelentős, értékelhető és megbecsülést érdemlő része lett irodalmi életünknek. Ne feledjük például, hogy egy-egy rendezvényén majdnem a könyveink átlagos példányszámával azonos számú hallgató van jelen, amelynek szeme előtt a könyvében személytelen, csak nevet jelentő író minden hallgatójával és nézőjével közvetlen kapcsolatba kerül, tehát magát a könyvet ezáltal felváltja az alkotói személyiség jelenléte. S ha mindehhez még hozzátudjuk, hogy nemcsak az írásművészet, hanem az előadói művészet pártfogolása is természetszerűen vállalt feladata, mérhetjük csak fel a szabadkai Életjel irodalmi élőújság szerepét, sokoldalúan értékelhető jelentő-

ségét, szervezőinek és szereplőinek munkáját, s amikor a Szenteleky-díj bíráló bizottsága kitünteti, ezt a tizenhat éven át folytatott sikeres tevékenységet ismeri el.

(Elhangzott Szivácon 1974. november 16-án a Szenteleky-napok tánácsának díszülésén, a Szenteleky-díj átadásakor)

ÁCS KÁROLYRÓL

A Csatorna mente immár száz esztendő óta jelentős szerepet játszik a délszláv irodalom magyar nyelvű megszólaltatásában. A múlt század második felében Zomborban jelentős műfordítói kör működött, amely nemcsak a szerbhorvát hősdalköltészet magyar nyelvű tolmácsolására vállalkozott, hanem a szerb szépirodalom akkor modern egyéniségeit: Branko Radičevićet, Zmajt, Laza Kostićot ismertette meg a magyar olvasóközönséggel. A húszas években pedig éppen itt, Szivácon készült Szenteleky Kornél műhelyében és Debreczeni József segítségével a *Bazsalikom*, amely ismét csak a korszak modernnek, újnak és frissnek tartott szerbhorvát költészetét szólaltatta meg – már a korszerű műfordítói igények figyelembe vételével. S most Szivácon adhatjuk át a Bazsalikom-díjat Ács Károlynak, kinek műfordítói munkásságában azok a törekvések öltöttek testet, amelyeket immár ötven esztendővel ezelőtt Szenteleky Kornél fogalmazott meg a *Bazsalikom* bevezető tanulmányában és magában az antológiában is.

„A versfordítás – írta – nehéz munka: vagy a forma, vagy a tartalom szépségén esik csorba, de minden esetben megbomlik az a titkos, belső kapcsolat, az a mély, rejtett harmónia, mely sok vers szépségét okozza. Egy Dučić-vers fordítása éppoly nehéz, mint egy Hérédia-szonetté, vagy egy Stefan George-versé. Ujević szimbólumokban borongó finomságait éppoly nehéz átmenteni a fordításba, mint Rimbaud viharos rejtelmait, vagy Ady váteszi szépségeit.”

Hogy nem lehetetlen az ilyen, mind tartalmi, mind formai szempontból hű, az eredetivel versenyre kelő fordítás, a délszláv költészet (és próza) magas szintű, magas esztétikai igényeket is kielégítő tolmácsolása, azt Ács Károly műfordítói munkássága is bizonyítja. Nemcsak nagyarányú munkásságot, de néhány kétségtelenül klasszikus értékű Ács Károly-fordítást koszorúz a Bazsalikom-díj: hadd utaljunk például a Krleža-versekre, Miloš Crnjanski *Straziłovo* vagy Laza Kostić *Santa Maria della salute* című költeményére. Ács Károly nevéhez fűződik a modern *Bazsalikom*, a Nap-

jaink éneke két kötetének elkészítése is, mely híven tükrözi műfordítás-irodalmunk színvonalát és a jugoszláviai magyar lírának délszlávköltészet-élményét is.

(Elhangzott Szivácon 1974. november 16-án a Szenteleky-napok tanácsának díszülésén, a Bazsalikom-díj átadásakor)

Szimpozion

AZ ELÉGTELENÜL FEJLETT KÖZTÁRSASÁGOK ÉS KOSOVO TARTOMÁNY GYORSABB FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Szimpozion. Dečani, 1974. IX. 27—29.

Az országos tanácskozás megrendezésének gondolata először a Budván 1968. szeptember 26—28-án megtartott Közgazdaságtudományi Egyetemközi értekezleten született. A kezdeményezés alapján az értekezleten megállapodás jött létre a Macedón SZK, a Bosznia-hercegovinai SZK, meg a Crna Gora-i SZK közigazgatási képviselőivel, hogy a tanácskozás szervezője és házigazdája a priština-i Közgazdaságtudományi Kar legyen. A szervezést ez az intézmény meg Közigazgatási Kutatóintézete együtt végezte el.

A szervezők (ahogy azt a meghívókon is feltüntették) a tanácskozástól a következő kérdésekre vártak feleletet:

1. Melyek az eddig elért eredmények a gazdaságpolitika módszerei és eszközei területén?
2. Mit kell tennünk, hogy az ország elégtelenül fejlett vidékei, köztársaságai és Kosovo tartomány gyorsabban fejlődjenek?

Mivel a fölített kérdések jelentősek, a szervezők felkérték az ország különböző részén dolgozó szakembereket és tudósokat, hogy beszámolójukkal és vitájukkal járuljanak hozzá a kérdéskör sokoldalú megközelítéséhez, a megoldás lehetőségeinek felkutatásához.

A szervezők törekvése eredményes volt. Ez a résztvevők névsorából és a beszámolók listájából is látható.

1. Dr. Božidar Jovanović egyetemi tanár, Közgazdaságtudományi Kar, Priština: Kosovo és hazánk elégtelenül fejlett vidékei eddigi gazdasági fejlődésükkel milyen mértékben jelentenek reális alapot az elkövetkezendő időszakban a közöttük és a gazdaságilag fejlett vidékek között fennálló szintkülönbség csökkentéséhez.

2. Dr. Ivo Vinski, Közgazdasági Intézet, Zágráb: Kosovo társadalmi termékének és állóalapjainak hosszú távú növekedése.
3. Dr. Lazar Sokolov, Közgazdasági Intézet, Szkopje: A bővített újratermelés és a munkaerő aktivizálása az elégtelenül fejlett vidékeken.
4. Dr. Risto Vukčević egyetemi tanár, Közgazdaságtudományi Kar, Titograd: Az elégtelenül fejlett vidékek gyorsabb fejlődése a jugoszláv gazdasági fejlődés maximálásának lényeges tényezője.
5. Dr. Mihajlo Vuković egyetemi tanár, Közgazdaságtudományi Kar, Belgrád: A gyorsabb fejlődést biztosító eszközök és intézkedések a fejletlen köztársaságokban és Kosovo tartományban.
6. Dr. Josip Štahan, Közgazdasági Intézet, Zágráb: A piac és az elégtelenül fejlett vidékek.
7. Dr. Živojin Perić egyetemi tanár, Közgazdaságtudományi Kar, Niš: A szakemberek szerepe az elégtelenül fejlett köztársaságok és Kosovo tartomány fejlődésében.
8. Dr. Milica Vranic egyetemi tanár, Természettudományi Kar, Priština: A kevésbé fejlett vidékek területi és társadalmi-gazdasági fejlődésének irányelvei, meg az intézkedések időszerűségének egyes kérdései.
9. Dr. Nada Šišulj, Közgazdaságtudományi Kar, Rijeka: A magántulajdonban levő eszközökkel végzett munka hatása Kosovo gyorsabb fejlődésére.
10. Dr. Vladimir Grečić, Közgazdaságtudományi Kar, Belgrád: A munkaerő-kivándorlás hatása a kevésbé fejlett vidékek gazdasági fejlődésére.
11. Dr. Nikola Ujkaj egyetemi tanár, Közgazdaságtudományi Kar, Priština: A turizmus Kosovo fejlődésének egyik lehetősége.
12. Dr. Čedomir Veselinović, Gyáripari Gazdasági Intézet, Belgrád: Az integráció a gazdaságilag elégtelenül fejlett vidékek gyorsabb fejlődésének egyik lehetősége.
13. Dr. Abedin Perović, Jogtudományi Kar, Priština: Kosovo SZAT általános jellegzetessége a normatív funkciók megvalósításában.
14. Bejto Redžepagić, Közgazdaságtudományi Kar, Priština: Az írástudás, a műveltség, a szakképzettség meg Kosovo fejlődésének összefüggése.
15. Nuri Basota, Közgazdaságtudományi Kar, Priština: Az elégtelenül fejlett köztársaságok és Kosovo tartomány gyorsabb fejlődésének lehetőségei.
16. Ismet Gusija magiszter, Tartományi Társadalmi Tervezőintézet, Priština: A természeti erőforrások és Kosovo SZAT gazdasági fejlődése.
17. Predrag Cuckić, Kosovo képviselőházának alelnöke: Gondolatok

- és nézetek az elégtelenül fejlett köztársaságok és Kosovo SZAT gazdasági fejlődését elősegítő rendszerek továbbépítéséről.
18. Novica Medenica, Nemzeti Bank, Priština: A külföldi anyagi eszközök felhasználása Kosovo gazdasági fejlesztésére.
 19. Musa Ljimani magiszter, Tartományi Társadalmi Tervezőintézet, Priština: Jugoszlávia elégtelenül fejlett vidékeinek népesedése és gazdasági fejlődése,.
 20. Matjas Mulaj magiszter és Stefan Kajzer, Közgazdasági-Kereskedelmi Főiskola, Maribor: Hogyan segíti elő az öngazgatású tervezés rendszere Jugoszlávia elégtelenül fejlett vidékein a gyorsabb fejlődést?
 21. Isak Mustafa magiszter, Közgazdaságtudományi Kar, Priština: A Trepča Bányászati, Öntödei és Vegyikombinát szerepe és helyzete Kosovo gazdaságában.
 22. Vidak Aligrudić magiszter, Crna Gora SZK Képviselőháza, Titograd: Javaslatok az elégtelenül fejlett köztársaságok és a Kosovo SZAT gyorsabb fejlődését elősegítő intézkedések javítására.
 23. Tomislav Stošić magiszter, Közgazdasági Intézet, Szkopje: Elméleti fejtegetések az infrastruktúra Jugoszlávia elégtelenül fejlett vidékein való kiépítésének szükségességéről.
 24. Mirko Todorović magiszter, Gyáripari Gazdasági Intézet, Belgrád: Áttekintés az elégtelenül fejlett vidékek gyáriparának az ipari termékek keresletéhez való alkalmazkodási képességéről.
 25. Pavle Petrović magiszter, Gyáripari Gazdasági Intézet, Belgrád: A foglalkoztatottság és a technikai haladás jelentősége a termelés növekedésében az elégtelenül fejlett vidékeken. Módszertani vizsgálat.
 26. Laki László, Közgazdaságtudományi Kar, Szabadka: A fejletlen mezőgazdasági vidékek technikai haladásának és a lakosság migrációjának összefüggése.
 27. Zoran Nikolin, Gyáripari Gazdasági Intézet, Belgrád: A gyáripar fejlődése Jugoszlávia elégtelenül fejlett vidékein a gyáripar alapsztruktúrája szempontjából.
 28. Azen Hajdini magiszter, Jogtudományi Kar, Priština: Az iparosítás Kosovo SZAT gyorsabb fejlődésének biztosítója.
 29. Sabit Morina, KOSOVO Bányászati, Energia és Vegyikombinát, Obilić: A szövetségi alap szerepe a gazdaságilag elégtelenül fejlett köztársaságok és Kosovo SZAT finanszírozásában.
 30. Ruždi Plana magiszter, Természettudományi Kar, Priština: A víz a gazdasági és társadalmi fejlődés hatékonyabbá tételének eszköze Kosovo SZAT-ban.
 31. Aslan Puška magiszter, Természetudományi Kar, Priština: A mezőgazdasági munkából élő lakosság rejtett feleslege Kosovón.

A beszámolók címének felsorolásából is látható, hogy a gazdag téma-kör és a különböző megközelítések miatt a tanácskozás teljes anyagáról szinte lehetetlen áttekintést adni. Mindenesetre megállapíthatjuk – ez a résztvevők egyöntetű véleménye is –, hogy a tanácskozás sikere éppen a sokoldalúságban mutatkozott meg.

Természetesen a beszámolókat követő vita sem terjedt ki minden témára. Elsősorban a fejlettségi szint mérésének mutatóiról, az ipari kapacitások ésszerűbb és teljesebb kihasználásáról, az emberi tényező hatékonyságának növeléséről, a fejlesztés további lehetőségeiről, a gazdasági beruházások szükségszerűségéről és kifizetődőségéről, valamint a beruházási, adó- és hitelpolitika öngazgatási megegyezésekkel való rendezéséről, meg a szövetségi fejlesztési alap szerepéről folyt a vita.

Említésre méltó az a javaslat is, hogy ilyen értekezletet a jövőben is rendezzenek, ahol már kimutatnák az eredményeket és összehasonlítást végeznének a jelenlegi meg az eljövendő időszak állapotáról, ugyanis ily módon lehetne a legmegfelelőbbben értékelni e tanácskozás eredményességét, sikerét.

Most pedig néhány beszámoló végkövetkeztetését szeretném idézni izeltőként. Válogatásommal – a teljesség igénye nélkül – a legjellegzetesebbeket igyekszem bemutatni.

Ismertetőmet Ivo Vinski megállapításaival kezdem:

„A tervelőirányzat szerint, melyet Jugoszlávia, annak köztársaságai és tartományai hosszú távú gazdasági fejlődésére irányuló kutatásaim során megállapítottam, Kosovo SZAT-ban nagyon gyors lesz a gazdasági fejlődés. Az 1970-től 1985-ig terjedő időben a reál társadalmi termelés négy és félszeresére, az állóalapok pedig három és félszeresére növekednek. A társadalmi terméknek az állóalapoknál valamivel nagyobb növekedését azzal magyarázzuk, hogy Kosovón az állóalapok az 1970–1985. közötti években intenzívebben használnak, mint az előző időben. A tőke határérték előirányzata erre a tizenöt éves időszakra 36%. Jóval alacsonyabb az 1970. évi átlagos határértéknél, mely 4,9% volt. Az állóalapok hatékonyabb felhasználása az elkövetkező időszakban – ami érthető feltételezés – idézi elő az átlagos tőke határérték csökkenését 1985-ben 3,9%-ra.

A reál társadalmi össztermék növekedési előirányzata 10,5% az 1970–1985 közötti évekre. Ez a százalék félszer nagyobb az elmúlt tizenöt éves időszakban a Kosovón megvalósítottnál, vagyis az 1953 és 57 közti évek átlagától az 1968 és 72 közti évek átlagáig számított százaléknál.

Kosovo területére a társadalmi termék, az állóalapok és a lakosság növekedésének előirányzata az 1970-től 1985-ig terjedő időszakra jelentősen magasabb az ország többi területéhez képest.

Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy 1970 és 1985 között mennyi Kosovo részesedése az országos társadalmi termékben, az állóalapokban és mennyi lakosainak száma.

Kosovo részesedése a jugoszláv összmennyiségekben (százalékban)

	1970	1985
Lakosság	6,0	7,8
Társadalmi össztermék	2,1	3,3
Állóalapok	2,6	3,8

Kosovo lakossága, társadalmi terméke és állóalapja 1985 körül lényegesen nagyobb lesz, mint 1970-ben volt.

A vizsgált időszakban Kosovo lakossága az egész ország lakosságához képest három tizeddel, a társadalmi termék majdnem felével, az állóalapok pedig a felénél valamivel kevesebbel lesznek nagyobbak.

Kosovo részarányának az egész ország társadalmi termékében és álló alapjaiban való növekedése valamivel nagyobb a lakosság részarányának növekedésénél. Ez azt jelenti, hogy Kosovo javítani fogja helyzetét a gazdasági fejlettségi fok, a társadalmi termék és az állóalapok színvonala tekintetében. Vagyis Kosovón gyorsabb lesz a társadalmi termék és az állóalapok lakosonkénti növekedése. Az említett munkában végzett számítások szerint Kosovón a társadalmi termék lakosonkénti növekedése az 1970 és 1985 közötti időszakban 7,7%, az álló alapoké 5,9% évi átlagban. Az országra a megfelelő százalékok 6,1 és 5.

Végül érdemes megvizsgálunk, hogy három évtized alatt hogyan alakul Kosovo helyzete a jugoszláv köztársaságok és tartományok helyzetéhez hasonlítva a társadalmi termék szempontjából. Az erre vonatkozó adatokat a következő táblázat tartalmazza. A táblázatban a jugoszláv területeket az 1985 körüli, lakosonkénti társadalmi termék szintje szerinti csökkenő sorrendben rangsoroltuk.

(Ezer dinárban)

Terület	Az 1953 és	Az 1968 és	Az 1985.év
	1957 közötti	1972 közötti	
	időben az	időben az	
	évi átlag	évi átlag	
Szlovénia	4,1	11,1	21,8
Horvátország	2,9	7,5	16,2
Vajdaság	3,0	7,2	17,1
Szűkebb Szerbia	2,3	6,1	14,0

Crna Gora	1,7	4,4	11,5
Bosznia—Hercegovina	1,9	4,0	11,2
Macedónia	1,7	4,3	10,6
Kosovo	1,1	2,1	5,9

1970-ben a lakosonkénti társadalmi termék Kosovón fele akkora volt, mint Szlovéniában, harmada, mint Horvátországban és egytized résszel kisebb, mint szűkebb Szerbiában 15 évvel ezelőtt, vagyis 1955 körül. 1970-ben Kosovón a lakosonkénti társadalmi termék szintje 2 tizeddel magasabb volt, mint Crna Gorában meg Macedóniában, és 1 tizeddel magasabb, mint Bosznia—Hercegovinában 1955-ben.

Kosovo társadalmi terméke 1985 körül szűkebb Szerbia 1970. évi szintjét fogja elérni. 1985 körül Kosovo termékszintje másfélszerese lesz Bosznia—Hercegovina 1970. évi társadalmi termékszintjének.

E tervelőirányzat szerint 1985 körül Kosovo félszer magasabb szintet ér el a társadalmi termékben, mint amennyit Szlovéniában és kétszer magasabb szintet, mint amennyit Horvátországban értek el 1955-ben.

A fejlettségi szintkülönbség 1985 körül valamivel több, mint két évtized lesz Kosovo és Szlovénia, mintegy két évtized Kosovo és Horvátország, valamint másfél évtized Kosovo és szűkebb Szerbia között években kifejezve. Vagyis Kosovo 1985-re ér megközelítőleg a társadalmi termék azon szintjére, melyen Szlovénia valamivel 1960 előtt, Horvátország valamivel 1965 után és szűkebb Szerbia valamivel 1970 után volt.”

Dr. Lazar Sokolov beszámolójának néhány fontosnak tekintett megállapítását idézem:

„A kérdés megoldásának útmutatója azon okok felderítése, melyből a munkaerő elégtelen aktivizálása ered.

A gyengén fejlett vidékek alacsony aktivitási százalékát, de különösen a gazdaság társadalmi szektorában a következő okok idézik elő:

1. A II. világháború után az új hatalom létrehozásakor a gazdaság, különösképpen a gyárpar és a közlekedés, melyeknek munkaeszközei államosították, fejlettségi foka nagyon alacsony volt. Ebből következik a foglalkoztatottak kis száma is.

2. A gazdasági beruházások tömege a háború utáni időszakban alapjában a új munkaképes lakosság beözönlését követte a kevésbé fejlett vidékeken. Kosovón és Bosznia—Hercegovinában még ez a tendencia sem érvényesült.

3. A kevésbé fejlett vidékeken a gazdasági beruházás főleg a gyárparba irányult, hiszen az új munkaerő a mezőgazdasági munkaerőtartalék felhasználási lehetőségén kívül ez a fejlődés útja. Azonban a beruházások, amely az alapeszközök összetételéből is látható, nagyrészt az energiaforrá-

sokba és a nyersanyagkitermelésbe irányultak, amelyek határozottan tőkeigényesek, vagyis aránylag kevés munkaerőt szívnak fel.

4. Bár ez nem volt vizsgálódásunk tárgya, mégis elmondjuk, hogy mindenütt, de különösképpen a kevésbé fejlett vidéken a meglévő kapacitásokat nem használják ki.

5. A háború utáni árpolitikáról és a vámrendszerről nem mondható el, hogy kedvezett a kevésbé fejlett vidékek termelési összetételének.

A foglalkoztatottságban megrajzolt tényállás alapvető okait vizsgálva könnyebb felfedezni a megoldás útjait és módszerét.

Ide tartozik mindenekelőtt a kevésbé fejlett vidékeken történő beruházások számának növelése. Erre lehetőség nyílik az elégtelenül fejlett vidékeken történt felhalmozás miatt, amelyhez Jugoszlávia gazdasága a fejlődésben eddig elért eredményei alapján nagyobb mértékben hozzájárulhat.

Minden kevésbé fejlett vidéken megteremtették a nyersanyag- és energiabázist meg a szakembergárdát, úgyhogy ezen az alapon a feldolgozóipar általában fejleszthető, sőt ösztönző is.

Végül egy nem kevésbé fontos tényező a munkaerő aktivizálásában, amely a termelési tényezők, különösen a munkaeszközök teljesebb és hatékonyabb kihasználását jelenti.

A munkaerő-aktivizálás kérdésének megoldása az elégtelenül fejlett vidékeken azok gazdasági fejlődéséből következik. Középpontban a gazdasági struktúra megváltoztatása áll, tehát az iparosítás, valamint a gyáripari termelés összetételének a feldolgozóipari ágazatok felé való fejlesztése, amely a már meglévő nyersanyagbázisra támaszkodik, és amely érthetően tovább fog erősödni. Ez egész Jugoszláviának is érdeke.”

Dr. Nikola Ujkaj professzor, a priština-i Közgazdaságtudományi Kar tanára a turizmussal kapcsolatos beszámolójában a következő megállapításokra jutott:

„Hazánk különösen az utóbbi tíz évben intenzíven fejleszti turizmusát. Kosovo tartomány elég későn kapcsolódott be a turistaforgalomba, mindenekelőtt közlekedési elszigeteltsége miatt, valamint azért, mert nem fordítottunk gondot e gazdasági ágazatra, amely pedig jelentősen meggyorsíthatja a nem eléggé fejlett vidék fejlődését. Állítjuk, hogy megteremtődtek egyes anyagi-technikai előfeltételek e vidék idegenforgalmának gyorsabb fejlődésére. A következő intézkedéseket kell foganatosítanunk:

1. Ki kell egészítenünk a közlekedési hálózatot, elsősorban meg kell gyorsítanunk a Čakovón keresztül vezető útszakasz megépítését, mellyel Kosovo a legrövidebben összekapcsolódna a Crna Gora-i tengerparttal, ugyanis a közutak rossz állapota teljesen elszigetelte a tartomány legértékesebb idegenforgalmi helyeit.

2. A tartomány idegenforgalmának fejlődését szervesen össze kell kap-

csolnunk a Macedón SZK, a Crna Gora-i SZK és a Szerb SZK idegenforgalmának fejlődésével a közös értékek és az átmenőforgalom miatt, valamint a Prokletije és a Šar-hegység közös kihasználása érdekében.

3. El kell készítenünk a szakemberképzés hosszú távú tervét és rendszerét az oktatás minden fokozatára az idegenforgalmi gazdasági ágazat számára.

4. Meg kell szerveznünk az idegenforgalmat, és el kell látnunk szakszolgálatokkal mind a tartomány, mind az idegenforgalom fejlesztésére legjobb lehetőségekkel rendelkező községek szintjén.

5. Az egyes idegenforgalmi vidékeken (peći, uroševaci) érdekközösségeket kell alakítanunk, tartományi szinten pedig létre kell hoznunk a gazdasági és pénzügyi vállalatok konzorciumát az idegenforgalmi létesítmények további kiépítése és a munkaterv megvalósításához szükséges, már meglévő létesítmények tökéletesítésére fordítandó pénz előteremtése végett.

6. Ki kell egészítenünk a hitelrendszert, mégpedig úgy, hogy a hitelező bankok olyan előlegezett kamatlábat szabhassanak, amely kifizetődővé teszi a beruházást. Lehetővé kell tennünk, hogy megfelelő kamat ellenében a pénzt átlagosan ötévi időszakra fektessék be. Biztosítanunk kell a beruházót arról, hogy az igazolt drágulásra pótkamatot kap, valamint hogy a befektetett pénz terhére eső annuitások fizetésétől felmentik az első három évben. Elengedhetetlen, hogy erre a célra tartományi szintű állandó pénzforrást biztosítsunk.”

A rijekai Dr. Nada Šišulj a következőkkel summázta beszámolóját:

„Tekintettel arra, hogy a mezőgazdasági termelés, Kosovo SZAT egyik fontos ágazata, valamint a kisipar és a vendéglátóipar jelentős hányada magántulajdonban van, külön figyelmet kell fordítanunk a magán- és társadalmi szektor termelése összekapcsolásának megkiegészítésének módjára, és formáira úgy, hogy ezeket a tényezőket maximálisan aktivizáljuk. Az aktivizálásban nem az az elsődleges kérdés, hogy erősítenünk kell-e a magántulajdonra, vagy sem, hanem az önigazgatású társadalmi szervezetek elvei alapján be kell kapcsolnunk a társadalmi gazdálkodásba a társult munkát. Az a cél, hogy növeljük az újratermelt értéket és a felhalmozást, valamint elősegítsük a társadalmi szükségletek kielégítését. A társadalmi mezőgazdaság és a mezőgazdasági feldolgozóipar, valamint az élelmiszerkereskedelem integrációs folyamata a jugoszláv gazdaság fejlődésének utóbbi időszakában óriási lehetőségeket teremtett a szocialista termelési kooperációra. Ennek következtében radikálisan megváltozik a magántermelő gazdasági és társadalmi helyzete.

A munka társítása a primer mezőgazdasági termelésben erősíti azt a magot, mely körül egész sor szekunder (újratermelési anyag-, mezőgazdasági gépipar, vízgazdálkodási szervezetek) és terciér (kereskedelmi,

vendéglátóipari, közlekedési, szolgáltatásipari ágazatok, bankok, tudományos és szakintézetek) ágazat jön létre.

A hosszú távú és tervszerűen megfontolt szocialista társadalmi együttműködés egyben a társadalmi mobilitás egyik csatornájává válik – a félárutermelő paraszttól a szocialista öngazgatású árutermelés ipari termelőjéig. A vizsgált folyamat időtartamának pontosabb meghatározásához meg kell állapítanunk az egyes gazdasági ágazatok hosszú távú fejlődésének célkitűzését. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a folyamatnak gazdasági feltételeként jelentkezik a termelés tényezőibe végzett magántulajdoni beruházások kifizetődősége, természetesen a törvény által engedélyezett kereten belül. A folyamat határát pedig a társadalmi szektor össztermelése és termelő eszközeinek termelékenységének szintje adja meg.

Erre gondolva kell áttekintenünk a magántulajdonban levő termelőeszközökkel végzett munkának a társadalmi gazdálkodás hatékonysága növelésére tett hatását, amikor Kosovo SZAT gyorsabb fejlődésének lehetőségét vizsgáljuk.”

A külföldi tőke Kosovón való befektetésének lehetőségeivel kapcsolatban Novica Medenica, a Nemzeti Bank priština-i képviselőjének szakembere megállapította:

„A külföldi anyagi eszközök nagyobb mértékű felhasználása érdekében a tartomány munkaszervezeteinek közös beruházásai által szükségesnek tartanánk a következő intézkedések foganatosítását.

1. A társult munka hazai szervezetei és a külföldi cégek közös tőkebefektetések az eddiginél nagyobb figyelmet kell szentelnünk a jövőben. Ennek érdekében gazdasági szakemberek és más érdekelt személyek részvételével szakmai értekezleteket kell tartanunk, amelyek elsősorban a külföldi gazdasággal való együttműködési formák fejlődési kérdéseinek áttekintésére adnak lehetőséget.

2. A munkaszervezeteknek a közös beruházások tervezeteinek meghatározásában, előkészítésében és kiválasztásában az eddiginél nagyobb segítséget kellene nyújtanunk. Ezzel a kérdéssel a tartomány minden érdekelt gazdasági és más szervének komolyan kellene foglalkoznia. Különösen nagy segítséget nyújthatnak a kamarák, a bankok, a tartomány és a községek gazdasági szervei meg az egyetemek.

3. Tekintettel arra, hogy a nemzetgazdaság struktúrája diszharmonikus, a bázikus létesítmények és a mezőgazdaság a feldolgozóiparhoz képest le van maradva, és hogy a folyamatban levő ötéves tervben ezek az ágazatok élveznek elsőbbséget, szükséges lenne áttekintenünk a közös tőkebefektetésen alapuló idegen tőke nagyobb mértékű bevonásának lehetőségeit.

4. Véleményünk szerint hasznos lenne a Tartományi Gazdasági Kamara, vagy valamely más szerv kereteiben külön szaktestületet alakítani,

amely alaposabban foglalkozna az idegen tőkének a tartomány gazdaságába való bevonásával. A kérdéscsoportot tanulmányozná és figyelemmel kísérné, az érdekelt szervezeteknek és szervezeteknek tanácsot adna, segítséget nyújtana.”

Végül pedig Zoran Nikolinnak, a belgrádi Gyáripari Gazdasági Intézet szakemberének megállapításait idézem:

„A jugoszláv gyáripar háború utáni fejlődési ütemének és összetételének vizsgálata, valamint az elégtelenül fejlett vidékek gyorsabb fejlesztési lehetőségeire vonatkozó gyáripari, hosszú távú fejlesztési tervek alapján a következő kutatási eredmények összegezése válik lehetővé.

1. A háború utáni fejlődésben a gyáripar volt a gazdaság dinamikus fejlődésének és összetétele megváltoztatásának alapja a fejlettebb és az elégtelenül fejlett köztársaságokban meg Kosovo tartományban. A nem eléggé fejlett vidékeken a gyáripar lendületesebben fejlődött mint a fejlettebbeken, az egész gazdaságban pedig valamelyest alacsonyabb növekedést értek el a vidék mezőgazdaságának lassú fejlődési üteme miatt.

2. Az elégtelenül fejlett vidékek gyáriparának nagyobb mértékű fejlődése ellenére 1972-ben hasonlóak maradtak az arányok a fejlett és a nem eléggé fejlett vidékek fejlettségi szintjében, mint amilyenek 1952-ben voltak. Ez az elégtelenül fejlett vidékek lakosságának gyorsabb szaporulata, az energia és a nyersanyagtermelés nagyobb részaránya (mely arányosan kevesebb foglalkoztatottat ölel fel) meg az energia- és a nyersanyagtermékek leszorított ára miatt történt meg.

3. A feldolgozóipari ágazatok termelésének gyorsabb növekedése hatott az elégtelenül fejlett vidékek gyáriparának szerkezeti változására. A feldolgozóiparnak a termelésben való részaránya az 1952. évi 40,2%-ról 1972-ben 49,3%-ra emelkedett. Ehhez elsősorban a textil-, bőr-, cipő- és gumiipar, továbbá a fém- és villamosipar, lényegesen kisebb mértékben pedig a vegyipar járult hozzá. A kis beruházási arányszám miatt lelassult a nehéz- és színesfémipar fejlődése meg a szénttermelés, különösen az elégtelenül fejlett vidékeken. Az energia- és a nyersanyagtermelés részarányának csökkenésével szerkezeti problémák adódnak az anyagi termelésben, és az egész országban fizetésmérleg-hiány mutatkozik.

4. Az elégtelenül fejlett vidékeken a természeti adottságok fontosak és fontosak is maradnak a vidék iparosításában. Ezen az alapon kezdődött el a termelés bővítése, kiterjedvén a feldolgozás felsőbb fázisaira. Ez különösképpen a színesfémek, a fa, a vegyi anyagok, valamint a kohászati hulladékgázok feldolgozását végző létesítmények kapacitásának bővítésére irányul. Nem fejlesztik eléggé a mezőgazdasági termények ipari feldolgozását. Nagyobb lehetőségek vannak a vegyipar fejlesztésére is.

5. A gyáripar marad az elégtelenül fejlett vidékek gazdaságának hosszú

távú fejlődésében a legdinamikusabb tényező. Reálisak a lehetőségek, hogy 1985-ig folytatódjék e vidékeken a gyár- és iparipar évenkénti 10—12%-os és a foglalkoztatottság évenkénti 5—6%-os lendületes fejlődése. A gyár- iparnak jó eredményeket kell elérnie. Különösképpen a munka termelékenységét és a működési hatékonyságot kell növelnünk. A fejlesztésben elsőbbséget élvez az energia-, nyersanyag- és élelmiszertermelés. Ez a termelés és a már meglévő létesítmények az alapja a termelés további bővítésének a feldolgozóiparban. Tekintettel az ország feldolgozóipari kapacitás feleslegére, valószínűleg a következő 3—5 évben lassítják az új feldolgozóipari üzemek építésének folyamatát.

6. A fejlődési folyamattal együtt nő a munkaerő, különösen a szakember szerepe az elégtelenül fejlett vidékeken. Mindinkább a szakembertől függ a munka eredményessége és a jövő irányzatának helyessége. Ezért erre megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk.”

Véleményem szerint ezek az elhangzott beszámolókból vett idézetek igazolják azt a megállapítást, hogy a tanácskozás sokoldalúan megtárgyalta a napirendre tűzött kérdést, és eredményes munkát végzett.

Szemle

NÉPFELKELÉS JUGOSZLÁVIÁBAN 1941-BEN ÉS EURÓPA

Ustanak u Jugoslaviji 1941. i Evropa. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1973, 583.

A Szerb Tudományos Akadémia szervezésében 1971. november 24-étől 26-áig tudományos ülészakot tartottak a népfelkelés 30. évfordulója alkalmából. A nemzetközi tudományos értekezlet témája a jugoszláv népfelkelés európai visszhangja és hatása 1941-ben. Tizenöt külföldi és tizenkilenc jugoszláv beszámoló alapján érdekes és pontosan megrajzolt kép tárult elénk népfelkelésünkről, amelyről eddig is tudtuk hogy híre hazánk határait is túlszárnyalta. Köszönet a szervezőknek, amiért ezt az értekezletet nemcsak megszervezték, hanem tudományos anyagát könyv alakjában meg is jelentették két évvel az értekezlet megtartása után. Az egyszerű formájú könyvben maradandó tudományos érték rejlik, amelyre érdemes felfigyelnünk.

A külföldi résztvevők és beszámolójuk tárgya. A tudományos értekezlet egyik számottevő sikere, hogy nagyszámú külföldi történész jelent meg. Európa majdnem teljes egészében képviseltette magát, és ez csak erősíti azt az állítást, hogy a népfelkelés Jugoszláviában internacionalista jelenség volt, és hogy ezt nemcsak a mi történelemtudományunk tudja és vallja, hanem az európai történelemtudomány sok-sok képviselője is. Ezt bizonyították Lengyelország, a Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Csehszlovákia, Románia, Magyarország, Olaszország, Norvégia, Hollandia meg Ausztria történészei is, akik beszámolójukban – és hamar mondjuk el, hogy egy-egy országból többen is eljöttek –, arról írtak, hogy országuk közvéleménye hogyan reagált a jugoszláviai eseményekre és milyen hatással volt a jugoszláv népfelkelés országuk antifasiszta mozgalmaira.

Természetesen a tudományos érdeklődés központjában az úgynevezett nagy országokra tett hatásunk kérdése volt, és ebből a szempontból a két angol, az egyik szovjet és a francia beszámoló anyaga tartalmaz egészen új és érdekes tényanyagot; habár meg kell jegyeznünk, furcsállottuk Bill Deakin beszámolóját. Az angol tudós népfelkelésünkről írva csupán Szerbiának Angliára tett hatását ismertette, holott felkelésünk az egész országra kiterjedt és egységes vezetés alatt állt.

Az említett beszámolók a szövetségesekben keltett hatásunkat mérték fel. A belga referens arról számolt be, hogy hogyan látták a nácik a jugoszláv népi forradalmat, és beszámolójának anyagát főleg a Wehrmacht főparancsnokságának hadinaplóiból merítette. Az olasz és román korreferátumok is figyelemre méltó adatokkal gazdagították ismereteinket. Örömmel emelhetjük ki itt, hogy a magyar beszámoló is nagyon hasznos. Sokban a jugoszláv történészek számára újszerűen vizsgálta a magyar antifasiszta mozgalomra tett hatásunkat.

Pintér István több mint húsz oldalas beszámolójában rámutatott a Horthy-Magyarország külpolitikájának osztályjellegére, annak irredenta szemléletére, amely eleve a fasiszta tömbbel való paktálásra készítette ezt a reakciós kormányt. Ismertette azokat a fázisokat is, amelyekben át alakult és fejlődött a jugoszláv—magyar kapcsolat 1941-ig. Nagyon érdekes adatokat közölt a magyar—jugoszláv barátsági szerződéssel kapcsolatban, elsősorban nemcsak a magyar ellenzéknek, a kisgazdapártiaknak és a Magyar Szociáldemokrata Pártnak Jugoszlávia iránti magatartásáról, hanem a profasiszta orientációról is, ugyanakkor beszélt az illegalitásba kényszerült Magyar Kommunista Párt antifasiszta irányvonaláról és tevékenységéről. Pintér a magyarországi adottságok ecsetelésével kezdte beszámolóját, aláhúzza azt, hogy Magyarországon a népfront megteremtésére csekély lehetőségek kínálkoztak, és ez eleve meggátolta a népfelkelés megszervezését.

Pintér István szólt arról a közvetett és közvetlen hatásról, amit a mi népfelkelésünk nemcsak 1941-ben, hanem a háború végéig keltett a magyar antifasiszta mozgalomban, kiemelve itt azt is, hogy a jugoszláv kommunisták a magyarországi börtönökben velük együtt raboskodó magyar kommunistákat arra buzdították, hogy erélyesen és haladéktalanul kezdjék meg a harcot. Igen figyelemre méltó, amit Pintér azzal kapcsolatban mondott el, hogy a jugoszláv és a magyar antifasiszta mozgalmak tetteit 1944 áprilisában igyekeztek összehangolni. Kádár János kapta azt a feladatot, hogy felvegye a kapcsolatot a jugoszláv népfelzabardító mozgalom vezetésével, de sajnos feladatában a magyar rendőrség meggátolta. (348)

Úgy gondoljuk, hogy Pintér beszámolóját a jugoszláviai magyar közvélemény nemcsak ilyen kivonatosan, hanem teljes egészében is szívesen megismerné. Jó lenne, ha erre a LÉTÜNK szerkesztősége alkalmat adna, mert Pintér írása azok közé az írások közé tartozik, amelyek Jugoszlávia népeinek és a magyar népnek forradalmi internacionalista hagyományait ismertetik, és a két nép közeledését szolgálják.

A jugoszláv beszámoló. Habár a tudományos értekezletnek sok külföldi vendége volt, egyes országok történészei – akik népi forradalmunkkal ugyan gyakran, de nem éppen tudományos objektivitással és igazságszomjjal foglalkoznak – nem jöttek el. A kérdés, nélkülük is meg lett világítva. Elsősorban Mihajlo Aposztolszki, Petar Milosavljević, Mile Todorovski és Đorđe Knežević referátumai voltak hézagpótlók. A szerzők elemezték a népi forradalomnak a Balkán félsziget népeire tett hatását, és főleg a jugoszláv bolgár viszony alakulását vizsgálták.

Ismertetésünkben nem térhetünk ki az összes beszámolóra, ezért röviden szeretnénk még kiválasztani a legérdekesebbeket. Első helyen említenénk Dušan Plenca korreferátumát, aki a népfelkelés nemzetközi helyzetéről számolt be, valamint Trgo Fabijan munkáját, aki a népfelkelés harci tetteit a világháború hadi eseményeivel összefüggésben értékelte. Nam hallgathatunk arról a két beszámolóról sem – mert igen sok újat tartalmaz –, amely a jugoszláv népfelkelés és a Komintern kapcsolatát ismerteti. És ha ez a kapcsolat nem is volt mindig jó és konfliktusoktól mentes, csak azt bizonyítja, hogy a forradalmi út sosem egyforma, hanem sajátos, és nem lehet sem egy központból irányítani, sem egy előre megadott séma szerint megszervezni, az egész világra kötelezően megszabni.

Végül még csak annyit, hogy a könyvet jól szerkesztették. Tudva azt, hogy tartalma nemcsak a mi közvéleményünket, hanem a világ tudományos közvéleményét is érdekli, úgy készítették, hogy azok is forgathassák, akik nem tudnak szerbhorvátul. Minden beszámoló után elég részletes angol, francia vagy orosz nyelvű tartalmi összefoglalást olvashatunk. A tartalmi összefoglalás készítésekor arra ügyelt a szerkesztőség, hogy lehetőleg olyan nyelven fogalmazzon, amely nyelven az illető beszámolóinak várhatóan legnagyobb lesz a visszhangja.

Azoknak, akik a történelmet szívesen tanulmányozzák, melegen ajánljuk ezt a könyvet. Azoknak pedig, akiknek a történelem hivatásuk, azt javasoljuk, hogy feltétlenül olvassák el. Jó lenne, ha iskolai könyvtárainkból sem hiányozna, mert az önképzőkori munkához, diákköri beszámolókhöz, iskolai ünnepélyek előkészítéséhez, valamint az érettségi dolgozatokhoz igen jól felhasználhatják.

A SAVREMENOST CÍMŰ FOLYÓIRAT KÉT SZÁMÁRÓL (az 1974. évi 1. és 2. szám)

Már az 1973. évfolyam néhány utolsó száma is azt bizonyítja, hogy a Savremenost című társadalomtudományi folyóirat új tartalommal gazdagodik. A JKSZ forradalmi irányvonalának szellemében egyre tökéletesebb tájékoztatási eszközzé válik, az öngazgatási gyakorlat és az öngazgatási elmélet szöcsövévé alakul át. Ugyanakkor, tartalmát tekintve a Savremenost a Vajdasági Kommunista Szövetség eszmei-politikai közlönye is lett. A minőségi változás az idei első szám egyik írásában nyilvánul meg a legszembetűnőbben. Arról tájékoztat, hogy mit tartalmaz és milyen irányvételű a Savremenostnak, a VKSZ eszmei-politikai közlönyének a szerkesztési koncepciója, és arról, hogy miként valósítják meg ezeket a szerkesztői elképzeléseket. Ez az írás félreérthetetlenül hangsúlyozza, hogy a Savremenost nem lesz szigorúan szakosított folyóirat, hanem a forradalmi gyakorlattal foglalkozó közlöny lesz, amely kritikai szellemben figyeli és általánosítja ezt a gyakorlatot minden olyan területen, ahol érvényre jut a KSZ forradalmi szerepe, vagy ezután kell azt érvényesíteni.

Az új szerkesztési politika néhány fontos alapelvre épül. A Savremenost mindenképp előtt folytatja különböző írások közlését a köztársaságokról és Kosovo tartományról; vállalja a jugoszláv közvélemény tájékoztatását a vajdasági nemzetek és nemzetiségek eszmei-politikai alkotó tevékenységéről; időnként külön számot készít a nemzetiségek nyelvén az év közben megjelentetett legkiemelkedőbb írásokról; és végül, ami különösen jelentős, a marxista elmélet, tudományos munka sokévi elhanyagolása után most ismét maga köré gyűjti az alkotókat, serkenti őket, közvetíti a politikai elmélet és gyakorlat között, ily módon járulva hozzá a szocializmusért folytatott harc időszerű kérdéseinek rendezéséhez.

Ez a szerkesztési elképzelés érvényesült az idei évfolyam eddigi számaiban. Most megkíséreljük ismertetni a folyóirat első két számát, abban a reményben, hogy ezzel nemcsak a szerkesztési koncepció megvalósulását sikerül érzékeltetnünk, hanem egyben hozzájárulunk a Savremenost olvasótáborának növeléséhez, és egyúttal felkeltjük azoknak az érdeklődését is, akik írásaikkal elősegíthetik a folyóirat szerkesztési elveinek a valóra váltását.

I.

Sreta Kovačević cikke tulajdonképpen annak az expozéának, folyóirati közlésre rövidített változata, amelyet a szerző, mint a VSZAT Képviselőházának akkori elnöke ünnepi ülésén terjesztett be.

Az írás mindenekelőtt tömör értékelést ad az új alkotmányos elképzelések és javaslatok kapcsán megtartott vajdasági általános vitáról. Hangsúlyozza, hogy a jól megszervezett és levezetett vita jelentősen hozzájárult az alkotmányos dokumentumok végső megszövegezéséhez. Külön kiemeli, hogy az általános vitában tartományunk dolgozói, minden nemzete és nemzetisége nyilvánosan támogatta az új alkotmányok tervezetét, illetve azokat a megoldásokat, amelyek híven tükrözik a JKSZ Elnöksége 21. ülésének határozataiban, Tito elnök és a Végrehajtó Iroda levelében meg a X. kongresszus platformjában kifejtett álláspontok társadalmi lényegét.

Ennek a nagy jelentőségű cikknek az új alkotmányos megoldásokkal foglalkozó részében helyet kapott a VSZAT első alkotmányának minden fontos kérdése. A szerző hangsúlyozza, hogy az Alkotmány a társadalmi öngazgatás egyik legfontosabb dokumentuma, alapokmánya a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek öngazgatási jogainak, a továbbiakban pedig elemzi a tartománynak, mint átfogó társadalmi-politikai közönségnek és egyúttal, mint a jugoszláviai föderalizmus alkotóelemének meg a Szerb Szocialista Köztársaság szerves részének alkotmányos-jogi helyzetét. Az alkotmányos rendszer egységét a tartomány Alkotmánya a JSZSZK Alkotmánya egységes elveinek átvételével fejezi ki (a szocialista öngazgatásra és fejlődésének irányvonalára, a társadalmi-gazdasági és politikai rendszer alapjaira, a közigazgatás megszervezésére és az öngazgatásra, valamint az emberek helyzetére vonatkozó elvek). A cikk külön rámutat arra, hogy a tartomány alkotmányának, mint öngazgatási dokumentumnak és politikai-jogi aktusnak milyen nagy jelentősége van a társadalmi-politikai rendszer fejlesztésében és a jugoszláviai föderatív közönség kialakításának egységes folyamatában.

Miután hangsúlyozza az alkotmányos-jogi rendszer jelentőségét és ismerteti a tartomány egységes, alkotmányos elveken alapuló működésének és megszervezésének kérdéseit, valamint a VSZAT Képviselőháza új összetételének meghatározását, megalakításának módját és hatáskörét, a szerző a következő szavakkal fejezi be cikkét: „a VSZAT Alkotmánya fegyvere lesz munkásosztályunknak és minden dolgozónknak abban a küzdelemben, amelyet a Kommunista Szövetség vezetésével folytat a munkásosztály döntő szerepének valóra váltásáért, szocialista közösségünk öngazgatási fejlesztése politikájának kialakításáért és végrehajtásáért, soknemzetiségű közösségünk nemzeti és nemzetiségei teljes egyenrangúságának érvényesítéséért, a munka felszabadításáért; társadalmi munkában meg az alkotás minden területén észlelt elidegenülés megszüntetéséért, az öngazgatás gyorsabb fejlesztéséért a társadalmi élet minden területén, öngazgatási rendszerünk védelméért, a tartomány felelősségteljes részvételéért a föderáció, illetve a köztársaság egységes politikájának megalkotásában és érvényesítésében.”

2. Stevan Doronjskinak a „Vajdaság autonómiája megalapozásának és fejlesztésének három évtizede” című tanulmánya minden bizonnyal bekerül majd alkotmányosságunk fejlődésének történetébe, de főképpen a politikai tudományok értékei közé, mert a szövényes társadalmi folyamatoknak és az új szocialista tartalommal telített intézmények megalapításának marxista vizsgálatához elméletileg jelentősen hozzájárult. Ez az eredeti dokumentumok és történelmi források alapján íródott tanulmány nem csupán az események és az egyes dokumentumok időrendi bemutatása, hanem elsősorban a politikai körülmények, továbbá azon általános társadalmi állapotok és magatartások mélyreható és alapos elemzésének összegezése, amelyek közepette és amelyek hatására az autonómia eszméje fejlődött a népfelszabadító háború óta napjainkig. Hangsúlyozza hogy az új

alkotmányos megoldások semmiképpen sem jelenthetik a tartomány határai közé való autarktikus bezárkózást, hanem éppen ennek az ellenkezőjét, a munkásosztály, a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek történelmi érdekeinek tevékeny megnyilvánulását, a Szerb Szocialista Köztársaságba való társulás és az öngazgatású jugoszlávai szocialista közösség megbonthatatlan egységbe való társulás formáit jelentik. A szerző a következő megállapítással fejezi be cikkét: „az elmúlt több mint harminc esztendő küzdelme és fejlődése teljes egészében igazolta azt a jövőbe vetett hitünket, amely az ország minden vidékén egyaránt meghihlette és önfeláldozó munkára serkentette dolgozóinkat, és amely hitünk, hála ennek az önfeláldozó munkának, minden sikerünk eszmei-politikai szervezőjének és irányítójának, a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek és Titó elvtársnak a vezetésével immár valósággá vált.

3. Bogdan Crevarnak a „VSZAT Alkotmánya és a képviselőházak, meg más öngazgatási testületek megalakítása a küldöttrendszer szellemében” című vitacikkével befejeződik a vajdasági autonómia történelmi és alkotmányos-jogi fejlődésének egységes eszmei-politikai hozzáálláson alapuló vizsgálata. A szerző abból a helytálló megállapításból indul ki, amely szerint a tartomány alapvető, törvényes aktusának alkotmánnyá való fejlesztése a végrehajtott alkotmányos reform egyik leglényegesebb vívmánya. Ez a tény „az egész ország átfogó öngazgatási szocialista fejlődésében elért vívmányok kifejezése, társadalmi berendezésünk politikai szervezeteinek a föderatív rendszerében végbemenő öngazgatási fejlődés egyik megnyilvánulási formája, és egyben megdöntetlen bizonyítéka a gazdasági-szociális összetétel és a nemzetek közötti viszonyok hatékony átalakulásának, valamint tartományunk kulturális és más fejlődésének.”

Miután a szerző hangsúlyozza, hogy az autonómia sohasem volt a regionális és nemzeti elkülönülési politika vagy szeparatizmus formája, már a szocialista országépítés kezdetén is ismeretes volt az, hogy az általános társadalmi fejlődés folyamataival összhangban az autonómia tartalma is változik majd, kiemeli, hogy a társadalmi-politikai közösségek új alkotmányának elfogadásával új társadalmi-politikai állapotokat teremtetünk. Ez abban nyilvánul meg, hogy abból a szakaszból, amelyben az öngazgatású szocializmus fejlődési irányvonalának és tartalmának alkotmányos-jogi törvényesítését határoztuk meg, eljutottunk abba a fejlődési szakaszba, ahol már az elfogadott alkotmányos elvek következetes érvényesítéséért harcolunk. Természetesen ebben a szakaszban a Jugoszláv Kommunista Szövetség által vezetett haladó, szocialista erők további politikai tevékenységének központi kérdései közé tartozik az a harc, amelyet az öngazgatási alapon társult munka és a társultmunka-alapszervezeteknek a monopolizmusra törekvő és technokrata erőktől való önállósítása érdekében az alapvető termelési viszonyok öngazgatású szocialista átalakulásáért folytatnak, valamint, hogy a jövedelemmel és a társadalmi újratermeléssel teljes egészében a munkásosztály rendelkezzen. Ebbe a kérdéscsoportba tartozik az a politikai tevékenység is, amelyet a küldöttrendszernek, a formális, parlamenti közvetett-képviselési demokrácia megszüntetése semmi mással nem helyettesíthető eszközének és a munkásosztály és az öngazgatási alapon társult munka számára a politikai döntéshozatal minden szakaszában érvényesülő közvetlen beavatkozást szavatoló egyetlen lehetséges rendszernek az életrekelteése érdekében folytatnak. Ahhoz, hogy ezeket a történelmi célokat elérjük „feltétlenül tudatos, eszmei-politikai szempontból világosan meghatározott és kiválóan megszervezett társadalmi-politikai akcióra, nagyfokú társadalmi felelősségérzettel telített magatartásra van szükség – feltétlenül olyan forradalmi tevékenységre, amelyet Tito elnök levele váltott ki, és amelyen tevékenységre törekszünk jelenleg is.”

4. Milan Malinak „A Kommunista Szövetség és az Alkotmány érvényesítése” és Radovan Medjedovićnak „A Kommunista Szövetség káderpolitikája” című cikkén kívül ebben a számban még két jelentős írás kapott helyet, dr. Aleksandar Firának a

„A társadalmi-politikai közösség képviselőháza alkotmányos megalapításának eszmei-politikai kérdései” és Mojse Miljkovićnak a „A választási folyamat megszervezésének és levezetésének problémái a VSZAT-ban” című értekezése.

5. Az előbbi vitacikkek és elemzések folytatásaként közli a Savremenost „A Jugoszláv Kommunista Párt 1935—1945 közötti forradalmi gyakorlatából válogatott dokumentumok Vajdaság autonómiájáról alkotott politikai koncepciók fejlődéséről és autonóm tartománnyá váló átalakulásának folyamatáról” című mellékletet. Ezeknek a dokumentumoknak a kiválasztása az első kísérlet a Vajdaság politikai múltja szempontjából olyannyira fontos és nem mellőzhető történelmi kérdéseknek az összegezésére. Minden bizonnyal történelmi jelentőséget ad a folyóirat első idej számának a folyóirat szerkesztőségének az a rendkívül érdekes elképzelése, hogy a már felsorolt írások mellett közlétegye a tartomány megalakítására irányuló folyamatokat közvetlenül bemutató dokumentumokat is.

II.

A Savremenost második száma három részre oszlik: az első, amelyben az agrárpolitikai, káival és a falusi öngazgatási viszonyok fejlesztésének társadalmi és eszmei-politikai kérdéseivel, valamint a Kommunista Szövetség forradalmi szerepének megvalósulásával foglalkozik; a második, amely a szakszervezetnek a elnöki levélből és az új Alkotmány érvényesítéséből eredő feladatait, valamint a szakszervezetben tevékenykedő kommunisták szerepét ismerteti; és végül a harmadik rész, amely hat különféle témájú cikket és értekezést tartalmaz, más-más szerzőtől.

Az első rész jelentősége alapján megállapíthatjuk, hogy ez a szám tematikai jellegű. Közli Edvard Kardeljnek, Nagy Ferencnek, Ion Srbovannak, Nedeljko Šuljmanćnak, Nikola Milutinovićnak, Petar J. Markovićnak és Milan Trkuljának a Gazdasági Tanács márciusban, Belgrádban megtartott ülésén elhangzott felszólalását. Közzéteszi továbbá a folyóirat szerkesztősége által szervezett, a múlt év végén megtartott és a falusi öngazgatási viszonyok fejlesztésének társadalmi és eszmei-politikai kérdéseivel, valamint a Kommunista Szövetségnek a falun megvalósuló forradalmi szerepével foglalkozó politológiai tanácskozás résztvevőinek autorizált téziseit és felszólalásait.

Ezek az írások megkísérelnek feleletet adni egy egész sor, e téren felmerülő fontos kérdésre (a vajdasági falu öngazgatási viszonyainak fejlettségi foka; a falu gazdasági és szociális-politikai viszonyainak és folyamatainak jellege; milyenek a mezőgazdasági-ipari kombinátok, szövetkezetek és kooperációs részlegok öngazgatási viszonyai; milyen a földművesek és a falusi környezetben élő más dolgozó emberek helyzete; a társadalmi-politikai rendszer hatóeszközeinek szerepe és feladata az öngazgatási alapon társított munka döntő szerepének a megvalósulására irányuló, a társadalmi-politikai életben és az öngazgatásban végbemenő integrációs folyamatok során; a mezőgazdaság és a falu szocialista átalakulására irányuló közös fejlesztési politika végrehajtásának összegegyeztetése a föderáció szintjén; a Kommunista Szövetség falusi környezetekben tevékenykedő szervezeteinek helyzete és szerepe.)

A felsoroltakon kívül megannyi más, az olvasók érdeklődésére számottartó kérdést vetnek fel az első részben közölt írások.

A második részben látott napvilágot Predrag Vladislavljevićnak, a Vajdasági Szakszervezeti Szövetség V. Választmányi Értekezletén mondott figyelemreméltó beszámolója, valamint Dušan Alimpićnek, a Vajdasági Kommunista Szövetség Tartományi Bizottsága elnökének az említett ülésen elhangzott nagy jelentőségű felszólalása.

A harmadik részből külön figyelmet érdemelnek a következő cikkek: Petar Matić-

nak „Az öngazgatású politikai rendszer általános honvédelmi elképzeléseinek eszmei-politikai alapja és társadalmi lényege” című írása értékes anyagot szolgáltat a szóban forgó kérdés tanulmányozásához. Külön foglalkozik az általános honvédelem elképzeléseit meghatározó külső és belső tényezőkkel, ezen elképzelésnek az eszmei-politikai és történelmi alapjaival a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek az általános honvédelemre vonatkozó álláspontjai fejlődésével.

„A kultúra, a védelmi rendszer erejének forrása” című értekezésében Voja Vukičević azt az érdekes gondolatot fejtegeti, hogy társadalmi fejlődésünkben a kultúra és a honvédelem azonos szociális alapon gyökerezik, megannyi közös, egymással kapcsolatos viszony és folyamat köti össze e két területet. Ezeket a kérdéseket a szerző a korszerű kultúrelmélet és katonai-szociológiai elmélet szellemében vizsgálja, ugyanakkor fontosabb elméleti megállapításainak kialakításában mindig a marxista, dialektikus, osztály- és eszmei szempontokból indul ki. Az értekezés eléggé terjedelmes, minden fejezete (az ember, a kultúra és a honvédelem elsődleges szubjektuma; a kultúra és a honvédelem, mint történelmi tényezők; a tudomány és a kultúra legújabb vívmányainak háborúellenes beállítottsága; a kultúra, az általános honvédelem elképzelései valóra-váltásának tényezője stb.) külön érdeklődésre tarthat számot, s azt tanúsítja, hogy ez a problémakör rendkívül szövevényes és feldolgozásához egész sor elvet és tényezőt kell figyelembe venni, a tudományos-elméleti nézetektől kezdve egészen a gyakorlati-politikai szempontokig.

A többi írás mellett (Muzafer Hadžagić: A művelődési közösségek és működésük előfeltételei; Kovács Károly: Az üzleti és hivatásbeli erkölcs gazdasági rendszerünkben; Dušan Popov: A népfelszabadító háború tartományi politikai-tájékoztató eszközeinek megalapítása és azok eszmei törekvései Vajdaságban), tartalmi szempontból és feldolgozási módjával külön érdeklődésre számíthat Radivoje Sekulićnak és Mirko Savkovićnak „Az irányított tervezéstől az öngazgatási tervezésig” című monográfiája.

A tervezés nem csupán tudományos vagy műszaki eljárás, hanem a forradalmi gyakorlat eleme, társadalmi megnyilvánulása is egyben – hangsúlyozzák a szerzők és ismertetik a szocialista tervezés történelmi fejlődését a Szovjetunió villamosítására készített GOELRO-terv első tapasztalataitól kezdve egészen a korszerű szocialista elmélet és gyakorlat e téren felmutatott eredményeiig. Elmélyült figyelemmel tárgyalják a tervezés elméletének fejlődését hazánkban. Ebben a részben foglalkoznak az öngazgatási tervezés kérdéseivel, itt közlik a tervezés fogalmának meghatározását és alapvető jellegzetességeit. „A tervezést úgy definiálhatjuk, hogy az a társadalmi-gazdasági fejlődés céljainak a társult munka részéről való állandó és tudatos irányítási és összeegyeztetési folyamata, amely folyamat a gazdasági törvényekkel és a legújabb tudományos vívmányokkal összhangban a társadalmi szükségletek kielégítését szolgálja.”

Ez a monográfia szintén bizonyítéka a folyóirat szerkesztősége azon törekvéseinek, hogy olyan sajátos elméleti értékű írásokat közöljön, amelyek rámutatnak az öngazgatás szocializmus további fejlesztésének időszerű kérdéseire, és egyben hozzájárulnak e kérdések megfelelő rendezéséhez is.

Márton Julianna

ERIC HOBSBAWM: PRIMITÍV LÁZADÓK

Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és a XX. században. KOSSUTH KÖNYVKIADÓ, 1974

1959-ben jelent meg első ízben, és azóta már harmadik kiadását is megérte Eric Hobsbawm Primitív lázadók című könyve. A könyv témájának anyagát a szicíliai és andalúziai parasztok elnyomott világának elmélyült tudományos tanulmányozása szolgáltatta; róluk, a primitív lázadókról, lázadásaik módjairól szól a könyv. Megismertet a társadalmi banditizmussal, a maffiával és a millenáris mozgalmakkal, a munkásszektákkal és a városi csőcselékkel.

A mű első részében tárgyalt korai társadalmi mozgalmak főleg falusi jellegűek. Közös vonásuk, hogy a bennük részt vevő emberek társadalmi helyzete majdnem azonos volt; a priori léteztek, spontán módon keletkeztek, és nem volt tudatos céljuk. Főleg az elnyomottak megsegítése, érdekeik védelme volt a szándékuk.

A szervezkedés, a lázadás tényét az életkörülmények alacsony szintjével, a társadalmi helyzet éretlenségével, az osztálytudat kiforratlanságával és a szervezethez hiányával magyarázhatjuk. Noha eszközeik nagyon kezdetlegesek voltak, ismereteik hiányát pótolta az a bizakodás, amelyet az általuk elképzelt jobb világ megvalósításába vetettek; mivel pedig felszínesen cselekedtek, bukásra voltak ítélve.

Az elmondottak vonatkoztathatók a maffia összerendezésére is. Kezdetben ennek az erőszakszervezetnek is pozitív céljai voltak, ezért a tömegek támogatását élvezte. Később azonban, amikor már csak önző egyéni érdekek kielégítésére törekedett, elvesztette a nép bizalmát, ami csökkentette erejét. Ezt az eltorzulást a társadalmi viszonyokban bekövetkezett negatív változással – az erőszak mind nagyobb méretű térhódításával, a törvénnyel való szembenállás és az önbíráskodás lehetőségével magyarázhatjuk. Ez főleg a fasizmus uralomra jutása idején mutatkozott meg, amikor a maffia nyílt harcot folytatott a kommunisták és a szocialisták ellen.

A társadalmi viszonyokban bekövetkező megváltozó változásokat a millenáris mozgalmak a XIX. század végére remélték. Elképzelésük azonban mindvégig csak remény maradt, mert felkészültség híján céljaikat nem tudták elérni. A XX. század végének nagy eszmei áramlatai azonban a „primitív lázadók” mozgalmára is hatottak; e hatás eredményeképpen alakultak át az utópista jellegű millenáris mozgalmak is.

Az anarchikus andalúziai paraszmozgalom már határozottabb célokért küzd, azonban meg kell jegyeznünk azt is, hogy módszereit erősen befolyásolta az I. Internacionálé bakunyinista szárnyának eszmisége. Céljai közé tartozott egyebek között: a földosztás és a kisparaszti közösségek önkormányzatának megvalósítása.

A millenáris mozgalmak harmadik fajtája a szocialisták eszmei világával való azo-

nosulás fokán jött létre; a parasztok a munkások felé fordultak, támogatták követeléseiket, és parasztegyleteket hoztak létre. Elsősorban érdekvédelmi célokat szolgáltak, és elég nagy tömegbázissal rendelkeztek.

A XIX. század végén a gyáripár gyors fejlődése következtében meggyorsult a városok fejlődése is, ami a városi lakosság rétegződését, szociális átalakulását eredményezte. A kapitalista termelési viszonyok, a meg-megújuló válságok – elsősorban a munkanélküliség következtében – fokozatosan kitermelik a városi lakosságnak azt a rétegét, amely *nagyon képlékeny*: egyik eszméhez sem kötődik tartósan, és csak nehezen, vagy egyáltalán nem illeszkedik be a társadalomba. Ez a réteg a városi csőcselék.

Megismerhetjük még a munkásszektákat, valamint a fent említett mozgalmak rituáléját – azokat a formákat, amelyeknek keretein belül léteztek.

A könyv alapos tanulmányozása során válik világossá, hogy a felszínes, az utópizmus eszmevilágát magában hordozó primitív paraszti mozgalmak egyes csoportjai hogyan jutottak el az olasz baloldalhoz, ugyanakkor más mozgalmak, mint például a maffia, hogyan váltak népellenes csoporttá.

A könyv témája – melyet még kevesen dolgoztak fel – érdekes. Az író előadásmódja helyenként drámai erejű; stílusa egyszerű, közérthető és olvasható.

Az értékes könyv hasznos útmutatója lehet azoknak, akik e témával szándékoznak foglalkozni.

létünk

— társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 2/I. Szerkesztőségi fogadóóra minden pénteken 16-tól 17 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 5 dinár, kettős számoké 10 dinár. Az előfizetés díja egy évre belföldön 25, külföldön 50 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

**III. ÉVF. 1973. ÉVI 1—6. SZÁMÁNAK
TARTALOM- ÉS NÉVMUTATÓJA**

I. TÁRGYMUTATÓ

A/ TANULMÁNYOK ÉS CIKKEK

		szám	old.
Tudományos munka és kutatás	Stjepan HAN: Az informatikus szakemberek képzésének fejlődése és szükségletei	2/3	21
	SZÓRÁD György: Az informatika oktatásának tapasztalatai és lehetőségei a közgazdasági karokon	2/3	39
Kongresszusok, konferenciák	BODROGVÁRI Ferenc: Szervezettebben, új lendülettel, jobb minőségért	2/3	195
	LAKI László: A káderek és a technikai-technológiai fejlődés. Szimpozion, 1973. X. 14—16. Niš	5	111
	MOLNÁR Géza: Országos tanácskozás az informatika és a képzés témájára	2/3	199
	PALUSEK Béla: A Jugoszláv Andragógusok II. Kongresszusa.	5	109
	Gligor POPI: A vajdasági románok művelődéstörténete	1	123
	REHÁK László: Tanácskozás Belgrádban az elméleti kutatások időszerű kérdéseiről	2/3	191
	RÖVID József: A Jugoszláviai Ipari Pedagógusok Szervezetének első értekezlete. Opatija, 1973. május 21—23.	4	157
	SOMOGYI Sándor: V. Magyar Operációkutatási Konferencia	5	119
TRIPOLSZKY Géza: A Hungarológiai Intézet folklor-szemináriumai	2/3	203	
Filozófia	BODROGVÁRI Ferenc: A „létes tudat” útvesztői	1	77
	Karl MARX: [Tézisek Feuerbachról]	2/3	123
	Džemal Sokolović: Alkotás és termék	4	57
Esztétika	KÖRMENDI Ferenc: Az esztétikai, matematikai és kísérleti visszatükröződésről	6	49

Vallás	PAIS István: Fenerbach és a vallás 2/3 109
Szociológia és szociográfia	Vladan ČETKOVIĆ: A technokrácia – ideológia és mozgalom 2/3 97 HÓDI Sándor: A család mai helyzete és problémái 4 83 IVÁNYI Károly: Harmincöt év után otthon 5 138 KOVÁCS Teréz: A tanyak társadalmi folyamatai egy bácskai községben (Becsén) 6 33 LÉVAY Endre: A kisebbségi egyetemisták élete (1934) 1 161 ŐSZ SZABÓ János: Két szociográfiai írás 4 169 REHÁK László: A szociális különbségek kutatásainak nehézségei és első eredményei Vajdaságban 5 67 SÁFRÁNY Ferenc—SZEKERES Zoltán: Az egyetemi hallgatók szociális összetétele és a tanulmányi eredmény korrealációja 6 125 SOMORJA Sándor: A jugoszláviai egyetemi hallgatók (1938) 1 165 A Szervezett Munkás-ból. Szemelvények 1923—1928. 2/3 215
Demográfia	GYÖRE Kornél: Bácska népességszáma a XVI. század végén. Történeti népességstatisztikai vizsgálat 2/3 171
Politika	Dušan IČEVIĆ: A Szocialista Szövetség öngazgató szocialista társadalmunkban 5 7 Veljko MILATOVIĆ: A helyi közösség szerepe politikai rendszerünkben 6 137 Radoslav RATKOVIĆ: Öngazgatósan szervezett munkásosztály – a társadalom uralkodó gazdasági és politikai hatóereje 2/3 207
Nemzetiségi kérdés	FEHÉR Kálmán: A községközi együttműködés a nemzeti egyenjogúság szolgálatában 2/3 133 KEMÉNY G. Gábor: Mocsáry Lajos (1826—1916) 5 31
Kommunista párt	Stevan DORONJSKI: Vajdaság megalakulásának 30. évfordulója és forradalmi fejlődése 5 97 Franjo KOŽUL: A Kommunista Szövetség öngazgató társadalmunk fejlődésében 5 123 Milan MALI: Az alkotmánymódosítások és a Jugoszláv Kommunista Szövetség 2/3 7 Veljko VLAHOVIĆ: A Platform tételei a Kommunista Szövetség vezető szerepének megvalósításáról 4 161
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtan	ANTAL Zoltán: Magyarország és Jugoszlávia gazdasági kapcsolatai 2/3 157 Radivoj AZUCKI: A tudományos-műszaki haladás és a munkaerő szakképzettsége 2/3 47

	Miloš BEKONJA—Marija MIHALIK—Milan MILOŠEV—Nedeljko VUGDELIJA: Marxista szellem a mai jugoszláv gazdaságban	5	77
	KUTRI Júlia: Az értékesítési információrendszer kiépítésének néhány kérdése	2/3	143
	Aleksandar ŠIMOKOVIĆ: A műszaki-technológiai átalakulások hatása a káderstruktúrára	4	73
Marxizmus	Najdan PAŠIĆ: A marxista elmélet és a társadalomtudomány időszerű kérdései és a KSZ politikája	2/3	179
Önigazgatás	ÁGOSTON András: A föderalizmus és az önigazgatás eszméinek fejlődése és a Szövetségi Képviselőház alkotmányos modelljei (1.)	6	7
	Neca JOVANOVIĆ: Az önigazgatás elméleti megfogalmazásának kísérlete	2/3	99
	Edvard KARDELJ: Az önigazgatás eddigi fejlődése és az alkotmánymódosítások oka	6	147
	SZÁM Attila: Az önigazgatás mint forradalmi gyakorlat	1	111
Alkotmány	Milan MALI: Az induló közvíta elméleti-tudományos és gyakorlati-politikai elemeinek szükségzerű egymásba fonódása	4	145
	Ion MUNTIAN: A politikai végrehajtó szervek a JSZSZK alkotmányja, a Szerb SZK alkotmányja és a Vajdaság SZAT alkotmánytörvénye javaslattervezetében	4	49
	Program az új alkotmánytervezet nyilvános vitája körüli aktivitás irányítására, követésére és összegezésére, amelyet a Vajdaság DNSZSZ Központi Bizottságának Elnöksége 1973. június 25-én megtartott bővített ülésén fogadott el	4	141
	Desa ROMIĆ: A szuverenitás és az autonómia kérdéseiről föderalizmusunk legújabb conceptusa nyomán	1	55
	Jan ŠIRKA: A közvíta eszmei-politikai tartalma és társadalmi jelentősége	4	149
	Kerekasztal beszélgetés az alkotmánytervezetről, a JKSZ Tizedik kongresszusának platformjáról és a közvitáról		
	REHÁK László: A szerkesztőség elképzelése a kerekasztal beszélgetésről	4	7
	MATKOVICS József: Alkotmányosság és törvényesség	4	8
	Borisav MARTIN: A társadalmi-gazdasági viszonyokat szabályozó alkotmányos rendelkezések autentikus önigazgatású szocialista megoldások	4	10
	REHÁK László: Az önigazgató termelési viszonyok részletezése az alkotmánytervezetekben	4	13

KOVÁCS László: Az öngazgatás erősödése a delegátus-rendszer és általában a politikai rendszer tükrében	4 15
REHÁK László: Az alkotmánytervezetek részletes rendelkezéseinek várható hatása az öngazgatási viszonyok és a korszerű üzemvezetés fejlesztésére	4 19
Borisav MARTIN: Nagyobb befolyást az elosztásban azok számára, akik közvetlenül megvalósítják a terméktöbbletet	4 21
SZECSEI Mihály: Az árrendszer, az elosztás és a holt munka öngazgatású vonatkozásainak erősödése az alkotmánytervezetekben	4 23
MATKOVICS József: A „samoupravni pravobranilac” terminus magyar megfelelőjéről	4 31
TÓTH Anna: Az érdekközösségek mint „a munka szabad cseréjét” megvalósító szervezetek ellentmondásos helyzetéről	4 31
REHÁK László: A személyi jövedelem alakítása a szociális különbségek csökkentése szempontjából, és a bruttó személyi jövedelem bevezetésének jelentősége	4 33
DOBÓ Illés: A közvita politikai koncepciója igényli nemcsak a státutumok vitájának szoros kapcsolódását az alkotmánytervezetek vitájához, hanem világosabb megkülönböztetést az államszervi funkciót is betöltő képviselőtestületek és más öngazgató szervek küldöttségei között	4 34
LOVAS István: Az információ és az értesültség sokrétű jelentősége alkotmányos rendünk fejlesztésében	4 36
OLAJOS Mihály: A szakszervezetek a Szocialista Szövetség munkaprogramján túlmenően igyekeznek hozzásegíteni a munkásosztályt ahhoz, hogy a közvitában a lényeges kérdéseket ragadja meg, és azok megoldását vizsgálja. – A dolgozók szabad társulásának marxi tételének megvalósulása új alkotmányos rendszerünkben	4 38
Uroš VUKOVIĆ—FADDI Nándor: A munkára való jog és kötelezettség kapcsolata. Az érdem nélkül megvalósított jövedelemrendszer kiküszöbölése	4 40
SZECSEI Mihály: A nagyobb foglalkoztatottság kapcsolata nemzeti jövedelmünk alakulásával és szocialista jövedelmi rendszerünkről	4 41
KOVÁCS László: Az eddigi és várható rendelkezésekről és a jövedelemszerzés szocialista elveinek megvalósítása érdekében	4 43
SZECSEI Mihály: A forgalmazási vállalatoknak a termelővállalatokkal való kötelező társulásáról az új alkotmányos rendszerünk tükrében	4 43
Josip BULJOVČIĆ: Az érdekközösségekkel kapcsolatos törvénytervezeteknek az alkotmányos tervezetek rendelkezéseivel való teljes tartalmi és formai összhangjáért	4 44

	KOVÁCS László: A közvita tényleges időtartalmáról	4 45
	OLAJOS Mihály: Megfelelő megoldásokat találni arra, hogy az érdekközösségekben a jövedelem megvalósítói részére döntő befolyást és a munka azonos értékű szabad cseréjét biztosítsák	4 45
	SZECSEI Mihály: Az informálás alkotmányos kötelezettségét az eddigi tervezetektől túlmenően a termelésről kibővíteni egész politikai rendszerünkre	4 46
	BAGI Ferenc: Egy kezdeményezés indulása és kibontakozása. A Jugoszláviai Magyar Középiskolások Művészeti Vetélkedője 1967—1972	1 117
Nevelés, oktatás	CZAPÁR József: Mennyire vonzó a kötelező iskola. Egy vizsgálat tanulságai	2/3 87
	Vladimir OBRADOVIĆ: A nevelési és oktatási folyamat hatása munkásifjúságunk eszmei arculatának kialakítására	1 133
	TÓTH Lajos: A pedagógiai vezetés helyzete és problémái az öngazgatású általános iskolában	2/3 59
Néprajz	BERKES Eszter: A szlavóniai magyar népszízet táncgyománnyai	6 75
	DÖMÖTÖR Tekla: Néphitkutatás és őstörténet. (Diószegi Vilmos emlékére)	5 63
	KATONA Imre: Dózsá alakja és a parasztmozgalmak emléke a magyar néphagyományban	4 99
	KATONA Imre: A magyar parasztság történelemszemlélete	6 107
	PENNAVIN Olga: A népi tudás, a népi hagyományok gyűjtése a felszabadulás után a jugoszláviai magyarság körében	6 61
Csillagászat	TELEKI György: Emlékezés a kopernikuszi műre	1 67
Biológia	DARVAS Andor—TOHÁTI László: A trichinellózis járványügyi helyzete Jugoszláviában	5 55
	STURC Béla: Mit kell megtartanunk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növénytakarójában	4 119
Képzőművészet	Bogomil KARLAVARIS: Visszapillantás	5 91
	MINDA Tibor: A vajdasági művésztelepek társadalmi és kulturális vonatkozásairól	5 87
	SZILÁGYI Gábor: Előszó a Művésztelepek Vajdaságban 1952—1972 című kiadványhoz	5 95
Nyelvtudomány	VAJDA József: Nyelv, társadalom nyelvművelés	4 111

Irodalom	DÉR Zoltán: Hajnali esztetizálás	1 87
	Milorad STOJČIĆ: A Crna Gora-i irodalom jelen pillanata	4 135
Történelem	GAÁL György—Milutin PEROVIĆ: Bíráló szemmel a hazai történelemtanítás koncepciójáról	1 7
	LŐRINC Péter: Történelmi terminológiánk problémái	1 45
	Đorđe MILANOVIĆ: Történetírásunk mozzanata. Adalék a korszerű jugoszláv történetírás metodológiájáról szóló vitához	1 29

B/ SZEMLE

Ljubivoje Cerović könyve a vajdasági egyetemisták haladó mozgalmáról a burzsoá Jugoszláviában (–: Napredni pokret vojvodanskih studenata 1918—1941. Novi Sad 1972) (SISA Irén)	4 183
Dr. Vladan Četković könyve a technokratizmusról és annak eszmei megnyilvánulásáról (–: Tehnokratska ideologija. Beograd. é. n.) (CSULA Mária)	5 143
Edhem Dilić: A falusi fiatalság társadalmi helyzete és orientációja. Empirikus kutatások eredményei (–: Društveni položaj i orijentacija seoske omladine – rezultati empirijskog istraživanja. Beograd 1971.) (LAKI László)	2/3 245
Dr. Jovan Đorđević: Eszmék és intézciók (ÁGOSTON András)	2/3 225
A szervezés- és irányításszociológia eredményei D. M. Gvisianyi könyvében (–: Szervezés és irányítás. A polgári elméletek kritikai elemzése. Budapest 1972) (REHÁK László)	2/3 233
A hazai ifjúságszociológiai kutatások eredményeinek összegzése (Omladina i društvo. Beograd, 1972.) (MOLNÁR Irén)	6 175
Horváth István: Magyarózdi toronyalj. Kolozsvár 1971. (GYÖRE Kornél)	1 177
Danilo Kecić. A forradalmi munkásmozgalom Vajdaságban (–: Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917—1921. Novi Sad 1972.) (GAÁL György)	4 187
Dr. Danilo Kecić: A forradalmi munkásmozgalom Szabadkán (1918—1921) (–: Revolucionarni radnički pokret u Subotici 1918—1941. Subotica 1973.) (MARTIN Irén)	4 193
Krsto Š. Kilibarda: A munka és az öngazgatás (–: Rad i samoupravljanje. Beograd 1973) (LAKI László)	4 177
Király Tibor: Büntetőjog a jog határán. Budapest 1972. (FEJŐS István)	1 173
Mócsi Ferenc: Nemzetiségi iskola – irodalmi nevelés. Bratislava 1973. (GAÁL György)	6 183

Miloš Nikolić öngazgatás-szociológiai könyvéről (–: A munkásöngazgatás eszméjének fejlődése – 1. Szabadka 1974) (REHÁK László)	5	147
Dr. Vuko Pavičević könyve a vallásszociológiáról (–: Sociologija religije sa elementima filozofije religije. Beograd é.n.) (KOVÁCS Teréz)	2/3	231
„A szerémségi magyar szigetek nyelvéről (Pennavin Olga: A szerémségi magyar szigetek nyelve. Budapest 1972.) (JÓNÁS Frigyes)	1	169
A rurális környezetek tipológiája Jugoszláviában (Borislav J. DINKOVIĆ)	4	205
Egy könyv a városok fejlődéséről hanyatlásáról és jövőjéről (Eliel Saarinen: Gradovi – njihov razvitak, njihovo propadanje, njihova budućnost. Sarajevo 1972.) (GYÖRE Kornél)	5	149
Az első átfogóbb könyv Dimitrije Tucovićról, a marxista gondolkodóról és nagy forradalmáról. Dr. Desanka Savičević monográfiájának megjelenése kapcsán (–: Društvena i politička teorija i kritika u radovima Dimitrija Tucovića. Beograd 1972.) (REHÁK László)	4	199
Tripolszky Géza könyve Ősz Szabó Jánosról (–: Zentától Hangonyig. Zenta 1970.) (REHÁK László)	4	173
Zágrábi Közgazdasági Intézet: Jugoszláv gazdasági jelenségek időszerű problémái (Ekonomski institut Zagreb: Aktuelni problemi privrednih kretanja Jugoslavije. Zagreb 1973.) (SISA Irén)	5	151

C/ A FOLYÓIRAT HÍREI

A szerkesztőségi tanács (...) elemezte a folyóirat eddigi számainak tartalmát	1	182
A Létünk szerkesztőségében megtartottuk az első kerekasztal-beszélgetést	2/3	255
A Létünk munkatársainak és a csókai olvasóknak a találkozója	4	213

II. IDŐRENDI MUTATÓ

1.

	GAÁL György—Milutin PEROVIĆ: Bíráló szemmel a hazai történelemtanítás koncepciójáról	7
	Đorđe MILANOVIĆ: Történetírásunk mozzanata. Adalék a korszerű jugoszláv történetírás metodológiájáról szóló vitához	29
	LŐRINC Péter: Történelmi terminológiánk problémái	45
	Desa ROMIĆ: A szuverenitás és az autonómia kérdéseiről föderalizmusunk legújabb konceptusa nyomán	55
	TELEKI György: Emlékezés a kopernikuszi műre	67
	BODROGVÁRI Ferenc: A „létes tudat” útvesztői	77
	DÉR Zoltán: Hajnali esztetizálás	87
Műhely	Neca JOVANOVIĆ: Az öngazgatás elméleti megfogalmazásának kísérlete	99
	SZÁM Attila: Az öngazgatás mint forradalmi gyakorlat	111
Visszhang	BAGI Ferenc: Egy kezdeményezés indulása és kibontakozása. A Jugoszláviai Magyar Középiskolások Művészeti Vetélkedője 1967—1972	117
Szimpozion	Gligor POPI: A vajdasági románok művelődéstörténete	123
Jelen és múlt	Vladimir OBRADOVIĆ: A nevelési és oktatási folyamat hatása munkásifjúságunk eszmei arculatának kialakítására	133
	LÉVAY Endre: A kisebbségi egyetemisták élete (1934)	161
	SOMORJA Sándor: A jugoszláviai egyetemi hallgatók (1938)	165

Szemle	JÓNÁS Frigyes: „A szerémségi magyar szigetek nyelvéről”	169
	FEJŐS István: Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán	173
	GYÖRE Kornél: Horváth István: Magyarózdi torony-alja	177

A folyóirat hírei	A szerkesztői tanács (...) elemezte a folyóirat eddigi számainak tartalmát	182
--------------------------	--	-----

2—3.

Milan MALI: Az alkotmánymódosítások és a Jugoszláv Kommunista Szövetség	7
Stjepan HAN: Az informatikus szakemberek képzésének fejlődése és szükségletei	21
SZÓRÁD György: Az informatika oktatásának tapasztalatai és lehetőségei a közgazdasági karokon	39
Radivoj AZUCKI: A tudományos műszaki haladás és a munkaerő szakképzettsége	47
TÓTH Lajos: A pedagógiai vezetés helyzete és problémái az öngazgatású általános iskolában	59
CZAPÁR József: Mennyre vonzó a kötelező iskola. Egy vizsgálat tanulságai	87
Vladan ČETKOVIĆ: A technokrácia – ideológia és mozgalom	97
PAIS István: Feuerbach és a vallás	109
Karl MARX: [Tézisek Feuerbachról]	123
FEHÉR Kálmán: A községközi együttműködés a nemzeti egyenjogúság szolgálatában	133
KUTRI Júlia: Az értékesítési információrendszer kiépítésének néhány kérdése	143
ANTAL Zoltán: Magyarország és Jugoszlávia gazdasági kapcsolatai	157

Műhely	GYÖRE Kornél: Bácska népességszáma a XVI. század végén. Történeti népességstatisztikai vizsgálat	171
---------------	--	-----

Dokumentum	Najdan PAŠIĆ: A marxista elmélet és a társadalomtudomány időszerű kérdései és a KSZ politikája	179
-------------------	--	-----

Szimpozion	REHÁK László: Tanácskozás Belgrádban az elméleti kutatások időszerű kérdéseiről	191
	BODROGVÁRI Ferenc: Szervezetekben, új lendülettel, jobb minőségért	195
	MOLNÁR Géza: Országos tanácskozás az informatika és a képzés témájára	199
	TRIPOLSKY Géza: A Hungarológiai Intézet folklor-szemináriumai	203

Jelen és múlt	Radoslav RATKOVIĆ: Önigazgatásosan szervezett munkásosztály – a társadalom uralkodó gazdasági és politikai hatóereje	207
	–:A Szervezett Munkás-ból. Szemelvények 1923—1928	215
Szemle	ÁGOSTON András: Dr. Jovan Đorđević: Esmék és institúciók	225
	KOVÁCS Teréz: Dr. Vuko Pavičević könyve a vallás-szociológiáról	231
	REHÁK László: A szervezés- és irányításszociológia eredményei D. M. Gvisianyi könyvében	233
	LAKI László: Edhem Dilić: A falusi fiatalság társadalmi helyzete és orientációja. Empirikus kutatások eredményei	245
Szerkesztőségi hírek	–:A Létünk szerkesztőségében megtartottuk az első kerekasztal beszélgetést	255

4.

KEREKASZTAL BESZÉLGETÉS AZ ALKOTMÁNYTERVEZETRŐL, A JKSZ TIZEDIK KONGRESSZUSÁNAK PLATFORMJÁRÓL ÉS A KÖZVITÁRÓL

REHÁK László: A szerkesztőség elképzelése a kerekasztal beszélgetésről	7
MATKOVIĆ József: Alkotmányosság és törvényesség	8
Borisav MARTIN: A társadalmi-gazdasági viszonyokat szabályozó alkotmányos rendelkezések autentikus önigazgatású szocialista megoldások	10
REHÁK László: Az önigazgató termelési viszonyok részletezése az alkotmánytervezetekben	13
KOVÁCS László: Az önigazgatás erősödése a delegátusrendszer és általában a politikai rendszer tükrében	15
REHÁK László: Az alkotmánytervezetek részletes rendelkezéseinek várható hatása az önigazgatási viszonyok és a korszerű üzemzetés fejlesztésére	19
Borisav MARTIN: Nagyobb befolyást az elosztásban azok számára, akik közvetlenül megvalósítják a terméktöbbletet	21
SZECSEI Mihály: Az árrendszer, az elosztás és a holt munka önigazgatású vonatkozásainak erősödése az alkotmánytervezetekben	23
MATKOVIĆ József: A „samoupravni pravobranilac” terminus magyar megfelelőjéről	31
TÓTH Anna: Az érdekközösségek mint „a munka szabad cseréjét” megvalósító szervezetek ellentmondásos helyzetéről	31
REHÁK László: A személyi jövedelem alakítása a szociális különbségek csökkentése szempontjából, és a bruttó személyi jövedelem bevezetésének jelentősége	33

DOBÓ Illés: A közvita politikai koncepciója igényli nemcsak a statútumok vitájának szoros kapcsolódását az alkotmánytervezetek vitájához, hanem világosabb megkülönböztetést az államszervi funkciót is betöltő képviselőtestületek és más öngazgató szervek küldöttségei között	34
LOVAS István: Az információ és az értesültség sokrétű jelentősége alkotmányos rendünk fejlesztésében	36
OLAJOS Mihály: A szakszervezetek a Szocialista Szövetség munkaprogramján túlmenően igyekeznek hozzásegíteni a munkásosztályt ahhoz, hogy a közvitában a lényeges kérdéseket ragadja meg, és azok megoldását vizsgálja. – A dolgozók szabad társulásának marxi tételének megvalósulása új alkotmányos rendszerünkben	38
Uroš VUKOVIĆ—FADDI Nándor: A munkára való jog és kötelezettség kapcsolata. Az érdem nélkül megvalósított jövedelemszerzés kiküszöbölése	40
SZECSEI Mihály: A nagyobb foglalkoztatottság kapcsolata nemzeti jövedelmünk alakulásával és szocialista jövedelmi rendszerünkről	41
KOVÁCS László: Az eddigi és várható rendelkezésekről a jövedelemszerzés szocialista elveinek megvalósítása érdekében	43
SZECSEI Mihály: A forgalmazási vállalatoknak a termelővállalatokkal való kötelező társulásáról az új alkotmányos rendszerünk tükrében	43
Josip BULJOVČIĆ: Az érdekközösségekkel kapcsolatos törvénytervezeteknek az alkotmányos tervezetek rendelkezéseivel való teljes tartalmi és formai összhangjáért	44
KOVÁCS László: A közvita tényleges időtartamáról	45
OLAJOS Mihály: Megfelelő megoldásokat találni arra, hogy az érdekközösségekben a jövedelem megvalósítói részére döntő befolyást és a munka azonos értékű szabad cseréjét biztosítsák	45
SZECSEI Mihály: Az informálás alkotmányos kötelezettségét az eddigi tervezetektől túlmenően a termelésről kibővíteni egész politikai rendszerünkre	46

*

Ion MUNȚIAN: A politikai végrehajtó szervek a JSZSZK alkotmánya, a Szerb SZK alkotmánya és a Vajdaság SZAT alkotmánytörvénye javaslattervezetében	49
Džemal SOKOLOVIĆ: Alkotás és termék	57
Aleksandar ŠIMOKOVIĆ: A műszaki-technológiai átalakulások hatása a káderstruktúrára	73
HÓDI Sándor: A család mai helyzete és problémái	83
KATONA Imre: Dózsa alakja és a parasztmozgalmak emléke a magyar néphagyományban	99
VAJDA József: Nyelv, társadalom, nyelvművelés	111

	STURC Béla: Mit kell megtartanunk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növénytakarójában	119
Tájékozódás	Milorad STOJOVIĆ: A Crna Gora-i irodalom jelen pillanata	135
Dokumentum	–: Program az új alkotmánytervezet nyilvános vitája körüli aktivitás irányítására, követésére és összegezésére, amelyet a Vajdaság DNSZSZ Központi Bizottságának Elnöksége az 1973. június 25-én megtartott bővített ülésén fogadott el	141
	Milan MALI: Az induló közvita elméleti-tudományos és gyakorlati-politikai elemeinek szükségszerű egymásbafonódása	145
	Jan ŠIRKA: A közvita eszmei-politikai tartama és társadalmi jelentősége	149
Szimpozion	RÖVID József: A Jugoszláviai Ipari Pedagógusok Szervezetének első értekezlete. Opatija, 1973. május 21—23	157
Jelen és múlt	Veljko VLAHOVIĆ: A Platform tételei a Kommunista Szövetség vezető szerepének megvalósításáról	161
	ŐSZ SZABÓ János: Két szociográfiai írása	169
Szemle	REHÁK László: Tripolszky Géza könyve Ősz Szabó Jánosról	173
	LAKI László: Krsto Š. Kilibarda: A munka és az öngazgatás	177
	SISA Irén: Ljubivoje Cerović könyve a vajdasági egyetemisták haladó mozgalmáról a burzsoá Jugoszláviában	183
	KOVÁCS Teréz: Vuko Pavičević könyve a vallásszociológiáról	185
	GAÁL György: Danilo Kecić: A forradalmi munkásmozgalom Vajdaságban	187
	MARTIN Irén: Dr. Danilo Kecić: A forradalmi munkásmozgalom Szabadkán (1918—1921)	193
	REHÁK László: Az első átfogóbb könyv Dimitrije Tucovićről, a marxista gondolkodóról és nagy forradalmárról. Dr. Desanka Savičević monográfiájának megjelenése kapcsán	199
	Borislav J. DINKOVIĆ: A rurális környezetek tipológiája Jugoszláviában	205
A folyóirat hírei	–: A Létünk munkatársainak és a csókai olvasóknak a találkozója	213

5.

	Dušan IČEVIĆ: A Szocialista Szövetség öngazgató társadalmunkban	7
	KEMÉNY G. Gábor: Mocsáry Lajos (1826—1916)	31
	DARVAS Andor—TOHÁTI László: A trichinellózis járványügyi helyzete Jugoszláviában	55
	DÖMÖTÖR Tekla: Néphitkutatás és őstörténet. (Diószegi Vilmos emlékére)	63
Műhely	REHÁK László: A szociális különbségek kutatásainak nehézségei és első eredményei Vajdaságban	67
	Miloš BEKONJA—Marija MIHALIK—Milan MILOŠEV—Nedeljko VUGDELIJA: Marxista szellem a mai jugoszláv gazdaságtanban	77
Vajdasági művésztelepek	MINDA Tibor: A vajdasági művésztelepek társadalmi és kulturális vonatkozásairól	87
	Bogomil KARLAVARIS: Visszapillantás	91
	SZILÁGYI Gábor: Előszó a Művésztelepek Vajdaságban 1952—1972 című kiadványhoz	95
Dokumentum	Stevan DORONJSKI: Vajdaság megalakulásának 30. évfordulója és forradalmi fejlődése	97
Szimpozion	PALUSEK Béla: A Jugoszláv Andragógusok II. Kongresszusa	109
	LAKI László: A káderek és a technikai-technológiai fejlődés. Szimpózium, 1973. X. 14—16. Niš	111
	SOMOGYI Sándor: V. Magyar Operációkutatási Konferencia	119
Jelen és múlt	Franjo KOŽUL: A Kommunista Szövetség öngazgató társadalmunk fejlődésében	123
	IVÁNYI Károly: Harmincöt év után otthon	138
Szemle	CSULA Mária: Dr. Vladan Četković könyve a technokratizmusról és annak eszmei megnyilvánulásáról	143
	REHÁK László: Miloš Nikolić öngazgató-szociológiai könyvéről	147
	GYÖRE Kornél: Egy könyv a városok fejlődéséről, hanyatlásáról és jövőjéről	149
	SISA Irén: Zágrábi Közgazdasági Intézet: Jugoszláv gazdasági jelenségek időszerű problémái	151

	ÁGOSTON András: A föderalizmus és az öngazgatás eszméinek fejlődése és a Szövetségi Képviselőház alkotmányos modelljei (I.)	7
	KOVÁCS Teréz: A tanyák társadalmi folyamatai egy bácskai községben (Becsén)	33
	KÖRMENDI Ferenc: Az esztétikai, matematikai és a kísérleti visszatükröződésről	49
	PENNAVIN Olga: A népi tudás, a népi hagyományok gyűjtése a felszabadulás után a jugoszláviai magyarság körében	61
	BERKES Eszter: A szlavóniai magyar népszízet tánc-hagyományai	75
	KATONA Imre; A magyar parasztság történelemszemlélete	107
Műhely	SÁFRÁNY Ferenc—SZEKERES Zoltán: Az egyetemi hallgatók szociális összetétele és a tanulmányi eredmény korrelációja	125
Dokumentum	Veljko MILATOVIĆ: A helyi közösség szerepe politikai rendszerünkben	137
Jelen és múlt	Edvard KARDELJ: Az öngazgatás eddigi fejlődése és az alkotmánymódosítások oka	147
Szemle	MOLNÁR Irén: A hazai ifjúságszociológiai kutatások eredményeinek összegezése	175
	GAÁL György; Mózsi Ferenc: Nemzetiségi iskola-irodalmi nevelés	183

III. A SZERZŐK NÉVMUTATÓJA

ÁGOSTON András 2/3 – 225; 6–7

ANTAL Zoltán 2/3 – 157

AZUCKI, Radivoj 2/3 – 47

BAGI Ferenc 1—117

BEKONJA, Miloš 5—77

BERKES Eszter 6—75

BODROGVÁRI Ferenc 1—77; 2/3 – 195

BULJOVČIĆ, Josip 4—44

CZAPÁR József 2/3—87

ČETKOVIĆ, Vladan 2/3 – 97

CSULA Mária 5—143

DARVAS Andor 5—55

DÉR Zoltán 1—87

DINKOVIĆ, Borislav J. 4—205

DOBÓ Illés 4—34

DORONJSKI, Stevan 5—97

DÖMÖTÖR Tekla 5—63

FADDI Nándor 4—40

FEHÉR Kálmán 2/3—133

FEJŐS István 1—173

GAÁL György 1—7; 4—187; 6—183

GYÖRE Kornél 1—177; 2/3—171; 5—149

HAN, Stjepan 2/3—21

HÓDI Sándor 4—83

IČEVIĆ, Dušan 5—7

IVÁNYI Károly 5—138

JÓNÁS Frigyes 1—169
JOVANOV, Neca 1—99

KARDELJ, Edvard 6—147
KARLAVARIS, Bogomil 5—91
KATONA Imre 4—99; 6—107
KEMÉNY G. Gábor 5—31
KOVÁCS László 4—15, 43, 45
KOVÁCS Teréz 2/3—231; 4—185; 5—33
KOŽUL, Franjo 5—123
KÖRMENDI Ferenc 6—49
KUTRI Júlia 2/3—143

LAKI László 2/3—245; 4—177; 5—111
LÉVAY Endre 1—161
LOVAS István 4—36
LŐRINC Péter 1—45

MALI, Milan 2/3—7; 4—145
MARTIN, Borisav 4—8; 4—21
MARTIN Irén 4—193
MARX, Karl 2/3—123
MATKOVICS József 4—8, 31
MIHALIK, Marija 5—77
MILANOVIĆ, Đorđe 1—29
MILATOVIĆ, Veljko 6—137
MILOŠEV, Milan 5—77
MINDA Tibor 5—87
MOLNÁR Géza 2/3—199
MOLNÁR Irén 6—175
MUNTIAN, Ion 4—49

OBRADOVIĆ, Vladimir 1—133
OLAJOS Mihály 4—38, 45

ÓSZ SZABÓ János 4—169

PAIS István 2/3—109
PALUSEK Béla 5—109
PAŠIĆ, Najdan 2/3—179
PENNAVIN Olga 6—61
PEROVIĆ, Milutin 1—7
POPI, Gligor 1—123

RATKOVIĆ, Radoslav 2/3—207
REHÁK László 2/3—191; 233, 4—7, 13, 19, 33, 173, 199;
5—67, 147
ROMIĆ, Desa 1—55
RÖVID József 4—157

SÁFRÁNY Ferenc 6—125
SISA Irén 4—183; 5—151
SOKOLOVIĆ, Džemal 4—57
SOMOGYI Sándor 5—119
SOMORJA Sándor 1—165
STOJOVIĆ, Milorad 4—135
STURC Béla 4—119
ŠIMOKOVIĆ, Aleksandar 4—73
ŠIRKA, Jan 4—149

SZÁM Attila 1—111
SZECSEI Mihály 4—23, 41, 43, 46
SZEKERES Zoltán 6—125
SZERKESZTŐSÉG 1—182; 2/3—255; 4—213
SZILÁGYI Gábor 5—95
SZÓRÁD György 2/3—39

TELEKI György 1—67
TOHÁTI László 5—55
TÓTH Anna 4—31
TÓTH Lajos 2/3—59
TRIPOLSZKY Géza 2/3—203

VAJDA József 4—111
VAJDASÁG DNSZSZ 4—141
VLAHOVIĆ, Veljko 4—161
VUGDELIJA, Nedeljko 5—77
VUKOVIĆ, Uroš 4—40

ISMERETLEN 2/3—215

BELFÖLDI ELŐFIZETŐK NÉVJEGYZÉKE

24430 ADA

Apró Valéria
Balogh András
Bálint József
Benák Valéria
Bilcski Rudolf
Baja Hilda
Bognár Gizella
Csonka András
Dóci József
Hódik Magdolna
Hovanez Zoltán
Huszág Eleonóra
Dr. Gyüre István
Kádár Edit
Kispál Ilona
Nagy Frigyes
Nikolić Valéria
Rác Szabó Valéria
Rica László
Pámer Imre
Solymosi Aranka
Szollár Róbert
Török Rudolf
Varga Sándor

21217 BÁCSEFÖLDVÁR

Ambrus Ibolya
Bárany János
Bohocki Rózsa
Nacsa Éva

25262 KUPUSZINA

Silling István

24300 BÁCSTOPOLYA

Antics István
Barna Ferenc
Bencsik Zoltán
Bíró István
Cellik Tibor
Csabai Károly
Dudás Katalin
Harangozó Varga Lídia
Illés Lajos
Intitorisz Sándor
Ipacs Ilona
Laczkovics Imre
Lőrincz József
Kosperda József
Munkásegyletem
Rakk Ljos
Saller Erzsébet
Sétáló Anna
Sípos Klára
Szakmány Lajos
Szalma Rózsa
Szikora Erzsébet
Szintay Lídia
Szokolai Tünde
Tóth Isaszegi Kálmán
Tóth Kis Erika
Turuc Zoltán

24210 BAJMOK

Bajai József
Szakács Márta

21220 BECSE

Acsai Magdolna
Bagi Ferenc

Boldizsár János
Csernicsek László
Dudás Éva
Drapos Zsuzsanna
Fazekas Magdolna
Farkas János
Fehér József
Föglein János
Gartva Imre
Halla Mihály
Horváth Tibor
Kajári Karolina
Kiss Zsuzsanna
Krajtmár Márta
Kovács Teréz
Kucsera Imre
Labádi Julianna
Ludvig Mária
Magda Matild
Mák Ferenc
Makra Ilona
Matkó Margit
Matkó György
Mošić Imre
Nagy Sándor
Péter Erzsébet
Rajslí Ferenc
Rajslí Rózsa
Rapcsák Klári
Ricz György
Sáfrány László
Simon Erzsébet
Szalai Béla
Szabó Erzsébet
Szögi Klára
Ördög János
Tóth József
Tubity Ilona
Varga Márta
Vastag Anna

11000 BELGRÁD

A Magyar Népköztársaság
nagykövetsége
Gerlovics Szilveszter

25270 BEZDÁN

Huber Erzsébet
Györfi Sándor

21243 BUDISZAVA

Kelemen Ilona
Kovács Jolán

24220 CSANTAVÉR

Bognár Ida
Domonkos Lídia
Kelemen Sándor
Nagy József
Sándor Etelka
Szabó Katalin
Vituska Ilona
Vigh Izabella

23320 CSÓKA

Barlog Tibor
Berkovits György
Basa György
Borza Sándor
Borza Ida
Fehér Ilona
Kabók Sárka
Kispál Júlia
Lakatos Márta
Simon István
Slavić Karlo
Tápai Mihály

26214 DEBELYACSA

Mohes Lídia
Nagy Eszter
Sasi Piroška
Seprenyi Éva

69223 DOBROVNIK

Varga József

24323 FEKETICS

Cser Júlia
Domány János
Gáspár Lajos
Harangozó Erzsébet
Kolenák Mária
Kovács Jenő
Kiss Rózsa
Szabó János
Paróci Géza

24406 FELSŐHEGY

Andruskó Szilvia
Csabai Imre
Gulyás Etelka
Ketta Sándor
Márkus Magdolna
Pacs Etelka

25245 GOMBOS

Nemes Mária

24414 HAJDÚJÁRÁS

Lőrinc Ibolya

26000 HERTELENDYFALVA

Nagy Sívó Zoltán

23327 JÁZOVA

Gulyás Teréz
Pozsár Tibor
Rózsa Károly
Tóth Erzsébet

24410 HORGOS

Csákyás Kálmán
Kocsis József
Dr. Kovács József
Sárkány József
Tóth Antal
Varga János

24420 KANIZSA

Ábel Miklós
Ágoston Márta
Balázs Piri László
Bata Jenő
Beszédes Teréz
Cseszkó József
Denkovits Ottília
Dobó Sándor
Ifj. Gutasi Miklós
Faragó Ella
Hajdu Tibor
Kálmán Sándor
Koncz Anasztázia
Nagy Irén
Jovan Jovanović Zmaj
Általános Iskola
József Attila könyvtár

Papp Etelka
Popov Erzsébet
Rekeczki Tibor
Sarnyai Zoltán
Varga Miklós

23300 KIKINDA

Balogh Elemér
Juhász Magdaléna

24321 KISHEGYES

Csóke János
Laki László
Lengyel Ibolya
Lőrinc Mária
Molnár Ibolya
Molnár István
Péter László
Sipos Béla
Szőke Cecília
Tóth Ibolya

26220 KOVIN

Stojanović Emma

25230 KULA

Dudás Klára
Tóth István

69220 LENDVA

Szabó József
Szűnyog Sándor

23218 MAGYARCSERNYE

Gyermán Ilona
Kovács Erzsébet

23333 MAJDÁN

Csányi Klára

24417 MARTONOS

Sarnyai Mária
Tandori Júlia

24313 MILEŠEVO

Fekete Tibor
Sinkovics Zoltán

24430 MOHOL

Aranyos Rudolf
Szapan Gizella
Czírok Ferenc

24312 GUNARAS

Baja Lajos
Gömöri Karolína
Dózsa György Általános
Iskola
Hodik András
Oláh Sándor
Sári Katalin
Szilva Mária
Szügyi Margit

24340 MORAVICA

Agyos János
Farkas Lajos
Gere Lajos
Rancsák Teréz
Tóth Gizella

69000 MURASZOMBAT

Studijska knjižnica

23206 MUZSLYA

Karl Miklós
Tápai Irén

24311 NJEGOŠEVO

Szőke Zsolt

23272 NOVO MILOŠEVO

Molnár Ferenc

24207 OROM

Davcsik Gizella
Kovács L. Mária
Pósa Otília
Vajda Ernő

24426 OROMHEGYES

Bajusz Klára
Harmat Margit

24342 PACSÉR

Bicskai János
Laci Tibor
Márton Julianna

23325 PADÉ

Cap Klára
Hódi István
Lőrinc István
Kuti Katica
Kanya István
Kálmán Valéria
Molnár György

24413 PALICS

Sebestyén Erzsébet

26000 PANC SOVA

Jóna István
Lékó Miklós

21226 PÉTERRÉVE

Agocs Anikó
Becskei Zsuzsanna
Becskei Teréz
Bóka Zoltán
Hajdú Valéria
Hajdú Sándor
Horvát Zoltán
Kiss László
Kiss Károly
Kiss Zoltán
Majorosi Imre
Máriás Valéria
Mucsi Zsuzsanna
Nagy Mária
Samu Mihály Általános
Iskola
Rácz Valéria
Samu Borbála
Tóth Rózsa

21201 PIROS

Sípos Sándor

24000 SZABADKA

Bagi Etelka
Barbolović Mária
Bálint Rudolf
Balázs Beatrix
Bede Béla
A közgazdaságtudományi
kar könyvtára
Cvitkó Eszter

- Czapár József
 Derényi Elemér
 Dér Imre
 Dévavári Zoltán
 Dobó Edit
 Domonkos Lídia
 Dulić Riža
 Francz Irén
 Gazdag Kornélia
 Gence Valéria
 Göncö Károly
 Városi Könyvtár
 Gubás Ágota
 Gulyás Antal
 Horváth Teréz
 Hőnig Ildikó
 Kérim Ire
 Kirhner Szilárd
 Kristovác László
 Korhec Tamás
 Korhec Zoltán
 Lakatos Gizella
 Milodanović Mária
 Molnár Géza
 Nagy Gyula
 Ősz Szabó Ágnes
 Paracki Vera
 Pataki Károly
 Rövid József
 Szám Attila
 Simonyi Anna
 Sóti Mária
 Szállasi Gyula
 Szorád György
 Stipić Đuro
 Tomek Károly
 Török Sándor
 Újházi József
 Varga Attila
 Viecec Edit
 Tanárképző főiskola
- 23331 SZANÁD**
 Onody Tibor
- 21480 SZENTTAMÁS**
 Fehér Tibor
- 25264 SONTA**
 Kajári Teodor
- 24224 NAGYFÉNY**
 Faragó Erika
- 25222 TELECSKA**
 Kasza Rudolf
- 21235 TEMERIN**
 Jánosi Judit
 Ökrész László
 Skotovics Mihály
 Spitz Ilona
 Straub Edit
 Surján Valéria
- 23326 TISZASZENTMIKLÓS**
 Lázár Hajnalka
 Margit Ferenc
 Miklós Magdolna
 Polyák Andrija
- 23222 TÓBA**
 Petkov Rozálai
 Szekula Valéria
- 24352 TORNYES**
 Makk Anna
 Szedlák József
- 24352 TORNYES—KEVI**
 Kobleher Mária
 Szabó Oszkár
- 23272 TÖRÖKBECSE**
 Madarász Rudolf
 Szekeres István
- 23330 TÖRÖKKANIZSA**
 Bálint Antal
 Dobroka Etelka
 Horvát Borbála
 Karlovits László
 Kovács Gizella
 Kovács József
- 21000 ÚJVIDÉK**
 Ádám Tibor
 Bálint István
 Bajgó Attila

Barta Dezső
Bende János
A Szerb matica könyvtára
Bóka Ferenc
Bozoki Antal
Burányi Nándor
Czirok Sándor
Csorba István
Dancsó Csaba
Faragó Árpád
Fábián Verona
Fodor Erzsébet
Fülöp Gábor
Galambos László
Gál László
Herman Csilla
Jakobsz Németh Lilla
Jung Károly
Kiss István
Kovács József
Matin Lajos
Matuska Márton
Milinszki Margit
Miklós Erika
Mircsov Dorotea
Molnár G. József
Mucsi József
Nász Rozália
Olajos Mihály
Tartományi Tankönyvkiadó
Intézet
Polyvás József
Salamon Vera
Sinkó Beatrix
Smidt Gertrúd
Dr. Szép Dezső
Vajdaság SZAT Kép-
viselőháza
Takács Magdolna
Úri Ferenc
Vajda Mihály
Tartományi Oktatásfejlesztő
Intézet
Dr. Zóki István

21460 VERBÁSZ

Budai László
Bartus András
Balázs Mária

Mirok Géza
Zsigmond Gyula

26300 VERSEC

Boday József

41000 ZÁGRÁB

Malusev Cvetko
Magyar Képes Újság
Tomka György

24400 ZENTA

Aulik Gyöngyi
Aulik Nándor
Anus Erzsébet
Badis Ilona
Bagi Ferenc
Bajusz Tibor
Balogh Márta
Bene Sándor
Berta Mátyás
Bódi Teréz
Bognár Mátyás
Borsos Magdolna
Bozsoki István
Bús Mária
Burány Csaba
Burány Magdolna
Burány Ilona
Csabi Márta
Csernák Terézia
Dancsó Ágnes
Darnai Ibolya
Dobos János
Döme László
Dusa Magdolna
Farkas Márta
Fodor Etelka
Gál Frigyes
Gere Márta
Gombos Rózsa
Gyetvai Béla
Hanák Károly
Halász Éva
Harmath Rudolf
Horváth Judit
Huszák Tibor
Katona Pál
Keresztényi Márta

Kincses Endre
Kiss P. Mária
Kitli Klára
Koncz Erika
Kormányos László
Koodi Márta
Kovács Valéria
Kovács Katarina
Kovács Sándor
Lengyel Márta
Locki Mária
Lukács Laura
Mártoni Béla
Nagy Abonyi Endre
Pető János
Rác Szabó László
Renkő György
Rózsa Ágnes
Rózsa Sándor
Sándor Borbála
Sándor László
Sáfrány Mihály
Serfező Erzsébet
Sinkovics János
Sőregi Márta
Szabó Klára
Szabolcski Klára
Szecsei Hermína

Szorcsik Zsuzsanna
Dr. Szűcs Kálmán
Szűcs Ferenc
Takács Klára
Tancs Júlia
Tóth Huba
Tóth Vilmos
Tóth Horgosi Ilona
Újházi Terézia
Vasas Ilona
Velez Vörös Zoltán
Zsarkov Ildikó
Zsarkov Zsuzsa

24351 ZENTA—GUNARAS

Csincsák László
Gere László
Mandity Ferenc
Dr. Nagy Sándor
Puskás Jenő

25000 ZOMBOR

Dr. Békási Albert

23000 ZRENJANIN

Marcsook Vilma
Szűcs Mária
Dr. Váradi József

